

המכון ללימודי השואה

ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן,

ת.ד. 9288, חיפה 31092

Bitan.shoa@gmail.com



בס"ד, אב תשע"ב, אוגוסט 2012

ביטאון פורום שמירת

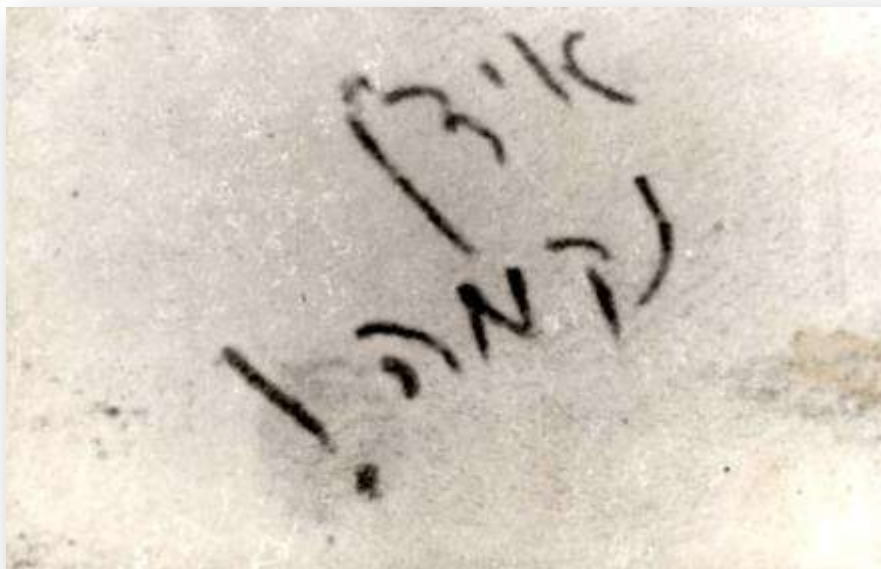
זיכרון השואה

ביטאון מספר 42



העורך: גדעון רפאל בן-מיכאל

פעולות נקם בגרמנים



שכן של ג'ורג' הירש קדושין (הצלם של התמונה) נרצח ע"י ליטאים יחד עם משפחתו. כששכב גוסס, כתב בדמו ברצפת המטבח: "אידן נקמה!" - "יהודים נקמו!".

קובנה, ליטא, יוני 1941. [1]

תוכן העניינים

עמודים

- גדעון רפאל בן-מיכאל: פתח דבר 19-2

פעולות נקם של פרטיזנים בעיצומה של מלחמת העולם השנייה

- שמואל בורנשטיין: פלוגת הפרטיזנים של ד"ר אטלס 27-20
- לידובסקי אליעזר [לייזר]: פרטיזנים נוקמים 30-28
- חיה ליפשיץ: הגיבורות של הקבוצה המיוחדת 32-30
- צבי אולשנסקי: הגבור הצנוע 40-32
- צבי טורגל: מכתב מאחות 42-40

ארגון נקמה של איש אחד

- ניר מן: נקמתו של מייטרמן 54-51

פעולות נקם של חיילי הבריגדה היהודית

- ד"ר מרדכי נאור: "הנוקמים" 66-55
- דבריו של האלוף מאיר (זרו) זורע מהמפקדים הנוקמים בבריגדה היהודית
- שתמוללו מהרצאתו 73-67
- נחמן גלבע: אחרוני הנוקמים 79-73
- כרמי ישראל: פעילותו בקבוצת הנוקמים בבריגדה היהודית 87-80
- דבריו של האלוף ישראל טל, מהמפקדים הנוקמים בבריגדה היהודית
- שתמוללו מהרצאתו 89-87

פעולות ארגון "הנקם" של הפרטיזנים לאחר מלחמת העולם השנייה

- שדמי נחום: הנוקמים 93-90
- לוי אריה שריד: קבוצת "הנקם" של הפרטיזנים 155-94

התמודדות מנהיגות הישוב היהודי בארץ-ישראל עם נושא הנקמה בגרמנים

- פרופ' נעימה ברזל: התביעה בישוב להענשתה של גרמניה 1944-1947 171-156

- בביבליוגרפיה, מראי מקומות וסרטי וידאו 171-156

פתח - דבר

בס"ד, אב תשע"ב, אוגוסט 2012

לפורום שירי זיכרון השואה, שלום רב,

במשך השנים שבהם אני עוסק בחקר השואה, עינתי במאות עדויות מגיא ההריגה. מתוך קריאת העדויות עולה, שרבים מכותבי העדויות ביקשו לנקום בגרמנים. לא רק השרידים ביקשו נקמה. השרידים מביאים גם את זעקתם של הנרצחים, שביקשו שני דברים לפני שנרצחו: שייזכרו אותם וינקמו בגרמנים.

על קיר בית הכנסת הישן בקובל שבפולין. נמצא על אחד הקירות שלא ניזוקו בדליקה כתובות חקוקות:

... רעד עובר בגוף. הנה הולכים רוצחינו, לבושים... ידיהם המלוכלכות מכוסות כפפות לבנות. הם דוחפים אותנו זוגות זוגות... אחים ואחיות רחמניים.. הוי, כמה קשה להיפרד מן העולם היפה לנצח... אל ישכח לעולם זה אשר יזכה להישאר בחיים... אחים ואחיות יהודיים, ברחובנו היהודי החף מפשע – **נקמו את נקמתנו מן הרוצחים**."

על החתום: עלסטער דוד - 15.9.42 . [2]

"**ראובן אטלס**, דע כי כאן נספו אשתך גינה ובנך אימוש. ילדנו מירר בבכי. הוא לא רצה למות. **צא למלחמה ונקום נקמת דם אשתך וילדך יחידך**. אנו מתים על לא עוול בכפנו".
גינה אטלס [3]

הרב **לאו** כותב בספרו "אל תשלח את ידך אל הנער הזה", שכאשר חזר למחנה בוכנוואלד הוא מצא על אחד הקירות במחנה את המילה: "**נקמע**".

שריד לוי אריה, במבוא לפרק קבוצת "הנקם" של הפרטיזנים בספרו: "במבחן הענות והפדות", הוצאת מורשת, בית-עדות ע"ש מרדכי אנילביץ, **מביא ציטוטים נוספים:**

נזדמן לידי שיר של נערה צעירה צציליה אהרנקרנץ הנותן ביטוי תמים ועז לרחשי לבם של צעירים רבים שעברו את השואה. הנה שורות אחדות מהשיר:

נקמה! נקמה! – קוראים כולנו,

כי עוולה גדולה נעשתה לנו.

חפצים אנו לנקום בשונאינו

ולתת להם מפצעינו.

האם יתקן זה את המכאוב?

לא, הוא רק יקטין וקצת ישטוף,

כי כל עוד עין שלנו פתוחה לא ידע לבנו השבור מנוחה.

שיר תמים זה המסתיים בקריאה ציונית נלהבת "ללחום עכשיו ותמיד", כי תפקידנו הוא לבנות ולעשות לעתיד", משקף את שני הצווים שהיו חרותים על לבם של רבים משרידי השואה, שבתום המלחמה הרגישו כי יש רק טעם אחד להישארותם בחיים – **לנקום בגרמנים** ולגמול להם על הרצח האכזרי שלא היה כדוגמתו בתולדות העמים.

נקמה! – זו הייתה צוואת הקרבנות לפני מותם. **נקמה!** – זעקו הקרבנות על עברי-פי פחת בגטאות ההריגה. **נקמה!** – זו הייתה המילה האחרונה שרבים כתבו בדם לבם בטרם הוצאו להורג על קירות בתי-כנסת ומחנות ריכוז. **נקמה!** – לא רק במבצעי הפשעים אלא בעם הגרמני כולו, שבתוכו גדלו ומתוכו יצאו מבצעי ההשמדה.

על הקיר בבית-הכנסת בקובל רשם יהודה שכטר לפני שהוא וכל האחרים שרוכזו שם והוצאו להורג: **"דם טהור יישפך בעוד שעה של צעירי עמנו, דם נקי כמו הכינרת. אנו דורשים נקמה, נקמה אכזרית."**

ישראל פיינשטיין כתב: **"שהדם היהודי הטהור יטביע את הגרמנים, נקמה! נקמה!"**

אופיינית בתוכנה היא הכתובת שנשרטה בציפורניים: **"מוניק (פולישוק) היקר! נקום נקמת דם אבך, אחיך ואחותך, אשר נפלו מידי מרצחים. זכור שזאת צריכה להיות מטרתך בחיים!"**

ג. ביל, מנהלו הוותיק של בית-הספר צי"א בקוברין, מסיים את סיפורו המזעזע על חיסול יהודי עירו במילים אלו: מי יודע להעריך את רוח הקדושה של לחישתם הקדושה והאחרונה, את הווידוי של עדת היהודים טהורה המובלה למוות כעונש על היותם יהודים. **יתגדל ויתקדש שםם וזכרם לנצח נצחים. לא יפוג ולא ירווה צימאון הנקמה... זכור את אשר עשה לך עמלק הגרמני. לקלון-נצח ולדיראון-עולם תהיה, עם הטבטנים המרצח! ארור תהיה ושמן יימחה לנצח ממשפחת העמים. לזוועה ושימצה תהיה לעולמי-עד.**

כזאת היא צוואתם של **צפורה בירמן**, פעילה מרכזית בתנועת דרור וחברת קיבוץ "תל-חי" בביאליסטוק:

בזה אני פונה אליכם, חברים, כאשר אתם שם: עליכם מוטלת החובה הגמורה **לנקום את נקמתנו** אל ישקוט שום אדם מכם, אל יישן את שנתו ואל ימצא מנוחה ביום, כשם שאנו כך בצל המוות, כך חיו אתם באור הנקמה לדם השפוך. ארור קורא דברים אלה, שדי לו באנחה וחוזר אחריה לעבודה היומיומית, ארור אדם שדי לו בדמעות שיזיל ובבכי שיבכה את נשמותינו – **אנו קוראים אתכם לנקמה – נקמה בלי רחמנות, בלא רגשות, בלא דברים על גרמנים "טובים"**. לגרמני טוב – מיתה קלה. הוא יומת אחרון, כשם שהם הבטיחו ליהודי הטוב שלהם, "בך יירו לאחרונה". זוהי דרישת כולנו... לא ינחו בשלום עצמותינו המרוסקות בכל פינות אירופה. לא ישקוט האפר המפוזר של המשרפות עד אשר נקום תנקמו. זכרו וקיימו את רצוננו ואת חובתכם.

* * * * *

היו גם מעשי נקמה סמליים. רבים מהניצולים ראו בהישרדותם ובהקמת משפחה מחדש - מעשה נקמה בגרמנים.

שרונה בלום כותבת בספרה: A:13440, עמ' 33:

"אתנקם בכם על כך! זו תהיה נקמה גדולה לאין שיעור. אשר בחיים!
אחר הוספתי בקול רם: שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד! היחיד והמיוחד. המזין את החיים ברחמיו וסומך את הנופלים, רופא חולים ומתיר אסורים, המקים אמונתו לישני עפר ומאחה אותם אליו..."

תחושת הנקמה באה גם לידי ביטוי באופן שונה ע"י שרידי השואה שהתגייסו לפלמ"ח ולצה"ל. הנה סיפורו של בני וירצבורג, שנולד בגרמניה, עבר את פרעות "ליל הבדולח" בגרמניה, שולח לאושוויץ, שהה במחנה מלק וצעד בצעדת המוות למחנה מאוטהאוזן. שרד את השואה. עלה לארץ ב-1945 והגיע לקיבוץ עין השלושה. הוא כתב את זיכרונותיו בספר: "מגיאת ההריגה לשער הגיא". לאחר ששמע את דבריהם של בני מהרש"ק, ומפקדי פלמ"ח בחדר האוכל של הקיבוץ על מבצעי ההעפלה והמאבק למען הקמת המדינה והצורך בלוחמים נוספים הוא כותב בספרו:

אמנם כבר עברנו בחיינו את שבעת מדורי הגיהנום, והיינו רוצים בחיים שלווים בביתנו החדש, אך אותו לילה, בחדר האוכל, כשראינו לפנינו את כל אותם חברי המשק, שהכרנום מקודם כעובדים בענפי המשק השונים, כמגישי ארוחות, אבל על היותם מפקדים ואנשי מלחמה לא ידענו ולא כלום - אותה שעה גמלה בלבנו ההחלטה להצטרף, להימנות על הלוחמים! ואפשר דווקא משום שלא ניתן לנו להילחם במרצחיו במחנות אושוויץ. מטהאוזן ומלק, דווקא משום שמולדתנו החדשה גם כן אין מניחים לנו - רצינו להיות שותפים ללוחמים העבריים שעמדו כאן לפנינו, לוחמים בכל מאודנו, מהר ככל האפשר.

תוך כמה ימים עמדנו כמה חברים בחדר נסתר וחשוך למחצה, באחת מפניות הקיבוץ, ואחד החברים השביע אותנו שבועת אמונים ל"להגנה", למול אקדח ותנ"ך מונחים כרוכים על שולחן מכוסה שמיכת צמר צבאית. היה זה חבר הקיבוץ פלטיאל. כשעמד מאחרי השולחן עם התנ"ך והאקדח, בחדר המסתורי שבירכתי ה'גבעה', לא היה זה אותו פלטיאל, חבר משק, שנאם בערב בחדר האוכל. כאן עמדה לפנינו דמות של מפקד, בעל מבט נמרץ, תקיף ארשת, עז וחודר, כמי שאינו יודע פשרה. כאן הוא לא נאם, לא אמר מילה מיותרת. אחד-אחד נכנסו בעד הדלת אפופת המסתורין, התייצבנו אצל השולחן, וכשיד ימין מונחת על קת האקדח ועל התנ"ך ויד שמאל מורמת אל-על, חזרנו אחריו על המלים הספורות שנאמרו בקול עמוק ובוטח: "נשבע אני שבועת אמונים להגנה ולנשק ומוכן להקריב את חיי למען ארץ ישראל: הנני מוכן לפקודה".

בשניות הספורות שעמדתי דום לפני פלטיאל וידי על קת האקדח - שניות חרדה הרבה, כשעמדתי לפני מפקדים נאציים, שחיי היו הפקר בעיניהם. הם היו חמושים; ידיי, אז, היו ריקות... לפיכך הרגשתי כי אין אני נשבע אמונים רק להגנה, אלא נשבע כמה שבועות אחרות: **שבועת נקמה לדם הורי הנרצחים** וקרובי המורעלים; **שבועה לנקום** כבוד עמי המושפל; **שבועה לנקום דם של יהודים**, שנפחו נשמותיהם במשרפות ושעלו בעשן, מתוך ארובות "העבודה משחררת" הנאצית...

...ואז, זו הפעם הראשונה, **הרגשתי כי לא שגיתי בזה שנאבקתי ונשארתי בחיים**; כדאי וכדאי היה להישאר בחיים אפילו למול אבא המתבוסס בדמו, ובלבד להגיע ליום זה. ויצאתי, ואחרי נכנס חבר אחר. חשתי כאילו זה עתה רק הנני נער שהגיע למצוות – בוגר, בעל אחריות לאומית, אשר אשאנה עמי בגאון ובהתרוממות הרוח בכל אשר אלך. [4]

* * * * *

הנקמה הגדולה ביותר, הייתה הקמתה של מדינת היהודים היא מדינת ישראל. עובדה זו, הוכיחה קבל עם ועולם, הגרמנים ועוזריהם לא הצליחו במשימתם – לא הצליחו להשמיד את העם היהודי.

משלחות בני הנוער, **צה"ל [עדים במדים] ומבוגרים לפולין מבטאות גם את נקמת העם היהודי.** המשלחות מגיעות לגיאיות ההריגה ולמחנות ההשמדה כשדגל ישראל מורם, וחברי המשלחות אומרים: אנחנו כאן, במקום שרציתם להשמיד את עמנו. אנו מודיעים לעם הגרמני ולעולם כולו, לא הצלחתם במשימתכם. למרות האסון הכבד שפקד אותנו. הוקמה מדינה יהודית עצמאית. יש לנו מדינה משלנו. יש לנו את היכולת להגן על עצמינו. דם יהודי לא יהיה הפקר.

* * * * *

כאשר קראתי את הציטטות שקראו לנקמה בגרמנים, סיקרנה אותי השאלה: איזה מעשי נקם ביצעו היהודים בגרמנים? - **יצאתי לדרך ומצאתי בכתובים חומר רב. תמצית הדברים מובאים בביטאון זה.**

ואלה פעולות הנקמה שבוצעו כנגד הגרמנים:

- א. בתוככי תופת השואה נקמו יחידים בגרמנים.
- ב. לפני תום מלחמת העולם נקמו קבוצות פרטיזנים יהודים בגרמנים.
- ג. עם סיום המלחמה התארגנה קבוצת נוקמים מקרב חיילי "הבריגדה היהודית" ששרתה בצבא הבריטי בראשותם של מאיר זורע וחיים לסקוב.
- ד. עם סיום המלחמה הוקמה קבוצת "הנוקמים" מקרב הפרטיזנים היהודים בראשותו של אבא קובנר.
- ה. היו גם יוזמות של יחידים מקרב הניצולים וחיילי "הבריגדה היהודית" שנטלו יוזמה אישית וביצעו מעשי נקם.

* * * * *

בשנת תש"י – 1950, התקבל בכנסת "חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם". מעת זו, הועבר נושא הנקמה למגרש המשפטי, ממעשי נקם מחליטה מדינת ישראל לעבור לענישה על פי פסקי-דין שיינתנו ע"י בתי משפט בתהליך משפטי.

בדיון שנערך בכנסת לקראת העלאת החוק להצבעה, אמר שר השפטים פנחס רוזן: "מטרתו של החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם הוגדרה ללא כחל וסרק: עשיית חשבון עם העבר, אנו לא נשכח ולא נסלח!". [5]

לחוק זה הייתה משמעות רבה, באשר הוא מציג בפעם הראשונה את מדינת ישראל כמייצגת העם היהודי וכנושאת בעיקר הנטל בכל הקשור לחשבון ההיסטורי של עמנו עם הטרגדיה הנוראה של השואה.

חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תש"י – 1950

1. פשעים כלפי העם היהודי, פשעים כלפי האנושות ופשעי מלחמה

(א) אדם שעבר עבירה אחת מאלה –
(1) בתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע כלפי העם היהודי;
(2) בתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע כלפי האנושות;
(3) בתקופת מלחמת העולם השנייה, בארץ עויינת, עשה מעשה שהוא בגדר פשע מלחמה,
דינו – מיתה.

(ב) בסעיף זה -
"פשע כלפי העם היהודי" פירושו – אחד המעשים המפורטים להלן שנעשה בכוונה להשמיד את העם היהודי, השמדה גמורה או חלקית;

ואלה המעשים:

- (1) הריגת יהודים;
- (2) גרימת נזק חמור ליהודים, בגוף או בנפש;
- (3) העמדת יהודים בתנאי חיים שיש בהם כדי להביא להשמדתם הגופנית;
- (4) קביעת אמצעים שכוונתם למנוע את הילודה בקרב יהודים;
- (5) העברת ילדים יהודים לקיבוץ לאומי או דתי אחר בדרך כפייה;
- (6) השמדה או חילול של נכסים או ערכים דתיים או תרבותיים של יהודים;
- (7) הסתה לשנאת יהודים;

"פשע כלפי האנושות" פירושו – אחד המעשים האלה:
רציחה, השמדה, שעבוד, הרעבה וגירוש של אוכלוסיה אזרחית, וכל מעשה לא-אנושי אחר שנעשה באוכלוסיה אזרחית; וכן רדיפה מטעמים לאומיים, גזעיים, דתיים, או פוליטיים;

"פשע מלחמה" פירושו – אחד המעשים האלה:

רציחת בני אוכלוסיה אזרחית של ארץ כבושה או בתוך ארץ כבושה, נגישתם וגירושם לשם עבודת כפייה או לשם כל מטרה אחרת;
רציחתם ונגישתם של שבויי מלחמה או של בני האדם הנמצאים בלב ים;
המתת בני ערובה;
שוד רכוש ציבורי או פרטי;
הריסה שרירותית של כרכים, ערים או כפרים ;

2. פשעים כלפי בני אדם נרדפים

אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, עשה מעשה, שאילו עשהו בשטח ישראל היה אשם בעבירה לפי אחד מסעיפי החוק הפלילי המנויים להלן, והוא עשה את המעשה כלפי אדם נרדף באשר הוא אדם נרדף, יאשם בעבירה לפי חוק זה ויהיה צפוי לאותו עונש שהיה צפוי לו אילו עשה את המעשה בשטח ישראל. ואלה הסעיפים:

- (א) סעיף 152 – (אונס, עבירות מין ועבירות בלתי טבעיות);
- (ב) סעיף 153 – (אונס בתרמית);
- (ג) סעיף 157 – (מעשה מגונה בכוח וכו');
- (ד) סעיף 188 – (גזלת ילד);
- (ה) סעיף 212 – (הריגה);
- (ו) סעיף 214 – (רצח);
- (ז) סעיף 222 – (נסיון לרצח);
- (ח) סעיף 235 – (מעשים המכוונים לגרום חבלה חומרה או למנוע מאסר);
- (ט) סעיף 236 – (מניעת מנוסתו של אדם מספינה שנטרפה בים);
- (י) סעיף 238 – (חבלה חמורה);
- (יא) סעיף 240 – (השקאת רעל בצדיה מתוך כוונה להזיק);
- (יב) סעיף 256 – (חטיפת אדם כדי לרצחו);
- (יג) סעיף 258 – (חטיפת אדם כדי לחבול בו חבלה חמורה);
- (יד) סעיף 288 – (שוד ונסיון לשוד);
- (טו) סעיף 293 – (דרישת רכוש באיום על מנת לגנבו).

3. חברות בארגון עויין

(א) אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, היה חבר בארגון עויין, או נשא משרה או מילא תפקיד בארגון כזה, דינו – מאסר עד שבע שנים.

(ב) בסעיף זה "ארגון עויין" פירושו –

- (1) חבר בני אדם אשר בהתאם לסעיף 9 ממגילת בית הדין הצבאי הבינלאומי, המצורפת להסכם ארבע המעצמות מיום 8 באוגוסט 1945 בדבר שפיטתם של פושעי המלחמה הראשיים, הוכרז כארגון פושע בפסק דינו של בית דין זה;
- (2) כל חבר אחר של בני אדם שהיה קיים בארץ עויינת ושמתרתו או אחת ממטרותיו היתה לבצע פעולות של שלטון עויין המכוונות נגד בני אדם נרדפים, או לסייע בביצוע פעולות כאלה.

4. עבירות במקומות הסגר

(א) אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, בהיותו ממלא תפקיד במקום הסגר מטעם שלטון עויין, או מטעם הממונה על אותו מקום הסגר, עשה מעשה כלפי אדם נרדף באותו מקום הסגר, שאילו עשה בשטח ישראל היה אשם בעבירה על פי אחד מסעיפי החוק הפלילי המנויים להלן, יאשם בעבירה לפי חוק זה, ויהיה צפוי לאותו עונש שהיה צפוי לו אילו עשה את המעשה בשטח ישראל. ואלה הסעיפים:

- (1) סעיף 100(ג) – (איום במעשה אלימות);
- (2) סעיף 162 – (שידול לבעילת נשים על ידי איומים, תרמית או השקאת סמים);
- (3) סעיף 241 – (חבלה וכיוצא בזה);
- (4) סעיף 242 – (אי סיפוק צרכים);
- (5) סעיף 249 – (תקיפה סתם);
- (6) סעיף 250 – (תקיפה הגורמת חבלה גופנית ממש);
- (7) סעיף 261 – (כפיית עבודה);
- (8) סעיף 270 – (גניבה).

(ב) "מקום הסגר" פירושו, בסעיף זה – כל מקום בארץ עויינת שהיה מיועד, לפי פקודת שלטון עויין, לבני אדם נרדפים, וכולל כל חלק של מקום כזה.

5. מסירת אדם נרדף לשלטון עויין

אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, נתן ידו למסירת אדם נרדף לשלטון עויין, דינו – מאסר עד עשר שנים.

6. סחיטה מבני אדם נרדפים

אדם שבתקופת השלטון הנאצי, בארץ עויינת, קיבל אות תבע טובת הנאה –

(א) מאת אדם נרדף, באימו עליו שימסור אותו, או ימסור אדם נרדף אחר, לשלטון עויין; או
(ב) מאת אדם שנתן מחסה לאדם נרדף, באימו עליו שימסור אותו, או את האדם הנרדף שבחסותו, לשלטון עויין, דינו – מאסר עד שבע שנים.

7. תחולת החוק הפלילי הכללי

הוראות החלק הראשון של החוק הפלילי יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה, מלמד אם נקבעה בחוק זה הוראה אחרת.

8. סעיפים שלא יחולו

סעיפים 16, 17, 18 ו-19 של החוק הפלילי לא יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה.

9. מעשה בית דין

(א) אדם שעבר עבירה לפי חוק זה, מותר להעמידו לדין בישראל, אף אם עמד כבר בחוץ-לארץ לדין על מעשה העבירה, בין בפני בית-דין בינלאומי ובין בפני בית-דין של מדינה זרה.

(ב) נתחייב אדם בישראל בעבירה לפי חוק זה לאחר שנתחייב על אותו מעשה בחוץ-לארץ, יתחשב בית המשפט בישראל, בקביעת ענשו בעונש שריצה בחוץ-לארץ.

10. שחרור מאחריות פלילית

אדם נרדף שעשה מעשה או נמנע מעשות מעשה, והמעשה או אי-המעשה מהווים עבירה לפי חוק זה, ישחררו בית המשפט מאחריות פלילית –

(א) אם עשה את המעשה או נמנע מעשותו כדי להינצל מסכנת מוות מידי שהיתה מאיימת עליו, ובית המשפט משוכנע שעשה כמיטב יכולתו כדי למנוע את התוצאות שנגרמו על ידי המעשה או אי-המעשה; או

(ב) אם עשה את המעשה או נמנע מעשותו מתוך כוונה למנוע תוצאות חמורות יותר מן התוצאות שנגרמו על ידי המעשה או אי- המעשה, ומנע אותן תוצאות למעשה; אך הוראות אלה לא יחולו לגבי מעשה או אי-מעשה המהווים עבירה לפי סעיף 1 או 2(ו).

11. נסיבות מקילות

בקביעת ענשו של אדם שיצא חייב בדין על עבירה לפי חוק זה, יהיה בית המשפט רשאי להביא בחשבון, כגורם להמתקת העונש, את הנסיבות הבאות:

(א) אדם עבר את העבירה בנסיבות, אשר, אלמלא סעיף 8, היו פוטרות אותו מאחריות פלילית או היו משמשות עילה למחילת העבירה, והוא עשה כמיטב יכולתו כדי להקל את חומרת התוצאות שנגרמו על ידי העבירה;

(ב) העבירה נעברה מתוך כוונה למנוע, והיא עשויה היתה למנוע, תוצאות חמורות יותר מן התוצאות שנגרמו על ידי העבירה; אך אם היתה זו עבירה על פי סעיף 1, לא יטיל בית המשפט על העבריין עונש קל ממאסר של עשר שנים.

12. התישנות

(א) דיני ההתישנות הקבועים בפרק החמישי לקודקס הפרוצדורה הפלילית העותומני לא יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה.
(ב) בוטל.

13. החנינה הכללית לא תחול

הוראות פקודת החנינה הכללית, תש"ט-1949, לא יחולו לגבי עבירות לפי חוק זה.

14. תביעה לדין

תביעה על עבירה לפי חוק זה לא תוגש אלא על ידי היועץ המשפטי לממשלת ישראל או בא-כוחו.

15. ראיות

(א) במשפט על עבירה לפי חוק זה, רשאי בית המשפט לסטות מדיני הראיה, אם הוא משוכנע שהדבר יועיל לגילוי האמת ולעשיית משפט צדק.

(ב) כל אימת שבית המשפט מחליט לסטות לפי סעיף קטן (א) מדיני הראיה ירשום בית המשפט את הטעמים שהניעוהו להחלטתו.

16. פירושים

בחוק זה –

"תקופת השלטון הנאצי" פירושו – התקופה שהחלה ביום ג' בשבט תרצ"ג (30 בינואר 1933) ונסתיימה ביום כ"ה באייר תש"ה (8 במאי 1945);

"תקופת מלחמת העולם השנייה" פירושו – התקופה שהחלה ביום י"ז באלול תרצ"ט (1 בספטמבר 1939) ונסתיימה ביום ה' באלול תש"ה (14 באוגוסט 1945);

"מעצמות הברית" פירושו – המדינות שחתמו על הצהרת האומות המאוחדות מיום 1 בינואר 1942 או שהצטרפו אליה בתקופת מלחמת העולם השנייה;

"מדינת הציר" פירושו – מדינה שבתקופת מלחמת העולם השנייה, כולה או מקצתה, היה קיים מצב מלחמה בינה ובין מעצמות הברית; וכתקופת המלחמה שבין מדינת הציר ובין מעצמות הברית רואים את התקופה שתחילתה ביום בו התחיל מצב המלחמה בין אותה מדינה ובין הראשונה, מבחינת הזמן, מבין מעצמות הברית, וסיומה ביום שבו פסקו פעולות האיבה בין אותה מדינה ובין האחרונה, מבחינת הזמן, מבין מעצמות הברית;

"ארץ עויינת" פירושו –

(א) גרמניה – בתקופת השלטון הנאצי;

(ב) כל מדינה אחרת ממדינות הציר – בתקופת המלחמה שבינה ובין מעצמות הברית;

(ג) כל שטח אשר בתקופת השלטון הנאצי, כולה או מקצתה, היה נתון למעשה למרותה של גרמניה- בעת שהיה נתון למעשה למרותה של גרמניה, כאמור;

(ד) כל שטח שהיה נתון למעשה למרותה של כל מדינה אחרת ממדינות הציר בתקופת המלחמה שבינה ובין מעצמות הברית, כולה או מקצתה – בעת שהיה נתון למעשה למרותה של אותה מדינת הציר, כאמור;

"שלטון עויין" פירושו – השלטון שהיה קיים בארץ עויינת;

"אדם נרדף" פירושו – אדם הנמנה עם קיבוץ לאומי, גזעי, דתי או פוליטי שנרדף על ידי שלטון עויין;

"החוק הפלילי" פירושו – פקודת החוק הפלילי, 1936.

17. ביצוע

שר המשפטים ממונה על ביצוע חוק זה.

דוד בן גוריון
ראש הממשלה

יוסף שפרינצק
יושב ראש הכנסת
ממלא מקום נשיא המדינה

* * * * *

לפי חוק זה הואשמו במדינת ישראל שני אנשים בלבד: **האחד, הצורר אדולף אייכמן**, שהיה בין המתכננים הראשיים של מחנות ההשמדה והגה את השיטה לשלוח אליהם יהודים ברכבות. הוא נמצא אשם בפשעים נגד העם היהודי. עונשו היה מוות, והוא נתלה בישראל בשנת 1961.

האדם השני, ג'ון איוון דמיאניוק, לא היה אמנם נאצי אך הואשם בסיוע לנאצים. טענו כלפיו שהוא היה זה שהפעיל את תאי הגז במחנה השמדה. הוא נשפט אך לא נענש מפני שבית המשפט העליון של מדינת ישראל פסק כי לא ניתן לקבוע בוודאות שאכן איש זה הוא דמיאניוק האמיתי, או שמא מדובר באדם הדומה לו. כדי להעניש אדם בעונש מוות חייבים להיות בטוחים בביטחון מלא שהוא האיש שאותו מחפשים.

עלינו לזכור **שהצעת החוק נתפסה כביטוי למהפכה במצבו המדיני של העם היהודי, אשר עד להקמת המדינה היה משולל סמכות מדינית לתבוע לדין את הפושעים הנאצים ועוזריהם, לדרוש את הסגרתם, או להעמידם לדין על-ידי בתי-משפט משלו.**

ראוי לומר, **שהחוק שימש בשנות החמישים בעיקר נגד יהודים, שהואשמו על שבזמן מלחמת-העולם מילאו תפקידים ביודנראטים, במשטרות היהודיות ובמחנות בתפקידי "קאפו".** התביעות כנגד היהודים הללו שימש "סגירת חשבון" על מעשיהם של יהודים שסייעו לגרמנים בתהליך ההשמדה של עמם.

המשפטים הללו עוררו תסיסה רבה בקרב שרידי הקהילות השונות, שהיו אף הקהל העיקרי שנכח במשפטים אלה ולא על כלל הציבור בישראל.

בדיווח על משפטו של מ"פ, שהיה מפקד המשטרה היהודית בגיטו אוסטרוביץ, צוין כי "קהל יוצאי אוסטרוביץ מילא את האולם עד אפס מקום". לא היה זה קהל מסוקרן, אלא בעיקר ניצולי שואה שבאו להתבונן ולבחון פעם נוספת את הטראומה שעברה עליהם.

הקהל שנכח במשפטים היה מאד אמוציונלי וליווה את המשפטים בקריאות ביניים, במקרה אחד נעמדו אנשים בקהל ירקו אל עבר הנאשם. במקרה אחר, כאשר הובא הנאשם מבית-הסוהר לבקר את בני משפחתו, על-פי עדות השוטר המלווה, "התאסף קהל רב במספר של 30-40 איש ואישה ליד הבית וביוצאנו מדלת הכניסה למדרכה נשמעו מפי הקהל צעקות 'רוצח', 'מוות לרוצח', 'תנו לי אותו ואני אהרוג אותו'".

בשנת 1952, **נידון קאפו** בשם יחזקאל אינגסטר, שהיה אחראי על אסירים בשני מחנות-משנה של מחנה גרוס-רוזן לעונש מוות, אף שהשופטים קבעו כי אינגסטר, למרות מעשיו הנוראים במחנה, היה נרדף וחי בתנאים לא אנושיים ממש כקורבנותיו. לבסוף עונשו הומתק למאסר של שנתיים והוא מת בכלאו זמן קצר לאחר מכן.

פרופ' חנה יבלונקה במאמרה: **"החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם - היבט נוסף לשאלת הישראלים, הניצולים והשואה"**, מעריכה, שבמדינת ישראל התקיימו 40 משפטים על שיתוף פעולה של יהודים עם הנאצים. [6]

עתה, לאחר שחלפו שנים רבות מאז תום מלחמת העולם השנייה ולא נמצאים בעולמנו פושעים נאצים, עדיין יש לחוק משמעות סמלית, ישראל מצהירה כלפי כל העולם שהעם היהודי אינו שוכח את הנאצים ואינו סולח לאלה שביקשו להשמידו.

* * * * *

כדי להכניס את הקוראים לעובי הקורה של מעשי הנקם בגרמנים, אביא בזאת, סקירה קצרה על קבוצת הנוקמים של הבריגדה היהודית וארגון הנקם של הפרטיזנים בראשותו של אבא קובנר. בהמשך הביטאון, על פי תוכן העניינים אביא מידע מפורט יותר.

קבוצת הנוקמים מן הבריגדה היהודית

עם תום מלחמת העולם השנייה בשנת 1945, התארגנה בקרב חיילי החטיבה השנייה של הבריגדה היהודית קבוצה שנודעה בשם "הנוקמים" או "חוליית המוציאים לפועל". היחידה הוקמה בבסיס הבריגדה בטרביזו. בידיעת מיעוטם של קציני הבריגדה היהודים, ותוך מידור שאר חיילי הבריגדה, ומפקדי ההגנה בה. היחידה פעלה בעיקר בצפון איטליה, אוסטריה ודרום גרמניה.

גרעין הקבוצה מנה כעשרה אנשים, וכארבעים שותפי סוד התלוו למקצת הפעולות. בין מוביליה היו מאיר זורע שפיקד על מרבית הפעולות, חיים לסקוב, מרדכי גיחון - קצין המודיעין, ישראל כרמי איש הארגון והמבצעים שהקים רשת הטעייה בכינוי TTG (טילכס טיזי געשעפטן - עסקי שק לי בתחת). כמו כן פעלו בה רוברט גרוסמן, דב גורן, שייקה וינברג, מרסל טוביאס, משה בר-תקווה (מונדק פסטרנק), ישראל טל, אריה עצמוני, חיים מילר ואחרים.

לקבוצה זו הצטרפו מאוחר יותר כמה מבוגרי המחלקה הגרמנית של הפלמ"ח, בהם שמעון אבידן וסגנו יהודה בן חורין ששלטו בגרמנית.

שיטת הפעולה כללה:

- איסוף מודיעין תוך הסתמכות על פרטיזנים לשעבר, הדלפות מיחידות מודיעין בריטיות, הלשנות, וחקירה תחת איומים של נאצים לפני הוצאתם להורג.
 - זיהוי נאצים ומשתפי פעולה שהשתתפו ישירות בגילוי, הסגרה, מיון, משלוח או רצח של יהודים בשואה.
 - הצלבת ידיעות מודיעיניות משני מקורות לפחות כדי להשיג זיהוי וודאי.
 - תנועה בלילה בחוליות של שלושה או ארבעה אנשים תוך שימוש בכלי רכב, מסמכים מזויפים ומדים של יחידות בריטיות שונות.
 - מעצר דמה של המטרות, על ידי חברי חוליה דוברי אנגלית הלבושים לרוב במדי משטרה צבאית הכנסת המטרות לרכב והוצאתם להורג בחניקה, ללא דין ודברים, על ידי שני "אורבים" שהמתינו להם וידוא הריגה בירייה והשלכת הגופה באגם או בחלקת יער.
- מוערך שקבוצה זו הוציאה להורג כמה עשרות או מאות בודדות של נאצים בפרק זמן של חצי שנה - רובם מפקדים נאצים זוטרים ומשתפי פעולה עם הנאצים.**

פעילות הנוקמים, ביחד עם פעולות הבריגדה בארגון הרכש, הבריחה ועלייה ב', היו בין הסיבות להעברת הבריגדה מאיטליה להולנד בסוף 1945.

תיאור התלבטויותיהם של אנשי הבריגדה, שהגיעו עם תום המלחמה לגרמניה, בין רצונם לנקום לבין מצפונם שלא איפשר להם לפגוע גם בחפים מפשע, מתואר ברומן של **חנוך ברטוב "פצעי בגרות"** [7]. **ברטוב** ששירת בבריגדה באותה תקופה, מתאר בספרו, כיצד ערב הכניסה לגרמניה הוזהרו חיילי הבריגדה כי "נקמת הדם היא נקמת הכלל; כל מעשה בלתי אחראי מכשיל את הכלל".

ברטוב מצטט בספרו משפטים מתוך שיחות ששוחחו חייל הבריגדה:

"לא הרבה, רק קישנוב אחת, עם מספרים עגולים: אלף בתים שרופים. חמש מאות הרוגים. מאה אנוסות".

"איזה מאה? אני בעצמי מוכרח להרוג אחד. בדם קר. לאנוס אחת. בדם קר. אחרי זה לא איכפת לי כלום..."

"...בשביל זה אנחנו פה. לא בשביל החרויות של רוזבלט. לא בשביל האימפריה הבריטית. לא בשביל סטלין. אנחנו פה בשביל לגאול דם. נקמה יהודית פראית אחת. פעם אחת כמו הטאטרים. כמו האוקראינים. כמו הגרמנים. כולנו – כל ילדי הבנות ויפי הנפש, הגימנזיסטים וחברי ההכשרות. בריתניקים והסתדרותניקים – כולנו נכנס לעיר אחת ונשרוף, רחוב אחרי רחוב, בית אחרי בית, גרמני אחרי גרמני. למה רק עלינו לזכור את אושוויץ – שיזכרו הם את העיר האחת שנשמיד אנחנו. אח"כ אני מוכן לצאת לבורמה..."

לפני יציאת חיילי הבריגדה לגרמניה נערכו מסדרים מרגשים. הדגל הכחול לבן התנוסס אל-על וחייל הקריא במסדר את "הדיברות לחייל העברי על אדמת גרמניה":

- א. זכור את ששת מיליוני אחיך הטבוחים!
- ב. שמור על השנאה לדורות – כלפי שוחטי עמך!
- ג. זכור – שהינך שליח העם במערכת!
- ד. זכור – החי"ל בגרמניה הנאצית – הוא חיל כיבוש יהודי!
- ה. זכור – הופעתנו כחטיבה על דגלה וסמלה – לעיני העם הגרמני בארצו – נקמה היא!
- ו. זכור – נקמת הדם היא נקמת הכלל – כל מעשה בלתי אחראי מכשיל את הכלל.
- ז. הופע כיהודי גאה על עמו ודגלו!
- ח. אל יחד כבודך אתם ואל תבוא בקהלם!
- ט. אל תשעה להם – ואל תבוא בצל קורתם!
- י. חרם יהיו – הם ונשיהם וטפם ורכושם וכל אשר להם – חרם לדורות!
- יא. זכור – שליחותך: הצלת יהודים, עליה, מולדת חופשית.
- יב. חובתך – מסירות, נאמנות ואהבה לשרידי החרב והמחנות. ארור מי שלא יזכור את אשר עוללו לנו!

פירוק קבוצות הנוקמים

במהלך שנת 1946 עברו רוב אנשי הבריגדה במחתרת לעסוק בענייני הרכש - קנייה, גניבה והברחה של נשק להגנה, הבריחה וההעפלה, והמנגנון המחתרתי TTG הוקדש למשימות אלו, שנתפסו כחיוניות יותר. עם התגברות התכונה בארץ ישראל לקראת הקמת מדינת ישראל ומלחמת השחרור, עזבו כמעט כל הנוקמים (רובם אנשי המחתרות הציוניות וההגנה) את אירופה. רבים מהם השתלבו בצה"ל ובמערכת הביטחון הישראלית. פעילות הנקמה נותרה סודית שנים רבות והחלה להיחשף רק בסוף שנות השישים של המאה העשרים. משימת רדיפת הנאצים והעמדתם לדין עברה לידי המוסד ומשטרת ישראל.

* * * * *

קבוצת הנקם של הפרטיזנים

קבוצת הנקם של הפרטיזנים נקראה 'הנקם' או 'דין'. היא מנתה כ-60 יהודים מקרב הפרטיזנים לשעבר ויהודים אחרים ששרדו את המלחמה. מנהיגות הקבוצה התבססה על פרטיזנים יוצאי המחתרות הציוניות בגטאות מזרח אירופה. הקבוצה הוקמה בלובלין, העיר הפולנית הגדולה הראשונה שנכבשה על ידי הצבא האדום, והתגבשה בהדרגה תוך כדי מעבר המטה שלה לבוקרשט, לצפון איטליה, ולבסוף לפריז. חוליות של אנשיה הגיעו לגרמניה לערים נירנברג ודכאו במטרה לבצע מעשי נקם מורכבים וקטלניים באוכלוסייה אזרחית נרחבת בגרמניה. כוונתם הייתה להשיג נקמה של ממש בעם הגרמני, לעורר הד בינלאומי רחב, וללמד לקח היסטורי את אויבי העם היהודי בעתיד.

מנהיג הקבוצה והאידאולוג שלה היה אבא קובנר, ממנהיגי הפרטיזנים של גטו וילנה, וכסגנו שימש יצחק (פשה) אבידב. בקבוצה היו חברים גם ויטקה קמפנר (לימים אשתו של קובנר), שמחה (קאז'ק) רותם, אליעזר לידובסקי, בצלאל מיכאלי, יוסף חרמץ ואחרים.

שלוש דרכי פעולה הועלו בדיוני הקבוצה:

- **תוכנית א':** להרעיל את מקורות המים של מספר ערים בגרמניה ולגרום למוות המוני של אזרחים גרמניים. תוכנית זו סוכלה.
- **תוכנית ב':** להרעיל את מקורות המזון של מחנות שבויים גרמניים ולגרום למותם של חיילי אס.אס וורמאכט גרמניים. תוכנית זו יצאה לפועל באופן חלקי.
- **תוכנית ג':** להוציא להורג פושעים נאציים ספציפיים, תוכנית זו לא בוצעה.

בניסיון להוציא את תוכנית א' לפועל, הוחדרו אנשי הקבוצה למכונת המים של המבורג ונירנברג כעובדים. **בתיאור חיים ויצמן וארנסט דוד ברגמן** הצליח אבא קובנר להשיג מן **האחים אפרים ואהרון קציר רעל** (שזהותו לא הובהרה) בטענה שישתמש בו לצורך תוכנית ב'. הרעל סופק לקובנר ארוז בשפופרות של משחת שיניים ובקופסאות שימורים. ארגון ההגנה סיפק לו מסמכים מזויפים של חייל בבריגדה היהודית, והוא עלה על ספינה בריטית בנמל חיפה.

בדצמבר 1945, כשהתקרבה הספינה לנמל טולון בצרפת, גילו הבריטים (ייתכן שעקב הלשנה של גורמים ציוניים שחששו מהשלכות התוכנית) שתעודותיו של קובנר מזויפות, אולם

לפני שנעצר הוא הספיק להטיל לים את הרעל. יש הטוענים כי קובנר וקבוצתו הכשילו בעצמם את התוכנית כי חששו לפגוע בכוחות בעלות הברית בתוך הערים הגרמניות.

קובנר נכלא על ידי הבריטים, והפיקוד על הקבוצה עבר לידי סגנו, יצחק (פשה) אבידב.

בעקבות כישלון תוכנית א', הוחלט על ביצוע תוכנית ב'. המשימה הייתה הרעלת שבויי אס.אס ששהו במחנה השבויים האמריקאי סטאלאג 13 ליד העיר נירנברג. היא הוטלה על חוליה בפיקוד **יוסף חרמץ** שהתמקמה בעיר. אחד החברים, **אריה דיסטל**, התקבל בעזרת שוחד לעבודה במאפייה שסיפקה לחם למחנה. בתום מספר חודשים קיבלה הקבוצה כמות גדולה של הרעל ארסן שנקנתה בפריז והוברחה להם על ידי חייל בבריגדה.

בליל ה-13 באפריל 1946, הבריח דיסטל את אחד מחבריו למאפייה, והם מרחו בארסן מעורב בדבק כ-3,000 כיכרות לחם. כתוצאה מן ההרעלה חלו כ-9,000 משבויי המחנה, רבים מהם חיילי אס אס לשעבר. בעיתונות התקופה לא דווח על מקרי מוות בהרעלה, וקיימות הערכות שונות לגבי מספר המתים (בין 8 ל-300).

מתוך חששות פוליטיים, ביטלה הנהגת היישוב בארץ ישראל את פעולתם המתוכננת של אנשי החוליה בראשות שמחה רותם שהתמקמה בדכאו והתכוננה לפגוע במחנה השבויים הגרמניים שם.

* * * * *

נמצאו גם יהודים יחידים שנקמו בגרמנים בשיטתיות, אך **באופן פרטי**. כזה היה, למשל יהודה **מייטרמן**, שסיפורו פורסם לראשונה לקראת יום השואה של שנת תשס"ז - 2007.

* * * * *

היהדות ניתבה את פעולות הנקם מידי בני-אדם ל"ידיו" של הקב"ה. הביטוי הבולט לכך היא תפילת "**אב הרחמים**", המבקשת מאלוקים לנקום את נקמת יהודים שנהרגו על קידוש השם. התפילה נאמרת בקהילות האשכנזיות בתפילת שחרית של שבת לאחר קריאת התורה.

בשנת 1096 פתחו הנוצרים במסע הצלב הראשון, ובמסגרתה טבחו ביהודים בפרעות המכונים בקהילות ישראל "**גזירות תתנ"ו**". העילה לפתיחת מסע הצלב הייתה פגיעה של הסלג'וקים, שליטי ארץ-ישראל בנוצרים שבאו לבקר בארץ הקודש. האפיפיור אורבנוס השני יצא לצרפת וקרא לכבוש את ארץ הקודש וההמונים נענו.

בדרכו לארץ ישראל ערך האספוסוף פרעות ביהודי עמק הריינוס **שבגרמניה**. הפרעות החלו **בקהילות שו"ם**: שפיר, וורמיזא (וורמס) ומגנצא (מיינץ). המוני יהודים הוטבלו בכוח לנצרות וחלקם עלו על המוקד על קידוש השם. רבים מהם העדיפו להתאבד בטרם יוכרחו להתנצר בעל-כרחם.

לזכר הצרות חוברו קינות וסליחות רבות. בין השאר חוברה בוורמייזא גם תפילת "אב הרחמים". התפילה עוסקת בקריאה לה' שינקום את נקמת דם עבדיו השפוך ועוד פסוקים בעניין הנקמה בגויים.

כיום, המתפללים, מתכוונים בתפילה זו גם לנקמת ה' בגרמנים ועוזריהם, שרצחו, טבחו, השפילו ועינו את היהודים בתקופת השואה.

תפילת "אב הרחמים"

אב הרחמים שוכן מרומים. ברחמי העצומים הוא יפקוד ברחמים החסידים והישרים והתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחסף צורם.

יזכרם אלוקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם. וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוף. כפתוב בתורת משה איש האלוקים. הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו:

ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר. ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שכן בציון: ובכתבי הקדש נאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם. יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוף: ואומר, כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענבים: ואומר, ידן בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה. מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש.

* * * * *

הרב שמואל הלוי וואזנר חיבר **קינה מיוחדת** לזכר קדושי השואה. בסיום הקינה הוא מבקש מהקב"ה שינקום נקמת עמו.

אש תוקד בקרבי / בהעלות על רוחי / חרבן עדתי
קינים אגידה / בזכרי קדושי / ערבה שמחתי
קהלות קודש / לומדי תורתי / מחזיקים בבריתי
נחרבו ונשרפו / נחנקו ונהרגו / אוי לי כי חטאתי
כזבחים וכעולות / עלו מזבחה / לכפר משובתי
בני ציון היקרים / בחורי חמד / לומדי תורתי
גולת אירופא / מקום אבותיי ורבתיי/ הבאר שכריתי
נהפך לדם ואש / מקורי דמעה / אהה כי נדמיתי
איכה נשמדו / לעיני בני עמי / אבדה תקוותי
אלפי רבבות עלו על מוקדה / מי ייתן תמורתני
חתנים וכלות / זקנים וזקנות / מי ייתן חליפתי
השמר לך / פן תשכח מעש עמלק / מחריב כנסתי
עדי ינקום ה' / נקמת עמו / יבנה את ביתי
אנא ה' נקם / נקמת עבדיך / והשב את שבותי.
יקומו מתיך / ויחיון צדיקיך / ואז אסיר אבלתי.

* * * * *



כתובת דם על הקיר "נקמה" בעיר בקובנה, ליטא.

* * * * *

מיכאל בר-זוהר בספרו "הנוקמים" [עמ' 88] מעלה את השאלה:

כמה נאצים הוצאו להורג ע"י כלל הנוקמים?

הוא משיב: בסה"כ, לפי ההערכות המהימנות ביותר הוצאו להורג בין אלף לאלפיים איש.

מספר זה, הינו מספר מועט בהשוואה לרצח 6 מיליון יהודים. עמים אחרים שסבלו פחות מהגרמנים, ערכו פעולות תגמול קשות בהרבה מאלה של הנוקמים היהודים. בצרפת, הוצאו להורג עשרות אלפים של משתפי פעולה.

ברחבי אירופה, לוחמי המחתרת והפרטיזנים עשו שפטים בגרמנים, טבחו ללא אבחנה. היו מקרים אכזריים שפשטו עורם של קצינים בעודם בחיים.

עם שחרורם של מחנות הריכוז, היו עצירים רוסיים מזנקים לתוך הג'יפים שלהם, דוהרים לעיר הקרובה ביותר, היו יורים, שורפים גרמנים וגם אונסים את נשותיהם.

מתיאור זה, נוכל ללמוד שנקמת היהודים הייתה מינורית ומאופקת. אל נבוש ונאמר, העם היהודי, למוד הסבל הוא עם שטבועים בו קודים מוסריים ואנושיים שמנעו ממנו לנקוט בפעולות נקמה קיצוניות.

המאבק על הקמת המדינה והקמתה הביאה להגבלת הנקמה היהודית. אלמלא מאבק זה, היו הנוקמים ממשיכים בפעולות הנקמה והיה גדל מספר פושעי המלחמה הנאצים שהיו נהרגים ע"י הנוקמים היהודים.

בהמשך הביטאון, אני מביא תיאורים ומקורות למעשי הנקם שבוצעו [וגם אלה שנכשלו]. מכל המקורות צצה ועולה השאלה: **מהו מקור הסמכות של הנוקמים?** מעשי הנקמה לא נעשו בעקבות פסקי-דין של בתי משפט.

היו וויכוחים נוקבים בין מנהיגי הנוקמים לבין ראשי הציונות בחו"ל וראשי היישוב בארץ-ישראל, כיצד יש לבצע את הנקמה. היו התנגדויות בגלל סיבות מוסריות וגם בקביעת סדר עדיפויות: האם להתמקד בהצלת שארית הפליטה ולהעלותה ארצה או להקדיש זמן ומשאבים במעשי נקמה?

בדילמה קשה זו, התחבטו מנהיגי העם היהודי מסיום מלחמת העולם השנייה עד תחילת שנות החמישים במאה הקודמת. על הדים מהדילמות הללו והתמודדות עמן, תוכלו לקרוא בביטאון.

מאנוס דיאמנט מספר, שהנוקמים תכננו סמל מיוחד [19]. הסמל שתוכנן היה בדמות חבצלת על רקע לוחות הברית. תקופה מסוימת היה וויכוח אם להוסיף לסמל ציור של אקדח או פגיון. דיאמנט מספר שהנוקמים רצו להשאיר את חתימתם על כל נאצי שהוצא להורג, אם ע"י עשיית אות קין במצחו או ע"י נעיצת פתק על חזהו, ועליו סמל הנוקמים עם הכתובת: **"זכור רצינו כי כולם ידעו כי היהודים הם הנוקמים!"**

"הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דָם עֲבָדְיוֹ יָקוּם וְנִקָּם יָשִׁיב לְצַרְיוֹ וְכָפַר אֲדַמְתוֹ עַמּוֹ" (דברים לב, מג).

נזכור ולא נשכח!

גִּזְעוֹן רֶפָאֵל בֶּן-מִיכָאֵל

עורך הביטאון

פעולות נקם של פרטיזנים בעיצומה של מלחמת העולם השנייה

שמואל בורנשטיין פלוגת הפרטיזנים של ד"ר אטלס

שמואל בורנשטיין היה פרטיזן שמאס בחיי הגטו ויצא ליערות כדי להילחם.
הוא היה מפקודיו של ד"ר אטלס המפקד הנערץ עליו.
הוא כתב ספר על מפקדו הנקרא: "פלוגת ד"ר אטלס"

פלוגתו של ד"ר אטלס קמה ופעלה על גדות הנהר שצ'ארה, ביערות הסמוכים
לעיירה הביילורוסית דאראצ'ין שמחוז נובגורודק בקיץ 1942.

ד"ר יחזקאל אטלס, שהגיע לדראצ'ין כפליט מפולין המרכזית, הקים פלוגה יהודית
לוחמת, שמעלליה וגבורת מפקדה שימשו אות ומופת גם ללוחמים מקצועיים,
לחיילים ולקצינים שנקלעו ל"כיתור" ונשארו תקועים ביערות.

אוגוסט 1942

בשעת-הצהריים הייתי על שפת נהר השצ'ארה. מעבר לנהר נראו יערות רודה הגדולים,
ששימשו מקלט לפרטיזנים. שם שכן הכפר "זולה הגדולה". ידעתי כי חיל המצב הגרמני
הקרוב ביותר חונה בעיירה קוזלובשצ'יזנה. אבל הגרמנים והשוטרים למדו לקח מידי
הפרטיזנים, שלא לשוטט על פני "הטריטוריה האדומה". על כל צרה שלא תבוא, שאלתי את
איש המעבורת, הסייעני אל החוף השני של שצ'ארה, אם אין הגרמנים נראים בסביבה. -
אלינו מפחדים הכלבים הללו לסור – ענה האיכר בגאווה.

הכפר הקטן נראה כיושב עני מאוד. אדמת-החול הצחיחה פירנסה בצמצום את תושביו.
המכמרות התלויות על הגדרות העידו, שהאוכלוסייה עוסקת בדייג. מדרך הסתכלותם של
אנשי הכפר בי, למדתי שרגילים הם למראה אורחים כמוני. נמצאתי באמצע הכפר ושקלתי
בדעתי לאיזה צד עלי לפנות, והנה יצא מאחת הבקתות אדם, רובה על זרועו. לפי תלבושתו
הכרתי בו שפרטיזן הוא.
- הי, חבר! – קראתי.

הפרטיזן הפנה את ראשו. הצצנו איש בפני רעהו ומיד נחפזנו זה לקראת זה. היה זה אחד
מידידי מהעיר דאראצ'ין, חבר הארגון החשאי, חיים-יהושע ליפשוביץ'.

חיים-יהושע בא לכפר בעגלה. הוא מנהל המשק בפלוגה שלהם, ועתה הביא לאיכרים קמח כדי שיאפו לחם למען הפלוגה. מייד עלינו לעגלה ופנינו לעבר מחנהו, השוכן במרחק ארבעים קילומטרים מן הכפר.

נסענו במהירות במשעול היער. העגלה הייתה חורקת ומנתרת על גבי השורשים הגדולים. יער גדול היה זה, שכדוגמתו לא ראיתי עד עתה. הרהיבוני האילנות הזקנים, הגבוהים, שהתנשאו בהדר מלכות והציצו קודרים מעמקי הסבך. לבסוף נטינו הצידה. תחת עץ אלון ענף עמד זקיף, ועל ידו מכונת ירייה. אף זה היה מכר ישן שלי, האופה מדאראצ'ין יקותיאל חמלניצקי.

עברתי עוד כמה עשרות מטרים על פני המשעול ונמצאתי במחנה פלוגתו של הד"ר אטלס. מסביב עמדו אוהלים. על יד המורה, אצל הדליים, טרחו הבחורות, הטבחות; תחת העצים ישבו גברים ועסקו בצחצוח כלי-נשק. - שמואל! שמואל! - נשמעו קריאות לעברי.

לחצתי אל לבי את איזיו ואת בלה; חבורת ידידים נתכנסה סביבי. הרגשתי את עצמי כמו בבית. בלה סיפרה לי את הקורות אותה. בקול רועד דיברה על היום ה"הוא".

- עם עלות השחר הגיעו הגרמנים לעיירה במכוניות. המשטרה הקיפה את הגטו בשרשרת צפופה של זקיפים. היא, בלה, התחבאה ברגע האחרון, יחד עם איזיו, בעליית הגג. במאמץ רב העלו אחריהם את הסולם, ומלמטה כבר הגיעו צריחות הגרמנים. לפני הבית עמדה מכונית-משא. הגרמנים גררו את התושבים לרחוב והעלום, בקללות ובמהלומות, אל המכוניות. אמה של בלה נשאה מבטה לעבר עליית הגג. זו הייתה ברכת הפרידה מן הבת. מסביב בקעו בכיות ויללות. מעבר טחנת הקמח נשמעו יריות. על הכיכר שלפני הטחנה, יורים הגרמנים ביהודים. המסתתרים חיכו עד בוא הלילה. אז ירדו למטה בסולם. עתה לא הייתה לפנייהם אלא דרך אחת: היערה.

לאחר הרפתקאות מרובות הגיעו ליער בוראלום. כאן נדמנו באקראי עם משפחת ליפשוביץ' ועם יקותיאל חמלניצקי. הם החליטו לשים פעמיהם לעבר השני של נהר שצ'ארה. בדרך הצטרפו אליהם פליטים נוספים. לבסוף הגיעו לכפר וולה. מרחוק נראו איכרים. העובדים בשקט בשדה. השמש להטה. ילדי הכפר, המשחקים ברחוב, התפזרו למראה האורחים הזרים. מסביב נשמע קול חריקת דלתות נסגרות. מבעד לחלונות הציצו כפריות סקרניות.

פתאום נשמע קול קורא בידיש: - יהודים, חכו-נא! ניגש אליהם אדם בלתי-ידוע. **היה זה ד"ר יחזקאל אטלס**. הוא הוליכם היערה ונתן להם הוראות מה עליהם לעשות לפי-שעה. אחרי כן עזבם, ובמשך ימים אחדים לא נראו פניו. רעבים היו ותרו כה וכה אחר מאכל להשקיט בו את רעבונם. יקותיאל חמלניצקי, שהיה ידוע כחובב-אכילה, יצא באחד הלילות אל הכפר הסמוך, והביא משם בתרועת ניצחון קדרה גדולה, ש"סחב" מעל אחת הגדרות. בשדה היו מלקטים תפוחי אדמה ומבשלים אותם בקדרה זו, וכך החיו את נפשם.

ביום השלישי בא הדוקטור והביא עמו עוד שלושה מאנשי דאראצ'ין: האחים ניומה ודוד דומברובסקי והרשל זלוטוגורה. גם הם נתקלו באטלס במנוסתם מן העיירה.
- בחורים! - קרא הדוקטור מרחוק – חדשות טובות בפני! מטה הפרטיזנים מכיר בכם כביחידה לוחמת, מהיום הזה הריני המפקד שלכם.

ד"ר אטלס, גבר בעל קומה בינונית, כבן עשרים ושבע, היה יליד העיירה ראוה מאזיביצקה. המלחמה בין גרמניה ורוסיה פרצה בהיותו בעיר סלונים. שם שימש רופא בבית החולים. בראשית שנת 1942, ערכו הגרמנים טבח ביהודי העיר הזאת, ואז נהרגו גם בני משפחתו של אטלס – אמו ואחותו הצעירה, בת השבע-עשרה. אותו, כרופא, השאירו הגרמנים בחיים ושלחוהו לנקודה סניטרית שבכפר וולה הגדולה. אך הוא התקשר עם מפקדת הפרטיזנים. הוא נשא עמו נשק בסתר, למקרה שיביאו הגרמנים לפגוע בו, ומוכן היה כל רגע לעמוד על נפשו ולהימלט ליער. עתה הועמד בראש חבורת הפרטיזנים הפליטים מדאראצ'ין.

לאחר מכן סיפר לנו יקותיאל חמלניצקי והאחים ליפשוביץ על המשא ומתן שניהל ד"ר אטלס עם הרוסים. הוא ביקש להפוך מניה וביה את פליטי דאראצ'ין ליחידה לוחמת, ואילו הרוסים התחמקו, טענו שרבים הם הפליטים מדאראצ'ין משוטטים ביערות, שרובם נשים וטף, ושיש למצוא לבעייתם פיתרון כולל.
לבסוף חזר אטלס והביא איתו את שלושת הרובים הראשונים. רוח חדשה התחילה מפעמת בלב האנשים. מייד החלו בעבודה.

חמושים בשני רובים יצאו הבחורים אל אחד הכפרים ו"טיפלו" שם במשפחתו של שוטר אחד, שהראה את כוחו בטבח בדאראצ'ין. הם הביאו עמם כלים הכרחיים וצרכי מזון. לפי שעה היה הדוקטור מבלה ימים כלילות בכפרים, והיה משיג נשק מן האיכרים. תועלת מיוחדת הפיק אטלס מהיכרותו עם נערי-הרועים. בשנת 1941 השאיר אחריו הצבא האדום הנסוג נשק רב, שהאיכרים, ובייחוד ילדיהם, טמנוהו באדמה. לא עבר יום בלי ששיג הדוקטור אחדים מכלי-הזין הללו. עתה מנתה חבורתו של אטלס כעשרים איש, ועד מהרה היו כמעט כולם מזויינים. אפילו מכונת-ירייה הייתה להם.

ד"ר אטלס לא ידע עייפות. אין יודע אימתי הוא נח. ביום הטבח, בעשרים וארבעה ביולי, נסתיימו חיינו הפרטיים. אם נותרנו בחיים, **הרי אין זה אלא כדי לנקום באויב.**

ביום בו ביקרתי במחנה, נעדר הדוקטור. סופר לי כי נסע אל המטה, להוכיח למפקדים שמן ההכרח להתקיף את חיל-המצב הגרמני בדאראצ'ין ולנקום את נקמת הדם היהודי השפוך. - זו היא המחשבה האחת והיחידה הממלאה את לבנו, ובה אנו חיים – אנו לי הפרטיזנים מפלוגתו של אטלס.

דם תחת דם!
8 בספטמבר 1942

בשובי למחנה שלי מצאתי, שכל הכלים ארוזים וטעונים בעגלות. החבורה מוכנה לצאת לדרך.

- עוברים אנו למקום חדש, - סח לי הרשל.

ידעתי כי בהתאם לתכסיסי-המלחמה של הפרטיזנים עובר המחנה מדי פעם בפעם למקום אחר. על כן לא השתוממתי. הדבר נעשה מטעמי ביטחון. צעדי הבאים אל המחנה והיוצאים ממנו הפכו את השבילים המוליכים אל המחנה לדרכים סלולות, ואילו הלכו בהם הגרמנים עשויים היו להיתקל בנו פתאום. גם האיכרים שבקרבת מקום, לא היו נאמנים עלינו יותר. לא חסרו בהם מלשינים, המקיימים מגע עם הגרמנים.

אכן, קשה היה להעלים את מקומו של המחנה מן האנשים בסביבה הקרובה, ובייחוד מהנערים-הרועים, המביאים את עדריהם לכרי-המרעה שביער. גם האיכרים, הבאים לעיתים קרובות בעגלותיהם לחטוב עצים, היו נתקלים לעיתים במשמר בלתי צפוי של פרטיזנים. ואם כי עד עתה היינו אנחנו תוקפים את הגרמנים וגורמים להם נזקים שלא בהתאם לשיעור-כוחנו, והם לא ידעו מה מספרנו והיו מתמלאים פחד לעצם המחשבה על כניסה ליערות – לא הסחנו אף לרגע קל את דעתנו מן העובדה, שנמצאים אנו בעורפו של האויב. הסכנה ארבה לנו לעיתים קרובות. אמנם, המחנה שכן במקום נוח, אך שהינו בו זמן רב מדי. לפיכך נשלחו בחורים לתור לנו מקום חדש, ומשחזרו ניתנה הפקודה לזוז.

המקום החדש נמצא ביער בוראלום. התקדמנו לאיטנו, מתוך כוונה להגיע אל הכביש שעלינו לחצות בשעת-ערב מאוחרת. בלילה הגענו למקום המיועד למחנה. מיוגע מן הדרך איחרתי קום למחרת. במחנה כבר המו החיים. הבחורים הקימו את האוהלים. הטבח היה מהלך כמנהגו מסביב לדליים, המחסן היה קבוע שוב בסוכת-ענפים. רק האשוחים הנאים, זקופי-הקומה, שראיתי עתה במקום עצי-הליבנה הוכיחו לי, שאמנם במקום חדש אני נמצא.

ביער זה, בנקודה אחרת, נמצא גם "מחנה-המשפחות" של היהודים פליטי דאראצ'ין. בהזדמנות ראשונה הלכתי לבקרו. מאז ביקורי האחרון חלו במחנם שינויים רבים. מורגש היה שהאנשים השלימו עם אסונם. פסקו לגמרי השיחות על הטבח. למחנה זה לא הייתה צורה צבאית. סוכות הענפים, ששימשו מעון לאנשים, היו פזורות; האנשים היו מחולקים לקבוצות-קבוצות, ובכל אחת כמה משפחות. כל קבוצה, שכללה כמה עשרות אנשים, הייתה מבשלת את אכלה לחוד. המזונות היו כאן מצומצמים, שלא כמו אצל הפרטיזנים.

מצאתי כאן גם זקנים וילדים, שניצלו מן הטבח. פה ושם נראו יהודים עומדים בתפילה. כמו בפלוגתו של אטלס, **היו גם כאן רבים, זקנים וצעירים, ששאפו לנקום את הנרצחים.** כמה אנשים כבר הכינו להם נשק. לרוב היו קונים אותו מן האיכרים בפרוטותיהם האחרונות, מן המעט שהספיקו לקחת איתם בבורחם; רובים אחדים ניתנו להם גם מאת הפרטיזנים.

בשעת ביקורי זה הרגשתי אותות התעוררות במחנה.
- הדוקטור אטלס בא! – אמר לי מכרי בקול רב-משמעות.
סוף-סוף ניתנה לי הזדמנות לראות את המפקד היהודי, שכבר אז יצא שמו לתהילה ביערות.

התבוננתי בו. משקפי-הקרן הגדולים שעל אפו העידו יותר על הרופא שבו מאשר על מפקד הפרטיזנים. פניו היו צעירים מאוד, גופו תמיר, תווי-פניו וראשו תואמים; עיניו כחולות, טובות. שער ערמוני ומסולסל. רגליו היו עקומות במקצת, פסיעותיו קטנות, ובחיי יום-יום לא היה הילוכו בטוח ביותר (לא כן בשעת הקרב. אך זה נודע לי אחר כך). לעיתים קרובות האירה בת צחוק את שפתיו, ואז היו השפתיים מתרוממות וחושפות שיניים לבנות וקצובות. שלא בשעת קרב היה מדבר בקול לא-רם, אך צלול ומשכנע. כשהיה תמה על משהו, היה מגביה את משקפיו וזוקף את גבות עיניו.

לבוש היה מדי-צבא עלובים; מגפיים גבוהים לרגליו, גדולים מכפי מידתן, ופעמים היה החיתול מזדקר מתוך המגף. לעומת לבושו שאינו מהודר, היה חמוש מכף רגל ועד ראש. הוא נשא עמו גם תת-מקלע לשבעים כדורים, שהיה אז יקר-המציאות ביערות, גם אקדח-גאגאן, מחסנית רזרבית לתת-המקלע, ילקוט עור צבאי, וראשי רימונים היו בולטים מכיסי חולצתו. אטלס פנה בברכה לבבית אל הילדים שנאספו לראותו. אחר כך גופף בידו לאנשים, לאות שמבקש הוא לדבר אליהם: דממה השתררה.

- יהודים! – קרא אטלס, ועכשיו נשתנו גם קולו וגם פניו. ארשת הרוך נעלמה, כלא הייתה. הוא צמצם את גבות עיניו, וקולו היה חותך: - יכול אני לקחת מכם עשרה אנשים אל פלוגתי. יש לי נשק בשבילם. אלפי אחינו שנרצחו מטילים עלינו חוב גדול. הפלוגה שאני עומד בראשה היא "פלוגת נואשים". אנחנו, כל אנשי הפלוגה, רואים את עצמנו כ"אבודים" ("פארפאלענע"). אין בלבנו מחשבה אחרת פרט למחשבת הנקם. מי מכם מוכן ללכת אחריי?

בקושי נדחקתי בין האנשים וקרבתי אל ד"ר אטלס, שהוקף עשרות מתנדבים. הצגתי את עצמי והפצתי בו כי יפנה אל המטה בבקשה להעבירני אל פלוגתו. חזרתי אל המחנה שלי, מוקסם מדמות המפקד היהודי ונושא תקווה בלבי להצטרף אל מחנהו.

עברו ימים מספר ללא כל מאורעות מיוחדים, ופתאום, בשבעה באוגוסט, הגיע למחננו בחור רכוב על סוס, מאת המטה הפרטיזני. מפקדנו קרא בעיון את המכתב שהביא עמו. הרגשנו כי דבר מה חשוב עומד להתרחש. ואניה ציווה עלי ועל הרשל להתכונן לדרך. עלינו לצאת עמו לפעולה, ומייד, ואילו החבורה כולה תצא בעוד שעתיים במלוא תחמושתה, בפיקודו של קוליה, אל המקום שנקבע.

לאחר צאתנו לדרך סיפר לנו ואניה, כי בהתאם לפקודת המטה, עליו לקבל לפרק-זמן מסוים את הפיקוד על חבורת פליטים יהודים. אני והרשל נהייה שלישינו. בדרך עברנו על פני חבורת פרטיזנים, שהתפזרה ביער. בידי הבחורים הייתה מכונת ירייה כבדה.

- אלה הם הפרטיזנים שמעבר לנהר שצ'ארה – הסביר לנו ואניה. סוף-סוף הגענו למטרתנו, למחנה הפליטים היהודים. כאן עלי לציין פרט אחד מהווי החיים בעירות: ביער מתפשטות ידיעות חשובות במהירות-הבזק. בין היהודים ניכרה התעוררות רבה. מכר אחד שלי סיפר לי, כי מאז הבוקר מתכנסות בבוראלום כל הפלוגות הפרטיזניות. אין זאת כי מתכוננים למשימה "חשובה ביותר".

ואניה פקד עלינו, עלי ועל הרשל, לארגן מייד יחידת-קרב מבין האנשים המסוגלים לשאת נשק, וציווה עליה להתכונן לדרך. אויה! – רק למעטים היו רובים; ידיהם של רוב האנשים היו ריקות. משראו הזקנים את המתרחש, התעוררה בתוכם התרגשות. והנה יצא זקן אחד, שאלקוביץ' שמו, סנדלר מדאראצ'ין, קרב אלינו בצעד נמרץ, מקל עבה בידו, ואמר:

- יודעים אנחנו לאן פניהם מועדות. גם אנו מקומנו שם. שם גם נוכל להחליף את המקל ברובה. והם התחילו להפציר בוואניה שייקח גם אותם.

המטה נמצא בקרבת מקום, וואניה יצא להתייעצות. לאחר שחזר, הרכיב יחידה נוספת, מזויינת במקלות.

הנשים נפרדו בשקט מעל בעליהן, ההורים מעל בניהם. ושוב אנו יוצאים לדרך. הייתה כבר שעת בין-השמשות כשהגענו לקרחת-היער הגדולה. על יד המדורות ניצבו פלוגות פרטיזנים. מרחוק ראיתי את הד"ר אטלס בראש פלוגתו, המתכוננת לצאת את המקום.

קרבתי אליו. ד"ר אטלס מסר את תיבת העזרה הראשונה לבלה ואמר:

- את תהיי אחות רחמניה. וללוחמיו אמר: - דעו חברים, אנו יוצאים לקרב!

המפקד הכללי, בוריס בולאט, קרב אלינו, רכוב על סוסו, בלוויית חברי-המטה.

בוריס זה, יד ימינו אבדה לו בחזית; אף על פי כן היה גם עתה קלע מצויין. הוא נאם באוזנינו נאום קצר:

- היום, בחורים, - אמר, - ניתנת לכם ההזדמנות להתנקם בנאצים. לפנות-בוקר תערוכנה פלוגות-הפרטיזנים המאוחדות שלנו התקפה על דאראצ'ין.

עדנו דומם, איש-איש שקוע בהרהוריו. עברו שבועיים בדיוק מיום הבטח בדאראצ'ין. רגלינו בוססו בביצות-אוסטרובו הגדולות. בראש שלך מפקדנו, ואניה זאיצ'ב, והמצפן בידו. בשעה שלוש לפנות בוקר הגענו סוף-סוף אל הכנסייה הנמצאת בקצה העיירה. המפקד ציווה עלינו להשתטח על הקרקע. מן הצד, באגף השמאלי והימני, נראו צללי אנשים, השמים גם הם שמו פעמיהם לעבר העיירה. גם הם שכבו תחתיהם.

- אלו הן הפלוגות של הד"ר אטלס ושל קוליה שלנו – הסביר לנו ואניה בלחש. – על אנשי אטלס הוטל לחסל בחשאי את המשמרות הגרמניים מצד זה של העיירה. היא מוקפת מכל עבריה על ידי אנשינו. הקשר הטלפוני אף הוא ודאי נותק כבר. חוץ מזה נמצאים כוחות גדולים שלנו במארב, מצד ואלווה וסלונים.

- בשעה ארבע צריך להינתן האות לפתיחת הקרב – הודיע לנו רץ מן המטה, שהגיע אלינו זוחל על גחוונו.

מרחוק נראתה צללית של טחנה. שם נמצא קבר-האחים של מאות יהודים שנורו על ידי הנאצים. נדמה היה לי, כי לאוזניי מגיעות צעקותיהם ויללותיהם של הנרצחים. קול ירייה הפסיק את הזיותי. נשמעה קריאתו של בוריס בולאט:

- בחורים, לקרב! בשם המולדת!

מן הצד, ממקום שם נמצאה פלוגתו של אטלס, הגיע קול פקודה אחרת:

- יהודים, קדימה! בשם יקירינו!

השעה הייתה ארבע בדיוק. עלה השחר. מכוונת-הירייה התחילו מטרטרות, האדמה נרעדה לקול רימונים מתפוצצים. טרא-טא-טא-טא!
-קרקשה מכוונת-ירייה כבדה. הסתערנו קדימה, יורים נכחנו. מעבר הבניין המשמש כתחנת הז'אנדארמריה, ענו לנו ביריות. השמש כבר האירה באור מלא שעה שתפשו עמדה מאחורי הבתים, בדיוק מול התחנה. מחלון הקומה העליונה פלטה רצועת-כדורים של מכוונת-ירייה כבדה את כדוריה.

ביקשתי מוואניה רשות לפעול על דעת עצמי. כעבור רגע עמדתי על יד הבית, בו נמצאה "משטרת העזר" ("הילפספוליצי") הבחורים מפלוגתו של אטלס הוציאו מן הביקתה את השוטרים הביאלרוסים, משרתיהם של הגרמנים. השוטרים הלכו חיוורים ורועדים, ידיהם מורמות למעלה ומעיניהם נשקפת אימת המוות. מן הצד ראיתי את יקותיאל חמלניצקי, מוכנת-ירייה בידו, ראשו פרוע, דם נוזל מאפו, חולצתו קרועה, מכנסיו מרושלים, והוא צוחק צחוק פרא וקורא בבאלורוסית:
- הא, טוב לכם, הא?

נצטרפתי אל אנשי אטלס, ויחד איתם הוצאתנו את השוטרים אל הכיכר שלפני הטחנה. הם נורו ונפלו ארצה, במקום בו רצחו לפני שבועיים את יקירינו. אחרי-כן חזרנו אל תחנת הז'אנדארמריה. שם נמשך קרב קשה. בדרך ראיתי את שני האחים באראנובסקי ממחנה הפליטים, נישאים פצועים באלונקות.

הסנדלר שאלקוביץ', שיצא לקרב במקל בידו, החזיק עתה תת מקלע גרמני חדש. בפנים משולבים סיפר לי מה שאירע:
משהגיעו יודל ואפרים באראנובסקי לעיירה, רצו מייד לעבר בית מגוריו של קצין המשק הגרמני. **ביום הטבח הרג רוצח זה לעיניהם את אחותם היחידה ואת הוריהם הזקנים. עתה באה שעת הנקם. אף כי לא היה להם כל נשק, התפרצו האחים לדירתו. הגרמני הספיק לפצוע את שניהם טרם נפל מכדורו של אחד הפרטיזנים.**

החלטנו לשרוף את בתי העיירה, כדי שלא תוכל לשכן בקרבה חיל מצב. השלכנו רימוני תבערה אל הבתים. הם עלו באש. דרי-הבתים היו יוצאים בבכי לקראתנו, נופלים על ברכיהם ומתחננים על רכושם. אך אנשינו לא שמו לב לתחנונים ויש שהיו משיבים להם: גם לנו אין כל. ולא מעט מדמנו שיתם...

יהודים משלנו, שהיו להם-עצמם בתים בעיירה, חשו לשרפם במו ידיהם. מכל צד הובלו שוטרים שנלקחו בשבי; הללו נורו, כאמור בכיכר שלפני טחנת הקמח. כל נקודות-ההתגוננות חוסלו, מלבד הבניין הגדול שבו התבצרה הז'אנדארמריה. הגרמנים הללו, שלא הייתה להם ברירה, עמדו על נפשם ונלחמו בחימה שפוכה.

פתאום התפרצה חבורת בחורים לתוך שער בית-הז'אנדארמריה. הכרתי בהם את אנשי אטלס. רצתי גם אני אחריהם. בקריאת "הידד!" חדרנו למסדרון הבניין, ממנו הוסיפו הז'אנדארמים לירות בנו. גרמני אחד נראה במדרגות שבקומת הקרקע. נשמע קול רימון מתפוצץ. על הרצפה, בשלולית של דם, התבוססו אחדים מאנשינו. ביניהם הכרתי את פני הרשל זלוטוגורה. הוצאנו את ההרוגים והפצועים לרחוב.

הקרב נמשך. הז'אנדארמים הוסיפו להחזיק מעמד. הבית היה בית-אבנים מבוצר, ולשווא ניסינו להציתו מבחוץ. על יד הבית עמד בוריס בולאט המפקד, ועל ידו פרטיזן יהודי, אברהם קופלוביץ'. אברהם זה היה משליך בלי הרף רימוני תבערה למעלה, אל חדר הז'אנדארמים. אך הנה הגיעו סיירים משלנו והודיעונו, כי מסלונים ומזאלווה מתקרבים כוחות גרמנים גדולים לעזרת הז'אנדארמים. נשמע קול חצוצרה – אות ל נסיגה. השעה הייתה שבע. מרחוק נראו אנשים בורחים.

- שלנו הם, פתחו את דלתות בית-הסוהר – קרא אלינו אחד הפרטיזנים.

בינתיים טענו הבחורים על העגלות את הנשק ואת השלל שנפל לידינו. ד"ר אטלס ובלה טיפלו בפצועים במסירות. לאחר שנחבשו פצעיהם חבישת ארעי, הוטענו בעגלות והוצאו מן המקום. הדוקטור צעד לידם, אף הפצועים קשה לא הוציאו כמעט הגה מפיהם, לא נאנחו – אם משום שלהט הקרב חי בם עוד, ואם משום האימון שנתנו בדוקטור שלהם, שאינו מש מהם.

בצאתנו מן העיירה, התעכבתי רגעים מספר על הכיכר שלפני טחנת-הקמח. **על האדמה היו מוטלים עשרות שוטרים מתים: נקמה פורתא...**

בדרך המוליכה ליער עמדו המוני איכרים, שיצאו לקדם בברכה את פנינו והיו מכבדים אותנו ביי"ש, בלחם ולבן ובלביבות. אף אנו שמחנו לתוצאות הקרב. ידענו שבזאת שמנו קץ לחיל המצב הגרמני בדאראצ'ין. [8]

לידובסקי אליעזר [לייזר] פרטיזנים נוקמים

אליעזר לידובסקי נולד בעיירה ז'טל (ביילורוסיה) בשנת 1908. לאחר האקציות נמלט ליער והצטרף עם חבריו לגדוד פוגצ'וב. עם השחרור השתקע ברובנה, שם הקים את "הקולחוז" ואת ארגון פח"ח (פרטיזנים, חיילים, חלוצים). לידובסקי היה ממארגני תנועת "הבריחה" ומיוזמי קבוצת הנוקמים.

בספטמבר 1939 נכבשה ברנוביץ' על ידי הרוסים. לידובסקי, שהיה בעל משפחה בעיר, המשיך בפעילותו בתנועת "צעירי ציון". הוא נעצר בשל כך על ידי ה-N.K.V.D. (המשטרה החשאית הסובייטית) וישב בכלא במשך שנה ושמונה חודשים. לאחר שחרורו מהכלא חזר לעבוד כמסגר.

ביוני 1941 נכנסו הגרמנים לברנוביץ', ולידובסקי ברח מזרחה עם הכוחות הרוסיים. לאחר ארבעה ימים בדרכים נתפס על ידי הגרמנים באזור מינסק ונכלא במחנה שבויים. הוא הצליח לברוח ממחנה השבויים ולהגיע לגטו ברנוביץ', שם פגש את אשתו וילדיו.

במאמצים רבים הצליח לידובסקי לגייס מאתיים צעירים וצעירות למחתרת לוחמת. אולם, ההתקוממות בגטו לא יצאה לפועל בשל התמוטטות אחד החברים. הלוחמים החליטו לצאת ליערות ולהצטרף לפרטיזנים.

ב-4 בפברואר 1944 נכנסו הפרטיזנים לרובנה. הם היו כ-500 יהודים. בעיר נשארה קבוצה של 25-30 פרטיזנים ביניהם לידובסקי. מול הטבח האיום שבוצע ביהודי רובנה נתקפו הלוחמים ייאוש נורא, והחלו תופעות של שתייה לשוכרה והימורים.

ב-17 במרס 1944 התכנסו 11 לוחמים בביתו של ד"ר ארליך, שהיה רופא בגדוד פרטיזנים ומנהל בית החולים המקומי ברובנה.

לידובסקי יזם את ההחלטה לפעול בקרב היהודים ולסלול את הדרך לעלייה לארץ-ישראל. בעקבות ההחלטה פרשו שניים מהלוחמים.

דירתו של לידובסקי ברחוב קלינין 30 ברובנה הפכה למרכז קהילתי. בניין זה היה כתובת לכל יהודי שחזר לעיר. נקרא המקום "קולחוז" (מושבה חקלאית סובייטית בברית המועצות). חברי ה"קולחוז" גאלו ופדו כשישים ילדים יהודים יתומים, ועד מהרה גדל מספרם מ-14 ל-30.

בקיץ 1944 התאחדו חברי ה"קולחוז" עם חברי המחתרת מווילנה ששהו בלובלין. שם הוקמו ארגון הפח"ח (פרטיזנים, חיילים, חלוצים) ותנועת "הבריחה".

במאי 1947 יצא לידובסקי על האנייה "התקווה" בדרכו לארץ ישראל. האנייה נתפסה על ידי הבריטים, והוא הוגלה לקפריסין. בפברואר 1948 הגיע לידובסקי לארץ.

לפי התור, היינו מוציאים חוליות של חמישה אנשים שהיו מתקדמים בקו בריסק-מוסקבה עד למרחק של 100 ק"מ מהבסיס שלנו. תפקידן היה למצוא מקום-מחבוא ביערות ולעקוב אחר תנועות הצבא הגרמני ורכבו ולציין את אלה במפות שיוגשו למטה. באחת מהחוליות האלו הבחינו האיכרים, והביאו את הדבר לידיעת הגרמנים.

באחד הלילות, כאשר חברי החוליה נכנסו לכפר סמוך כדי להצטייד במזונות, הוקפו על ידי הנאצים והרוסים הלבנים. שלושה מאנשי החוליה הצליחו לפרוץ מבעד ההסגר, ואילו שני האחרים (מאיר מוקסיי ואהרל'ה) לחמו עד הכדור האחרון, שהיה ברשותם ונפלו בקרב.

בו בזמן יצאה גם יחידה שלנו (מורכבת מחברינו חיים אוסובסקי, אהרון קושינסקי ואהרל'ה) למבצע חבלי בברנוביץ'. המבצע הזה היה ביוזמתנו. וכל המשתתפים בו התנדבו לכך מרצונם הטוב. **המשימה הייתה – לחדור העירה, לנקום בשוטר רוצח, לפוצץ את המנסרה של קושניר ואת בית החרושת לרהיטים ברחוב וילנסקה.** המשתתפים במבצע זה צוידו רק בנשק קל – אקדחים ורימונים. למרות אמצעי הזהירות שנקטו בהם לא הצליחו הלוחמים שלנו להגיע עד ברנוביץ'. משהגיעו לאחת החרושות הבחינו בהם כמה איכרים. קבוצה של 45 נאצים במלוא התחמושת יצאה לקראתם, הקיפה את כל הסביבה, ובקרב שהתפתח בין שלושת חברנו ועשרות הנאצים נהרגו חברנו.

איבן איבנוביץ ראה צורך להעלים מאיתנו את נפילתם של השלושה ורק הודיע לנו ששובם למחנה משתהה משום-מה ודרש עוד מתנדבים משורותינו למבצע חבלה. שלושה התנדבו מיד: ניומה יוסלביץ', משה רוזנטל וכותב השורות האלו. הניע אותנו לכך גם רצוננו לבקר בגטו אצל בני משפחותינו ולגייס לוחמים נוספים. [9]

חיה ליפשיץ הגיבורות של הקבוצה המיוחדת

בדיוויזיה הליטאית ה-16 פעל בית-ספר לחבלנים תחת הכינוי המסווה "ספצדוטה" (פלוגה לתפקידים מיוחדים), שתפקידו היה להכשיר לוחמים מנוסים להכות בעומק שטח העורף של האויב בארצות הכבושות.

מועמד או מועמדת לבית-ספר לחבלנים זה, צריכים היו קודם כל להביע את רצונם המוחלט למלא משימות בשטחים הכבושים על ידי האויב, ונוסף על כך – להצטיין בנתונים אישיים כמו העזה ואומץ לב, לשלוט בלי מבטא זר בליטאית או בפולנית (בעיקר ללחימה באזור וילנה) ולהיות "מחונן" במראה ארי.

הצנחניות לעתיד היו צריכות ללמוד בזמן קצר להשתמש בכלי נשק שונים, להכין חומרי נפץ בתנאים שונים, למקש פסי רכבת, לפוצץ רכבות צבאיות וכמובן לדעת את תורת ההתמצאות בשטח לא מוכר ואת אמנות הביולוש והקונספירציה. אין ספק, כי בשביל בחורים ובחורות יהודיים, אשר זה עתה הצליחו להיחלץ מציפורני האויב, נבעה ההחלטה להתנדב ל"ספצרוטה" מ"חשבונות אישיים" עם האויב בדם **ומהדחף לנקום נקמת האחים והאחיות שהושמדו**. ייתכן שהיה בזה גם האלמנט הרומנטי של צעירים שחיפשו אתגרים.

מובן, שלפני צאתם לשליחותם היו חניכי הפלוגה מקבלים תעודות מזויפות. **זכורה לי עד היום נערה יהודייה**, ששהתה בקורס רק זמן קצר וביקשה להישלח במהירות לעורף האויב. היא דיברה ליטאית יפה וניחנה באינטואיציה טבעית, ובסופו של דבר נספתה מבלי שאפילו ידעו את שמה האמיתי.

בישראל חיות כיום הצנחניות לשעבר נעמי שולגוף-צסלר, פארה שבלביץ'-חסמן, דורה גלז-סטאנייקנה, פאינה קטסונוב, נחמה ב'ז'ינסקי ואחרות. אחת מאלו שהוצנחה בארץ הכבושה חיכתה לראות בשחרורה היא מינה מרשק, החיה גם היא כיום בישראל.

חבלנית אמיצה אחרת, שאגדות רבות סיפרו עליה, ואשר הוצנחה בשנת 1943, הייתה **גסיה גלזר**, שכינויה במחתרת היה אלבינה.

גסיה הייתה מפורסמת כבר לפני המלחמה בפעילותה הרבה במפלגה הקומוניסטית. בסתיו 1943, כשהיא כבת 40, צנחה ביערות רוזיאן שבביילורוסיה, סמוך לגבול ליטא, יחד עם קבוצת צנחנים.

אל יערות רודניצקי בדרום ליטא הגיעה בשלהי הסתיו ותפקידה העיקרי שם היה הקמת יחידות לוחמות מבני עמים שונים, שיקלטו גם את הנמלטים היהודיים מן הגטאות. **גסיה תפרה על מעילה טלאי צהוב והסתננה אל הגטו בקובנה. יצרה קשר עם לוחמי הטו המקומיים ואז חזרה אל העיר.** בגטו התקשרה, בין היתר, גם עם הוריי וכן עם קרובי חיילים אחרים מן הדיוויזיה הליטאית. היא סיפרה להם על קרוביהם שהצליחו להימלט בשלום מן הגרמנים, ואף חיים ולוחמים בהם.

גסיה הספיקה להגיע גם אל גטו וילנה, כשהיא ממשיכה להגשים את תוכניותיה, וכך דחתה שוב ושוב את שובה לבסיס הפרטיזנים, **עד שנספתה.**

בעת חקירת נסיבות מותה של גסיה נתברר, כי בעל הבית, אשר בו לנה אלבינה, יאנוש כמול, נחשד בשיתוף פעולה עם הלאומנים הליטאיים. הדיירים המקומיים סיפרו, כי ב-8 במאי 1944 הקיפו אנשי ס.ו. את הבית ברחוב פולוצקי 39 וירו לתוך אשנבי המרתף. בידיים מורמות יצא משם לוחם המחתרת, בוריס אודלובסקי. הגרמנים היכו אותו וציוו עליו להוציא מן המרתף את אלבינה. אודלובסקי סירב לציית להם ומן המרתף נשמע קול ירייה. הגרמנים פרצו לתוך המרתף ומצאו את גסיה מתה. על גופתה המתה רוקנו את כל כדורי התת-המקלע שלהם.

לפני זמן מה נתנה לי חברה של גסיה, ליובה וולפסון מבאר שבע, צרור מכתבים, שגסיה כתבה אליה ממוסקבה לפני טיסתה לשטח הכבוש. המכתב האחרון נושא את התאריך 19 באפריל 1943. ימים שבהם כבר היה בידינו מידע על גורל היהודים בליטא הכבושה, **גסיה כתבה: מלחמה היא מלחמה. אין אנו יודעים מה יהיה מחר גורל כל אחד מאיתנו, אבל דבר אחד ברור: נתחזקה עוד יותר הרגשת השנאה לאויב הארור, זה רגש הנקמה. מה שהיה כללי, הפך עתה יותר אישי... איזה אושר יהיה זה בשבילי כשאהרוג את הגרמני הראשון... אם לפני כן לא יכולתי לשבת על מקומי, ובכל ליבי נמשכתי למלחמה, לנקמה על אלפי אבות, אמהות, בנים ותינוקות, הרי עתה אינני יכולה כבר לשאת פיזית את ישיבתי הזמנית כאן, אם כי זוהי הכשרה לקראת החזית... אני אומרת לך לנקום נקמתנו ואין אלה מילים בלבד. אני יודעת כי אני מקיימת את דבריי תמיד. אני מצפה כבר לרגע בו אצא לדרך לקחת נקמה. אני מקווה, כי יגיע מהר...**

גסיה קיימה את דבריה, מילאה את הבטחתה ולחמה עד הרגע האחרון לחייה. היו בפלוגה גם כאלה, שנשלחו אל השטח הכבוש וגורלן אינו ידוע עד היום. למשל, הנערה הווילנאית, תלמידת הגימנסיה "אושויאטה" (השכלה, בפולנית), **חווה ריבלין**. לפני צאתה ל"פלוגה המיוחדת" הייתה בפנזה, מקום שאליו נמלטו צעירים יהודיים מליטא. בשנת 1942 עבדה חווה יחד עם פייגה שקליארסקי במעבדה אופטית. **במראה הבלונדי לא דמתה ליהודייה**, ולפיכך נשלחה לבית-ספר במוסקבה, שבו הכשירו אותה לעבודת ריגול בארצות הכבושות במרכז אירופה. אחת מחברותיה של חווה, חיילת לשעבר בדיוויזיה הליטאית, **בטיה גורודניק** (החיה כיום בישראל), למדה לפני המלחמה עם חווה במוסקבה והיא זוכרת

היטב כיצד הופיעה חברתה בלבוש אזרחי אלגנטי, על פי האופנה האחרונה. היא התעתדה לצאת לדרך לצרפת ובמיוחד לשם כך למדה צרפתית בבית-הספר, אך לאחר המלחמה נודע לבתיה, כי ברגע האחרון נשתנה כיוון מהלכה של חוה והיא נאלצה לנסוע לפולין. גורלה אינו ידוע עד היום.

זוהי האינפורמציה הקצרה שלי על "בית-הספר לגיבורות", שהיה פעיל לצד הדיוויזיה הליטאית ה-16. [10]

צבי אולשנסקי הגיבור הצנוע

ר' צבי אולשנסקי היה פרטיזן ומפקד נועז שהפיל את חיתתו על הגרמנים והגויים למיניהם בסביבה בה פעל ולהם – ביערות ווהלין ופולסיה. צבי נולד בכפר קטן בפלך סטולין-פילסיה, קיבל חינוך דתי ונשאר יהודי מאמין ושומר מצוות עד סוף ימיו.

בצעירותו למד אצל מורים פרטיים בכפר ואחר-כך עבר ללמוד בסטולין, בתלמוד-תורה. כשהתבגר החל לעסוק במלאכה ובמסחר, שירת בצבא הפולני ובפרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה, גויס, נשלח לחזית, נפל בשבי הגרמני, ברח מן השבי וחזר למקום הולדתו עד שהוכנס לגטו יחד עם כל יהודי הסביבה.

לפני מותו הספיק לספר את קורותיו בימי מלחמת העולם השנייה, שקטעים מסיפורו אנו מביאים בזה:

באוגוסט החליטו הגרמנים להכניס את כל היהודים לגטו בסטולין. אספו את היהודים משבעה כפרים – 210 יהודים בסך הכל. שחדו את מפקד המשטרה, וכנראה גם את השוטרים, כך שהם הניחו אותנו לנפשנו. עבדנו שם בכל מיני עבודות.

ב-13 באלול ב-1942 אספו את היהודים ברוקיטנו – כדי להוביל אותם לסרנו ולהרוג אותם שם. אישה אחת, שקראו לה "די קוואצ'קע", קראה: "יהודים, תברחו כי רוצים להרוג אתכם!" כ-130 יהודים ברחו. בדרך תפסו גויים רבים מן הבורחים והרגו אותם. חלק ניצל. היו כאלה שהצטרפו לפרטיזנים, לפלוגה של שיטוב, לסבורוב, לקולפאק, אצל מידביידוב. משפחות פינצ'וק וגרוסמן – שבע נפשות, באו אלי והיו אצלי. אחר כך הגיעו אלי שתי אחיות מלודביפול שהיו אצל מידביידוב והוא גירש אותן – לא ידוע מדוע. כך התאספו סביבי כ-40 יהודים. ביניהם גנדלמן ובנו ואחיו, ועוד אישה וילדה.

לא היה קל לארגן פלוגת פרטיזנים. יהודים לא היו מתקבלים לפרטיזנים בלי נשק, ונשק לא היה קל למצוא בסביבה. החלטתי לעשות משהו בכל מחיר.

ידעתי שבמקום אחד נמצא שומר יער שיש לו רובה צייד טוב מאוד. חשבתי על כל מיני תחבולות איך להשיג את הרובה הזה. לקחתי מקל בעובי של קנה רובה, הכנסתי את קצה המקל דרך החלון שלו, בשעות הערב, ואמרתי לו שאם הוא לא זורק החוצה את רובה הצייד, אני מיד יורה. הוא איבד את עשתונותו וזרק אלי את הרובה, וכך היה לי רובה צייד, בלי כדורים.

באתי לפרטיזנים – זאת הייתה היחידה של סבורוב. המפקד היה איבנוב, מיור. אמרתי שאני חייל. הייתי קורפורל בצבא הפולני ואני יודע להילחם, ושברצוני להצטרף. אבל הוא אמר שהרובה הוא רובה צייד, בשביל ארנבות, ולא בשביל להילחם. הספק שלהם, ראה את רובה הצייד והוא מצא חן בעיניו. הוא רצה לתתו במתנה לגנרל סבורוב. הוא הציע לי תמורתו שלושה ליטר וודקה.

אני רוצה תמורתו או שלושה רובים או רובה אוטומטי, אמרתי. הוא אמר שזה בלתי אפשרי אבל הציע לי כמה רובים שבורים, שאוכל לתקן אותם. הלכתי לראות את הרובים – **לאוצר כזה לא פיללתי**. אמרתי לו: הרי אני צריך גם כדורים. קיבלתי ממנו גם 165 כדורים. העברתי את הרובים לבעל מלאכה והיו לי שבעה רובים טובים. שני רובים סתומים שהתכתי את הקנים שלהם, ורובה חצי אוטומטי.

נודע לי שאצל גוי אחד נמצאים שישה רובים. הגוי לא הסכים למסור את הנשק. לא בטוב ולא ברע הוא טען שאין לו נשק. אמרתי לו לחפור בור, העמדתי אותו ליד הבור ויריתי מעל לראשו. אז הודה שיש לו הנשק ומסר לישישה רובים וכדורים.

אחר כך הלכתי למחצבה ליד רוקיטנו שעשרה קוזקים שמרו עליה. כשהגעתי לשם, עמד קוזק אחד בשמירה ותשעה ישנו במבנה. היו איתי עוד ארבעה אנשים, העמדתי אותם בארבע פינות הבית, וציוויתם שאם מישהו ינסה לברוח – שיירו בו. החלטתי לתפוס את האחד שעמד בשמירה. היה לו רובה על הכתף. כשהגעתי כשני מטרים מאחוריו, הוא הבחין בי וברח, כדי להודיע לגרמנים. דפקתי עם הרובה שלי בחלון, והודעתי לאנשים: **אתם מוקפים ארבע פלוגות פרטיזנים. אם לא תיכנעו נשמיד אתכם**. הם האמינו. פקדתי עליהם לזרוק את הרובים שלהם. הם עשו כן, וגם את הכדורים. אלה היו רובים צרפתיים ושלושים כדורים לכל רובה. הם יצאו אחד-אחד מן הבית. ערכתי חיפוש ואמרתי להם: "אתם צריכים להיות פרטיזנים ולהילחם נגד הגרמנים, ולא נגד הרוסים". בין האנשים האלה היה אחד, בשם זובקו שהוריד אחר כך 23 רכבות של הגרמנים. הם לחמו די טוב. פוצצתי את המחצבה והסתלקנו מן המקום.

בזמן הראשון כשהייתי פרטיזן, **נקראנו בפי הגויים "גדוד עברי"**. ידעתי באיזו סביבה אני נמצא: בין גויים אויבים, אוקראינים וביילורוסים. ביקשתי מהפרטיזנים הרוסים **שיתנו לי מפקד רוסי**. בפלוגה שלי היו כ-40 יהודים. חלק מהם ילדים ונשים, (חלק מהם נמצא עכשיו בארץ) בין הלוחמים היו זלמן פרלמוטר, קפלן, מרוקיטנו, שהיה לוחם טוב. אבל ידעתי שיום אחד הגויים, אם ידעו שכולם יהודים, ימסרו אותנו לגרמנים, והם ישמידו אותנו, לכן ביקשתי מהפרטיזנים שיתנו לנו מפקד. הרוסים הסכימו ונתנו לי מפקד בשם פלסקונוסוב. הוא היה אדם ליברלי, במקצועו מורה. הוא לא התערב הרבה – מה שצריך לעשות ידעתי בעצמי.

היה גם קומיסר אחד רוסי, שאחר כך החליפו אותו ונתנו לי במקומו יהודי בשם מיכאל פלינסקי. במשך כמה חודשים הוא לא סיפר לי שהוא יהודי – אבל אחרי שנודע לו שאחד מהמפקדים קיבל כדור בראש מאחור מידי פרטיזנים הוא אמר לי: **דע לך שאני יהודי, ובמקרה שאני אקבל כדור, אתה צריך לנקום.** אבל האמת היא – הרבה טובות הוא לא עשה ליהודים. הוא היה יהודי רוסי. היה יהודי רוסי אחר, בשם קרביץ, בן 52, יליד מוסקבה הוא היה טוב לב מאוד. כשידע על יהודי שנמצא באיזה מחבוא – היה לוקח אפילו עד 20 ק"ג קמח כדי לעזור לו. אף יהודי מקבוצתי לא נהרג בידי הגרמנים או מידי האוקראינים – פרט לאלה שנפלו בקרב. אלה שניצלו מההרג הגרמני והגיעו אלינו – ניצלו ונשארו איתי עד לשחרור.

חיסול בוגדים

פעם בחוזרי מפעולה ראיתי בדרך זוג זקנים ונערה, הרוגים. **הבנתי שאלה הם יהודים.** קברנו אותם במקום שנמצאו. הלכתי הלאה, והנה הבחנתי ביער באיזו דמות. פקדתי לתפוס את האדם הזה. הביאו לפני גבר גבוה. התחלתי לדבר איתו ברוסית, וראיתי שהוא רועד מפחד. **הבנתי שהוא יהודי.**

שאלתי **באידיש** אם הוא יהודי והוא אמר כן. מאין הוא, והוא אמר מזאלביה, והגוי אמר לי עוד קודם, שההרוגים שמצאנו בדרך הם מזאלביה. סיפרתי לו על הגוויות שמצאנו, והוא אמר שאלה הם הוריו ואחותו. שאלתי מי הרג אותם? ואמר שהיו אלה שוטרים מן הכפר שהובילו אותם לרוקיטנו לגרמנים, בדרך נמלכו בדעתם, ולקחו את כל הרכוש שלהם – אילו הגרמנים היו הורגים אותם, היו הגרמנים לוקחים את הרכוש, והשוטרים הרגו אותם כדי שהרכוש יישאר בידם. שאלתי אם הוא יודע את הכתובת של השוטרים, והוא אמר שהוא יודע, אבל הוא מפחד לגלות.

לאחר שלחצתי עליו הביא אותי למקום שאומנם לא היה רחוק מן הגרמנים, **אבל החלטתי לנקום.** לא מצאתי את השוטר עצמו במקום, כי הם פחדו ללון בבית, אבל ראיתי בביתו, על מיטה, כרים של יהודים, כן היה שם ארון יהודי. לקחתי גרזן ושברתי את הארון ואת המיטה היהודית. פקדתי לבחורים שלי שיחתכו את הכרים היהודים בחצר ויפזרו את הנוצות, כדי שידעו שכאן גר שוטר. הפקודה בוצעה מייד.

נסעתי לשוטר השני. גם אצלו היה רכוש יהודי גדול, אבל את השוטר לא מצאתי. לקחתי מה שהיה נחוץ לנו ונסעתי הלאה. היו מקרים רבים שסילקנו אנשים שעבדו עם הגרמנים ושיתפו איתם פעולה. זה לא היה כל כך קל, אבל העבודה הזאת עשינו במסירות נפש. **לא רק אני – כל הפרטיזנים היהודים, כי ראו בכך תפקיד קדוש.**

היה כפר אחד בשם טוניז' לא רחוק מהעיר מוזיון זה היה בצד הרוסי. כשבאו הגרמנים לסביבת פוליסיה, התארגנו בריונים מהכפר סטארה סיולו ויצאו לכיוון הטריטוריה הרוסית הקודמת, ושם הרגו את היהודים ואנסו צעירות יהודיות. הם סיפרו ועל כך בכפר, התגאו בזאת – שבילד אחד ירו 15 כדורים, והילד צחק! הילד בוודאי צחק מהגורל שלהם, ולא מהגורל שלו, כי אותו הרגו רוסיים, **אבל יבוא יום, ועוד ימצאו גיבורים יהודים שיגידו "על**

דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופן", וכך זה היה בסתיו 1942, כשארגנתי את הפרטיזנים שלי, התנקמתי באלה שהרגו את היהודים.

אך לצערי הגדול, שניים מהם ניצלו – אחד שהיה בטונייז' והרג את היהודים ושטר שני שהרג את דודי ושני בניו. הבאתי אותם לבסיס הפרטיזנים, ושם היה קומיסר רוסי אחד. אמרתי להם שצריכים להוביל אותם בדרך ביער, ולסלק אותם, ואני החלטתי ללכת עם מחלקה אחרת לקחת עוד משתף פעולה.

היה ביניהם אחד שחשדתי שמסר לאנשים שמתכוננים להרוג אותם. הקומיסר ירה באחד מהם, ופתאום התקלקל האקדח, והשניים ברחו. מרוב כעס הוא רצה להרוג את קרמר, הפרטיזן היהודי מרוקינטו, על שהוא לא ירה בהם ועצר אותם. קרמר לא ידע שצריך לירות בהם, הוא חשב שצריך רק לשמור עליהם, וכך הם ניצלו.

לכל מקום שהלכתי הדבר הראשון היה לחסל משתפי פעולה. היה משתף פעולה אחד שמסר את היהודי גנדלמן מרוקינטו (בנו נמצא עכשיו בארץ), למשטרה והרגו אותו. אבל בינדר לא החזיק מעמד, והרג אותו בדרך. כשבינדר חזר בלעדיו, סיפר לואסילי את האמת, לא החזקתי מעמד והרגתי. אמר ואסילי – אל תפחד, גם אני הייתי נוהג כמוך אך רציתי להציג את החיה הזאת לפני האנשים.

לא רק בינדר, גם בליזובסקי ואחרים, **התנקמו במשתפי הפעולה עם הגרמנים.** היה אחד בכפר בליזה, שהיה שוטר אצל הגרמנים. הוא שדד ועינה את היהודים, וכשהרגיש שהרוסים מתחילים להפגיז ולהתקדם והגרמנים מתחילים לסגת, עזב את הגרמנים והצטרף לפלוגה הפרטיזנית על שם איבנוב ביחידה של סבורוב. הפלוגה הזאת הייתה פלוגת פרשים שהיו תמיד בתנועה והתנאים היו קשים. השוטר הזה החליט שזה לא עניין בשבילו, ערק מהם, חזר לכפר שלו, לקח שק מלא בשר חזיר, וודקה ונקניק והביא ליחידה שלי. נתן את כל זה לקצינים הזוטרים שהיו שם והם קיבלו אותו ליחידה. במקרה הייתי אז בבסיס. **כשבאתי סיפר לי חברי הטוב פינצ'וק ישראל, שקיבלו שוטר שעינה ושדד יהודי, ליחידה כפרטיזן. אמרתי לו: אל דאגה, יבוא יום ואסתדר גם איתו.** בוקר אחד אני קם, נפגש עם פרסקונוסוב, המפקד שלנו, והוא סיפר לי שהוא קם בלילה ומצא את השוטר הזה ישן בזמן השמירה. **הצעתי לערוך משפט חברים,** וכמו שנהוג ברוסיה, עוד לפני התחלת המשפט החלטנו בינינו מי יהיה זה שיהרוג אותו.

סידרתי את כל האנשים בשורה, ואני הייתי התובע. אמרתי להם: "חברים יקרים, זה שעומד לפנינו הוא למעשה לא פרטיזן, **אלא בוגד.** הוא היה שוטר אצל הגרמנים, ועשה הכל נגד העם והמולדת שלו, ובשביל דברים כאלה מגיע עונש מוות. אך הפרטיזנים שלנו מחלו לו וקיבלו אותו ליחידה של איבנוב. הוא ערק מן היחידה של איבנוב. בעד עריקה בזמן מחמה מגיע מוות, אבל האנשים שלנו מחלו לו שוב וקיבלו אותו ליחידה שלנו.

לפי דעתי יש לו כנראה הסכם עם הגרמנים, כשהם יגיעו הנה הם ירגו את כל הפרטיזנים ואותו ישאירו בחיים. רק בגלל זה הוא היה בטוח שהוא יכול לישון בשקט בשעת השמירה. אני חושב שלא ימצא אף אחד שיהיה נגד פסק דין מוות". **השוטר ניסה לברוח אבל הפרטיזן המפקד – יהודי מהומל ירה בו שלושה כדורים וזה נפל בו במקום.**

היה מקרה עם אדם בשם ודובינקו מהעיר מאלין בפלך קיוב. הוא היה ברוקיטנו. הכרתי אישית כי גם אני הייתי בזמן המלחמה ברוקיטנו. הוא נשאר שם כשהיו הגרמנים. הוא היה בא לסביבה שלנו עם עוד ארבעה אנשים, לדוג דגים – כך הם אמרו. חשדתי באנשים האלה שהם באים ברגל. יום אחד תפסנו את כולם והבאנו אותם ליחידה שלנו. וודובינקו הכיר אותי. מייד ניגש אלי ושאל מה שלומי. אמרתי לו: שלומי בסדר, אבל מה מעשיך עם האנשים האלה? לדעתי אתם מרגלים. והוא אמר: כן, ניחשת נכון, אבל אני לא מרגל. ארבעה אלה באמת מרגלים, אבל אותי שלח אחד הפרטיזנים לעבוד במשטרה למטרת מודיעין. האמנתי לו, כיוון שלא יכולתי להתקשר עם הפרטיזן ההוא, וידעתי שהוא עצמו מן הצד הרוסי – וייתכן שאמת בפיו כי גם אנו היינו שותלים אנשים במשטרה ובכל מיני מקומות אחרים. את הארבעה שהיו איתו כמובן שנהרגו.

לו הייתי נותן כל מיני פקודות, והוא היה צריך להעביר לי ידיעות.

יום אחד אמרתי לו: ברוקיטנו ישנם קוזקים, ואני רוצה להתקיף אותם. תביא לי את הסיסמה, של הגרמנים, לאותו הלילה. לקחתי איתי 35 איש. ואכן כ-4 ק"מ מרוקיטנו הוא הופיע בזמן עם הסיסמה. מכיוון שחשדתי בו, אמרתי לו שיתלווה אלינו. ראיתי שהוא נפל בפח. הוא התחיל לספר לי שקורה לפעמים שהגרמנים מחליפים את הסיסמה בלילה, אמרתי לו: איך אתה מתאר לעצמך, הם יחליפו את הסיסמה ואני אפול בפח עם האנשים שלי? ננסה פעם אחרת.

נתתי לו ללכת והחלטתי לנסות אותו שוב. נתתי לו מוקש שאפשר היה לכוון שיתפוצץ לאחר שש שעות, ואמרתי לו כי מכיוון שהוא עובד עם ה-0.0.0, שישים את המוקש תחת שולחן, במקום סתר בין הדפנות, בשעה שש בבוקר, והמוקש יתפוצץ בשעה 12 כשאנשי ה-0.0.0 מתאספים שם, ולא יחשדו בו. כעבור זמן חבר אלי וסיפר שבמקום המיועד אי אפשר להטמין כי השוטרים שומרים כל הזמן, כך שהוא שם את המוקש בבית אחר ונהרגו שם שלושה גרמנים.

בדקתי את העניין. הוא חשב שהוא המודיע היחידי שיש לי ברוקיטנו, אבל היו לי מכרים גויים שהיו מקשרים שלי ועזרו לי. כך נודע לי שהוא לא רצה לבצע את הפעולה כי היה מסור לגרמנים יותר מאשר לנו, הוא סיפר לגרמנים את האמת, והם החליטו להסוות את העובדה שהוא עובד בשבילם, ושמו את חומר הנפץ בבית ריק – הפצצה התפוצצה אבל גרמנים לא נהרגו שם.

יום אחד אמרתי לו שאני רוצה לפוצץ את תחנת החשמל ליד בית החרושת לזכוכית ברוקיטנו. הצעתי לו לעזרה בחור אחד שעבד איתי אבל הוא אמר שהוא יבצע זאת לבד. שוב נתתי לו חומר נפץ, וכעבור זמן סיפר שהוא פיצץ את תחנת החשמל. חשדתי שזה לא נכון, נתתי לאחד הפרטיזנים 0.0.0 טוב, אמרתי לו לרכב לסביבת רוקיטנו למקשר שלי לבדוק את הדבר. הפרטיזן חזר וסיפר שתחנת החשמל עובדת כראוי, ואל היה שם כל פיצוץ. אז הבנתי שהוא מרגל גרמני.

היו עוד מקרים שהרגשתי שהוא רוצה להפילני בפח. הגרמנים רצו לתת עבור ראשי עשרים וחמישה אלף מארק! מידי לקחתי שוט והתחלתי להרביץ בו וציוותי שיספר לנו הכל. והוא סיפר שבא באווירון לקופלה והראה את הבית שבו היו הפרטיזנים הפולנים והגרמנים זרקו

שם פצצה, וכי הוא מספר הכל לגרמנים. לא הסתפקתי בכך. **תליתי אותו על עץ והורדתי חליפות, והוא סיפר וסיפר. שלוש הימים סחטנו ממנו עד שסיפר כל מה שרצינו לדעת – וחסילנו אותו.** זה היה באוקטובר 1943.

עם יהודים ביערות

עם פרטיזנים יהודים הייתי נפגש מדי פעם. לא רחוק מהיחידה שלי הייתה היחידה של גיבור ברית-המועצות ירמצ'וק ואסילי. שם היו יהודים, הוא השתדל שהיהודים ינקמו במשתפי פעולה עם הגרמנים. פגשתי גם יהודים שהיו אצל שיטוב, אצל סבורוב. פעם הייתי עם היחידה שלי בסביבות קלינקוביץ, שם היה שדה תעופה ופגשתי שם הרבה יהודים שהיו פרטיזנים.

כיהודי דתי, מאוד רציתי להתפלל בראש השנה וביום הכיפורים עם יהודים. בעוד אני מתכנן את הדבר בא פתאום שליח וקרא לנו, לפרטיזנים בכל הסביבה, להתאסף ליד נהר הדנייפר. הגרמנים כיתרו שתי דיביזיות רוסיות, ועל הפרטיזנים לבוא לעזרתם. כשהגעתי למקום המיועד רציתי גם להילחם אבל גם **משהו רוחני הציק לי:** רציתי להיות בראש שנה וביום הכיפורים במניין עם יהודים, ואנו כבר נדברנו, כל היהודים, על המקום שבו נתאסף כדי להתפלל וכעת כל זה השתבש. התחלתי ללכת לחפש יהודים. עבר ערב ראש השנה, צעדתי לעבר מוויסקוביץ, שם נתקלתי באחד ממשתפי הפעולה עם הגרמנים, שהיה בין אלה שהרגו את יהודי וייטקביץ. **חיסלתי אותו.** נודע לי שבכפר סנאבדוביץ כלומר ביערו ליד הכפר, נמצאים שלושה יהודים. היום הראשון של ראש השנה כבר עבר, וחשבתי לפחות אהיה עם שלושה יהודים ביום השני של ראש השנה.

שאלתי את הגויים על היהודים האלה, והם סיפרו לי שבמקרה באו אליהם עכשיו פרטיזנים. התברר ששם היו שישה פרטיזנים מהחטיבה של קולפק. ביניהם היה גד רוזנבלט ושפצינסקי. זה היה היום השני של ראש השנה. **לי היה תמיד בתרמיל סידור ומחזור,** וביחד עמדנו להתפלל. זה היה ב-1943.

לאחר מכן הלכתי משם עם הפרטיזנים שלי והגעתי לכפר זלביה. שם סיפרה לי אישה בשם פוקסמן, שהרגו את שני בניה. ידעתי אז שלא רק את הבנים שלה, אלא את כל היהודים, ואת כל המשפחות הרגו – **אבל אין בידי לחסל את כל הרוצחים!**

לקחתי בכפר עופות ודבש, והלכתי למקום שבו נדברנו לערוך את תפילת יום הכיפורים. התאספנו מספר עשרות יהודים לא רחוק מכפר בליזוב. הבאתי את האוכל, שיהיה לנו מה לאכול לפני ואחרי התענית. התפללנו כולנו יחד. ידוע, שיהודי שופך את ליבו ביום הכיפורים לפני בוראו, אבל יום כיפורים כזה עוד לא עבר עלי בחיי. כל אחד מאיתנו עשה את חשבון הנפש שלו, של המשפחה שלו. כל אחד הרגיש ביתמות שלו בשבר העם כולו. לא ידוע מה יהיה הסוף. מי יישאר בחיים ומי ייהרג. עיני כל זלגו דמעות. תוך בכי והשתתפות הלב חשבתי: "ריבונו של עולם, איפה תמצא עם כזה, שאתה כה החרבת, שנשאר ממנו רק אחוז קטן בחיים וקומץ קטן זה יסלח לך! תמיד אנו ביקשנו סליחה מהשם, אבל עכשיו – עברה במוחי המחשבה, הגיע הזמן שהריבונו של עולם צריך משארית זו לבקש סליחה על העוול שעשה להם".

ככה נפרדנו בלבבות שבורים, כל אחד למקומו – הפרטיזנים ליחידות שלהם, והיהודים הנוודים כל אחד לפינתו, כל אחד השתדל לעזור לאחרים, לדעת איפה הם נמצאים, ואכן הפרטיזנים עזרו הרבה ליהודים הנוודים.

אלו מהם שרצו להצטרף ליחידות הפרטיזנים קיבלו אותם בשמחה, ואלו שלא יכלו או לא רצו להצטרף, השתדלו הפרטיזנים לעזור להם בבגדים, במזון, בשמירה על חייהם, למרות שכל אחד היה זקוק למישהו שינחם ויעודד אותו עצמו – כל אחד השתדל לנחם ולעודד את האחרים.

ב-15 לינואר 1943, עברתי עם הפרטיזנים שלי בכפר טאטילנה זה היה בחורף, הכפור היה גדול. נכנסתי לביתו של ראש הכפר וביקשתי שייתן לנו אוכל. ראש הכפר התחיל להתחנן שנלך מביתו, כי אם יוודע לגרמנים שהיינו אצלו – יהרגו אותם וישרפו את בתיהם. אמרתי לו: **אדוני הנכבד! לי כבר שרפו את הכל, ואת כל הקרובים לי הרגו, לי אין מה להפסיד. מכיוון שהיינו חמושים לא הייתה לו ברירה, והוא הגיש לנו אוכל.**

כשיצאתי מביתו של ראש הכפר, ראיתי ברחוב ילד כבן 13. איזה רגש לחש לי שזה ילד יהודי. באותם הזמנים היו שוטרים גרמנים מסתובבים בכפרים בלבוש דומה לזה שלנו, היו עוברים גם נציגויליסטים אוקראיניים שהיו הורגים יהודים, לכן החלטתי לפנות אל הילד ביידיש. **שאלתי אותו ביידיש: האם אתה ילד יהודי? והוא ענה שכן.** התחלתי לחקור אותו אצל מי הוא נמצא, כדי לדעת אולי אוכל לעזור לו במשהו. הוא סיפר שהוא נמצא כאן עם שלוש אחיות. ביקשתי לראות אותן – חשבתי שהן מבוגרות. הוא הביא אותי לדיר חזירים שהיה מחולק חציו לחזירים וחציו לשלוש הילדות ויליד. הילדות היו אחת בת שנתיים, אחת בת ארבע ואחת בת שש, הקטנה ביותר הייתה מכוסה פצעים מכף רגוע ועד ראש. בחיי לא הזדעזעתי כל כך, דמעות חנקו את גרוני.

חזרתי לראש הכפר ואמרתי לו: "באתי לעשות איתך עסקה. האם ידוע לך שנמצאים כאן ילדים יהודיים?" והוא אמר: "בוודאי! הנה, ראה איזה אנשים טובים אנו, שלא מסרנו אותם לגרמנים". אמרתו לו "שלפי דעתי ההיפך מזה הנכון. לו היית אדם טוב" – אמרתי – "היית מוסר את הילדים לגרמנים שיהרגו אותם, ולא יצטרכו לסבול לפני מותם עינויים כאלה, כפי שהם סובלים כעת. הצעתי היא כזאת: אם אתה מוכן לקבל את הילדים האלה, לתת להם לבוש, אוכל ודירה ולטפל בהם כמו בילדיך אתה, אז מוטב. ואם לא – אבוא אני עם כל הפרטיזנים שלי, ונשב יחד איתך ויחד עם הילדים בכפר, ואם יבואו הגרמנים - יהרגו את כולנו, או שנחיה כולנו. אם יש לך איזה שכן, שאתה חושש שימסור את הילדים לגרמנים, אמור לי ואני אסדר את העניין".

הוא כבר ידע בדיוק איך אני מסדר עניינים: הדם עלה לפניו. ראיתי שהוא בוודאי מתחרט על שלא סילקו את הילדים מהכפר קודם לכן, אבל כעת לא הייתה לו ברירה. הוא ענה לי: **"אני מביין. אתה כיהודי עושה את שלך, אבל אין לי ברירה ואני נאלץ לקבל את הילדים לביתי ולהשיח עליהם"**.

בסערת הקרבות

היה בסביבה בית חרושת לכבול ופיצצתי אותו. הגרמנים הקימוהו מחדש, ואני שוב פיצצתי. קניתי אצל הפרטיזנים חומר נפץ, כדי להוריד רכבות, מלאכה זו למדתי אצל הרוסים עוד בהיותי בצבא.

באו אלי מפלוגה סבורוב פרטיזנים וסיפרו שהם הולכים לפוץ רכבות. היו להם שני מטענים. אני לקחתי מטען אחד. הורדנו רכבת אחת. זה היה ב-15 למרץ 1943. הלכנו למחרת להוריד עוד רכבת.

הלכנו לכפר אחד וקנינו כבשה אצל גוי, שחטנו אותה והחלטנו לאכול ארוחה טובה. כשהארוחה הייתה על השולחן, התחילו לירות מכל הצדדים. נתברר שבאו בניהם של האיכרים, נציונליסטים אוקראינים, ורצו להרוג אותנו. הפקודה הראשונה הייתה לכבות את האור. פרצנו החוצה, הלכנו כ-15 ק"מ, עברנו תעלות מים שהגיעו עד הצוואר – זה היה בחורף, מרץ 1943.

ב-20 במרץ לקחתי איתי שלושה אנשים משלי והלכתי להוריד רכבת, והצלחתי. זה היה קטר עם פלטפורמות ועליהן הרבה מכוניות, הכל נהרס.

ב-5.5.43 פיצצתי גשר בין רוקיטנו לזלבייה. ב-8.5.43 בין רוקיטנו וטומשגורוד פיצצתי קטר על האנשים שהיו בו, חמש פלטפורמות עם כל מיני ציוד של הגרמנים. היו הרוגים ופצועים – מ-200 עד 250 איש. ב-12.5.43, שוב פוצצתי בין רוקיטנו וטומשגורוד קטר על האנשים שהיו בו, 12 קרונות עם תבואה ו-10 מיכלי בנזין.

ב-12.6.43 בין רוקיטנו וטומשגורוד פיצצתי קטר עם קרונות, עד 50 איש נהרגו.

ב-19.6.1943 בין רוקיטנו וטומשגורוד פיצצתי קטר על האנשים – 25 איש נהרגו, והרבה פלטפורמות עם מכוניות נהרסו. ב-3.8 בין רוקיטנו - אוספקי פיצצתי קטר ו-4 קרונות. ב-7.9 בין רוקיטנו ואוספקי פיצצתי קטר עם אנשים – נהרגו כ-20 איש ו-4 קרונות עם תבואה וקרונ עם ציוד צבאי נהרסו. ב-9.9 בין רוקיטנו ואוספקי - פיצצתי קטר ו-3 קרונות על אנשים שנסעו כדי לתקן את המסילה.

ב-19.9 בין רוקיטנו ואוספקי פיצצתי קרון עם אנשים והרבה תחמושת. ב-19.9 באותו היום – פיצצתי שוב קטר עם אנשים שנסעו לתקן את המסילה. היו שם אוספקים, כ-70 הרוגים.

ב-13.10 בין רוקיטנו ואוספקי פיצצתי קטר עם קרונות. באותו יום פיצצתי עוד רכבת בין אוספקי ורוקיטנו – היו הרבה הרוגים.

ב-30.10 בין רוקיטנו וטומשגורוד פיצצתי קטר וקרונ עם תחמושת ו-25 הרוגים. ב-3.11 בין רוקיטנו לסארגו פיצצתי קטר עם אנשים והרבה קרונות – כ-30 הרוגים. בין אוספקי ורוקיטנו פיצצתי שוב קטר עם 4 קרונות – הרבה משפחות גרמניות ו-50 הרוגים.

ב-17.11 בין אוספקי וטומשגורוד עצמה פיצצתי – קטר ושני קרונות עם חול. הם היו נוהגים לשלוח לפני הרכבת שני קרונות עם חול כדי לבדוק אם אין חומר נפץ מתחת לפסים. ב-24.11, בין קלושוב לטומשגורוד קטר ושני קרונות עם חומר נפץ.

ב-19.12 פיצצתי מכונות במקום שעושים כבול על יד פלושצ'ה, ליד רוקיטנו. בחוד שמאי פוצצתי את המקום שנית ולקחתי בשבי גרמני. נוסף לכך ניהלתי עוד הרבה קרבות רבים מני ספור.

בין 3 ל-4 לינואר 1944, תפסתי מידי הגרמנים את תחנת הרכבת של טומשגורוד ונכנסתי לעיירה רוקיטנו. זה היה 24 שעות לפני כניסת הרוסים. לי היו בסך הכל 14 איש. לגרמנים הייתה רכבת משורינית ו-200 איש בטומשגורוד. נשארתי כמפקד העיר עד לשחרור כל הסביבה.

צבי אולשנסקי זכה לעיטורים רבים על מעשי גבורתו, ביניהם מן הגבוהים והחשובים ביותר. הוא הומלץ לקבל את התואר הגבוה ביותר – "גיבור ברית-המועצות". **אולם אולשנסקי לא רצה לחכות עד שייעשו כל הסידורים הפורמאליים לקראת קבלת תואר זה, הוא "מחל על הכבוד" הגדול הזה ויצא בדרכי ה"בריחה" לארץ. עד עלייתו הספיק לפעול רבות בהברחת יהודים על פני הגבולות בארצות אירופה השונות, ולטפל בילדים שרידי השואה במסירות ואהבת אב.**

שמו של צבי אולשנסקי יתנוסס לתפארת בפנתיאון הגיבורים של ימי מלחמת העולם השנייה. יהי זכרו ברוך! [11]

צבי טורגל מכתב מאחות

50 שנה עברו כבר מאז היום הנמהר על יד העיירה גורדוק, לא רחוק מוויטבסק, ואף על פי כן נשמר הדבר בזיכרוני כאילו קרה אך אתמול: אנו רבוצים בחפירות על יד תותחינו. השעה 7 בבוקר. גופינו קפואים עד העצם מקור הלילה, בהיותנו מחופרים בחפירות מכוסות השלג. אין אנו מרגישים את אברינו, כאילו לא שלנו הם. עינינו לוחטות מהקור וגם מחוסר שינה בלילות, משום היריות התכופות שבאו מצד האויב על עמדותינו.

קוזפניק, המפקד שלנו, מקבץ אותנו לגיא שבקרבת מקו, מודיע, כי אנו עומדים להתקיף את האויב כעבור שלוש שעות, ומסור לנו את ההוראות המתאימות אני חוזר לחפירה ובודק את מכשיר הקשר שלי והנה שומע אני את חיים גלזר צועק אלי: **גרישה, מכתב בשבילך, נדמה לי מביתך!**

אני שומט את השפופרת ואץ לקראת המכתב. ידיי רועדות, זיעה מכה את פניי, אני מכיר את כת בידה של אחותי, שהייתה בימים ההם באוזבקיסטן, ואין אני מאמין למראה עיניי. המציאות היא זו או חלום. כשקראתי את השורות הראשונות נשמט המכתב מידי והמשפט הראשון ריחף לנגד עיניי: **אחי היקר, בחודש יוני 1942 נרצחה אמנו האהובה בידי החיות הנאציות. אני רוצה לבכות ואיני יכול, ליבי נתאבן, אני נאחז בחבריי העומדים על ידי, שציפו בקוצר רוח לבשורות טובות מהבית ושמה גם ייודע להם משהו על משפחותיהם.**

המבצע התחיל, אני רבוץ בחפירה וחושב על דבר אחד, **כיצד לנקום בעד אמי שנרצחה ובעד הנותרים הנמקים ברעב במחנות ההסגר הגרמניים.** מעמדותינו נישאות יריות עזות נפץ של תותחים וכלי זין אחרים. אף האויב אינו רובץ בחיבוק ידיים. הוא עונה, וברד של כדורים ניתך עלינו והדים עזים של פגזים מתפוצצים מהדדים על ידינו. התותים שלנו יורים בלי הפסק. מזמן לזמן נשמע קולו של המפקד הנותן הוראות אש. אני צועק בתוך החפירה, כי הקשר שחיבר אותנו לגדוד הרגלי השני נותק לי, המקשר גרשונס יצא לתקן את הכבל, אך כבר עברו שעתים והוא לא שב. אני צועק מתוך החפירה, כי אני עצמי אלך, אלא שחברי הרבוץ על ידי עוצר בי בהסבירו לי, כי מפחד אני היום וכי לא אשוב, כשם שלא שב גרשונס. אף על פי כן אני יוצא בזחילה מן הבור, בגררי איתי את המכשיר ופונה למפקדי ואומר לו, שאני הולך לתקן את הכבל שנותק, הוא הסתכל בי וכאילו הבין לרוחי, אמר:

לך, נקום, אך היזהר, צעיר הינך לימים ועליך לחיות.

על ארבעתיים התחלתי לזחול קדימה ולהתרחק מהעמדה שלי. אני גורר עמי את החוט, שבו עלי לתקן את הניתוק. דרך מסומנת אין לי. אני מתפתל על בטני על פני שדה האויב הממוקש והחרוש מפגזים מתפוצצים. מתפתל זוחל. פה ושם מוטלים חיילים הרוגים, שאין להכיר כיצד נהרגו. אני ממשיך בדרכי הקשה. רעיון אחד השתלט עלי, כיצד להגיע למקום הניתוק. אני מבין את חשיבות הקשר בינינו לבין גדוד הרגלים השני. אני חש אפיסת-כוחות. על אף הכפור העז שטוף אני כולי זיעה. והנה הגעתי סוף-סוף למקום שנגמר קו הטלפון שלי.

אני מתחיל לחפש במבטי, כדי למצוא את קצהו השני של הכבל, שקפץ לאי-אן לאחר ניתוקו. לאחר חיפושים ארוכים אני מוצא את קצהו השני ומתחיל לחברו, אלא שכאן קורה הדבר האיום. **לפתע התפוצץ פגז על-ידי. מהפגיעה אני נופל על פני, כדי לא לקבל את המוות בעיניים פקוחות.** לפתע אני חש חום בידי, אני מרגיש כאילו ידי שותקה. אצבעותי התכווצו כאגרופ, אין אני יכול להניען. אני אוזר כוחותי האחרונים ומחבר את שתי הקצוות באופן ארעי בידי האחת ומחזיקם בחוזקה של יתפרדו.

אני חש מרגע לרגע שאני נחלש והולך. כל מיני מחשבות עולות במוחי המביכות אותי לאור מצבי, אך את החוטים איני עוזב. אני מחזיקם חזק כאוצר יקר. תקווה אחת קיננה עוד בליבי – להיחלץ מן הגיהנום, שבו אני שרוי.

לפתע אני שומע מרחוק את צעקות הצבא שלנו המתקיף, שמחה מציפה אותי, שמחה של אדם בסכנה בראותו במו עיניו עזרה מגיעה. קבוצת חיילים מתקרבת אלי והם שואלים על מעשי כאן. קשה לי לומר היום, אם זה היה משמחה או מחולשה, אך בקושי יכולתי להסביר להם בקצרה בשל מה אני שוכב כאן. שני חיילים הרימוני מהארץ, שמוני באברזין-שדה והביאוני לנקודת העזרה הראשונה של יחידתם. ברגע שהרופא קרע מעלי את מעילי ואת

כותנתי, הבחנתי בזרם דם פורץ מתחת לבגדים האלה. ושוב אין אני זוכר עוד דבר, איבדתי את הכרתי

התעוררתי מעלפוני המרפאת השדה, ואני מתחיל להיזכר את שקרה לי ומדוע אני נמצא כאן. המחשבה מה היתה לחיבור, שבעדו שילמתי בדמי, לא עוזבת אותי.

מנתחים את ידי הימנית ומעבירים אותי לבית-חולים שבעייה שוייה, אשר במחוז איונובסק. שנה שכבתי בבית-החולים, וכאשר השתחררתי זיכוני במדליית "הכוכב אדום" בעד המהבצע הזה בחזית.

לא הייתי החייל היחידי, שנלחם בכל מאודו בחיה הנאצית. משום שלנו היהודים היה גם חשבון משלנו בחשבון הכללי עם גרמניה הנאצית. [12]



פרטיזנים מהפלוגה "נקמה". פולין ביער Rudniki.

יחידת הפרטיזנים של חבורת האחים ביילסקי

האחים טוביה, זוסיה ועשהאל ביילסקי יזמו והקימו יחידת פרטיזנים יהודית שקיבלה את השם העממי "חבורת האחים ביילסקי".
[יש הכותבים גם בלסקי וגם באלסקי].

הם פעלו ביערות במחוז נובהארודק. בתחילה הצטרפו אליהם בני משפחה וקרובים ואח"כ הצטרפו צעירים ובני משפחותיהם עד אשר הגיעה החבורה ל-1200 נפש.

תחילה הסתתרו בסבכי חורשות וביער וגם באסמיהם של איכרים נוצרים מקרב מכריהם, לבסוף הגיעו לקהילת-יער גדולה השוכנת בסוכות ובבקתות חפורות באדמה. הייתה זו קהילה לוחמת, מסודרת, עובדת ומייצרת ומשתפת פעולה עם תנועת הפרטיזנים הסובייטית הגדולה ומסייעת לה באנשים, אספקה במלאכה ברפואה ובשירותים נוספים.

חבורת האחים ביילסקי הצליחה להחזיק מעמד מול הצייד המתמיד של הצבא הגרמני והמשטרה המקומית ושל מלשינים ששרצו בכל מקום. היו גם מתנכלים רבים לקיום יחידה יהודית עצמאית מקרב מפקדי פרטיזנים. היו גם מתנכלים רבים לקיום יחידה יהודית עצמאית מקרב מפקדי פרטיזנים.

מיד, לאחר סיום המלחמה כונסו עדויותיהם וגם של אחרים בספר "יהודי היער".

יהודי-יער

על רקע-האימים של שואת-הטבח היהודי אירופה בולטים פה ושם זהרורי-הנחמה של ההתנגדות היהודית, מלחמות שלחמו אחינו, נקמות שנקמו, ומאמצי הגנה והצלה, רחבות-היקף שכמיהת-גאולה פיעמה בהן ורישומיהן לא נעלמו עד היום. ההתנגדות היהודית לנאצים – לא כל גילוייה נקפדו במות-קדושים, כמותם של מורדי מגטו בוארשה. יש גם דפים של גבורת-ניצחון, והגיבורים חיים אתנו כיום, יחד עם האלפים שהצילו, ובפיהם סיפורי היגון והששון של קרבות, הצלחות וכישלונות, אבדות ונקמות, ייסורים והתגברות עליהם.

סיפור העלילה המסופר בזה, מתאר מערכה מפוארת של מלחמת יהודים על נפשם ברוסיה הלבנה, באחד השטחים, שהרוסים כבשו אותם מידי הפולנים בספטמבר 1939. ציפורני

- 43 -

הנאצים ננעצו בחבל ארץ זה ביוני 1942 ובהן התעוות עד ששחרר בידי הרוסים במאוס 1944.

ביערות באלורוסיה, הסמוכים לליטא, במרכזו של מישור בן אלפי קילומטרים מרובעים, בין וילנא מצפון, מינסק, גרודנה ממערב ובריסק מדרום, לחמו יהודים בנאצים כל שלוש השנים של הכיבוש. הנאצים נעזרו על ידי אוכלוסי המקום, הבאלורוסים והפולנים, שמבניהם גייסו את השוטרים, הפקידים, המרגלים והסוכנים, מורי-הדרך ושאר המשרתים. נגד כל אלה היו היהודים צריכים להילחם; מפני כל אלה – להתגונן, להסתתר ולהתחמק; ומידיהם של אלה צריך היה להשיג את המזון, את אמצעי ההובלה ואת שאר אמצעי הקיום.

כל כמה שנראה הדבר בלתי אפשרי, הנה בא והיה הפלא, והחבורה היהודית הלוחמת, שהננו מספרים עליה הייתה קיימה ופועלת לא חודש אחד ולא שלושה, כי אם במשך כל תקופת הכיבוש הגרמני, מראשיתה ועד לשחרור השטחים על ידי הצבא הרוסי המנצח. יהודי-יער אלה היו נוהגים בחסד כלפי יידיים, בצדק כלפי הניטראלים, אך באכזריות חימה כלפי האויב, כפי תפיסתם המוסרית. רגש הנקמה וכוח-החיים ציוו עליהם להיות חזקים ולהטיל מוראם על הגויים שכניהם.

בדרך חיים זו של גבורה וכבוד החלו שלושת האחים, טוביה, זוסיה, ועשהאל באלסקי, ילידי כפר סטאנקאויץ בקרבת נובהארודוק; אליהם התלקטו בראשונה בני משפחותיהם, עד אשר הגיעה החבורה ל-1200 נפש.

תחילה הסתתרו היוזמים בסבכי חורשות ויערים ובאסמיהם של איכרים נוצרים מבין מכריהם; ולבסוף הגיעו לידי קהילת-יער גדולה, שוכנת בסוכות ובבקתות חפורות באדמה; קהילה לוחמת, מסודרת עובדת ומייצרת, משתתפת עם תנועת הפרטיזנים הסובייטית הגדולה ומסייעת לה באנשים, באספקה, במלאכה, ברפואה ובשירותים אחרים. בראשונה היו מקבלים ארוחה ומזון יום-אחד בחסדו של מכר, ואילו אחר כך העלתה להם הסביבה מס-מזון ומיצרכים, ככל אשר היו זקוקים להם, מס ללוחמים תקיפים וחזקים.

חבורת האחים באלסקי הצליחה להחזיק מעמד מול הצייד המתמיד של הצבא הגרמני והמשטרה המקומית לסוגיה ושל המלשינים ששרצו על כל צעד; מול התנקשויות של כנופיות פרטיזנים "פראים" או לבנים וגם מול חתירות והתנקשויות מבפנים. לא נוקתה החבורה מנרגנים, שואפי גדולה, מתנכרים לקיום עצמאי-יהודי, צרי-עין במעמדם של האחים ראשי המפעל. דווקא תקופת מאבקם על קיומה העצמאי בפני המפקדה הסובייטית הראשית לכל התנועה הפרטיזאנית. אולם עם כל אלה נאבקה החבורה וגם יכלה להם.

לחבורה היו שמות רשמיים שונים ברוסית, אבל שמה העממי היה "חבורת האחים באלסקי". מבין האחים האלה נמצאים אתנו בארץ הבכור טוביה ומשנהו זוסיה. אתם בא לארץ אח צעיר, אהרן, שהיה עוד נער בראשית העלילה, ותוך חיי השתתפות ועזרה במלחמה גדל ועלה. השלישי במפקדי החבורה, עשהאל, נפל בקרבות ליד קאניגסבארג כחייל סובייטי, כי גוייס אחרי השחרור הרוסי. שני אחים, שוכבים במיטותיהם. ניספו בידי המרצחים הגרמנים גם האב דוד והאם בילה, שנתפסו בראשית דצמבר 1941. לשלושת האחים אשר בארץ יש אח ואחות ברוסיה הסובייטית.

זו הייתה משפחת "ישובאים" יהודים בריאה, דור שלישי בכפר סטאנקאויץ, ליד הנחל הנקרא גם הוא בשם זה, ואשר על מימיו, הנופלים במרחק 15 ק"מ לתוך הנימאן של בעל האחוזה. אבא קנה אותם מידי הבעלים, יחד עם האקטאר אדמה. אשמת-זריעה, חורשות וחולות שפת הנהר.

ר' דוד באלסקי ישב בכפר והיה טוחן לאיכרים קמח וגריסים. לימי החג היה נוסע לעיר נובהארודוק הקרובה, אשר בה הייתה קהילה של אלפים יהודים. הטוחן השקדן חי בשלום עם שכניו הבאלורוסים והפולנים אשר בכפרים מסביב. את בניו ובנותיו חינך ברוח היהודית הכללית כאשר השיגה ידו. הבנות נישאו לבעלי טחנות בכפרים ובעיירות הסמוכים, אף הקימו בהם משפחות.

בימי הכיבוש הרוסי קיבלו הבנים עבודה מאת השלטון הרוסי. טוביה היה ממונה על הספקת מתכת ישנה בלידה. זוסיה היה מרכז את הספקת החציר מטעם אגודת הצרכנים בנובהארודוק. עשהאל עזר לאב בהנהלת המשק והטחנה. לפני פרוץ המלחמה התגייס זוסיה לצבא הרוסי, וביום פרוץ המלחמה גוייס גם טוביה. בנסיגה הבהלה נתפורר הצבא הרוסי, ואנשי המקום, הנוצרים והיהודים, נצטוו על ידי המפקדים להישאר.

הגרמנים באו בעקבותיהם של הרוסים. פלוגות צנחנים גרמנים היו מקדימות את המאסף של הצבא האדום הנסוג. השלטון נתפוקק בתוך אנדרלמוסיה של בריחה, הפצצות, דליקות וניתוק התחבורה. היהודים מצאו את עצמם בידי האויב, ואפילו החיילים היהודים לא הספיקו לצאת עם הצבא אל התחומים הרחוקים והבטוחים של ברית המועצות.

בחדשי הכיבוש הרוסי, בתקופת ההסכם הסובייטי-הגרמני, לא הוכן הצבור היהודי לידעת המתחרש, להערכת המצב ולתכניות ההצלה. הנאצים מצאו את היהודים בשטחים הרוסיים במצב נפשי עוד פחות מוכן מאשר בפולין ובארצות אחרות.

תחילה באו דיכוי, שיעבוד, השפלות ורדיפות, ואחר כך שחיטות וחיים בגטאות. ואחר אלה – הרציחות השיטתיות, בהתאם לתכניות ההשמדה. לא רבים היו היהודים שהכירו לדעת שיש להתנגד בתוקף וכי רק בהתנגדות הסיכויים להצלה.

היהודים הבריאים, בני הכפר סטאנקאויץ, התייצבו מהרגע הראשון על דרך זו. הדריכו אותם השכל הישר, קרבת היער הכונס והמסתיר, הקשרים עם האיכרים, הפגישות הראשונות עם הגרמנים, אשר לפנייהם הלכו הרצח והשעבוד המוחלט. הכרה יהודית פשטנית, משהו מחינוך „החלוץ“, עמידה שנרכשה בתקופת הכיבוש הסובייטי גיבשו את הנטייה הטבעית להתנגד ולנצל את תנאי הסביבה. האחים נמשכו היערה משיכה טבעית, ואחר כך נאחזו בו בהכרה על מנת לנלחם.

חבלי ההתהוות היו נוראים. בדרכים – פלוגות גרמניות, והערים כבר כבושות. והנה חונים גרמנים גם בחצר בית אבא, ליד הטחנה. כל רוצח, כל שונא ישראל מרים ראש, נרשם במשטרה ומשמש לה סוכן ומלשין.

האחים באלסקי היו בעלי משרות בימי הכיבוש הרוסי. על כן הם "בולשאבקים" וצריך לתפוס אותם. המפקדים הגרמנים וההמונים המקומיים גוזרים, והשוטרים משתדלים לקיים, ומחפשים את האחים. האחים הם מחוץ לחוק, ואין נשק בידם להתגונן. איכר שנמצא אצלו נשק מפחד להודות בכך, אינו מוכר גם בכסף משום שהכלי היקר נחוץ לו לעצמו. האיכרים מפחדים לאכסן אנשים שהמשטרה רודפת אחריהם.

יש גם יהודים מלאי-אימה. יש גם יהודים בעיירות ובכפרים המאיימים: אם תעיז לבוא נשבור את ראשך; אל תמשוך אותנו תהומה. ויהודים היו משיחים שאפשר לסבול ולחיות איך שהוא בשלטון הגרמנים. הנה הרשעים שולטים בפולין זה כשנתיים, ויהודים מתקיימים בגטאות. בצער, בפחדים, אבל מתקיימים. אין ברירה, יש להרכין את הראש. שאם לא כן – הרי הכדור והרי התליה. המכות הקשות שנחתים, עבודת הפרך, גזילת הרכוש, ההשפלה, הכליאה בגטאות, הטלאי הצהוב – כל התלאות האלו אפשר לשאת ולדחוק את הזמן. אמנם היו חיי יהודים זולים מאד. הורגים יהודים, תולים יהודים. אך הן לא את כולם יהרגו. היעלה דבר כזה על הדעת? למה יעשו זאת? –

ובינתיים עוברים ימים ושבועות. העניבה מתהדקת מסביב לצוואר היהודים. מועצות-היהודים נאלצות לעזור לשלטון; להגיש רשימות עובדים ורשימות רכוש. ישנה אילוזה שעל ידי כך מצילים חלק. בלי הנהלה יהודית יבוא, חלילה, הקץ המר מיד. **והבאלסקים לא יכרעו ולא ישתחוו ולא יענדו את הטלאי הצהוב. לא יתייצבו בפני המשטרה למרות כל הדרישות.** כבר טעם מי מהם יום של עבודה, מכות ועלבונות. הבאלסקים אינם נראים בכלל אלא לעתים רחוקות. הם מדברים באלו-רוסית, פולנית ורוסית ודומים בהופעתם החיצונית כ"גויים". אפילו תעודות של גויים יש להם. וככל שהם מסתתרים, הם נעשים יותר חשודים. חושדים בהם יותר ממה שיש בהם. בראשונה לא היה בדעתם אלא להציל את נפשם. אבל השלטונות כבר חששו שמא באים הם בקשרים עם הרוסים שנסוגו. הרדיפות מעוררות את האחים לגילוי כוחם. הנסיבות פוקחות אותם להתחזק, לחפש שותפים. הדרך ברורה, וממילא מחמיר הצידי עליהם.

מובן, שאפילו בכדי להתחבא נחוץ שיהא לכל אחד מהם נשק. באין נשק בידם, יכול כל מנוול-גוי להתנפל עליהם. וראשית כל יש להתגונן בפני שוכני הבולשת. נחוץ שידעו הסוכנים המשחרים לטרף קל, כי עסק להם עם לוחמים, ולא כל ריקא יעיז לנסות אליהם דבר. בשביל לפגוע בבאלסקים יש להתכונן, לערוך תכנית. מצב זה נותן לנרדפים זמן. והם, האחים, ואם יעיז מישוהו לפגוע באחד, יבואו האחרים וינקמו. האב והאם יושבים בטחנה ועובדים. האיכרים והאיכרות, הבאים לטחון את תבואתם משוחחים ביניהם, ויש מהם המספרים לטחון היהודי מכל אשר ישמעו בכפרים ובדרכים.

ישנם ידידים נאמנים, המספרים מתוך כוונה מכוונת לעזור; מייעצים דרכי פעולה של זהירות; מסייעים בהשגת תעודה, במתן מחסה לכמה לילות וימים, באספקת מזון. ילדות הכפר, שעשו לפנים עבודות שירות בבית הטוחן, הן עכשיו בחורות גדולות, ויש מהן החסות על האלונים הבאלסקאים, הבחורים הטובים והידידותיים, שלא יפלו בידי הכובש הזר, יש מהן המביאות למקומות המחבוא חריצי גבינה, ביצים, ויש הבאות במרוצה למסור ידיעה הנראית להם מועילה. איכר זה זוכר את הקמה שהיו נותנים לו הבאלסקים בהקפה, ואכרה אחרת – את הידידות עם אמא באלסקאית. פה ושם ישנם גם צעירים וצעירות בעלי הכרה המבינים כי

מתרחשים כאן נפתולי אור וחושך, והנרדפים הם היהודים וגם רוסיה הסובייטית, והסכנה היא לכל הכרוך בשלטון המועצות.

האחים נפגשים בבית אבא, באסם, או בחורשה בקרבת הבית. אל הבית פנימה באים הם רק בערב. אולם גם אז ערים הם. לא כולם שוכבים לישון. תמיד נשאר מישהו על המשמר. אהר'לה חושיו הדים ורגליו קלות להתרוצץ בסביבה, למסור ידיעה לאח אחד שבחורשה, לאח שני ביער, או באחוזת אחד האיכרים, שבה חוסה האח מחסה זמני. בעיני האיכרים – הבאלסקים, החסונים והגבוהים הם כפריים לכל דבר, ואפילו במראיהם, בלשונם ובנימוסיהם. יש איכרים המושיטים יד בצרה כממלאי חובה אנושית.

יש באלורוסים האוהדים את השלטון הרוסי; לגבי אלה היהודים הם בני ברית. יש פולנים השונאים את השואבים, ומפני זה יקרבו עתה קצת את היהודים. מרובים אלה הם האדישים, השונאים, השמחים אל משטר של שנאת ישראל. הם מסכימים למראית עין לקבל אורח יהודי ולהגיש לו אוכל, ואילו מהדלת האחורית של הבית ירוץ חיש שליח אל תחנת השוטרים הקרובה. אין בטחון באדם לעת כזאת. תהא תמיד האוזן קשובה, העין דרוכה לקרוא כל תנועה בפני האיכר מארח, והאקדח, אם ישנו כזה, תמיד טעון ומוכן לירות. אשרי מי היודע את השביל הקרוב ליער, את המחבוא הקרוב לבית, את הפינה הנסתרת בבית עצמו, שמא יבוא האויב פתאום, באקראי; רק עבור יעבור לדרכו וישתהה קצת "לפוש". ואם לא הצלחת להסתתר במהרה, מר גורלך.

כך סובבו האחים וחיפשו נשק, שותפים, בני-ברית, גילו נקודות פגישה ומסתור, תחנות מרגוע ומזון. בעיה קשה היא עניין המזון, ואף על פי כן מוטב שיהיו רבים מאשר מספר אחים בלבד.

כבר מהיום הראשון של התקפת הגרמנים על רוסיה נכנסו האחים לחיי טלטולים, בין הפצצות לבריחות, בין רדיפה למחבואים, בין נסיגות להתקפות, בין כיתות רגלים בנדידה מאונס לבין חיפוש מזונות, בין מנוחות קצרות בחיק הטבע לבין מחזות מסמרים של הריגות והתעללויות. הם התחשלו מתוך יגיעה וסיכון. היקף ראייתם וידיעותיהם על המצב גדל מתוך הנדודים.

השיחות עם ידידים ושכנים, איכרים ואכרות פשוטים, כמרים, נוער באלורוסי-קומוניסטי ושרידי פליטים של הצבא האדום, ואף עם פטריוטים פולנים, שבזמן הראשון, כשהרוסים היו עוד רחוקים מלשוב אל שטחי פולין, נאמנים היו עם כל הלוחמים נגד השואבים.

מבין ארבעת הכוחות המתגוששים בדם ובאש: הרוסים, הגרמנים, הבאלורוסים והפולנים, נראים היו הרוסים כבטוחים ביותר, אף על פי שהם היו המזכים באותו ברגע. הגרמנים רק שליחי "מלאך המוות" הם, ושני הלאומים האחרים הן נכנעים היו עוד לפני המלחמה. אבל הרוסים כבשו את המקום עוד ב-1939, ותחת שלטונם עמד החבל הזה לפני המלחמה הקודמת (האחים הגדולים עודם זוכרים זאת), והם מבטיחים ברדיו, מספרים הבאלורוסים האינטליגנטים, שישובו. בהכרח שישובו. עדין לא נוצחה רוסיה. קצם של נפוליון ווילהלם ייחשב באידיליה, לעומת זה שיבוא על היטלר.

ב-28 ביוני בישר הרדיו: איגפו את מינסק. הגרמנים מוכרחים לברוח. אם לא – הם מוקפים. המשמרות הביאו גרמנים ראשונים חיים אל המטה הגלילי. הזמינו מ"ירושלים" את וולקוביסקי כמתורגמן לחקירה. לרשותו מסרו שני קצינים גרמנים. אך התחיל בחקירה – אזעקה: קבוצות גרמנים מתקרבות. וולקוביסקי נהג כשאר אנשי המטה – איש לשבוי, הרג באקדחו את אלה שברשותו ורץ אל העמדה, לפי האזעקה. במעילו של אחד מקורבנותיו מצאו את תוכנית השחיטה של גטו וילנה.

כל החבורות מסביב הסתערו על כנופיות הגרמנים, אשר ניסו לחדור אל האזור. חיסלו אותם מהר.

שוב ידיעה לעת ערב: הגרמנים הוקפו. הצבא האדום התקרב. למחרת בבוקר נראו מכל צד שרידי יחידות גרמניות תועות ומשוטטות. משמרות החבורה המיתו אותם, תפסו אותם.

עברה הרינה במחנה: קל להמית את אנשי האויב ולשבות אותם. ויהודים התפרצו אל המלאכה. הצייד חזק. שבויים רבים הובאו אל המטה, וכאן נהגו בהם במידה הרחוקה מן הרחמים. תחילה, אמנם, היו חוקרים אותם, ואחר כך דחפום החוצה אל הקהל צמא-הנקמה העומד ומחכה. משהגיע הגרמני אל ההמון, נטרף ממש בידי אנשים ונשים, נערים וזקנים.

פופקו בן השמונים אף הוא חבט בגרמני במקל וקרא בקול, שנעשה כאילו צעיר יותר: הרי לך בעד.. ובעד.. ובעד.. היו מהגרמנים שביקשו רחמים, נשאו על שפתיהם שם אישה וילדים, אבל לבקשות הרחמים לא היה הד. יהודי-היער גמעו בתאוה מכוס-הנקמה.

הצייד על גרמנים בודדים, או על קבוצות קטנות שלהם, ערער את המשמעת החבורה. אי אפשר היה לגזול מהאנשים את הסיפוק שבנקמה שזכו לה. אך בינתיים נפגע המשטר, שהיה נחוץ עוד. אנשי המשמרות עסקו יותר בחיפוש גרמנים מאשר בתפקידים המצומצמים. היוצאים לסיוורים ושליחויות שונות, אף הם לא רצו להחמיץ את ההזדמנות שבאה לידם. מרבים היו לשתות י"ש, מצב הגילופין התפשט מן הצמרת עד לנחותי-המחנה. הרדיפה אחרי הגרמנים הגיעה לידי כך שלא היו נשארים במחנה די כוחות לוחמים בשביל קרב הגון, אילו היה פורץ.

ואכן פרץ קרב כזה, והוא יצא בהכרח בכישלון. ב-7 ביוני בבוקר התפרץ אל המחנה כוח ניכר של הגרמנים הנסוגים. הגרמנים אומנם היו מיוגעים, רעבים, בלתי מגולחים, אך הנשק הטוב היה איתם, ועוד נשמעו למשטר.

במחנה חבורת באלסקי לא היה באותו רגע כוח מספיק לעמוד בקרב עם קבוצה גדולה של גרמנים.

המפקד עצמו, טוביה באלסקי, אסף סביבו את הקרובים ביותר וערך מערכה חלקית על האויב. קבוצות קטנות אחרות עשו כך ממקומותיהן, אך בלי סדר ובלי ריכוז. שר גדוד רוסי, שהורד זה מקרוב במצנח מן החזית, הופיע במקום, הדריך ופקד וירה גם עצמו. באה עזרה ממטה הגליל. הגרמנים כבר הספיקו להצית אש בכמה ביקתות. כבר חטפו מנות ברזל מהמוכן בביקתות. התאמצו להבקיע להם דרך מערבה, בתוך אש בלתי פוסקת של מכונות-ירייה ותת-מקלעים.

גוויותיהם נזרעו על פני המחנה ומערבה לו, ובכל צד, שאיש מהם ניסה להימלט אליו. לבסוף לא נשאר בחיים אף אחד, אך גם במחנה באלסקי היו הרוגים. בשעה 11 התברר המאזן; 9 הרוגים, מלבד כמה פצועים.

אין שהות לאבל ולמחשבות תוגה. בטרם הובאו ההרוגים למנוחת-עולם נודעה הפקודה שמחר יוצאים את היער. נסתבכה עוד יותר פקעת הרגשות של הימים האחרונים. שמחת הסיום, האופק המתבהר לקראת השיבה אל "החיים הטובים", **השיכון הפרוע של הנקמה על הגרמנים**, הדכדוך עקב התוצאות של ההתקפה הגרמנית האחרונה, העקירה מן היער.

היה צורך להכין ליום המחר מה שאפשר לקחת לדרך. הטעינו על העגלות תבואה, קמח ולחם ושאר מיני מזון. הפקודה אמרה שלא לקחת את בגדי החורף ושמיכות החורף, מחשש אילוח, אך היה די משא בשביל השיירה.

למחרת זזה התהלוכה הגדולה של 1,230 יהודים מיער נאליבוקי אל העיירה נובהארודוק. הייתה יציאת היער. וזה היה המראה:

רוכבים סיירים, אחריהם צועדים רגליים מזויינות, וסוסים מושכים בשיירות עגלות. רוב הקהל הולך ברגל אחרי העגלות, שבהן ניתן מקום רק לחולים ולחלשים ביותר. עדר פרות אחרי הקהל. ושוב רגליים מזויינים, הפרשים יוצאים לאחרונה אולם מדביקים את כל החלקים. המפקדים רוכבים בין הלוחמים ומבקרים מדי פעם את חלקי השיירה הגדולה.

יוצאים ושרים. שרים הכל: את שיר הפרטיזנים, את "התקווה", מכל אשר יעלה על השפתיים. נשמע גם ברור השיר העברי: "אנו עולים ושרים". הרוחות גאו. איזה מפנה, אילו חליפות. מה יביאו החיים החדשים? היכן הקרובים? מה יהיה עתה?

השיירה הארוכה התנהלה אבל העדה שלנו באה שוב בתחומי המציאות הקשה של הסביבה והימים. אין עוד אווירת העצמאות היחסית של "ירושלים". ובדרך פלוגות צבא. הפגישות לא כולן מתוקות, בודדים סובלים בקצות השיירה, כשהם נתקלים בחיילים רוסים, אפילו סדירים. גם בין אלה יש חומדים וגוזלים נשק. ויש מהם דווקא שהחליפו ומסרו נשק טוב במקום גרוע, אם רק הוסיפו להם מתנה הגונה.

ליד קרומאן עצר משמר צבאי את השיירה הראשונה: דרוש רישיון. הרישיון הוצג. בערבתינימאן בא אווירון והוריד פתקה: גרמנים בסביבה. התנדבו אנשים למארב, שנערך יחד עם פרשי דאניסוב, והתוצאות היות טובות.

הגענו לאחוזת קרובה לנובהארודוק, נאגנאוויץ. כאן התכנס כל המחנה לאכסניה זמנית. רק המפקדים רכבו העירה. התחילו חיי מחנה. המזון מצוי היה, והסדרים נקבעו מקודם. המטה הכין במהירות תעודות אישיות בשביל כל אחד מ-1,230 הנפש של החבורה. מוטב לפזר אותה בהקדם. יהי כל איש אחראי לעצמו, בפני שאלות החיים החדשות, העומדות בפני כל אחד: ההליכה לצבא הסובייטי, הפרנסה, הקרובים, מקום המגורים. ב-21 ביוני נגמרה חלוקת התעודות. ב-16 ביולי נערך מסדר חגיגי בחוצות נובהארודוק. הנאם בשם החבורה היה שאמיאטוויץ. גנרל אוגורקוב שכבש את נובהארודוק, הזכיר בנאומו לשבח את באלסקי.

חלק מהפרות והסוסים הוחזר לאיכרים שמהם נלקחו. כל תקיף היה הסביבה הצעקה: הבאלסקים גזלו ואתנו ואינם מחזירים.

האחים באלסקי התקבלו במאור פנים ובכבוד במפקדת הפרטיזנים ובמשרדי השלטונות אשר טיפלו בחיסול התנועה. במינסק שילמו את המשכורת לפי הדרגות בעד כל תקופת ההשתתפות בתנועה. נמסרו דינים וחשבונות מפורשים על כל המעשים וההישגים. נמסרו תעודות, ארכיונים וכל חומר בעל ערך מדיני, צבאי והיסטורי. חילקו אותות הצטיינות ותעודות כבוד. עיתונאים וסופרים סובייטיים רשמו מפי טוביה באלסקי את פרשת החבורה.

האחים טוביה וזוסיה באלסקי קיבלו משרות סובייטיות במחלקות-משק. בדרגות גבוהות. עשהאל באלסקי התגייס והמשיך במפעלות גבורה בצבא האדום, עד אשר נפל בקרב ליד קאניגסבארג, כשהוא מעוטר אותות הצטיינות סובייטיים מרובים. האח הצעיר, אהרון, התקבל לבית-ספר טכני.

אך הלב אינו לכאן. הקיץ הרגש היהודי, וביקש את סיפוקו. אין הרצון בלב להירתם שוב, ולעולם, בעגלה הזרה ולסחוב אותה לקראת האושר הזר. חיי מלחמה ועצמאות יחסית עוררו בלבבות פשוטי-עם שבחבורה שלנו את הכיסופים לחיים יהודיים מלאים. די להסתתר. די לשאת על השפתיים סימאות נכריות. הקץ לשירת הזרים. החיים ניתנו במתנה, או שנירכשו בתמצית הדם, במאמץ הנפש ובמאבק השנים בין כוחות אכזריים תוקפניים מכל צד, החיים האלה, צריך שימשכו עתה לא על אדמת נכר. הלב התאוה לחיים של יהודים בין יהודים.

מכאן העלייה לארץ ישראל. רובם המכריע של יהודי החבורה הם בארץ ישראל ובדרכים אליה. בכל הדרכים. עוד בראשית היציאה משם הייתה בדרכים-לא דרכים. וכל אשר נראה ונשמע בדרך, הוסיף הכרה של הכרח. לערגה הטבעית והמורשתית. לחיי קוממיות יהודית בארץ-ישראל. [13]



קבוצת פרטיזנים ב"מחנה המשפחות" של טוביה ביילסקי ביערות נליבוקי

ארגון נקמה של איש אחד

ניר מן נקמתו של מייטרמן

ד"ר ניר מן כתב וערך ספרים בנושאים שונים בהיסטוריה של היישוב היהודי בארץ-ישראל במאה ה-20 ומחקרים שפורסמו במחלקת ההיסטוריה בצה"ל, ב"קתדרה", ביד יצחק בן צבי, וכמו כן כותב מאמרים וביקורת ספרים באופן רצוף ב"הארץ" ו"במקור ראשון".

ד"ר ניר מן הינו חבר בצוות ההיגוי האקדמי של המרכז לחקר כוח המגן ע"ש ישראל גלילי ועורך של כתב העת של המרכז "עלי זית וחרב".

מכהן כעמית מחקר מטעם קרנות אורי אילן וד"ר שושנה שקופ-פרנקל באוניברסיטת בר-אילן.

רגש הנקמה בגרמנים לא התמעט עם התמעטותם של הניצולים. לפעמים, גם שנאה יכולה להיות קדושה.

שנים רבות עבד יהודה מייטרמן בסנדלרייה. יהודי פשוט ושתקן גדול, שיקצר המצע לתאר את תלאותיו וייסוריו בשנות השואה. גם בשנות זקנתו ניכר במבנה גופו ובזרועותיו העבות שהיה בעל גוף בצעירותו. שתיקתו הנצחית הוסיפה ממד מאיים משהו לחזותו המפחידה ממילא. בעצם הוא לא לגמרי שתק. היה לו מין המהום זעוף שנשמע כמין נהמה כבושה. אבל אולי זה בגלל שתמיד היו לו מסמרים בפה או ניטים לאבזמים.

בצריף הסנדלרייה בקיבוץ היה מכונס בשרפרף רצענים, לבוש סינור מרופט עם שאריות דבק ומשחת נעליים, שקוע בעבודתו, מסמן בתנועת יד קצרת רוח לעבר מדף המנעלים. מצד אחד היה ברור שמקורו בשטייטל היידישיסטי בפולניה או גליציה, אבל במראהו הכמעט אלים הוא ממש לא התאים לפרופיל של יהודי העיירה. רק משהתוודעתי כעבור שנים לבריונים היהודים ביצירותיהם של י"ל פרץ ויעקב כהן הבנתי שכבר פגשתי את בן דמותם החסון והשרירי בסנדלרייה במשק.

ברכבות, ברכבות

ביום השואה, כשהייתי בן ארבע-עשרה, רצתי בהפסקת הבוקר להכניס סנדל קרוע לסנדלרייה. התרגולת הזאת הייתה עניין של שניות ספורות בלבד. מייטרמן היה מהמהם ומצביע על המדף, הייתי שם את הסנדל, ושלום על ישראל. מכיוון שהלכתי רוב הזמן יחף, לא כל כך היה אכפת לי מתי הסנדל יתוקן; אלא שבאותו יום שואה משהו בהמהום שלו היה קצת שונה. בהתחלה חשבתי שאולי השמיעה מטעה אותי, אבל גם בהבעת פניו ראיתי שהוא מתכוון למשהו. אתה יודע, הוא התחיל להגיד, ונדמה לי שזאת הפעם הראשונה ששמעתי אותו מדבר. אתה יודע, הוא ככה סימן עם המרצע בידו. ואני ישר ידעתי, אפילו שמעולם לא ידעתי כלום. ברכבות, הוא אמר, ברכבות.

עמדתי מולו ומול מדפי הסנדלים והנעליים ורק הקשבתי. לאחר המלחמה הוא התגייס ליחידה בצבא האמריקני שנשארה בגרמניה ועסקה באבטחת הרכבות ובמאבק בשוק השחור. השירות ברכבות הליליות אפשר לו להתרוצץ במחנות העקורים ברחבי גרמניה בחיפושיו אחר בנו הפעוט.

תפקידו היה לרדוף אחר הספסרים, הסרסורים, הסוחטים והמבריחים, כנופיות הפשע של העולם התחתון, עריקי הוורמאכט, הס"ס והגסטפו. אנשים רעבו ללחם והאלימות השתוללה.

"ברכבות האקספרס במינכן, פרנקפורט והמבורג הייתי מחסל אותם", אמר. לפי המראה החיצוני, גינוני הציווי השחצניים ושפת הגוף הוא למד לזהות את מי שהגיעו משורות גזע האדונים.

במבט אחד הוא קלט אותם, וחיכה לשעות הלילה הקטנות, לשעת חיסול החשבונות. הוא היה לופת את בני האלים האריים המבועתים בפלצות, ובאחיזה מפוקקת עצמות רוצץ את גולגולתם על מסילות הקרח הדוהרות. כך הוא סיפר בקור רוח מקפיא ואף שריר בפניו לא זז; ואני לא הבנתי למה הוא מספר לי. עברו שנים. מייטרמן הלך מזמן לעולמו.

לאחרונה עסקתי בפרשת ההתנקשות **בנאצי גוטהילף וגנר**, ראש הקהילה הטמפלרית, שחוסל על ידי 'ההגנה' ב-1946 בתל-אביב. בין כה וכה התחילו להירמז חצאי-זמירות על ה"טרור היהודי" כלפי הגרמנים בארץ, ונדרשתי להרחבת היריעה בדבר החשבון המר שהיה ליישוב העברי עם מושבות הגרמנים. פתאום נזכרתי בסיפור של מייטרמן ותפסתי את הראש. תפסתי את הראש לא **בגלל שהוא היה ארגון נקמה של איש אחד**, ולא בגלל אומץ לבו להסתכן בגפו ברכבות הליליות ובסכינאות בסמטאות האפלות של השחיטה השחורה. תפסתי את הראש מפני שלפתע הבנתי שהוא סיפר לי את סיפורו כדי שבבוא היום הסיפור יסופר.

חוליה בשרשרת צוררים

בוודאי שאין הדברים באים להצדיק בדל הרהור עכשווי על לקיחת החוק לידיים ונקמות פרטיות באויבינו. ההיפך הגמור ובריש גלי; וכדי שיהיו הדברים מפורשים עד תום ייאמר ויודגש שוב ושוב האיסור המוחלט בפעולות תגמול פרטיות באויבינו.

סיפורו של מייטרמן נעוץ בהקשר הכולל ובנסיבות ההיסטוריות. כשחרש מייטרמן את גרמניה לאורכה ולרוחבה **במרוצו המוטרף אחר בנו בערה בו אש הנקמה**. משפסה רוחן של בעלות הברית לשפוט שפטים בצורך, משקצרה ידם של שליחי היישוב שהתגייסו קודם כל להצלת שארית הפליטה, קמו מתי מעט מייטרמנים לפרוע ולנקום בארור ובשפל באויבי העם היהודי לדורותיו - בעם הגרמני השטני. **ארגון הנוקמים מהבריגדה היהודית פעל באירופה**, יחידות

פרטיזנים יהודים נקמו בשם קהילותיהם החרבות, **ולוחמים יהודים במדים** ושלא במדים נקמו בטומאה הגרמנית.

כינון היחסים הדיפלומטיים עם גרמניה הצית לימים תבערה רבתי במדינה. במשפט אייכמן כיוון בן-גוריון לשים סוף פסוק פוליטי להתחשבות עם גרמניה הנאצית. אז גם הועלתה טענת "גרמניה האחרת", המבדילה לכאורה בין גרמניה ההיטלראית לגרמניה של הגרמנים הנאורים, התרבותיים, החרוצים כל כך, שהולכים לקונצרט ופופרה. מכונת התעמולה גויסה לקו לפיו הנקמה האמיתית בגרמניה מתממשת בהקמת מדינת ישראל העצמאית, בהעמדת דורות חדשים, בהנחלת המורשת, בתרבות הזיכרון שהיא-היא נשקו האלמותי של העם היהודי, בלימוד תולדות העבר ובהנצחת קהילות בית ישראל שהוכרעו לטבח. כל אלה נכונים. גם טענת תקפותם של השיקולים המדיניים והאסטרטגיים יש לה על מה להסתמך. אבל במעמקי הנפש מפעפעת השנאה לגרמניה. **השנאה ותאוות הנקם. נקם פיזי, מוחשי; לא תיאוריות מופשטות על ניצחון מוסרי. ציפייה לצדק פרימיטיבי, של עין תחת עין. למיגור התועבה הגרמנית מעל פני האדמה.**

מה לא נאמר ונטחן עד דק בסוגיות אלו? שהאיסור להתמכר ליצרי הנקמה הקמאיים נועד להגן על עצמנו מפני האלימות שבתוכנו; שייעודה של התרבות האנושית לרסן את הרצחנות המקננת באדם ובהתלהמות האספסוף; שהציביליזציה המשפטית התקדמה מאז ציווי השמד והכרת מתקופת החקיקה המקראית וגאולת הדם המדברית; שהדמוניזציה מקעקעת את הבסיס לניתוח לוגי ומסיטה את הדין למחוזות דמגוגיים; ועוד ועוד. ועדיין, כל מה שהשכל תופס אינו מרצה את האמוציות הטבעיות.

היו שניתבו את רגשי ההאשמה למסלולי הלקאה עצמית בדבר אוזלת היד של היישוב והסוכנות היהודית למען יהודי אירופה, כמו גם **ההאשמות מבית על מנגנוני הקאפו שכנראה לעולם לא ימוצו**. אבל אלה הם חשבונות נפש פנימיים לליבון הכרחי שלנו עם עצמנו ואינם ממין עניין הנקמה בצורר הגרמני. אותה גרמניה, חלאת המין האנושי, החוליה המודרנית בשרשרת שראשיתה בפרעה, עמלק, נבוכדנצר, המן, אנטיוכוס, טיטוס ויורשיהם.

"יידן נְקוּמָה"

מאז שעמדתי על דעתי אני שונא שנאה יוקדת את הרומאים מחרבי בית המקדש ואת הגרמנים שהתאוו בלהיטות רצחנית לכלותנו. את הרומאים ואת הגרמנים אני שונא ואשנא בלי שום כוונת סליחה ומחילה. איש גם לא הסמיך אותי לסלוח או למחול. אדרבה, פקודת צוואתם של הנרצחים, הטבוחים, הטבועים, החנוקים בתאי הגזים, השרופים באש הכבשנים, הירוים בגאיות הצלמוות, הדקורים, הדרוסים והרמוסים **הייתה אחת וברורה - נקמה!**

הפרטיזנים היהודים שרו את ההמנון שחיבר הירש גליק (בתרגום שלונסקי):
"אַל-נָא תֵאמַר: 'הִנֵּה דַרְפֵי הָאֲחֻרוֹנָה, /
אֶת אוֹר הַיּוֹם הַסִּתִּירוּ שְׁמֵי הָעֵנָנָה.' /
זֶה יוֹם נִכְסְפָנוּ לֹא עוֹד יַעַל יְבוֹא /
וּמִצְעָדְנוּ עוֹד יִרְעִים: אֲנַחְנוּ פֹה! [...]"

הפרטיזנים בפיקודו של אבא קובנר הבינו כפשוטה את הפרשנות המעשית של מטפורת המצעד המרעים; גם אם בסופו של דבר נמנעו מהרעלת בארות המים בערי גרמניה.

במסכת הזיכרון לשואה ולגבורה נקרא מדי שנה בשנה שירו של אברהם שלונסקי 'יְנִיר':
עַל דַּעַת עֵינֵי שְׂרָאוּ אֶת הַשְּׂכּוֹל / וְעַמְסוּ זְעָקוֹת עַל לְבֵי הַשְּׂחוֹחַ /
עַל דַּעַת רַחְמֵי שְׁהוֹרוּנֵי לְמַחַל / עַד בָּאוּ יָמֵי שְׂאִימוֹ מְלֻסְלַח /

נְדָרְתִּי הַנֶּדֶר: לְזָכֵר אֶת הַכֹּל / לְזָכֵר - וְדָבָר לֹא לִשְׁכַּח. //
דָּבָר לֹא לִשְׁכַּח - עַד דּוֹר עֲשִׂירִי / עַד שֶׁךְ עֵלְבוֹנִי עַד כָּלֶם וְעַד כָּלֶהֶם /
עַדִּי יִכְלוּ כָּל שְׁבֻטֵי מוֹסְרֵי. / קוֹנָם אִם לְרִיק יַעֲבֹר לֵיל הַזָּעַם /
קוֹנָם אִם לְבִקֵּר אַחֲזָר לְסוּרֵי / וּמֵאוּם לֹא אֶלְמַד גַּם הַפְּעַם.

במישור האישי אני שונא את הגרמנים ואת גרמניה ואינני רוצה קשר איתם. נדמה לי שהארגומנטציה המלומדת על המעצמה האירופית שתומכת בנו בנאמנות וכולי וכולי מוכרת לי על בוריה. גם הביקורת בדבר מסופנות ההתבוססות הקנאית באובססיית השנאה ידועה משכבר, לרבות היבטיה הפסיכולוגיטיים. אמת, גם ללא "פרויד למתחילים", המפתח לשאלת יחסי לגרמניה אכן טמון ברגש הפרטי והלאומי. בתחושת ההשפלה והעלבון שלא היה בכוחו של העם היהודי לשבר את מפרקתה של גרמניה המקוללת. היסוד הנפשי אכן טמון בשימור רגש השנאה. אף לא אחד מהתינוקות והילדים, מהסבתות והדודות, מהנערים והגברים מבני המשפחה שנרצחו במחנות ההשמדה העביר לי בהתגלות חלום מסר פיוס ומחילה בשמו.

ברובד הלאומי, גרמניה מייצגת את ההתגלמות האידיאולוגית, המדעית והתעשייתית של הרשע, האכזריות והצמא לדם יהודי. גרמניה הנאצית הובסה, אך רוחה לא נוצחה. האנטישמיות ושנאת ישראל עוד חיות ובוועטות ומייחלות למחות את קיומנו. מובנת הנטייה האופטימית להדגיש שתפארנו תהיה על דרך התקומה הציונית ועל דרך הנצחת זכרן של קהילות העם היהודי, ולא על התחשבנות העבר ונטירת השנאה לצורר. אך מצוות זכור את אשר עשה לך עמלק כרוכה גם בשימור השנאה ההיסטורית כלפיו.

בעולם הפוסט-מודרני, ההבחנה הסטרילית בין טוב לרע ובין אנושי למפלצתי עלולה להפוך לחלולה וחסרת משמעות. השנאה האמוציונלית לגרמנים ולעוזריהם, היא הטוענת במטען רגשי אותנטי את הוקעתם הרציונלית בראש חוצות. השנאה ותאוות הנקם העיוורת הן שיקדו יותר מכל באמא היהודייה שתינוקה נרצח מול עיניה בברוטליות טבטונית. על קירות הבלוקים במחנות ההשמדה נכתבה צוואת מקדשי השם **"יִדֵן נְקוּמָה"**. השנאה הקדושה הזאת מעורה בתשתית הנפש היהודית ובשורשי הזיכרון הלאומי. אינני חש שמץ מורכבות בשנאתי התהומית לגרמניה ולגרמנים. שנאה לשמה, ללא שלל מילים מרככות במעטה פוליטיקלי קורקט מכובס.

איש לא חינך אותי או הטיף לי שצריך לשנוא את הגרמנים; אני פשוט לא יכול שלא לשנוא אותם. שנים רבות, **מייטרמן, שמורה לך הצדעת כבוד והוקרה נאצלת. יהודי פשוט שנקם את נקמת משפחתו ועמו וידע להפיח רוח לאומית גאה במילים רצוצות בצריף הסנדלרייה הישן.** [14]

פעולות נקם

של חיילי הבריגדה היהודית

ד"ר נאור מרדכי "הנוקמים"

"הנוקמים", הינו חיבורו של ד"ר נאור מרדכי, מתוך ספרו:
"לסקוב - לוחם, אדם, חבר", משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשמ"ח - 1988,
פרק 11 - "הנוקמים", עמ' 139-150.

חיבורו עוסק בנוקמים מקרב חיילי הבריגדה היהודית שבראשם עמד חיים לסקוב,
לימים רמטכ"ל צה"ל.

בציטוט הדברים, לא הבאתי את מקורותיו של נאור מרדכי, כפי שהובאו בספר
הנ"ל. המעוניינים במקורות, אני מפנה אותם לספר הנ"ל הנמצא ברוב הספריות.
המילים והמשפטים המודגשים במאמר, נעשו ע"י עורך הביטאון כדי להאיר
בזרקור, שמות אנשים ונושאים שונים.

ד"ר מרדכי (מוטקה) נאור הוא סופר וחוקר פורה בתולדות ארץ ישראל
והעם היהודי. זכה בפרס חיפה לשנת 1990.
בשנת 2002 זכה בפרס סוקולוב על מפעל חיים בתחום העיתונות הכתובה,
בפרס הרצל בשנת 2006, בפרס בן-גוריון בשנת 2007
ובפרס נשיא המדינה ע"ש זלמן שז"ר בשנת 2012.

עם סיום המלחמה **סיימה הבריגאדה**, לכאורה, את תפקידה. לא כך חשבו הבריטים,
שהעידו לה תפקידים בתקופה שלאחר הלחימה. לא כך חשבו גם ראשי הישוב היהודי ופעילי
ההגנה בבריגאדה. על אלה האחרונים הוטל – ובמידה רבה הם נטלו עליהם את התפקיד -
לטפל בכמה מהנושאים הבווערים של הישוב והעם היהודי באותה עת – "הבריחה", ההעפלה
והרכש.

ואולם לפני כן, ובמקביל לראשית הפעולות הללו שנעשו כמובן מתחת לאפם של הבריטים
(אם כי בלא מעט מהמקרים בידיעת חלק מהפיקוד הבריטי) – התנהל מבצע נוסף, סודי מאין
כמותו, שבו השתתפו מתי מעט ובראשם **חיים לסקוב**, **ישראל כרמי**, **זרו**, **ועוד כמה מאנשי**
הבריגאדה, **רובם מהגדוד ה-2**. קבוצה קטנה זו התארגנה מיוזמתה, מיד עם תום הקרבות.

פעולותיה היו חסויות ורק מפה לאוזן סופר עליהן. מסך השתיקה לא הורם כמעט מאז, ורק פירורי מידע דלפו עם השנים. מילת המפתח הייתה – נקם, והקבוצה זכתה לכינוי **"הנקם"** או **"הנוקמים"**.

ב-1963 גילה **חיים לסקוב** טפח מהפרשה: "[עם תום המלחמה] נודע לנו שאנשי ה-0.0.0. מהלכים חופשיים והם מתחבאים תחת כינויים שונים. התחלנו לצוד אותם כדי לגלות היכן נמצאים מחנות ההשמדה, מחנות העבודה, מחנות מעצר וכדומה. **ומי שמצאנו שהוא איש 0.0.0. – חיסלנו אותו.** זה נעשה בשקט. לא חיסלנו הרבה לצערי."

ישראל כרמי, שהיה בעל בריתו הנאמן של חיים לסקוב גם בנושא רגיש זה, יודע לספר שראשית הפרשה בבעיה שהתעוררה מיד עם תום הקרבות. הבריגאדה הועברה במאי 1945 לצפון איטליה, בסמוך לגבול האוסטרי, לעיר בשם טרביזיו. האוכלוסייה באזור הייתה ברובה אוסטריית, ולראשונה הוטל על החיילים היהודים מארץ ישראל להיות צבא כיבוש. הידיעות על היקפה של השואה החלו רק אז להתפרסם וכמעט שלא היה חייל שלא איבד בני משפחה בטבח הנורא שערכו הגרמנים. הכל ידעו שהאוסטרים, לא פחות מהגרמנים, השתתפו בהוצאה לפועל של "הפיתרון הסופי". **לא ייפלא אפוא שבין חיילי הבריגאדה נמצאו לא מעטים שביקשו לעשות דין לעצמם – והחליטו לנקום באותם אוסטרים שנקרו על דרכם בטרביזיו.**

לאחר שבוצעו כמה פעולות פרטיות כאלה הוחלט "להשתלט על הבעיה באורח מאורגן, מתוכנן ומסודר". ליד מפקדת החטיבה הוקם נוף מיוחד, שעימו נמנו הקצין **רוברט גרוסמן (דב גור)** מהגדוד ה-1 **וישראל כרמי** מהגדוד ה-2. השניים ריכזו את כל המידע על אנשי 0.0.0. גרמנים שפגעו ביהודים ומשתפי פעלה עם הנאצים באזור. תשומת לב מרובה הופנתה לבתי החולים הגרמנים שעדיין פעלו בסביבת טרביזיו, מכיוון שהתעורר חשש כי הרופאים הגרמנים מסייעים לאנשי 0.0.0. להסתתר במוסדות הרפואיים כמסווה של חולים או פצועים.

הצוות האמור נחל הצלחה גדולה, משגילה את אחד "הלווייתנים" הגרמנים באזור. לאחר חיפוש יסודי ביותר בביתו, שנמשך עשרים וארבע שעות, נמצא מחבוא של נשק וכן סכומי כסף גדולים שהועברו מיד לרשות "ועד הגולה", הגוף שטיפל בריכוזם של הפליטים היהודיים, לקראת שליחתם לארץ ישראל.

תוך כדי החיפוש נשבר הגרמני וכדי להציל את עורו הציע למסור את כל הידוע לו על פעילות הגרמנים, בעיקר נגד יהודים ופרטיזנים איטלקים, בחודשי המלחמה האחרונים. התברר שהוא היה מראשי הגסטאפו בצפון איטליה ואשתו הייתה אחראית להחרמת רכושם של יהודי איטליה.

ישראל כרמי הורה לגרמני המפוחד להכין דו"ח מפורט ובתוך שעות אחרונות סיים הלה את המוטל עלו, והגיש תזכיר "ערוך בסדר מופתי 'יקי', מודפס במכונת כתיבה". בתזכיר הופיעו שמותיהם של עשרות קצינים בכירים ב-0.0.0. ובגסטאפו, כולל תולדות חייהם ופעולותיהם למען המשטר הנאצי. עם התזכיר הזה הלך כרמי לחיים לסקוב, ובהתייעצות של כמה חברים קרובים, הוחלט למסור את הרשימה לבולשת הצבאית הבריטית, אך **לגבי כל אותם "דגי-טרף" גרמניים, כלומר כאלה שהרבו לפגוע ביהודים, הסכימו המתכנסים, שבהם – נטפל אנו בעצמו". כך, למעשה, באה לעולם קבוצת "הנוקמים"**.

בספר זיכרונותיו, המשתרע על פני 330 עמודים, מייחד ישראל כרמי לפעולותיה של הקבוצה רק כמה קטעים קצרים. בראשון שבהם כתב: "הורכבה לשם כך קבוצה מיוחדת, מטובי האנשים שבבריגאדה, ומן הנאמנים שבנאמנים, שניאותו לקבל על עצמם את הייעוד להשיב את דם היהודים בראש רוצחיהם הנאצים. חברים אלה לבשו את מדי המשטרה הצבאית הבריטית וצוידו ברכב מתאים. בחוליות, שהיו מורכבות כביכול מקצין ועימו כמה מ"ם-צדי"קים, הם היו יוצאים לבקש אחרי כתובות מסוימות שהיינו מעלים בחקירותינו המוקדמות. הם היו מאתרים בבירור את האנשים אשר ביקשנו, מוציאים אותם מבתיהם, מביאים אותם למקום שנקבע לכך מראש ושם היו מפרטים לו לאיש את כל מעשי פשעיו ותעלוליו בעבר – ומודיעים לו על גזר הדין והעונש שהוטל עליו.

בפעולה נמרצת, שקודה ומתמדת הצלחנו לשים את ידינו על מספר לא מבוטל של פושעים, שפשעו נגד היהודים והאנושות. בשלב מאוחר יותר של פעולתנו זו התקשר איתנו **מונדק** (לימים אל"מ בר תקווה), שהגיע לאיטליה עם אנשי המחלקה הגרמנית של הפלמ"ח, שהתגייסו לצבא הבריטי וצורפו כתגבורת לגדוד ה-3 של הבריגאדה; שיתפנו אותם בפעולות העיקוב והנקם".

בהזדמנות אחרת חשף כרמי עוד כמה פרטים על הקבוצה ופעולותיה. החשאיות, אין צורך לומר, הייתה בדרגה גבוהה ביותר. אנשי הקבוצה סירבו לקבל הוראות מהארץ, או מוועד החטיבה, שהידיעות על פעולות הנקם הגיעו אליו. הנושא נראה כל כך חשוב, שכרמי, לסקוב וחבריהם לא קיבלו את מרותו של איש חיצוני כלשהו, אפילו הוא מייצג את ההגנה בבריגאדה, וכדברי כרמי, "מבלי לקבל מרות המשכנו בקו הפעולה שנקבע על ידינו מלכתחילה".

עוד פרטים חשף בעדותו **דב גור**: "אחרי גמר המלחמה היינו שרויים זמן מה בבטלה. הפיקוד הגבוה שלנו (של ההגנה) קיבל אז שתי פקודות סותרות, אחת מאליו (גולומב) והשנייה משרתוק, והוחלט למלא את הוראות שרתוק. הגיעו הדברים לידי כך שעשינו משהו מעין **מרד**. התאספנו, חברי השכבה הצעירה יותר, והחלטנו לפעול בשטח הנקם... הרכבנו בעצמנו מעין מפקדה והתווינו לנו קו לגלות את אנשי ה-0.0.0. והגסטאפו לשעבר, ולחסלם. נעזרנו על ידי אנשי גסטאפו לשעבר... וכן על ידי הפרטיזנים הקומוניסטים האיטלקים ועל ידי אנשי טיטו, איתם קיימנו קשרים טובים..."

כאמור, **העושים במלאכת הנקם חשו שאין לסמוך על איש** – לא על בריטים, לא על יהודים ואף לא על חבריהם לבריגאדה. הם יצאו לפעולה בהסתר, בכיסוי מתאים, והגיעו לטווחים של מאות קילומטרים ממקום חנייתה של הבריגאדה. את המידע קיבלו ממקורות שונים: גרמנים שבויים, תושבי האזורים שבהם התגוררו החשודים, יהודים שהסתתרו בתקופת המלחמה – מחופשים לארים – באיטליה, באוסטריה ואף בגרמניה.

בראשם של אותם "נאמנים שבנאמנים" עמד חיים לסקוב. לפי גרסתו של ישעיהו ויינברג, את הפעולה החלו הוא וישראל כרמי. חיים לסקוב, בשלבי הפעולה הראשונה, היה במעמד חייל פשוט, על אף דרגת הקצונה שלו. לאחר זמן מה, משיצאו ויינברג וכרמי לפעול בקרב שארית הפליטה, "נטל חיים את הפיקוד בנושאי הנקמה על עצמו. הפעם כבר לא היה המבצע בלבד, כמו במבצעים הראשונים שהיה מוריד את סימני הדרגה והיה הולך תחת

פיקודו של איש שדרגתו הייתה נמוכה משלו, על פי רוב סמל. הפעם הוא קיבל את הפיקוד וכמובן עשה זאת בכישרון רב".

כמה זמן פעלה הקבוצה – אין לדעת, מכיוון שפעולותיה לא תועדו, ומעטה הסודיות מנע כל צירוף של עובדות אף לאחר עשרות שנים. יש גם הממעיטים בערך העניין כולו, או המבקרים אותו. מי שהיה תקופה מסוימת מפקד אנשי ההגנה בבריגאדה, **מיכאל בן גל** (ג'יימס), טען כי הפעולות היו מסובכות ומסוכנות, ולרוב גם מיותרות. "**חיים לסקוב, ישראל כרמי וזרו** היו מחליטים בעצמם, וברור לי שלא היו להם די הוכחות שהאובייקטים בכלל ראויים לטיפול".

בן גל העלה את הנושא לדיון בעת שנפגש עם משה שרתוק, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות. לדבריו, שלל שרתוק פעולות קטנות – "למצוא פגר אחד פה, אחד שם" – והביע את דעתו שאם לפעול, יש לעשות זאת "בגדול", כדי שהעולם כולו ידע למה מסוגלים לוחמים יהודים. על אף כל זאת, אישר בן גל כמה פעולות נקם, וכן עשה לדבריו שלמה שמיר.

אחד המשתתפים הפעילים, **שלהלן ייקרא ע'**, מספר על ראשית הפעולה המעשית: "בנושא הנקם ראינו חובה קדושה. קיבלנו על עמנו לגלות את האשמים בטבח יהודים. ידענו שיהיו משפטים נגד פושעי מלחמה, אבל בה במידה היה ברור לנו ששם יטפלו במושעים הגדולים. אנו רצינו לתפוס את האחרים, את כל מי שרק אפשר. היה לנו מודיעין משלנו וכן טיפלו בהשגת מידע ממקורות אחרים. רק כאשר הידיעות שבידינו הצטלבו משני מקורות לפחות, בלתי תלויי זה בזה – יצאנו לפעול. עשינו זאת רק כאשר הוכחה אשמתו של החשוד, והיה ברור למעלה מכל ספק שהוא השתתף באופן ישיר ברצח יהודים".

אותו ע' השיב על כמה שאלות שנגעו לעניין הנקם:

ש: פעלתם רק באיטליה?

ת: בהתחלה. בימים הראשונים הפעולות היו באזור טרביזיו. אחר כך עברנו את הגבול גם לאוסטריה הסמוכה. יותר מאוחר היו פעולות גם בארצות אחרות.

ש: מי קבע אילו פעולות יבוצעו, במי תפגעו?

ת: הייתה קבוצה קטנה של חברים. בראשם עמד **חיים לסקוב**. הוא היה הראש שמאחורי המבצעים הללו. את רוב הפעולות ביצעו חברי הקבוצה ולעיתים נעזרנו בכמה חברים נוספים. המבצעים, כמעט תמיד, היו מהגדוד ה-2 ולפעמים גם מהגדוד ה-1.

ש: לפי אילו קריטריונים נבחרו האנשים לביצוע הפעולות?

ת: זו הייתה החלטה של חיים והאנשים שלידו.

ש: **כיצד התנהלה פעולת נקם כזאת באופן מעשי?**

ת: היינו לוקחים מכונית מהיחידה, דואגים לצבוע סמלים מתאימים, של משטרה צבאית או של יחידה כלשהי, ויוצאים לדרך. בדרך כלל לקחנו איתנו חייל שידע היטב גרמנית. ניקח לדוגמה את המקרה הבא: הוטל עלינו לעבור את הגבול לאוסטריה. הגענו לבית של האיש שהיה לנו חשבון איתו, והודענו לו שבאנו לשוחח. הוא לא גילה שום פחד או חשש. זה היה בדיוק לפני ארוחת הערב. הוצאנו אותו אל מחוץ לבית, אל השדה, המתורגמן דיבר איתו והוציא ממנו אינפורמציה חשובה. אני מעריך שהאוסטרי הזה לא הבין בדיוק מה אנו רוצים ממנו. אחר כך חיסלנו אותו וחזרנו עוד באותו לילה ליחידה שלנו.

ש: מי ידע על הפעולות שלכם?

ת: מעטים, אבל הדברים עבור מאחד לשני.

ש: הבריטים ידעו?

ת: לא בהתחלה.

ש: מישהו ניסה להתערב?

ת: כן. היו כמה ניסיונות. נדמה לי שמצד **קלמן קיט**, שהיה מפקד אנשי ההגנה באחד הגדודים, ואני חושב שגם **שלמה רבינוביץ'** התערב. היה לי ויכוח גדול עם קלמן קיט, שבאחת ההזדמנויות אמר לגבי הסתרת הגופות של המחוסלים: "צריך לקבור אותם כדי לא להשאיר זכר". ענית לי אתה לא תגיד לנו איך להיפטר מהם ואיפה לשים אותם. אנחנו לא נעמוד ונסכן אנשים, ואולי אפילו נגרם לגילוי עקבות, בשביל לחפור קבר לנאצי כלשהו, זה יכול להימשך ארבע שעות, אז אל תבלבל לי את המוח. כך אמרתי לו בדיוק.

ש: למה הם התערבו? ממה הם חששו?

ת: אני מעריך שהם חששו שהעקבות מכל מיני "סרחונות" שאולי יעלו מהפעולות האלו יגיעו לבריגאדה. אפשר לחשוב שהאנגלים חשבו שהבריגאדה היא טלית שכולה תכלת...

ש: מה היה מעמדו של חיים בסיטואציה הזאת?

ת: חיים עמד בצד. הוא לא דיבר. הוא תכנן וביצע.

ש: היו לכם תקלות?

ת: לא, אף פעם, אולי להוציא מקרה אחד, שהיה קרוב לתקלה. הפרשה הזאת קשורה למעבר שלנו לאוסטריה, לאיזה כפר נידח, כדי לתפוס שם דג שמן. יצאתי לפעולה הזאת יחד עם **מרסל טוביאס** מהגדוד ה-1, זה שאחר כך היה מהדמויות המפורסמות של הצנחנים ונהרג בתאונת צניחה בזאיר, ב-1972. הגענו סמוך ליעד והשקפנו על הבית בו התגורר הקליינט שלנו. משהו בבית לא מצא חן בעיניי. לכן לא התקרבנו, ובאמת, תוך כדי המתנה ארוכה הובררה הסיבה: המשטרה הצבאית הבריטית הקדימה אותנו והחזיקה בבית יחד עם האובייקט שלנו. אם היינו מתקרבים ונכנסים, אין ספק שהיינו מסתבכים. אותה פעולה גרמה לחיים דפיקות לב עזות. אחרי שיצאנו הגיעה אליו ידיעה על הפעילות הצפויה של הבריטים, ולא הייתה לו שום דרך להודיע לנו על כך.

ש: מה היה קורה אילו התקיימה הפגישה עם האנגלים? הייתם הרי עלולים ליפול בידיהם?

ת: בשום אופן. מבחינתנו הדברים היו ברורים לגמרי. בפעולות האלה, כמו גם בפעולות הרכש, היינו מוכנים לסלק מהדרך כל מי שינסה להפריע לנו. במילים אחרות, הכוונות המבצעית שלנו הייתה כזו, שאם מישהו רצה להפריע לנו, הוא היה צריך להיות לוחם ממדרגה ראשונה.

עד כאן דבריו של ע'. במאמר מוסגר ייאמר, כי בביוגרפיות הקצרות שנכתבו על **מרסל טוביאס**, סופרו מעליו בצבא הבריטי, כולל בעת ששירת בבריגאדה (בין השאר הרג בתגרה חייל בריטי שהטיח לעברו את הגידוף "יהודי מזוהם", נשפט לתקופה קצרה והעניין הגיע עד

לדין בפרלמנט בלונדון), ובאשר להשתתפותו ביחידות הנקם, נכתבו כמה מילים על אחר משיטות הפעולה: **"הטביע במו ידיו פושעים נאציים נמלטים בפעולות עונשין ליליות"**.

כשנתבקש **קלמן קיט** לשחזר את הידוע לו על פעולות הנקם, סיפר (בתחילת שנות החמישים) כי ראשיתן בהתפרצויות ספונטאניות של חיילים שואפי נקם בגרמנים, מיד עם סיום המלחמה. הקשיים החלו משהגיעו ידיעות על מעשים אלה ל"שלטונות הגבוהים בצבא". ההמשך, אליבא דקיט היה זה: "בעקבות פקודות שנתקבלו, נקטנו באמצעים לדיכוי ההתפרצויות מצד אנשינו. **לעומת זאת ארגנו יחידה מיוחדת לביצוע מעשי נקם מתוכננים ומאושרים**".

כמה שנים לאחר מכן הוסיף, כי בעת שהבריגאדה חנתה בצפון איטליה, באו אליו שני אנשים, **ישראל כרמי ושפיגל**, ודרשו אישור לפעולות נקמה אישיות. הם טענו שיש להם מידע על נאצים המסתתרים בכפרים מרוחקים ובמקומות מבודדים והציעו "לחסלם אחד אחד". הצעתם, "לא נתקבלה אך גם לא נאסרה", ואכן – הוסיף קיט – ידוע לו על כמה מבצעים שהצליחו. פעולות אלו שיקפו לדעתו את רוח היחידה בתקופה האמורה.

הפעולות בוצעו בקבוצות קטנות, כשהמבצעים – תמיד – מסתירים מכל משמר את זהותם האמיתית. עניין ההסוואה הגיע לשלמות ממש והיה מי שידע לצייר כל סמל של יחידה אנגלית, אוסטרלית או ניו-זילנדית.

מ', אחד הפעילים, מספר: "התפקיד שלי היה להסוות את המכוניות. הייתי מצייר על דופן המכונית, על הסמל של הבריגאדה, סמל של משטרה צבאית כלשהי. אחר כך היינו יוצאים בטנדר צבאי, חמישה-שישה אנשים. העניינים התנהלו במהירות, לרוב בשטחים מיוערים ומרוחקים... הרבה עבודה בידיים, כדי לא להשאיר סימנים.. אף פעם לא עלו עלינו. המשפחות של האנשים האלה פנו למשטרה והתלוננו על היעלמות. העקבות, תמיד, היו נקטעים, למרות שמי שהיה לו קצת דמיון היה יכול לקשר".

נוסף על הפעולות המתוכננות האלה בוצעו מדי פעם **פעולות נקם פרטיות, פרטיזניות**. הדבר קרה בעת חניית הבריגאדה בצפון איטליה, סמוך לגבול האוסטרי, ולאחר מכן כשנעה בשיירה ארוכה לצפון-מערב אירופה, להולנד ולבלגיה, דרך גרמניה. כמה פעמים, לרוב בעת חניות לילה, היו צוותים קטנים ואף חיילים יחידים, עוזבים את שדרות הרכב הארוכות, חדורים לכפר או לעיירה סמוכים ושופכים על תושביהם את זעמם של לוחמים מתוסכלים, **שאיבדו את יקיריהם בשואה ולא ניתנה להם הזדמנות מספיקה לנקום בגרמנים בשדה הקרב**.

"בפעולות אלה הושלכו לא אחת רימונים לבתיהם של הגרמנים, **ללא כל הבחנה**, נהגים שנסעו ברכב צבאי במהירות שיגעונית דרסו גרמנים שרכבו על אופניים או הולכי רגל, ונעשה מאמץ מכוון לפגוע בכמה שיותר גרמנים. הרג גרמנים היה באותם שבועות וחודשים ראשונים שלאחר הניצחון מעין שיגעון, כמעט בנוסח של "מלחמת מצווה".

את תחושת הנקמה שפיעמה בקרב חיילי הבריגאדה ה**יטיב לתאר חנוך ברטוב**. ספרו "פצעי בגרות", המתאר את החודשים הראשונים שלאחר הניצחון, עוסק לא מעט בסוגיית הנקמה, כפי שראה אותה חייל ארץ-ישראלי צעיר וכפי שהיה ברטוב עצמו ב-1945. באחד מקטעי הספר, לאחר שמסופר כי פשטה שמועה שהבריגאדה תועבר לבורמה, כדי להילחם שם נגד היפנים, מתוארת שיחה בין כמה חיילים:

- הולכים להזיז אותנו.
- להזיז יזיזו, אבל לאן, זו השאלה!
- גרמניה, אני אומר לכם, חיל כיבוש.
- הלוואי, רק חודש אחד. אחרי זה לא ישכחו אותנו לעולם.
- אחרי זה תהייה להם סיבה לשנוא אותנו.
- לא הרבה, רק קישנב אחת, עם מספרים עגולים: אלף בתים שרופים, חמש מאות הרוגים, מאה אנוסות.
- איזה מאה, אני בעצמי מוכרח להרוג אחד, בדם קר. לאנוס אחת, בדם קר. אחרי זה לא איכפת לי כלום.
- אנחנו פה בשביל לגאול דם, נקמה יהודית פראית אחת. פעם אחת כמו הטטארים, כמו האוקראינים, כמו הגרמנים, כולנו – כל ילדי הבננה ויפה הנפש, הגימנזיסטים וחברי ההכשרות, בריתניקים והסתדרותניקים – כולנו נכנס לעיר אחת ונשרוף, רחוב אחרי רחוב, בית אחרי בית, גרמני אחרי גרמני. למה רק עלינו לזכור את אושוויץ? שיזכרו הם את העיר האחת שנשמידו. אנו. אחר כך אני מוכן לצאת לבורמה...

הבריגאדה לא הוצבה כחיל כיבוש בגרמניה, למגינת ליבם של אותם חיילים שקיוו כי בדרך זו יוכלו להיפרע מהגרמנים, אך הזדמנות קצרה ניתנה להם בכל זאת. בדרכה מצפון איטליה לארצות השפלה, בסוף יולי 1945, עברה הבריגאדה כולה לאורך מאות קילומטרים בגרמניה. הקדימה אותה בכך שיירת החלוץ שלה וחייליה מצאו עצמם מעורבים בתקרית נקמה משלהם.

זה היה בעיירה קטנה, שבה עמדו אנשי השיירה, לעשיית חניית לילה. כמקובל בעת ההיא, משאך נעצרו המשאיות, הופיעו באורח פלא כמה יהודים, ניצולי השואה, התרפקו על מגיני הדוד ונישקו את החיילים. משיחה עמם הוברר, כי בעיירה האמורה, שנמצאה בשטח הכיבוש הצרפתי, עולם כמנהגו נוהג והגרמנים ממשיכים להתנכל לפליטים היהודים, רובם זקנים המתגוררים בקרבם.

חמתם של החיילים הארצישראליים בערה להשחית, והם החליטו לנקום בגרמנים על הסבל החדש שגרמו ליהודים. אמרו ועשו. בתוך זמן קצר נוצר קשר עם הפיקוד הצרפתי בעיירה, והחיילים היהודיים ביקשו לשמור באותו לילה. הצרפתים קיבלו ברצון את המשאלה המוזרה ופינו מרחובות העיירה את החיילים הסנגלים, ששמרו מדי לילה על קיום העוצר. אנשי הבריגאדה התכוונו לקיים את תקנות העוצר באורח מחמיר מהרגיל. דקות מספר לפני כניסתו לתוקפו, החלו יורים לכל עבר ופגעו בלא מעט גרמנים, בטענה שהגרמנים הפרו את העוצר. לאחר מכן תפסו כמה מהאזרחים והבהירו להם, שאם יבולע שוב למי מהיהודים, יחזרו ויעלו את העיירה כולה באש.

פעולת נקם גדולה (ללא קשר לקבוצת "הנוקמים") בוצעה בעת מעבר הבריגאדה בגרמניה, כשבוע לאחר האירוע שהוזכר לעיל. לילה אחד, כשחנתה השיירה הארוכה של הגדוד ה-1 ליד העיר קייזרסלאוטרן, פרצה שריפה ענקית בכפר גרמני סמוך. מפקד הגדוד, קולונל גראוס, הזעיק את הקצינים והורה להם לשגר את החיילים לכיבוי השריפה. האזור כולו היה מואר כבאור יום. לא היה ספק מי גרם לשריפה. אחד הנוכחים אף סיפר בעדות מאוחרת, כי כמה מהחיילים ירו על גרמנים שניסו להיחלץ מהכפר הבווער. רק מעטים מהחיילים סייעו בכיבוי וכל השאר עמדו מן הצד, "ברגשות מעורבים", כפי שדיווח קצין מהגדוד.

למחרת נערך מסדר מיוחד של הגדוד והמג"ד הורה **לקצין קלמן קיט** להסביר לחיילים כי ביצעו פשע. דברי הכיבושין של קיט, למעשה, נגעו לפרשה מכיוון ושנה. הוא הסביר לשומעיו, כי מעשי נקם פרטיים, מסוג השריפה שבוצעה בלילה שחלף, עלולים לסכן את המאמצים המדיניים ביחס לחי"ל ולא אחת הובע חשש כי פעולות חריגות יזרזו את שחרורה של הבריגאדה, ואז ייפגעו קשות פעולות הרכש, "הבריחה" וההעפלה שחיילי הבריגאדה היו במרכזן, וייתכן אף שיפגעו באמצעי הישוב היהודי והתנועה הציונית לרכוש את אהדת העולם להעפלה ולמאבק. "לפיכך", סיים קיט את דבריו, "כל פעולה תיעשה רק לפי הוראה פנימית שלנו". ואכן, לא ידוע על עוד פעולות כאלה.

לאחר מעשה נתמחה לא אחת ביקורת על מבצעייהם של "הנוקמים". בעיקר כוונו הדברים להרג חסר אבחנה של גרמנים. אנשי הקבוצה **דוחים ביקורת זו**. "אנחנו ראינו את הילדים היהודים שניצלו ממחנות המוות, את הנשים שעונו... כל מה שרצינו אז היה – לנקום! כששאלו אותי, לאחר שנים", סיפר אחד מהם, "אם לא הציקו לי בעיות מצפוניות, הייתי עונה: **יש לי מצפון... את המצפון של האחרים ראיתי בזמן השואה**".

חיים לסקוב ראה בפעולות "הנוקמים" עבודת קודש ממש. באותם חודשים הוא היה נתון, מצד אחד, בהדרכה צבאית אינטנסיבית של חיילי הבריגאדה, ומצד שני בפעולות הנקמה שמטרתה האחת הייתה לכידתם וחיסולם של פושעי מלחמה נאצים ומשתפי פעולה מקומיים שרצחו יהודים. נפשו נסערה מכל גילוי של הרג יהודים והגילויים רדפו זה את זה באותם ימים. ידוע לפחות על פעם אחת שהמידע שנמסר הביאו לידי התפרצות רגשות עזה. בשבועות הראשונים שלאחר המלחמה התעוררה תסיסה בבריגאדה. מחנות המוות וההסגר הנאציים נפתחו והמעטים שניצלו חיפשו קשר אל העולם החיצון. עוד אלפי יהודים, שיצאו מהיערות ושהגיעו מיחידות הפרטיזנים – נעו בדרכי אירופה.

חיילי הבריגאדה ביקשו ליצור קשר עם שרירים אלה, כדי למצוא ביניהם בני משפחה שאבדו עקבותיהם. "פנינו לבריגדיר שלנו ואמרנו לו: אם אתה לא רוצה שתהייה לך עריקה המונית, הרשה לקבוצת קצינים וחיילים לצאת למחנות באוסטריה וגרמניה, כדי ליצור קשר עם הניצולים. רק בדרך זאת תביא להרגעת שאר החיילים", סיפר **אהרון חוטר-ישי**, שנבחר לעמוד בראש המשלחת. הבריגדיר הסכים, מכל גודו נבחרו באי-כוח ואליהם הצטרף הרב הצבאי.

ב-20 ביוני 1945 יצאה המשלחת לדרכה, סוירה במחנות, נפגשה עם יהודים והכשירה את הקרקע לפעילות ענפה ביותר של חיילי הבריגאדה בקרב שרידי השואה.

כשחזרה המשלחת לאחר כמה שבועות, כבר חנתה הבריגאדה בארצות השפלה. חוטר-ישי הרצה באריכות על המסע ותוצאותיו, ועמד בין השאר על הטראומה שהייתה מנת חלקו של כל אחד מהאנשים. "למראה מחנות המוות ולמשמע הסיפורים המזעזעים התאבנו שרידי פני וחוששני שלא אוכל עוד לעולם להעלות בת צחוק עליהם", סיפר למאזיניו – קציני החטיבה, ועד הבריגאדה וכמה מוזמנים. "אחר כך הלכתי לחדרי ושכבתי לישון. הייתי עייף מהנסיעה הארוכה, אך לא הצלחתי להירדם. פתאום נפתחה הדלת, מישהו התקרב למיטתי וישב למראשותיי. הרגשתי יד חמה על המצח, זה היה חיים לסקוב.

"הוא לא אמר מילה. ישב בשקט כמה שניות והתחיל לזמזם ואחר כך לשיר לי את השיר האנגלי "את קרן אור לי" ובאנגלית: You are my sunshine. ואלו היו מילות השיר: You are my sunshine. My only sunshine. you make me happy when skies are gray. You'll never know, Dear, How much I love you, O please don't take my sunshine away. (בעברית: את קרן אור לי, קרן האור היחידה שלי. את גורמת לי אושר כאשר השמיים אפורים. לעולם לא תדעי, יקירתי, עד כמה אני אוהב אותך. אל תיקחי את קרן האור ממני). וכך הוא שר, במין הערכה כנראה לדברים האיומים שסיפרתי קודם וכדי להרגיעני מסערת רוחי. כשהסתיים השיר, השתתק. ישב עוד קצת, לא אמר מילה – ויצא".

"הנוקמים" היו מורכבים משתי קבוצות קטנות שנפגשו בבריגאדה: האחת של חיילים וקצינים ותיקים, מהם כאלה שנמנו בשנים הקודמות עם "הקבוצה של חיים", והשנייה של יוצאי "המחלקה הגרמנית" של הפלמ"ח, שלקראת סוף המלחמה נשלחו לאיטליה וסופחו לגדוד ה-3 של הבריגאדה. למתח שיאפיין את מערכת היחסים שבין ותיקי הפלמ"ח, מחד גיסא ויוצאי הצבא הבריטי, מאידך גיסא, בשנים שלאחר מכן. ביחס לשאלה מי תרם יותר להקמת צה"ל – לא היה כמובן זכר בעת השירות המשותף.

הפלמ"חאים-החיילים התגייסו בנפש חפצה למשימות רכש, **סיוע לשרידי השואה ונקמה. יהודה בן חורין (בריגר),** איש קיבוץ הזורע, סיפר בזיכרונותיו על הפעולה הכפולה בימים הראשונים שלאחר הניצחון: "ליבנו נפתח כלפיהם [ניצולי השואה] ונתפסנו לשיגעון ממש להציל מה שניתן עוד להציל, להיטיב עימם ככל שניתן, ולנקום ככל שידנו משגת".

אנשי הקבוצה עשו לילות כימים כדי לאתר אנשי o.s. וגסטאפו מסתתרים. כיודעי גרמנית צורפו כמה מהם ליחידת מודיעין בריטית שעסקה באיתור פושעי מלחמה. אנשים אלה היו ממונים על מיון אוצר בלום של מסמכים שנתגלו במטה אזורי של הצבא הגרמני, וכדברי בן חורין, "חלקם שמרנו לעצמנו, חלקם מסרנו לאנגלים וחלק שלישי מסרנו לצבאו של טיטו שחנה לידנו".

באמצעות המסמכים ובעזרת אנשי טיטו נתגלו לא מעט "דגים שמנים" מקרב הנאצים המסתתרים. ההמשך היה כמקובל: **"הקימונו יחידה להוצאה לפועל.** הלבשנו את האנשים במדים של המשטרה הצבאית הבריטית, הם עברו את הגבול [לאוסטריה], אסרו את הנאצים בבתייהם, הובילו אותם ליער ותלו אותם בלי אומר ודברים".

אחת הפעולות הראשונות של אנשי הקבוצה היה ניסיון לאתר את רב המרצחים אדולף אייכמן. בעת שהבריגאדה חנתה בטרביזו נשלחו שניים מחברי "המחלקה הגרמנית" לליניץ

שבאוסטריה, עיר הולדתו של אייכמן, כדי ללכדו, לאחר שהגיעה ידיעה כי הוא מסתתר בקרבת ביתו. השליחים מצאו את אחיו של אייכמן, אך לא אותו. נראה שהוא הסתתר בזרות מזויפת באחד ממחנות השבויים.

היה עוד ניסיון ללכוד את אייכמן. אדם שהגיע מהארץ דמות ידועה למדי, נשלח בתיאום עם הקבוצה האמורה למקום שבו הסתתר אייכמן, לפי מידע שהושג. הוא הגיע ליעדו, שוחח עם האיש שהציג עצמו כאייכמן – וחיסל אותו. אפילו אשתו של אייכמן טענה שהמדובר בבעלה. כשחזר האיש מהפעולה, אמר שיש סיכוי של חמישים אחוז, שזה היה אייכמן, אולם לאחר זמן קצר הוברר כי הצורר שוב התחמק מעונשו. יש סברה שלאחר ניסיון חיסול זה חמק אייכמן לארגנטינה. אחרי חמש עשרה שנים נלכד אייכמן ואחד מלוכדיו נמנה לאחר מלחמת העולם השנייה עם קבוצת "הנוקמים".

עוד קבוצה, שפעלה בנפרד אך תוך שיתוף פעולה עם "הנוקמים" שבמדים, הייתה של פרטיזנים יהודיים ממזרח אירופה, שראשוניהם הגיעו אל הבריגאדה כחודשיים לאחר תום הקרבות. הפגישה הייתה מרגשת ביותר.

ב-17 ביולי 1945 התאספו מאות מחיילי הבריגאדה ומשלחת הפרטיזנים, **בראשותו של אבא קובנר**, סיפרה על השואה והגבורה. ביומן שנכתב בגדוד ה-2, נאמר על הפגישה: "הם כולם מלאי קנאות ומרץ, ובצדק מכנים עצמם עולים ולא כפליטים. הם נושאים איתם את בשורת האסון וקריאה קנאית – לא לשכוח... רבים מדברים עברית עסיסית ואמונתם הציונית עמוקה ונלהבת".

למארחיהם אנשי הבריגאדה, כחיים לסקוב, ישראל כרמי, זרו וחבריהם סיפרו הבאים, כי עוד בהיותם ביערות מזרח אירופה, **נשבעו לנקום אחרי המלחמה ברוצחי היהודים**. עתה הם מתכוננים לגלות את פושעי המלחמה, שמקצתם נכלאו במחנות שבויים. היו להם כמה שיטות בנדון, ביניהן התחפשות לגרמנים וחדירה למחנות שבועיים ולמחנות מעצר – הכל כדי לנקום. שיתוף פעולה מסוים בין קבוצות הנקם השונות נמשך תקופה ארוכה, וגם כשהיו יחידות הבריגאדה בהולנד ובבלגיה היה לו המשך.

גולת הכותרת של מבצעי הנקמה של הפרטיזנים הייתה **"תוכנית א"** – פגיעה בהיקף גודל, כדי להביא למותם של מאות אלפי גרמנים ואולי יותר מכך, כתגמול על מה שעוללו הנאצים לעם היהודי. **"תוכנית ב"** עסקה בפגיעה המונית באנשי ה-0.0.0. וגסטאפו שהיו נתונים במעצר במחנות שמורים היטב, ואילו **"תוכנית ג"** דיברה על פגיעה בגרמנים יחידים, ולמעשה היוותה כיסוי לשתי התוכניות הראשונות.

בקיץ 1945 נשלח אבא קובנר, ממנהיגי הקבוצה, לארץ-ישראל. הוא נפגש כאן עם מנהיגי הישוב, ביניהם חיים ויצמן ודוד בן גוריון. נראה שרמז להם על תוכניות הנקמה של הארגון שעיימו נמנה, אך הסתפק במידע מעורפל על "תוכנית ב". הרצון לנקום פיעם אז – פחות משלושה חודשים אחרי תום המלחמה – בלב כל ויש רמזים כי כדי להגיע אל מדען בכיר שיסייע לו בהכנת החומר הקטלני לביצוע "תוכנית א" – נעזר אבא קובנר בעצתו של ד"ר ויצמן.

מכל מקום הוא יצא מן הארץ עם "החומר", מחופש לחייל מהבריגאדה, ובהפליגו בספינה, לא הרחק מחוף צרפת, עצרו אותו הבריטים, שחשדו בו כי הוא "טרוריסט", מבלי שידעו דבר על שליחותו האמיתית. את החומר העביר קובנר בידי חייל אחר, אולם הלה השמידו ככל הנראה. אבא קובנר ישב במעצר ארבעה חודשים, עד ששוחרר בהתערבות המוסדות היהודיים.

"תוכנית א", מכל מקום, נגנזה. כמה חודשים לאחר מכן בוצע קטע מ"תוכנית ב". קבוצה של פרטיזנים חדרה למאפייה במחנה שבויים גרמני ואיבקה שלושת אלפים כיכרות לחם באבקת רעל לבנה. כתוצאה מכך הורעלו מאות מאנשי ה-0.0.0. שבמחנה ושיירות של אמבולנסים פינו אותם לבתי חולים. אין מידע מדויק כמה גרמנים מתו כתוצאה מהרעלה זו.

ניסיון דומה היה בבליה. קבוצת פרטיזנים שפעלה תוך תיאום עם אנשי הגדוד ה-2, החדירה רעל למזונם של אנשי 0.0.0. שהיו עצורים בארץ זו. הרעל לא פעל, או שכמותו הייתה בלתי מספקת. השבויים, מכל מקום, לקו רק בהרעלת קיבה, וספק אם היה מי שקישר זאת למבצע נקמה יהודי.

פעולות "הנוקמים", במידה זו או אחרת של אינטנסיביות, נמשכו כל זמן שהייתה של הבריגאדה באירופה לאחר המלחמה. הן כוונו נגד פושעי מלחמה נאציים ומשתפי פעולה עימם. אחד ממשתפי הפעולה הראשיים, שהצליח לחמוק מרודפיו, היה המנהיג הערבי הנודע, חג' מוחמד אמין אל חוסייני, המופתי של ירושלים. מנהיג זה שגילה עמדה אנטי-יהודית קיצונית ביותר, נמלט כידוע בתחילת מלחמת העולם השנייה לגרמניה, וסייע ככל יכולתו להיטלר בביצוע "הפיתרון הסופי" נגד היהודים.

אחרי המלחמה נעצר בידי הצרפתים, אך זכה לתנאי חיים משופרים בהחלט בבית מבודד ושמור היטב ליד פריז. בקיץ 1946 הצליח שוב להימלט והגיע למצרים. לפני כן, כמעט שנפל בידי "הנוקמים".

הפעולה לחיסולו של המופתי הצריכה הכנות ממושכות, עיקוב ודיוק בביצוע. אם כי להוצאתה אל הפועל נדרשו, על פי התוכנית, רק מתי מעט. היא תוכננה בידי חיים לסקוב ושות', כשעל הביצוע מופקד זרו, מועמדים לפעולה לא חסרו לו, מכיוון שכל העת הגיעו אליו קצינים וחיילים מגדודו שלו, הגדוד ה-2, כמו גם משני הגדודים האחרים של הבריגאדה, שידעו כי אצלו ובסביבתו "משהו מתבשל".

מספר זרו: "המופתי התגורר בוילה מבודדת עם שומרי ראש, כשסוירים מאבטחים את האזור. למעשה הוא לא היה אסיר, מכיוון שהצרפתים נתנו לו חופש פעולה. היה לי ברור שלא נצליח לחדור לוילה, ועל הסתערות לא היה מה לדבר. לפיכך החלטנו לבצע את הפעולה בצליפה. הייתה לנו בגדוד כיתת צלפים טובה ואנשיה היו מסוגלים בהחלט להוריד כל אדם ממרחק של מאות מטרים. נערכו סוירים בסביבה, נקבעו הטווחים המתאימים והיינו בשלבים די מתקדמים של התוכנית. פתאום הגיעה אלינו הוראה להתייבב במטה ההגנה בפריז. שאלו אותנו: האם אתם פועלים בכיוון הזה? אמרנו: כן. אמרו לנו: אל תפעלו. זה לא מצא חן בעינינו, אבל קיבלנו מרות וירדנו מכל העסק, לצערי".

מבצעי הנקם באירופה הם מן הסודות השמורים ביותר עד היום. הפעולות, כפי שהגדיר אותן חיים היו "לא יפות", ונוסף על כך הן גרמו אי נחת בקרב הנהגת הישוב וצמרת ההגנה.

ידוע כי פעם אחת לפחות, בעצם ימי הפעילות, נעשה ניסיון לבדוק את הנושא לגופו. מן הארץ נשלח שמעון אבידן (אז קור), מי שהיה מפקד "המחלקה הגרמנית", והוא סייר בכמה ממרכזי הפעילות במרכז אירופה ומערבה. מה היו מסקנותיו – אין לדעת. לפי מקור אחד, הגיע קור בשנת 1946, "כדי לסייע לארגון חזק ["הנקם"] ולהפעילו בצורה תכליתית ויעילה".

כשנתבקש חיים לסקוב לסכם את פעולת הנקם ממרחק של זמן, דיבר בטון מינורי: "במעשי נקם עוסקים בדרך כלל אנשים חלשים. אין להתפאר בכך. אנחנו למעשה הפסדנו במלחמה. איבדנו שישה מיליון יהודים, ומי שלא ראה את המקומות הללו, את מחנות הריכוז והמשרפות, לא יבין מה עשו לנו. **מאחר שהיינו חלשים, ולא הייתה לנו מדינה, לא היה לנו כוח – התנקמנו. לא היה זה מעשה יפה, אך במצב הנתון כל אחד השתמש בכלי העבודה שהיו לו.**"

זרו מסכים-לא מסכים עם רעו ומפקדו בנדון: "היינו בחורים צעירים, בגיל שבין 20 ל-25. היה לנו ברור שאנחנו הגרעין של הצבא היהודי. ידענו שעם ישראל לא יסלח לנו ולעצמו אם לא ננצל את ההזדמנות להוציא פסקי דין מוות על הורגיו. היום שואלים לא פעם: מדוע הלכו היהודים כצאן לטבח? מבלי להיכנס לסוגיה זו, והרי ידוע כי היו והיו שנלחמו, אפשר למצוא נחמה פורתא בכך שקבוצה קטנה בבריגאדה הרגה פושעים נאצים. אבל זה, כמו שאומרים, פרס ניחומים בלבד. בזאת חיים לסקוב צדק, **כי עשינו מעט מדי וזו הייתה נקמתו של החלש.** אבל אם לא היינו מבצעים את הפעולות הללו, לא הייתה לנו תשובה לבן או לנכד השואל: אתה היית שם, הפושעים הסתובבו לנגד עיניך. מדוע לא פעלת? **בראייה לאחור אני שלם לגמרי עם הפעולות האלה.**"



**כרזות פרסומת הקוראות להתגייס לבריגדה היהודית
ששמה היה גם חי"ל = חטיבה יהודית לוחמת**

דבריו של האלוף מאיר (זרו) זורע

מהמפקדים הנוקמים בבריגדה היהודית

הדברים מתמוללים מהרצאה שנשא בקיבוצו

מאיר (זרו) זורע (זארודינסקי) היה חייל במלחמת העולם השנייה ואלוף בצה"ל, איש ציבור וחבר כנסת. זורע נולד בקישינב שבבסרביה ברומניה ועלה עם הוריו ארצה כשהיה בן שלוש. הוא למד בבית הספר הריאלי בחיפה. היה אחד מראשי שבט הצופים "משוטטי ה"כרמל",

בגיל 16 הצטרף להגנה והיה חבר בנוטרים - במשטרת קריית חיים. כבר בגיל צעיר זה קיבל עליו את הפיקוד על נקודת משמר הכרמל, תוך לימודיו בביה"ס הריאלי בחיפה. עם תום לימודיו הצטרף לצבא הבריטי שירת בפלוגה מס' 20 בבאפס וכקצין בגדוד השני של הבריגדה היהודית.

זורע לחם עם הבריגדה בחורף שנת 1945 במערכה על נהר סניו (ליד בולוניה שבאיטליה) מול הורמאכט במשך חודשיים שבסופם נסוגו הגרמנים. זורע, שהיה אז קצין בדרגת סגן משנה, זכה **בעיטור הצלב הצבאי** על כך שהוביל את אנשיו מול אש תופת. בעת שחרורו עם פירוק הבריגדה כבר נשא זורע דרגות קפטן.

כמו רבים מיוצאי הבריגדה סיפק זורע, כחייל לשעבר, כיסוי לפעולות ההגנה, בעיקר הברחת נשק ליישוב שהיה תחת שלטון המנדט הבריטי כמו גם העלייה הבלתי לגאלית של ניצולי שואה מאירופה לארץ ישראל. **זורע גם לקח חלק בפעולות הנוקמים** ללכידת אנשי המשטר הנאצי והוצאתם להורג. חברי הנוקמים נעו באירופה בקבוצות של שלושה-ארבעה אנשים. זורע העיד שהנוקמים הרגו רק אנשים שהיו מעורבים ישירות ברצח יהודים. בתחילה נהגו לירות כדור בראשם, אחר כך עברו לחניקה בידיהם החשופות. הנוקמים לא נהגו לומר למוצאים להורג שום דבר לפני הביצוע - לא מי היו או למה הם הורגים אותם. ההרג היה כמו הריגת חרק.

ניתן לצפות בהרצאתו באתר: <http://vimeo.com/10746746>

בבריגדה היה מלבד ועד הבריגדה שקראנו להם "למה למה", **אנחנו האקטיביסטים**.

אלה, אנשי הועד שעסקו בעיקר בעליה, עסקו יפה. בעלייה, במחנות, בתרבות ובגילוי יהודים.

הייתה רשת פיקוד רגילה בבריגדה. הבריגדיר היה בריטי. אמנם יהודי אבל בריטי. קצין בריטי. שני קולונלים משלושת הגדודים, גדוד חיל הרגלים היו בריטים. הרבה מייג'ורים בריטים, אבל כל היתר היו קצונה יהודית. אז זו הייתה רשת הפיקוד הרגילה של הבריגדה.

הייתה בתוך הבריגדה רשת פיקוד פנימית של "ההגנה". אם שמעתם על **שלמה שמיר** רבינוביץ' – הוא היה מפקד הבריגדה מטעם "ההגנה".

השליחים מן הארץ - השמות הידועים:

- **שאול אביגור** שעסק בעלייה.
- **נחום שדמי** שהיה מפקד "ההגנה" באירופה. תואר גדול מאד.

אני לא הערכתי את הדעות שלו. הם כולם עשו מעשים גדולים. לית מאן דפליג.

- **מוניה מרידור** שבא והתפעל מהמימדים שבהם אנו עושים היום רכש כשהוא זכר את המימדים הקטנים יחסית שעשינו בארץ.
- יהודי כמו **מונדק**, שאחרי זה היה במטה הכללי במחלקת התכנון, ראש מטה, בזמן מלחמת השחרור.
- **שמעון אבידן**.
- אנחנו דבקנו לאהבה ולפעילות באחד, **ביהודה ארזי**, שלא מזכירים אותו הרבה, אבל הוא היה הטוב מכולם לדעתי.

החבר'ה האלה שבאו מהארץ לא תמיד הסכמנו, חבריי ואני, לא הסכמנו לדעותיהם. למשל, היה לי מחסן מלא נשק נ"ט – פיאט. זה המקביל בצבא הבריטי לבזוקה האמריקאית. הפיאט הזה היה בנוי עם פצצה במטען חלול, ואני רציתי לגנוב פיאטים. אז אמרו לי – לא.

נחום שדמי אסר עלי לגנוב פיאטים. תחילה הוא אמר לי לא כי העיקר זה הפצצה, "אתה רק תגיד כמה תלפים ואני אביא". אז רק יצא המרצע מהשק, והוא אומר "זה נשק התקפה ואנחנו רוכשים רק נשק הגנה". זה הוציא אותי מהכלים. כי פה הייתה ל"פליינג סקוואט" – הבריטים שנלחמו נגד אנשינו, היו משוריינים. זה הנשק הכי טוב נגד המשוריינים האלה ונגד המשטרות טגארט. אז את זה לא הרשו לי מפורשות להביא.

עוד דוגמא, מצאתי שישה מקלעים כבדים מאוד, שנקרא היום מק"כ (מקלע כבד). זה חצי תותח של חצי אינץ'. והמק"כ הזה, אני שמעתי, שמהיום והלאה, המעפילים שמועלים ארצה, בייחוד ע"י אנשי הפלמ"ח, יתחילו עכשיו להתנגד. ואני ברוב איוולתי חשבתי שלהתנגד זה לירות במי שעולה על האוניה. אז הסתבר שהתנגדות, התכוונו לקופסאות פח.

את כל זה אני מספר לא בשביל העניין שיש בו, אלא בכדי לומר מה היו רגעי אי ההבנה בינינו ובין כמה שליחים מהארץ אשר על כן בפעולות הנקם. לא שיתפנו אותם וגם לא שיתפנו את הפיקוד של ההגנה מטעם הבריגדה.

היו כמה שיטות של פעולות נקם. אחת מהן שמעתן פה. אחת מהן הייתה שלנו, ואני אגע בפרטיה. אחת מהן הייתה, שכל אחד שרתח, נקם באופן ארעי, זאת אומרת לא בשיטה. אנחנו היינו הקבוצה היחידה שעבדנו בשיטה עם מטרות ועם צורות עבודה ידועות רק לנו, ולא שיתפנו בזה אף אחד. סביב גרעין כזה של עשרה חבר'ה, אחרי זה אני עוד ארד לשמות, התגבשו למבצע זה למבצע אחר, הייתי אומר, עד כארבעים-חמישים חבר'ה שפה עזרו, שם עזרו, בפרט זה, בפעולה זו, בפעולה אחרת.

עיקר מעיניהם של האנשים שבאו אלינו מטעם "ההגנה" בארץ הייתה לא להכתים את שם הבריגדה. אנחנו ידענו יותר טוב מהם. כי אנחנו יכולנו להופיע כמו עכברי המדבר מהגיס השמיני, או כמו הפרטיזנים היוגוסלביים שהסתובבו באירופה. ויכולנו לביים רכב שלהם, נשק שלהם ושיטות עבודה שלהם והכל. לא נתנו לנו לחסל את המופתי שהסתובב בפריז במקלט. מקלט צרפתי. הם נתנו לו מקלט.

המופתי וחומייני. אני זוכר להם את זה טוב. אז אנשי ההגנה לא נתנו, הייתה לנו תוכנית לעשות את זה ולא נתנו. אלה הדוגמאות להראות לכם, למה היינו סודיים כ"כ בתוך עצמנו. כולל הפיקוד מטעם "ההגנה" שבתוך הבריגדה.

הם באו אלינו בטענות: **למה אתם לא קוברים את אלה שאתם הורגים? לעמוד עוד ולכרות לו את הקבר? המטרה שלנו הייתה כזו, ואני מדבר לא לאחר מעשה אלא היא הייתה כבר אז, לחסל כל מי שביצע פעולות של גילוי, מיון, משלוח רכבות והשמדה של יהודים.**

המגבלה שלנו, ששמנו אותה על עצמנו – זה "לא בשופלדוזר". לא הורגים גרמנים מפני שהם גרמנים, **אלא בפינצטה. ועד שלא נצטלבו על אדם שני מקורות מודיעין שהוא סייע להשמדת יהודים לא פעלנו נגדו. שני המקורות חייבים להיות בלתי תלויים זה בזה.**

מקורות המידע, בדרך כלל אלה שהורדנו, היו גם אלה שסיפקו לנו הרבה מידע. "אני, בטח שלא. אני אוהב יהודים. אבל זה וזה..." , ואז עולים על עקבותיו של "זה וזה", מקבלים אישור מעוד מקור, וזהו. בינתיים "זה", שהוא גמר את השירה שלו, אז הוא היה יעד לפעולה.

ההבדלים שאנחנו ראינו כבר אז, אני מדגיש את זה! לא היום אני רואה את זה כך רטרואקטיבית - **קודם כל שאלנו את עצמנו "מי שמכם?"**, כי למעשה תיארתי את הפעולות שלנו כפעולות של כאילו פורשים אני לא יודע במגבלות ששמנו על עצמנו בעינינו זה הצדיק את זה.

אם יצדיקו את זה הבאים אחרינו אינני יודע. לשיפוטכם. ההבדלים שאנחנו ראינו הם שאנחנו נגד שיטת ה"שופלדוזר" נפגשנו עם הפרטיזנים, האנשים שלנו נפגשו, וכה הלאה, התוכניות שלהם לא נראו לנו.

בעניין ה.ס. הם ביקשו מאתנו, ממני לעשות ניסיונות וזה ממש ברגע האחרון, לקחת את הרעל, לקחת בן אדם אחד שניים, להכניס אותו למקום מבודד ולראות איזה כמות רעל הוא צריך לאכול בשביל למות. את זה הציג לי אחד מחברי ההגנה שבא מהארץ כשלב בתוכנית של הפרטיזנים.

עכשיו שאלתי אותו: מי האנשים שאני חייב לעשות בהם את הניסיונות האלה? אז הוא אומר לי: "תמצא כל בלגי בחוץ, הם נבלות". הגישה לא נראתה לי ולא נרתמנו. אז שיטת הפינצטה שלנו עמדה מול שיטת ה"שופלדוזר" של אבא קובנר, הוא עבר דברים אחרים מאשר אנחנו עברנו, אני לא טוען פה כנגד או בעד, יכול להיות שהוא צדק ולא אנחנו, יחד עם זה לא קיבלנו את השיטה הזו.

הידיעות שיש לי מאז ועד היום על הסיפור שסיפר פה לייבקה, הם ש-300 איש סבלו מהרעלת קיבה וחזרו לאיתנם ואיזה 8 איש מתו, זה הכל. אנחנו בשיטת הפינצטה עשינו יותר מזה, הרבה יותר מזה.

היו קבוצות אחרות שעשו את הנקם בצורה אקראית וארעית, ואנחנו היינו נגד זה. דוגמא- מה שהיום אנחנו קוראים- ש"ג וטבחים, נכנסו לבית גרמני לא חשוב באיזה ארץ והיו שם אם ושתי בנותיה הצעירות והם נאמו לפניהם נאום "אתם אנסתם את בנותינו, עכשיו אנחנו אונסים אתכם" אנסו אותם, והרגו אותם. לנו זה לא נראה.

המסע של הבריגדה מאיטליה לארצות השפלה עבר דרך אוסטריה וגרמניה. חנייה בלילה, ישנו באוהלי סיירים, עשינו מחנה, מחוץ לעיר גדולה, נכנסו שמה חולייה כזו משלנו, שואפי נקם, נכנסו לבית והרגו אם ובתה. השרידים האחרונים של אותה משפחה ששרדו מן השואה. מפני ש... אז כל השיטות האלה לנו לא נראו מראש, ולכן אני חוזר, המטרה את מי להרוג, קראתי מילה במילה מן הכתוב שלי, והמגבלות רק מי שנצטלבו עליו משני מקורות או יותר, ידיעות בטוחות על השתתפותו בהשמדת יהודים.

מי היו המשתתפים, אמרתי לכם, הגרעין הקשה התרכז סביב ארבעה: סרולי כרמי, חיים לסקוב ז"ל ואנוכי עבדכם הנאמן ועוד קצין מהגדוד הראשון, מגדוד אחר של הבריגדה.

אני הייתי מפקד הפעולה ברוב הפעולות, את הפעולה עצמה. את המודיעין הביאו לי. אחרים, היה גרעין קשה של חבר'ה, של נהגים וחילים שידעו איך לבצע מבצע כזה והבאנו. זה היה הגרעין הקשה. וסביבנו, אמרתי לכם בכל מבצע מישהו אחר היינו מזמינים.

מי שמכיר את מרסל טוביה שאחרי זה היה האגדה בצנחנים, הוא השתתף איתי במבצע אחד. מבצע לא מוצלח, שאתאר אותו אח"כ. מהלך הפעולה היה כזה, קודם כל, איסוף המודיעין, על מנת לקבוע מיהו המטרה. מיצוי כל הידיעות שהיו בידי האיש, איש המטרה, מיצויין כולל הלשנה על חברים לפשעיו. עימות ואחרי זה הכרזתו כמטרה וחיסולו. אחרי זה מודיעין למבצע עצמו. היות ופעלנו בתוך מחתרת, בתוך מחתרת ונגד המודיעין של המעצמות, כאשר העין פקוחה עלינו לא יכולנו לקחת את הלווייתנים. היינו מוכרחים לקחת דגים, הכי שמנים שהיו בשוק. לווייתנים- גרינג, אייכמן, אנשים כאלה, לא עסקנו בהם כי לא היה לנו סיכוי, באחת הפעולות אני אראה לכם למה.

אחרי זה, איסוף המודיעין למבצע, זה מפקד הפעולה היה עושה עם אנשיו. המקום הסופי שבו נזרוק אותו. המקום שבוא נתחיל להרוג אותו. האם להרוג אותו בתנועה או האם שני המקומות זה אותו המקום.

כשאני שואל את השאלות האלה, זאת אומרת, עשינו סיורים על מנת למצוא את המקום הטוב ביותר או את השיטה הטובה ביותר. באיזה תחפושות נשתמש, תחת איזה דגל נעבוד, בשלב א, בשלב ב, בשלב ג'. כלומר, איזה סמלים לשים על עצמינו ועל המכוניות ועל המדים ועל צורת הלבוש, בכדי לעשות את הפעולה הזו והזו. ואחרי זה הפעולה עצמה.

אני רוצה לתאר 4 פעולות. קיבלנו ידיעה על זוג שהשתתף בהעברת כמה רבבות יהודים ברכבות השמדה. עשינו, פעלנו בתור הבולשת של הבריגדה, כי הוא גר בעיר שהבריגדה הייתה בה, והבולשת של הבריגדה, המשטרה הצבאית, כל החוקרים שחקרו אותו, שאבו ממנו המון המון ידיעות.

לימים, נגמר לו המעיין. באנו אליו הביתה ואמרנו לו שיש לנו משימה דחופה שיבוא איתנו לזהות אדם. אם הוא מוכר לו ואם הוא השתתף בענייני היהודים. הגבר הזה היה לא שקט, אשתו הייתה לא שקטה, משהו אינסטינקטיבי אצלה, היא אמרה, אני מלווה אותך... לקחנו אותם למקום הרחק מהעיירה **וחיסלנו אותם באקדחים.** האקדחים היו אקדחי קול, זה עושה חור קטן בראש וזה מאחור עפה חצי הגולגולת. דבר מאוד לא, כלומר, זו לא חוויה נעימה. אבל, היות וזה נעשה בחושך ובמקום צר, כמעט שכדור שיצא ממנו נכנס לאחד משלנו.

למדנו מזה, לא מחסלים בכדור אם אפשר. היה אדם אחד שהלשין לשלטונות הבריטיים על דרכי העלייה שהבריגדה מפתחת. שמנו אותו כמטרה. הוצאנו אותו ליער **ושם התוכנית הייתה לחנוק אותו.** קשה לחנוק בן אדם, חבר'ה. קשה. זה צריך לארוך בין 2 דק' ל 4 דק'. זה נצח. בסוף האדם הזה עוד חי אחרי החנק. אז הכנסנו לו כדור בראש, כשהראש על הרצפה. אז למדנו לא ככה חונקים.

אחרי זה הייתה פעולה על דג שמן מאוד שתפסנו בארץ אחרת. לא בארץ שהיינו בה. הכנתי את הפעולה ולא הייתי שקט. הכנתי את כל דרכי ההגעה, ההתקרבות, הנסיגה. הוא היה תחת משמר עצמי גדול, והרגשנו בזהירות עצומה שעוטפת אותו, אבל לקחנו בגלל זה כח שיוכל לעמוד גם על העסק הזה.

כשבאנו, זו הפעולה **ששיתפתי בה את מרסל,** שהזכרתי קודם, לא הייתי שקט, הגיע הזמן שאנחנו צריכים להתקרב, אני מעיף מבט אחרון במשקפת במרחק 200 מטר מהבית ורואה תנועה לא כמימים ימימה. עד שזיהיתי, אז חיכיתי והמשכתי לצפות. וזיהיתי שזה כוח מודיעיני בריטי נכבד מאוד שהקיף את העסק ואנחנו הקפנו אותם, שהקיף את העסק ועמד לעצור אותו.

החלטתי, לא ידעתי מה זה, אבל ראיתי שהנסיבות לא מתאימות והכרזתי על נסיגה, למפח רוחו המלא של מרסל חזרנו לבסיס. בבסיס אני רואה את לסקוב תולש לעצמו שערות, הוא קרא בעיתון שמחפשים את ההוא, בקרוב המעצר שלו, אז הוא פעולה שלא הצליחה, אבל ידענו לחזור ממנה בזמן ובשלמות.

פעולה אחרת, לדוגמא, באנו לעיר אחרת, לא באותה ארץ שאנחנו היינו, אחרי שסיירנו את הסביבה ופועלה, ולמדנו את אורחותיו ומיצינו ממנו את הידיעות, לא ביום אחד, אלא זה היה תהליך. קבענו את יום הפעולה. ביום הפעולה התייצבתי בתלבושת של משטרה צבאית של היחידה הבריטית שהייתה בסביבה שהייתה אחראית על הסביבה ואיתי מתורגמן, אחד הקצינים שלנו ששכרתי אותו לעניין זה, שידע לתרגם אנגלית לגרמנית ובחזרה. ודפקנו בדלת ו-4 שוטרים צבאיים עם מכונית "15 hundred weight", טנדר כזה של טונה שהיה מקובל, טונה, 3/4 טונה, שהיה מקובל בצבא הבריטי עם סימני היחידה הזו הבריטית ועצרנו את הטנדר לא רחוק מהבית, צעדנו ברחוב כמו חוליית משטרה צבאית שהולכת למשימה ונכנסו לבית ודפקנו בדלת, והוא פותח. אז אני אומר למתורגמן, תשאל אותו אם זה ביתו של זה וזה.. אז הוא אומר לי "כן, מי זה?". "אני רוצה לוודא שאתה האיש בתעודות". אז הוא מוציא את התעודות. ואותו פגשנו מהכניסה והוא מכין את ארוחת הערב מהמטבח ואשתו בסלון לא ראינו אותה בכלל. ואז, אמרנו לו, יש לנו משהו דחוף ביותר, בוא איתנו למשרד, זה אותו משרד שאנחנו ביימנו כמה ימים, כמה שבועות קודם, כאילו שאנחנו אנשים של הדיוויזיה הבריטית הזו.

שם חקרנו אותו, הוא מסר אינפורמציה, הוא זימר ממש כמו זמיר.

בוא איתנו, ניקח למשרד, ניקח כמה דקות ונחזיר אותך הביתה, הכל באוטו. אז הוא נותן צעקה לסלון, שם נמצאת אשתו. "אני כבר חוזר, אני הולך לכמה דקות עם האורחים שלי". **יותר הם לא ראו אותו.** כי אנחנו הכנסנו אותו לאוטו, באוטו לא הייתה תקשורת בין תא הנהג, שבו

ישבתי ליד הנהג, ובין החוליה המחסלת מאחורה, אנחנו קבענו באיזה מקום מחוץ לעיר הם יתחילו לחסל אותו ולאיזה מקום אנחנו נוסעים בשביל לזרוק אותו שם. יצאנו מהבית, העלינו אותו לאוטו, הוא התיישב בצד אחד של הטנדר ומשני צדדיו חיילים ולפניו 2 חיילים, אז הם היו 3 מול 2 ואז אחד מהשניים שמולו, הוציא סיגריה כשנתתי לו את הסימן. הסימן היה כמה ברקסים קטנים, ואז הם ידעו שהם צריכים להתחיל בפעולה. ואז אחד מאלה שישבו מולו הוציא סיגריה וכיבד אותו בסיגריה והדליק לעצמו והדליק לו, כשהוא נשף את הנשיפה הראשונה של עשן, **שמו עליו שני החבר'ה משני הצדדים לולאה של חבל ומשכו כל אחד לצידו, ככה חונקים מישהו, זה הולך טוב.**

עכשיו הבעיה הייתה להגיע מהמקום ההוא עד המקום של ה"דמפיק", של הגוויה. והיו לנו הרבה מקומות כאלה. בגבעות, ביערות שרגל לא דורכת בהם או הטבעה באגם כזה או אחר, וכן הלאה, עם משקולות. והשיטה הייתה, גומרים אותו לא אומרים לו כלום, הוא אפילו לא יודע. הוא לא יודע למה, הוא לא יודע מה, הוא לא יודע מי והוא מת.

לא באנו בשם העם היהודי וכן הלאה. **שום נאומים, שום הרצאות, שום בלה, בלה, בלה...** אלא הרוג אותו. לפני שעוזבים אותו נפרדים ממנו בכדור לראש. לוודא שהוא מת מיתה סופית והשיב נפשו לאלוהיו.

אני מסכם את מה שהיה לי לומר. **יש קושי לדבר על דברים כאלה, אין בושה, לא מצטער אף רגע. הייתה לנו ההבחנה שקראתי לה פה הבחנת הפינצטה** כבר אז, כל ההרגשה שלי, אנחנו הברחנו גבולות, עשינו פעולות בקנה מידה שאפשר להשוות היום, בקנה מידה

בינלאומי, עד היום המבצעים האלה הם ענקיים, אין עליהם רקורד כמעט כי חשבנו ששכר מצווה מצווה, היו כאלה שהיו מפליטים נוד והיו עושים על זה רקורד. זאת הייתה הגישה שלנו.

למרות קנה המידה של הדברים שבהם עסקנו, ההרגשה שלי הייתה שקטונתי, לא עשינו כלום, באנו מאוחר מדי ועשינו מעט מדי, וההרגשה הזו, לצערי, מלווה אותי עד היום, וכאן אני רואה את עצמי כנציג הישוב של אז וההגנה של אז והבריגדה של אז. מעט מדי ומאוחר מדי.



שבויים גרמניים בידי חיילי הבריגדה בחזית סניו איטליה [1]

נחמן גלבוע

אחרוני הנוקמים

נחמן גלבוע הינו עיתונאי פורה, הכותב בעיתון "מעריב", בעיתונים הנלווים אליו ובאתר האינטרנט של העיתון.

המאמר שמובא להלן,
פורסם לראשונה ב-25.6.2009 בעיתון "הדף הירוק".
היום שמו "הזמן הירוק"

מה הקשר בין ברעד פיט **וחיים מילר מכפר מנחם**? קשר הרבה יותר עמוק ממה שאפשר לחשוב. בסרטו של קוונטין טרנטינו, שהוקרן בפסטיבל קאן האחרון, מסופר על לוחמים יהודים אמריקנים, שהחליטו לנקום בנאצים לאחר המלחמה. ברעד פיט מכב בסרט הזה. מעשי נקמה בנאצים לאחר המלחמה היו רבים, חלק גדול מהם ביצעו יהודים מישראל. אחד מהם הוא הפלמ"חניק לשעבר, חיים מילר, שביקר בחודש האחרון באוסטריה וסיפר לאוסטרים באופן גלוי מה ואיך עשה אחרי המלחמה. החוק האוסטרי לא אוהב את סיפורי הנקמה הללו, אבל היום למעלה מ-60 שנה אחרי המלחמה והשואה ששינתה את גבולות המוסר האנושי, סיפורי הנקמה מקבלים תהילה הוליוודית ומשאירים אותנו חסרי נשימה

הם היו חיילים בבריגדה היהודית, כשנחתו בדרום איטליה בדיוק ביום הניצחון של כוחות הברית על גרמניה הנאצית, 8 במאי, 1945, אבל אז, כשישבו בטראביזו שעל גבול איטליה, אוסטריה ויוגוסלביה, הם נתקלו בזרם של פליטים משוחררי המחנות, ושמעו את סיפוריהם. הסיפורים האלה גרמו להם להחליט לעשות מעשה, וקבוצת "הנוקמים" של הבריגדה, שאנשי המחלקה הגרמנית ובהם מילר נמנו עמה, החלה לפעול. קבוצת הנוקמים פעלה באישור ובידיעה של ההגנה, אבל עד היום סיפורי מעשיהם עלולים להפיל מול החוק האוסטרי.

חיים מילר, 88, כפר מנחם, הוא אחד האחרונים שנשארו בחיים מהקבוצה ההיא, ודבריו הם אחת העדויות האחרונות לאירועים, ששנים לא סיפרו את פרטיהם אלא ברמזים.

50 שנה שמרו אנשי המחלקה הגרמנית, שהשתתפו בקבוצת "הנוקמים", את סודם, עד שחשפו אותו בפני במאי הטלוויזיה, ירין קימור, באמצע שנות התשעים. מילר, איש המחלקה הגרמנית של הפלמ"ח וחבר קבוצת "הנוקמים" בנאצים, הוזמן לפני שבועיים, בדיוק ביום הולדתו, למחוזות ילדותו באוסטריה. הוא הוזמן כאורחו של ד"ר פריץ ויטמן, מנהלו היהודי של ארגון "מכתב לכוכבים", ששם לו למטרה להנציח את השואה ואת קורבנותיה דווקא בארץ שבניה היו בין מחולליה.

"ביקרתי בבית שבו נולדתי וגדלתי במשך 17 שנים", מספר מילר, "והזמנתי גם לבית הספר התיכון, שבו למדתי עד שנאלצתי לעזוב את ספסל הלימודים. בהזדמנות הזו העניק לי מנהל בית הספר תעודת גמר, שלא הייתה לי עד היום. במהלך הביקור הופעתי כמה פעמים בפני תלמידי תיכון בווינה ובפני תלמידים וסטודנטים בדרום אוסטריה, באזור שבו פעלתי במסגרת קבוצת הנוקמים. סיפרתי להם איך הוצאנו להורג קציני אס.אס באזור שלהם, והם ישבו פעורי פה והקשיבו לכל מילה". מילר והמארחים חששו כי ייווצר מצב, שאזרח אוסטרי כלשהו ידרוש להעמידו לדין, מכיוון שפעילות הקבוצה - שחבריה היו מגויסים לבריגדה היהודית - נעשתה באופן לא חוקי, ולכן סוכם, שתוכן דבריו יפורסם רק לאחר שיעזוב את גבולות אוסטריה. לפני שבועיים הגיע לידי עיתון אוסטרי, המתאר את ביקורו ואת סיפור הנקם. ככל הנראה, לאוסטריה הוא לא ישוב בזמן הקרוב.

מילר נולד בווינה ב-29 באפריל, 1921, עלה לארץ ישראל ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה במרס 1939, והגיע לביקור הנוכחי בווינה ב-29 באפריל 2009. בנוסף ליום הולדתו ה-88, חל באותו יום גם יום העצמאות ה-61 של מדינת ישראל. יומיים לאחר הגעתו דאג מארחו לסדר לו מקום כבוד בבימה של הפגנת האחד במאי בעיר, לאחר ששמע ממנו כי אביו, משה מילר, שהיה מפעילי המפלגה הסוציאל-דמוקרטית באוסטריה, השתתף במצעדי האחד במאי לפני מלחמת העולם השנייה.

ב-1939 עלה ארצה כחבר תנועת נוער בעלייה בלתי לגלית, והצטרף לגרעין שנועד להקים את קיבוץ כפר מנחם. חברי הגרעין שהו במשך שנה וחצי בעין השופט, ולאחר מכן המתינו במושבה רעננה לאישור העלייה על הקרקע.

ב-1942, כשמילר היה בן 21, הגיע לרעננה יהודה בן חורין (בריגר) מהזורע, וביקש ממנו להתגייס לפלמ"ח. "הוא בא לקיבוץ לבקש שיאשרו לי ולעוד חבר להצטרף לפלמ"ח", נזכר מילר, "ולחש לנו בסוד שהולכים להקים מחלקה גרמנית, שבה נצטרך להתנהג כמו חיילים גרמנים. מובן שהסכמנו מיד.

"היינו במחלקה 40 חבר'ה מגרמניה ומאוסטריה. הצבא הבריטי שיתף פעולה עם היישוב היהודי, והעביר לנו מדים, סמלים ונשק שנלקחו משבויים גרמנים". למילר נותרו עד היום בביתו שבכפר מנחם סרט הכתף האדום, שעליו טבוע צלב קרס, ושני סרטים צהובים, על האחד ציור של גולגולת ועל השני הכיתוב "הוורמכט הגרמני", שהיו חלק ממדיו כחייל גרמני.

"הגענו למחנה בחורשה ליד משמר העמק", מספר מילר, "ומיד הודיעו לנו שבמחנה מדברים רק גרמנית. מכיוון שאכלנו בחדר האוכל של הקיבוץ, שם דיברנו עברית, נקבע כי כאשר חולפים על פני עץ מסוים באמצע הדרך, מחליפים את השפה. באימונים ובתוך המחנה התנהגנו כמו חיילים גרמנים. צעדנו בדיוק כמוהם בתרגילי סדר, והתאמנו בשיטות שלהם לפי ספרי לימוד גרמניים".

מילר מציין, שמפקד המחלקה הגרמנית, שמעון אבידן (קור) מעין השופט, ריגל בצעירותו מטעם המפלגה הקומוניסטית הגרמנית אחרי הנאצים בראשית דרכם, ואת הידע שרכש בדפוסי ההתנהגות והתרגולות שלהם העביר לחניכיו. אבידן היה זה שהמליץ לגייס אותו, לאור היכרותם בתקופת ההכשרה של הגרעין שלו בעין השופט. "שמעון אבידן היה אדם

מאוד צנוע", הוא מספר על מפקדו לשעבר, "ומעבר להיותו מפקד הוא היה חבר שלנו. הוא רצה להרגיל אותנו להצדיע כמו בצבא הגרמני, אבל לא היה לו נוח שנצדיע לו, ולכן הוא תלה את הכובע שלו על עץ ברז ואמר לנו: 'זה המפקד, תצדיעו לו בכל פעם שאתם עוברים לידו'."

הצדעתם במועל יד ואמרתם "הייל היטלר"?
"לא. בצבע הגרמני הצדיעו הצדעה רגילה."

כשהיית במחנה חשבת על ההורים שלך שנשארו באוסטריה?

"חשבת עליהם, אבל לא ידעתי מה קרה להם. בשנה הראשונה של המלחמה היה לי איתם קשר דרך הצלב האדום, אבל אחרי זה הקשר ניתק."

שטח האימונים העיקרי של המחלקה הגרמנית היה באזור רמת מנשה, כי ההשערה הייתה, שממנו יתקוף הצבא הגרמני את המתבצרים על הכרמל. הם התאמנו בחוליות וכיחידים להניח מטעני חבלה, כדי לעכב את התקדמות האויב. הם היו אנשים צעירים בצבא לא סדיר, ופיתחו הווי תוסס משלהם. כשאמרו להם לצאת לתרגיל, שבמהלכו עליהם לשרטט את מבנה תחנת הרכבת בבנימינה, הם ניצלו את ההזדמנות ללכת למסעדה טובה ולסרט לאחר סיום התרגיל. הם יצאו למסע חוליות תחרותי ממשמר העמק, שהסתיים בחדר האוכל של גן שמואל. כך, במשך שנתיים וחצי הם התאמנו וחרשו את הארץ, עד שצבאו של רומל נסוג והיה ברור שלא יופעלו בארץ ישראל.

משפטי שדה לנאצים

חיילי המחלקה הגרמנית נשארו בפלמ"ח. חלקם הדריכו את המחלקה הבלקנית, שהוקמה בהמשך במטרה לחבור לכוחות ההתנגדות בארצות הבלקן, וחלקם המתינו למשימות בעורף האויב באירופה. אחד מהם, **דן לנר מנאות מרדכי**, הוצנח באירופה, חבר לפרטיזנים יוגוסלבים, נפל בשבי הגרמני והצליח לברוח ולשוב ליוגוסלביה. מילר זוכר שגם הוא כמעט יצא למשימה כזו. "הייתי מועמד לצאת לקורס מפקדי מחלקות", הוא מספר, "ופתאום אמרו לי להביא בגדים יפים מהבית, כי בעוד שבוע נצנח באירופה. חיכינו שבוע ועוד שבוע, ובסוף זה לא התבצע". עד שיחלט מה יעשה בהם, סייעו חיילי המחלקה בהברחת יהודים מסוריה ומלבנון, ובתקופת הסזון אף יצאו לעקוב אחרי אנשי אצ"ל ולח"י.

בנובמבר 1944 הוקמה הבריגדה היהודית בצבא הבריטי, וחיילי המחלקה הגרמנית גויסו אליה. שמעון אבידן לא גויס בשל גילו המבוגר, אבל סגנו, יהודה בן חורין, המשיך איתם. מאוחר יותר נשלח אבידן מטעם ההגנה, יצר קשר עם חייליו לשעבר ועמד בראש קבוצת הנוקמים מטעם ההגנה. המפקד שלהם מטעם הצבא הבריטי היה אהרון רבינוביץ (לימים אהר'לה יריב).

זמן קצר לאחר נחיתתם באירופה עלתה הבריגדה צפונה, והתמקמה בטראביזיו, על גבול איטליה, אוסטריה ויוגוסלביה, מקום מעבר של מאות פליטים. הימים היו ימים של אחרי המלחמה וניצולי השואה עצרו אצלם ובפיהם סיפורי הזוועה של אירועי השואה. ההחלטה

להקים קבוצת נוקמים התנהלה באופן מסוים בין אנשי הבריגדה, הוותיקים יותר ובין אנשי המחלקה הגרמנית לשעבר שמילר נמנה עמיהם. היו גם כמה חיילים וקצינים בכירים בהגנה ובצבא הבריטי, כמו: מאיר זורע, חיים לסקוב, ישראל כרמי, שייקה ויינברג ואחרים.

ש. אז מה עשיתם?

"נוצר קשר עם פרטיזנים יוגוסלבים, שהכירו את אנשי האס.אס. אשר גרו בדרום אוסטריה", מתאר מילר, "והוחלט שאנחנו נתפוס אותם ונעמיד אותם למשפט שדה. בשעות הערב נסענו אליהם, כשאנחנו מתחזים לאנשי משטרה צבאית, ואמרנו להם לבוא איתנו לחקירה. אחרי שהם עלו למכונית חזרנו לצד האיטלקי, והודענו להם שהם עומדים למשפט אצל חיילים יהודיים. **המשפט נמשך חצי שעה.** הקראנו להם את כתב האישום לפי הפרטים שידענו עליהם, ובדרך כלל, הם לא ניסו להכחיש. **גזר הדין היה מוות בירייה, והוא בוצע מיד. פעם,**

כשהיינו בטיוול בהר באוסטריה, גילינו שני אנשי אס.אס שהסתתרו בצריף. אחד האנשים שלנו השליך אותם לתהום. זכור לי רק מקרה אחד שבו שוחרר מישהו, וזה אחרי שהתברר שהפרטים שקיבלנו עליו לא היו נכונים". מילר לא יודע להעריך כמה אנשי אס.אס הרגו חיילי הבריגדה. על פי הערכות, מדובר בכמה מאות נאצים שהומתו בתוך שלושה חודשים, עד שבפיקוד הבריטי הוחלט להעביר - בעקבות המעשים הללו - את אנשי הבריגדה לבלגיה, לצרפת ולהולנד שבמערב אירופה

דרכו של מילר הצטלבה גם בזו של חבורת "הנקם", שהקימו פרטיזנים ויוצאי מחנות בראשותו של אבא קובנר. כפי שסופר כבר במקומות מספר, בין היתר על ידי תום שגב, ומפורט בהרחבה באתר של גילי חסקין, רקמה החבורה שלוש תוכניות: התוכנית הגדולה, שנקראה **תוכנית א'**, הייתה להרוג שישה מיליון גרמנים על ידי הרעלה המונית, ובכך לגבות את חובו של העם היהודי. כדי להגשים את התוכנית הזו נפגש קובנר בישראל עם האחים אהרון ואפרים קציר, ואת הרעל שקיבל לקח עמו כשהפליג לצרפת, מחופש לחייל בריגדה. כשהתקרבה הספינה לצרפת חשדו הבריטים בקובנר, וזה השליך את הרעל לים. התוכנית השנייה, **תוכנית ב'**, הייתה להרעיל אלפי שבויים נאצים. ניסיון כזה אכן התבצע. הוטמן רעל בתחתית של תבניות שבהן נאפו כיכרות לחם, מה שגרם למותם של כמאתיים שבויים. התוכנית השלישית, **תוכנית ג'**, הייתה לרדוף אחר מנהיגי הנאצים ולחסלם בכל מקום שיימצאו. כל התוכניות הללו היו ידועות לראשי ההגנה, וכפי שידוע, תוכניות ב' וג' זכו לאישור מסוים, אם כי במידור גבוה במיוחד ובסודיות רבה.

מילר, שהיה בעל ידע בנושא חבלה, נשלח על ידי אנשי ההגנה מבסיסו בהולנד לפריז, לסייע לחבורת "הנקם" שהמתינו שם בראשות סגנו של קובנר, פשה (יצחק) רייכמן (אבידב), לשובו של מפקדם מישראל. "אלה ששלחו אותי אמרו לי, שהתוכנית של הקבוצה היא לפוצץ בגרמניה את כל הגשרים", מספר מילר. "פגשתי את חברי הקבוצה ואמרתי להם שבאתי לעזור להם, אבל הם אמרו לי שהם יכולים להסתדר לבד. בזה הסתיים הקשר בינינו".

מבחינה מוסרית מה הרגשת כשהשתתפת בפעולות הנקם?

"זה פשוט מאד. כשהיינו חיילים צעירים ושמענו את העדויות המצמררות של ניצולי המחנות, הרגשנו שלא יתכן שאלו שעשו להם את המעשים הנוראים האלו יימלטו מעונש. התחושה שלנו הייתה שעונש מוות הוא תגובה מוצדקת מבחינה מוסרית, ואפילו הרגשנו שהגענו אל מעט מדי פושעים נאצים.

והיום?

היום אני מסתכל על זה אחרת. המצב השתנה, האנשים השתנו, החשיבה שלנו השתנה. היום לא הייתי עושה דבר כזה".

בעזרת המעפילים

חוסר הידיעה בדבר גורל הוריו, בטי ומשה, טרד את מילר ואת אחותו, שעלתה לפניו לארץ. הוא יצא עם חבר לדרך והוא נזכר כי נדרשו להם יומיים וחצי כדי להגיע בטרמפים לוונינה, "הגענו בדיוק בערב ראש השנה, בספטמבר 1945. הלכנו לבית הכנסת היחיד ששרד בעיר, ומיד הקיפו אותי יהודים מארצות שונות, כשראו את מדי הבריגדה עם סמל המגן דויד. אחד מהם היה אבא של חבר מתנועת הנוער, שגם הוא שירת בבריגדה בהולנד וכשחזרתי למחנה, יכולתי לבשר לו שאביו בחיים". אך הוריו של מילר לא שרדו את המלחמה, אביו חזר לוונינה לאחר שהות במחנה ריכוז ומת ממחלה ואמו, נאמר לו, הוגלתה ללודז' שבפולין. 64 שנים חי מילר עם הידיעה שאמו נספתה בלודז'. לפני כחצי שנה התברר לו, ממתנדבות גרמניות שאחת מהן עבדה ביד ושם, כי אמו הוגלתה לריגה שבלטביה, ושם הוצאה להורג עם יהודי העיר.

לאחר תקופה נוספת במחנה הבריגדה בהולנד, נפל בחלקו של מילר לתרום למפעל נוסף של ההגנה – ההעפלה. "יום אחד אמרו לי להצטרף כמלווה לשיירת פליטים, שנסעה במשאיות של הבריגדה מאנטוורפן שבבלגיה למרסיי שבצרפת. היו שם 15 משאיות מכוסות בברזנטים, שבכל אחת מהן ישבו 30-40 פליטים. מפקד השיירה, ישראל כרמי, היה רב סמל אבל התחזה לקצין בריטי בדרגה גבוהה. הגענו למרסיי אחרי יומיים וחצי, והמשאיות נשלחו מהר בחזרה לבלגיה, לאחר שהאנשים ירדו מהן למקום ריכוז של ההגנה. כשהסתובבתי שם פגשתי פתאום את מונדק (משה פסטרנק), שהכרתי בארץ כקצין בהגנה. 'מה אתה עושה?' הוא שאל אותי. 'ליוויתי שיירה ואני צריך לחזור ליחידה שלי', אמרתי לו. 'אתה לא חוזר', הוא אמר לי, 'אתה נשאר פה'. כעבור יומיים הוא הביא אותי לכפר ליד העיר, ואמר לי להכין - בעזרת יהודי צרפתי - מבנה באחת החוות לקליטת 350 מעפילים".

שבוע לאחר תחילת ההכנות הגיעו לחווה 350 צעירים יהודים, ומילר מצא את עצמו אחראי על ניהול חיי המחנה. הפליטים דיברו בעיקר באידיש ובפולנית, בעוד שהוא ידע עברית וגרמנית. הפעילויות הראשונות שהוא ארגן היו שיעורי עברית, לימוד שירים מהארץ ואפילו ניסיון ללמד אותם לרקוד הורה. חודש ימים הוא בילה איתם במחנה המאולתר, עד שהופיע אהוד אבריאל, חברו מתנועת הנוער בוונינה ואיש ההגנה, אשר הודיע לו שהוחלט כי ילווה את המעפילים באונייה עד הגעתם לארץ. יחד עמו היה בצוות האונייה איש הפלי"ם, ישראל רותם, בתפקיד רב החובל הישראלי, ואיש קשר מהפלי"ם, יואש צידון (צ'אטו). זאת בנוסף לצוות המקורי שהורכב מטורקים ומיוונים. לאונייה הם הגיעו בהליכה מהכפר, שנמשכה מספר שעות, ויחד עמם עלו עוד 350 מעפילים נוספים שבאו ממחנה אחר.

ב-17 במרס, 1946, הפליגו 700 המעפילים בספינה טורקית רעועה, כשמילר אחראי על שלומם ועל ביטחונם. הצפיפות על הספינה הייתה קשה. האנשים ישנו על דרגשים צרים, וכשהאונייה התקרבה לחופי הארץ, אסר עליהם מילר לצאת לסיפון. הוא ידע שלבריטים יש רדאר, ועל הסיפון השאיר רק שני צופים, שיזהירו מפני ספינות בריטיות. "בשבע בבוקר חג מטוס מעל האונייה", מספר מילר, "והצופים אמרו לי שהם לא ראו אותנו כי השמש סנוורה אותם. בצהריים כבר עמדה משחתת ליד האונייה שלנו, וחייילים בריטים עלו על סיפונה. כל המעפילים עלו על הסיפון, הניפו דגל כחול-לבן ושרו את התקווה. זה היה בי"א באדר, ולכן הוחלט לקרוא לספינה בשם תל חי".

הספינה הובלה לנמל חיפה, והבריטים החליטו להעביר את המעפילים למחנה המעצר בעתלית. שלושת אנשי הפלמ"ח השתדלו לא להתבלט. הם הוכנסו יחד עם שאר המעפילים לאוטובוסים בנמל חיפה. "לאוטובוס הייתה דלת ימנית שממנה נכנסו הנוסעים, וגם דלת שמאלית שממנה הנהג יוכל לברוח בזמן מלחמה", מציין מילר, "עמדתי באוטובוס והסתכלתי על המזח, וראיתי שעומדים שם חבר'ה מהפלמ"ח שאני מכיר. תוך כמה דקות קפצתי מהדלת השמאלית החוצה, ונבלעתי בין האנשים, שעמדו וצפו בעולים החדשים. כך עשו גם שני המלווים האחרים. פתאום הרגשתי שמישהו נדחק אליי, ודוחף לי משהו ליד. זאת הייתה תעודת זהות של אדם בשם יצחק הינהורן עם תמונה שלי, שאנשי ההגנה הכינו מראש ודאגו לתת לי אותה מיד. עם התעודה הזאת הרגשתי בטוח, ויצאתי בנחת מהנמל לישון בבית מלון בחיפה".

האחיות הדסה ופנינה ממשמר העמק

מילר לא היה לבדו בבית המלון. יחד עמו היה רב החובל רותם, ולמחרת הם יצאו יחד לקנות בגדים. רותם התעניין לדעת מה הוא מתכוון לעשות בהמשך היום. "אני מתכוון להגיע למשמר העמק", ענה לו מילר. "מי יש לך במשמר העמק?" תהה רותם. "יש לי שם חברה", ענה מילר. "איך קוראים לה?" הוסיף ושאל רותם. "מה אכפת לך איך קוראים לה?" ענה מילר ברוגזה, "הרי אף פעם לא היית במשמר העמק. יש לי שם חברה שקוראים לה הדסה". להפתעתו, הוציא רותם תמונה של פנינה, אחותה של הדסה, ושאל אותו אם הוא מכיר אותה. כך, הסתבר לשניהם שבנות זוגם, שהפכו אחר כך לנשותיהם, הן אחיות, והשניים הפכו לגיסים ולחברים טובים עד יום מותו של רותם.

את הדסה, שנולדה במשמר הירדן, פגש מילר כשהייתה חברה בקבוצת ההשלמה למשמר העמק. כשהשתחרר מהפלמ"ח הם נישאו, והוא שכנע אותה לעבור לכפר מנחם. היא חיה איתו שם עד שנפטרה לפני חמש שנים. הם הולידו ארבעה ילדים, וכיום יש למילר שבעה נכדים וארבעה נינים. בשנים הראשונות לאחר שובו לקיבוץ, המשיך מילר לעסוק בענייני הביטחון של כפר מנחם. אחר כך שב למקצוע המסגרות, שלמד בנעוריו באוסטריה, והשתלב במפעל המתכת של הקיבוץ. הוא החל לעבוד במפעל לפני כ-60 שנה, ומתמיד בכך עד עצם היום הזה. בכל יום הוא עולה אופניו בשש בבוקר, ושב לביתו בשעות הצהריים לאחר יום עבודה במפעל. את הריאיון הוא ביקש לערוך בשעות אחר הצהריים, כדי לא להפסיד שעות עבודה יקרות.

כאמור, עשרות שנים שמרו אנשי המחלקה הגרמנית, שהשתתפו בקבוצת "הנוקמים", על סודם, עד שחשפו אותו בפני במאי הטלוויזיה, ירין קימור, באמצע שנות התשעים. כיום כבר לא נותרו בחיים רבים מהם. לדברי מילר, בכנס שנערך בשנה שעברה בבית הפלמ"ח נפגשו שבעת חיילי המחלקה הגרמנית, שנשארו בחיים מתוך 40, ותיעדו את סיפורם. זמן מה לאחר מכן נפטר מי שהיה המ"כ שלו, שמואל גבעון, וכיום הם נותרו שישה בלבד.

לאחרונה נוצרו שני סרטים על ההתנגדות לגרמנים בכיכובם של כוכבים הוליוודיים כמו בראד פיט ודניאל קרייג. בעצם, גם בסיפור שלך יש חומר לסרט כזה.

"מה יש להגיד על זה? אני בסך הכול עובד מתכת, שקם בבוקר לעבודה ועושה מה שצריך. מספיק לי שצבי קרן מהקיבוץ שלי עשה עליי סרט. לא צריך יותר מזה".

המחלקה הגרמנית

כאשר גרמניה התקרבה בצעדי ענק על פני מרחבי צפון אפריקה, וכבר התקרבה אל גבול מצרים בדרך לארץ ישראל, היה היישוב היהודי שרוי בחשש אמיתי מפני הכיבוש שיביא לקץ העם היהודי בארצו. הוחלט אז להתבצר על הר הכרמל באופן דומה למתבצרי מצדה. בהגנה תכננו להקים מחלקת קומנדו שתפעל בעורף האויב, ותנסה לגרום לו לאבדות, שלפחות יעכבו את הגרמנים בדרכם. לצורך זה גייסו "ייקים" צעירים ואימנו אותם לתפקד כחיילים גרמנים לכל דבר. על המחלקה פיקד שמעון אבידן מעין השופט. [15]



חיילי הבריגדה היהודית עם נערים ניצולי שואה, לאחר המלחמה [1]

כרמי ישראל

פעילותו בקבוצת הנוקמים בבריגדה היהודית

דבריו של **כרמי ישראל** מובאים מספרו:
בדרך לוחמים, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ו - 1966.

ישראל כרמי נולד בפולין בשנת 1915. גדל בדנציג. עלה לארץ ישראל בשנת 1934. התיישב בקיבוץ גבעת השלושה והצטרף ל"הגנה". בין השנים 1935-1938 שירת במסגרת משטרת המנדט כסמל נוטרים. היה מפקד פלוגת השדה - הפו"ש - בגוש דן.

ב-21 במרץ 1938 השתתף באבטחת העלייה לחניתה ולאחר מכן נתמנה למפקד בפלוגת הלילה המיוחדות, ה-SNS - שהקים קפטן צ'ארלס אורד וינגייט ("הידיד"). במסגרת זו היה משומרי צינור הנפט עיראק-חיפה. זכה ב"מדליה הקולוניאלית משטרית על אומץ לב" על "שהציל חייו של הקצין הממונה על פלוגת הלילה" -וינגייט, בקרב ליד הכפר דבוריה.

בשנת 1940, לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה **התנדב כרמי לצבא הבריטי** ליחידת חיל הרגלים ה"באפס", והיה סמל מחלקתי בפלוגה ששמרה על שדה התעופה של חיפה, על מחסני נשק ותחמושת בסביבת חיפה ועל הנמל ושובר הגלים. למראה הנשק הרב, החליט להעביר חלק ממנו להגנה. לימים סיפר: "אם כי ידעתי, שתחמושת זו מיועדת לחזית, למלחמה בנאצים, הלא הייתה כאן, לנגד עיניי, כמות עצומה כל כך של תחמושת, עד שלא יכולתי להימנע מהרהורים, על ניסיון 'ללוות' משהו, למען צורכי ההגנה הדוחקים." כרמי סיפר על כך ליצחק שדה, ולאחר הרבה מאמצי שכנוע, קיבל אור ירוק.

בקיץ 1941, הוביל כרמי כעשרים אנשי "הגנה" אל מצבורי נשק קל, והשלה היה עשרים ארגזי תחמושת. בעקבות הצלחה ראשונה זאת, באו רכישות נוספות.

בהמשך היה רב סמל פלוגתי בקבוצת החקירות המיוחדת שהורכבה מ-38 חיילים יהודים, רובם מארץ ישראל, דוברי השפה הגרמנית ופעלה במדבר המערבי וביצעה פשיטות נועזות מעבר לקווי האויב הגרמני.

כרמי המשיך בפעילות רכש נשק לארגון "ההגנה" ממצרים ומהמדבר המערבי, בזמן המלחמה.

בפברואר 1943, הקימה "ההגנה" מרכז רכש בקהיר, בפיקודו של לוי אברהמי, ראש הש"י בחיפה, שהגיע, בעזרתו של ישראל כרמי, למצרים מחופש כסרג'נט בצבא הבריטי. במסגרת פעולות רכש אלו הוכנה בסדנת יחידתו של כרמי משאית שלל גרמנית (מאלו ששימשו את יחידות הקומנדו להעברת חילים מחופשים במדים גרמניים לביצוע מבצעים מאחורי קווי האויב), עליה הועמסו חמישה טון תחמושת ונשק, כולל מקלעים ותת מקלעים.

כרמי יצא עם משאית זו, כשבידו מסמכים המעידים כביכול שהנשק נשלח לשם בדיקה במשרדי המודיעין הבריטי בארץ ישראל, דרך המדבר המערבי, עד שהגיע עמה בשלום לקיבוצו גבעת השלושה, שם נפרק הנשק ונשלח למחסני "ההגנה".

בשנת 1944 עבר לשרת בבריגדה היהודית שלחמה בחזית איטליה. **לאחר תום המלחמה נמנה עם קבוצת "הנוקמים", קבוצה שביצעה מעשי נקם בפושעי מלחמה נאצים, לצדם של חיים לסקוב, מאיר זורע, שמעון אבידן ואחרים.** בתום המלחמה חזר לגבעת השלושה, אך שב לאירופה כדי לקחת חלק בפעולות ארגון "הבריחה", שהעביר ניצולי שואה ממזרח וממרכז אירופה לנמלי איטליה, משם העפילו לארץ ישראל.

**המילים והמשפטים המודגשים במאמר,
נעשו ע"י עורך הביטאון כדי להאיר בזרקור שמות אנשים ונושאים שונים.**

עם שחרורה של איטליה וסמוך לכך שחרורה של יוגוסלביה הועברה החטיבה לטרביזו, עיירה השוכנת בעמק בין הרים. ליד צומת הגבולות איטליה-יוגוסלביה-אוסטריה. **בדרכנו פגשנו שיירות של אנשי צבא גרמניים שנעו מאוסטריה למחנות שבויים והיה נחוץ מאמץ גדול של הפיקוד היהודי, כדי למנוע בעד פעולות התפרצות מצד החיילים נגד גרמנים.**

הוסבר לאנשים, כי אם יש תקווה שאנו נשמש חיל כיבוש בגרמניה – שיא שאיפתו של כל חייל יהודי – עלולים מעשי התפרצות פרועים לשמש נימוק וטעם בידי המתנגדים לכך. כשהגענו לטרביזו – החלה לגבינו תקופה חדשה. אוכלוסיית טרביזו הייתה ברובה אוסטריית; ולראשונה הוטל, איפוא, על החטיבה לשמש בתפקיד חיל כיבוש באזור המאוכלס ברובו גרמנים.

היו בסביבה כמה בתי חולים צבאיים גרמניים גדולים ומחסני ציוד עצומים, שהופקדנו על שמירתם. עם כניסתנו לעיר והמגע הראשון עם הגרמנים הועמדנו בפני ניסיון לא קל – **אנשינו ניסו לחרוג מן המסגרת ולעשות דין לעצמם על ידי פריצה לבתי גרמנים וביצוע פעולות נקם** בשיטה שלא הלמה את חינוכנו כלוחמים עברים ובניגוד למסורת של טוהר הנשק העברי.

כדי להשתלט על בעיה זו באורח מאורגן, מתוכנן ומסודר, **סופחתי, יחד עם רוברט גרוסמן (דוב גור), קצין מן הגדוד הראשון, למפקדת החטיבה, למחלקת המודיעין.** היה עלינו לעיל את המעשים בתחום זה באפיק נכון, לשקוד על ליקוט אינפורמציה ובדיקתה. לחקור את

השבויים שבידינו, ולהשיג ידיעות על ידי הפצועים ואנשי סגל בתי החולים הצבאיים הגרמניים שנמצאו בסביבה וכן על ידי חקירת התושבים הגרמנים שבעיר ובסביבתה.

במרץ רב פנינו לתפקיד החדש. ראשית, התקשרתי עם אנשינו בכל יחידות המשנה של החטיבה וריכזתי את כל האינפורמציה שנצטברה כבר בידם של התושבים הגרמנים ועל פעילותם הנאצית בעבר. בקפדנות רבה מיינו את אנשי הסגל הרפואי שנשאר בבתי החולים ואת החולים. הקפדנו על כך במיוחד, הואיל וקינן בליבנו החשד, כי בחסותם ובעזרתם הפעילה של הרופאים הגרמנים מסתתרים כמה מפעילי ה-F.S.S. בבתי החולים, כשהם מתחפשים כחולים ומצפים לראות מה ילד יום ומה דמות וצורה תהייה למשטר החדש וכיצד ניתן יהיה ל"הסתדר" בצלו, או באלו דרכים צריך יהיה לנקוט, כדי להתחמק ולברוח מעבר לתחום שליטתו ומגע ידו הנוקמת.

נדרשת כאן פעולה נמרצת שפתחנו בה מיד. היא התבססה על אינפורמציה שקיבלנו מאנשינו ומן המודיעין הכללי ועל חקירתם של אותם אנשים שלפי האינפורמציה המוקדמת שבידינו הייתה להם שייכות לגסטאפו או ל-F.S.S. הגרמני. החקירות נשאו פרי. התוצאות החיוביות לא אחרו לבוא, אחת ההצלחות הראשונות, בהן נפל לידינו אחד "הלווייתנים", נחלנו כתוצאה של חיפוש ובדיקות בבית מסוים שלגביו נתעורר בנו חשד. בסופו של חיפוש, שנמשך עשרים וארבע שעות רצופות, מצאנו בבית זה נשק, שהיה מוסתר בתוך אפשר התנור וכן סכומי כסף עצומים.

עוד בטרם התחלנו בחיפוש, ושוב עם תחילתו, הזהרנו את בעל הדירה כי מוטב שיגלה לנו את מחבוא הנשק, אם יש כזה בביתו. שאם לא ימסרנו לנו ונגליונו תוך חיפושנו ירה יירה. הוא טען כל הזמן, כי אין בבית שום כלי נשק. עתה, עם גילוי של הנשק המוסתר באפר התנור, נשבע האיש; הוא הציע ואף התחייב לשתף פעולה עימנו בכל אשר נדרש ממנו. במו פיו התוודה וסיפר לי (ידיעות אלו אומתו ונתחזקו אחר כך על ידי אינפורמציה נוספת), שהוא מילא תפקיד מרכזי ביותר בגסטאפו ואשתו הייתה אחראית להחרמת רכושם של יהודי איטליה. בו במקום החלטתי, כי יש לנצל את חולשתו שנתגלתה בו, והטלתי עליו להגיש לנו דו"ח על ראשי הנאצים, איתם היה לו מגע, וידיעות שיש בידו עליהם כיום.

כבר למחרתו, בשעות הבוקר, קיבלתי ממנו דו"ח ראשון ערוך בסדר מופתי, "נקי", מודפס במכונת כתיבה, על מפקדים בכירים ב-F.S.S. ובגסטאפו – דו"ח מפורט על כל אחד מהם לחוד – תולדותיו, עברו, תכונותיו, תפקידו ופעולתו במשטר הנאצי. הבדיקות של הדינים והחשבונות שלו – זה הראשון, והבאים אחריו – אישרו לנו, כי הדברים שהוא סיפר היו נכונים ומדויקים.

בהתייעצות עם קבוצת חברים, ששיתפתי בגילוי של איש הגסטאפו – הלא הם: **חיים לסקוב, זרו ומוטקה שרוני (סא"ל מרדכי שרוני)**, החלטנו כי את האינפורמציה שרכשנו מן הגרמני הזה נעביר, בכללה, באמצעות מחלקת המודיעין של החטיבה ל-F.S.S. (הבולשת הצבאית) הבריטי, אבל ב"דגי הטרף" שבגרמנים, כאלה שהרבו פגיעותיהם ביהודים, נטפל אנו בעצמנו, בלעדי ה-F.S.S., שבעיניו אין החשבון היהודי דווקא מן הראשונים במעלה.

הורכבה לשם כך קבוצה מיוחדת, מטובי האנשים שבבריגאדה ומן הנאמנים שבנאמנים, שניאותו לקבל על עצמם את הייעוד להשיב את דם היהודים בראש רוצחיהם הנאצים. חברים אלה לבשו מדי המשטרה הצבאית הבריטית וצוידו ברכב מתאים. בחוליות, שהיו מורכבות, כביכול, מקצין ועמו כמה מ"ם-צדי"קים, היו יוצאים לבקש אחרי כתובות מסוימות שהיינו מעלים בחקירותינו המוקדמות. הם היו מאתרים בבירור את האנשים אותם ביקשנו, מוציאים אותם מבתיהם, מביאים אותם למקום שנקבע לכך מראש, ושם היו מפרטים לו לאיש את כל מעשי פשעיו ותעלוליו בעבר – ומודיעים לו על גזר הדין והעונש שהוטל עליו. בפעולה מרצת, שקודה ומתמדת זו הצלחנו לשים את ידינו על מספר לא מבוטל של פושעים, שפשעו נגד היהודים והאנושות. בשלב מאוחר יותר של פעולתנו זו, התקשר איתנו מונדק (אלוף משנה בר תקווה), שהגיע לאיטליה עם אנשי המחלקה הגרמנית של ה"פלמ"ח", שהתגייסו לצבא הבריטי וצורפו כתגבורת לגדוד השלישי של הבריגאדה; שיתפנו אותו ואת חבריו בפעולת העיקוב והנקם.

באותה תקופה הגיעו לאיטליה, דרך יוגוסלביה, שני השליחים הראשונים של הפרטיזנים היהודים ממזרח אירופה, כשבפיהם ידיעות על לוחמים יהודים ועל חברי תנועות חלוציות, שהסתתרו ביערות וניצלו ועתה הולכים הם כולם בכיוון איטליה, בתקווה להמשיך מכאן את דרכם ולעלות לארץ ישראל.

כן באה אלינו באותו זמן אישה מאוסטריה, בשם פפקה ברגמן, אשר במשך שנות השואה הסתתרה כנוצרייה באחת העיירות בסביבת וילאך, וגם בפיה היו ידיעות על יהודים רבים ששרדו, הנמצאים עדיין במחנות ההשמדה, שהוקמו בידי הגרמנים במקומות שהם כיום באזורי הכיבוש של בעלות הברית באוסטריה ובגרמניה. **חוטרי ישי והרב ליפשיץ, והרב הצבאי של הגדוד השני, יצאו ראשונים במכונית לגרמניה לחפש אחרי היהודים הללו.** עם הידיעות הראשונות שהגיעונו מהם על יהודים ניצולים הנתונים עדיין במחנות ההשמדה, יצאתי עם משלחת שבה השתתפו יהודה פרידברג (אל"מ פריהר) – אז קפיטן בגדוד השני – **בן ציון ישראל, שמוליק אפרת, שלום גלעדי** נהגנו הנאמן והמסור ואחרים, לשם ריכוז הניצולים. בלא לדעת עדיין לבטח מה תהיינה תוצאות הסריקה שלנו תיאמתי עם מונדק שיגיע במועד מסוים למינכן, כשעימו שיירת כלי רכב מפלוגה 178 (שמפקדה, **יגאל כספי**, הקצה אותם למטרה זו) ומזון, שאספנו לשם כך ביחידותינו ולהוליך משם שיירה ראשונה להעברת הניצולים לאיטליה.

מטרת משלחתנו הייתה לעבור במחנות אוסטריה וגרמניה, כדי לראות ולהיווכח מי נשאר בהם, לרכז קודם כל את הילדים שיימצאו ולהעבירם למינכן, שמשם נוציאים תיכף ומיד, בעזרת השיירה של מונדק, לאיטליה. כן נתכוונו לבדוק אם יש אפשרויות להוציא את היהודים שיימצאו במחנות הללו בסיועו של הצבא האמריקאי, ואם לא נצליח בכך – בכל דרך אחרת.

עם שארית הפליטה

כשנכנסנו במסעותינו למחנות מטהאוזן ולאבנזי נדדעזענו למראה ענינו. **נתגלו לנו שם שרידי יהודים כשהם חיים, מרוכזים בצריפים ומתהלכים בבלווי סחבות, כמעט ערומים.** הצבא האמריקני, שאנשיו נכנסו ראשונים למקום, היה מטפל בהם מבחינת מתן מזונות ותרופות וכסות. מפי היהודים הללו שמענו על האימים אשר עברו עליהם לאחרונה. הם היו ניצולים

- 84 -

מ"מרש-המוות" – כלומר, מן המצעד המאומץ והכפוי שעברו זה לא כבר: עם התקדמותה של חזית בעלות הברית למרכז אירופה ביקשו הגרמנים להרחיק יהודים אלה, שנשאר בחיים במחנות העבודה ובמחנות הריכוז, מן החזית; הם הוליוונו במסע חסר רחמים ובתנאים איומים על פני מאות קילומטרים עד הגיעם לכאן; בדרך נפלו מתוכם אלפים אלפים – כי הכושלים נהרגו במקום – אך עדיין היו אלפים שנותרו בחיים. בפי רובם הייתה עתה רק בקשה אחת: "הוציאנו מכאן – ועזרו לנו להגיע לא"י!".

לא היה גבול לשמחתם ולאושרם, כשראו עתה במו עיניהם חיילים יהודים מארץ ישראל. הנושאים על שרולם את סמל ה"חי"ל" התכול-לבן, שעליו מתנוסס מגן דוד זהוב, המשמש לא את השפלה ודיכוי, כפי ששימש על בגדיהם ותעודותיהם במשך השנים האחרונות, אלא אות קוממיות וגאווה לאומות.

שתי דרישות העיקריות היו בפיהם – הם דרשו מאיתנו, החיילים העברים, **לנקום נקמתם בגרמנים, ולהעלותם בהקדם לארץ ישראל.** כל אחד מהם שפך את ליבו לפנינו ובפי כל אחד חזרו ונשנו אותן התביעות עצמן. גם כאן, **מתוך סיפוריהם, ליקטנו את שמותיהם של הגרמנים ש"טיפלו" בהם, ואחר כך ריכזנו תוספת פרטים וידיעות עליהם ובדקנו את האינפורמציה כדי לאמת אותה.**

בעזרתם של חיילים יהודים בצבא האמריקני התקשרנו עם מפקד בצבא האמריקני בלינץ בדבר הוצאתם המידית של הילדים היהודים מן המחנות. התייצבו בפניו, **יהודה פריהר ואני,** ודרשנו לאפשר לנו להוציא את הילדים ועד כמה שאפשר גם את שאר היהודים, שנותרו במחנות בסביבה. הוא ניאות למלא את בקשתנו וקיבלנו תעודה, שקבעה, כי שלטונות הכיבוש האמריקנים מתירים בזה להוצאת כך וכך ילדים מלנץ. הייתה זו תעודה נכבדה, שהשתמשנו בה פעמים אחדות, והיא שימשה לנו כיסוי להוצאת ילדים יהודים גם בתקופה מאוחרת יותר.

במועד הקבוע **הגיעה למינכן** שיירת הרכב, כשמפקדה של פלוגת התובלה 178, **יגאל כספי,** הגיע בעצמו כחלוץ לפניו. אנו ארגנו את האנשים קבוצות-קבוצות, לפי קיבול המשאיות. חילקנו להם מזון וצידה לדרך, והשיירה הראשונה, שראינו אותה כסנונית ראשונה, הפותחת את הדרך לבאות אחריה – יצאה לגבול אוסטריה-איטליה, כשמכונת המשלחת שלנו מפלסת לפניו את הדרך. רוב הנוסעים היו נערים ונערות בגיל 12-15, ואיתם כמה מבוגרים מבין יהודי המחנות.

כל משאית הייתה מלווה על ידי אחד מאנשי ה"חי"ל". בהסתמך על אותו פתק הרשאה של המפקד האמריקני שהיה בידי עברנו בשלום את מחסום הגבול שבין אוסטריה לאיטליה ופנינו לעבר טרביזיו, מקום חניית הבריגאדה, והגענו למחנה פונטבה. פונטבה היה כפר אל גדול באזור ההררי שבצפון מזרח איטליה ושכן קילומטרים מעטים ממערב לטרביזיו; החיילים העבריים הפכו את המחנה שלידינו למחנה מעבר לפליטים יהודים.

כשהגיעו הידיעות הראשונות על מציאות יהודים במשטחי הכיבוש, מייד פנינו – אנשי הקבוצה הקטנה שהחלה בפעולות עם שבירת הקו הגרמני באיטליה – אל אחד ממפקדינו, שקיוונו להיעזר בו, והודענו על יציאתנו לפעול להצלתם. עתה, כשארגנו את המשלחת לגרמניה וצריך היה להחתיים רשמית את התעודות לחיפוי על סיוור זה, פנינו שוב אליו.

להפתעתנו נתקלנו בסירוב, מחמת ההתנגדות לצאתה של משלחת "בלתי רשמית". נתברר, כי היו חברים בבריגאדה, אשר סברו, שאם תהייה פניה רשמית מטעם הבריגדיר בנימין, מפקד החטיבה, לארמיה ה-8, יינתן, לפי דרישתנו, **כיסוי רשמי לפעולות ההצלה**, והודות לכך אפשר יהיה להשיג הישגים רבים וטובים יותר.

אותם חברים חששו, כי יציאתנו בלא אישור עלולה להפריע לפעולה הרחבה בצינורות הפיקודיים. אנו, לעומתם טענו, כי אסור לנו להמתין ולעכב את פעולות ההצלה אפילו יום אחד, מה גם שאין לדעת מה תהייה תגובת מפקדת הארמיה, אשר תושפע ללא ספק גם משיקולי שלטונות המנדט בארץ ישראל, שיסית ואותם נגד פעולתנו.

שיחתנו נמשכה שעה ארוכה, אבל לא הגענו בה לכלל הסכמה. אף צד לא שכנע את משנהו. אנו החלטנו לפעול, וכמסופר לעיל, ארגנו כבר את הפעולה הראשונה, שתוצאותיה החיוביות נודעו בינתיים לכל. ידענו נאמנה, כי במקרה זה יש להקדים ולפעול. יצאנו, איפוא, לדרך בלי לקבל את החתימות הרצויות של תעודותינו.

השתלשלות המאורעות בעתיד הצדיקה את עמדתנו. הבריטים לא מיהרו לסייע לפעולות הצלת יהודים גם אחרי הניצחון על היטלר. הם דחו את הבקשות שהוגשו להם בעניין זה וסירבו אפילו להעלים-עין בפעולותינו אנו.

אחרי תקופה, שנוצלה על ידי הבריגאדה לפעולות ההצלה, החלו השלטונות הצבאיים הבריטיים להצר את צעדיהם ולהקפיד עליה הקפדה יתרה. הם הוציאו הוראות חמורות שאסרו עלינו, בלי אישור מפורש לכך, כל פעולות הצלה וכל העברת יהודים לאיטליה או אף הסעתם ממקום למקום בתוכה, אך את הרישיונות לכך אי אפשר היה לקבל.

פעולת הצלת היהודים באירופה התחלקה בערך כך – מעשי העברת הגבולות וההסעה בנתיב "הבריחה" לצפון איטליה, על פני טרביזון, בואכה מחנה המעבר בפונטבה, נעשו בעיקר על ידי אנשי הבריגאדה. מכאן ואילך עברו היהודים לטיפולם הנאמן של חיילי שאר היחידות היהודיות שחנו באיטליה, ששיירותיהם היו מוציאות את הפליטים היהודים מפונטבה, מעבירות ומפזרות אותם במחנות שונים ורבים, שאנשי היחידות הללו ארגנו על פני איטליה; חיילי יחידות אלה, שטיפלו באנשי המחנות באמונה ובאהבה, העמיסו על עצמם גם את הדאגה להעברתם מן המחנות הללו אל חופי הים התיכון, שמימיו הכחולים לוחכים את "סולית המגף האיטלקי" מזה ואת מרגלות הכרמל מזה.

באותה תקופה הגיע לאיטליה **יהודה ארזי**, שנטל לידיו את ריכוזה וארגונה של "**עלייה ב'**" לארץ. הוא הסתער על רכישת ספינות, הכשרתן והבאתן לנסיעה, מציאת חופי הפלגה, דאגה להשגת מזון ו"רישיונות" ליוצאים למסע ההרפתקני בים – כללו של דבר, הוא טיפל בכל מאה ואחת הבעיות המסובכות הכרוכות בפעולה זו.

יהודה ארזי הוברח אז לאיטליה. אחרי שהיה מבוקש על ידי שלטונות המנדט למעלה משנתיים בשל פעולות הרכש בארץ. אחרי תקופה ממושכת, שבה הוסתר בארץ, כשהמשטרה מבקשת אחריו ומודעות בחוצות הערים ובעיתונים היו קוראות למסור אותו ואת חברו **יצחק לוי** לשלטונות, המבטיחים בתמורה פרס כספי גבוה, הועבר יהודה מצרימה ברכבת חיילים כשהוא מוסווה כסמל של חיל ההנדסה, ואחרי שהות מה במצרים הוטס במפציץ שטס לאיטליה דרך צפון אפריקה, כשהוא מתחפש עתה כאיש חיל האוויר הפולני.

באיטליה פעל יהודה, כמובן, בשמות מושאלים והופיע לפי הצורך, בדמויות ובצורות רבות ושונות. איטליה הייתה נתונה באותן השנים לשלטון כיבוש בריטי; השפעה רבה הייתה בהן לבולשת הארצי-ישראלית, שסוכניה שרצו בערי איטליה ובנמליה ושיתפו פעולה עם ה-F.S.S האנגלי וה-F.B.I האמריקאי. במסיבות אלו לא הייתה פעולת ההצלה פשוטה וקלה כלל ועיקר, אבל פעיליה לא נרתעו אפילו רגע והמשיכו במעשיהם. אחרי תקופת עבודה בטרביזו והעברת יהודים לאלפים, ואולי אפילו לרבבות, לאיטליה והפלגת אוניות המעפילים הראשונות ממנה – גברו, על פי תביעתה הנמרצת של ממשלת ארץ ישראל, הלחץ הנגדי והפיקוח מצד השלטונות הצבאיים באיטליה. כדי להקל על יהודה ארצי בקשיים שצצו, עלו ורבו מיום ליום, הועבר **מונדק**, שלמד פעם באוניברסיטה באיטליה ושליטתו בשפה האיטלקית הייתה מושלמת, לפעול יחד עימו.

קבוצתנו הוסיפה לשקוד על פעולתה ללא הפסק וחרגה גם אל מעבר לגבולות איטליה. אחרי שפתחנו את הדרכים לשיירות הניצולים היהודים וקיימנו את מסען במשך פרק זמן מסוים, הפכו הדברים על כל סיבוכיהם וההפתעות המלוות אותם, להיות שגרתיים באופן יחסי.

קבוצתנו שנקרא לה כאן "קבוצת הנקם", העבירה את הטיפול בארגון השיירות לידיים אחרות ואנו שוב הקדשנו את זמננו לסילוק חשבון הדמים היהודי. עם הופעתם של פליטי המחנות ובואם של יהודים שהסתתרו כאריים באוסטריה ובגרמניה – ליקטנו מפייהם בהתמדה את האינפורמציה שהייתה בידם על המתנכלים ליהודים. כאשר היו הידיעות הללו מתאמתות ומתאשרות גם לפי מקורות מהימנים אחרים – **היינו שולחים חוליות למקומות מגוריהם של הפושעים הללו לשים יד עליהם**. לעיתים נערך לשם כך אף מסע בן מאות קילומטרים, עד למעמקי גרמניה ואוסטריה. לבושי מדים של מ"צ בריטיים היו חברינו נכנסים לדירותיהם של הנאשמים ונוטלים אותם לחקירה.

באותם הימים הגיעו אלינו **פרטיזנים יהודים** אשר עוד בהיותם ביערות במזרח אירופה **תיכננו תוכניות מקיפות לנקום** בגמר המלחמה את נקמת העם ברוצחי היהודים. עתה שלחו שליחים לגרמניה לבדוק, אם יש אפשרויות להגשים את המשימה שנטלו על עצמם ואם ניתן לאתר את המרצחים שהכירום פנים ושנמלטו או הועברו ממזרח אירופה למרכז ולמערבה והנמצאים עתה, כפי שניתן להניח, כעצירים במחנות שבויים או במחנות מעצר שונים באירופה.

הם הקדישו לפעולה זו זמן רב וממושך. גם כעבור תקופה ממושכת, בהיותנו בהולנד ובלגיה, הם המשיכו עדיין, כשהם מתחפשים לאריים, בבילוש במחנות o.s. העצורים אחרי רוצחי יהודים במזרח אירופה, כדי לבצע את שבועת הנקמה שנשבעו.

בהיותנו בטרביזו ישבו כמה מחלקות שלנו ממש על עצם קו הגבול שבין אוסטריה ואיטליה. יחידותינו ערכו פטרולים על גבי הרכסים ובבקעות והוטל עלינו בעיקר לפקוח עין על הסתננות יוגוסלבים. אותם ימים היו, כידוע, ימי הריב הנמרץ בין איטליה ויוגוסלביה בדבר עתידה של עיר הנמל טריאסטה, שכל אחת משתי המדינות תבעה אותה כולה לעצמה. האיטלקים חששו אז מפני קביעת "עובדה קיימת" על ידי היוגוסלבים שיסתננו לתוכה; על כן הוטל עלינו להקפיד בשבע עיניים על הסתננות בני יוגוסלביה בעד הגבול.

דבריו של האלוף ישראל טל

שפעל עם הנוקמים בבריגדה היהודית

הדברים נאמרו בראיון אישי שערכו עמו מרדכי בר-און וישראל גינוסר [20]

ישראל טל ("טליק") היה אלוף בצה"ל וסגן הרמטכ"ל. נחשב אחד ממעצבי תורת השריון של צה"ל וכאבי פרויקט טנק המרכבה וגשר הגלילים. זכה פעמיים בפרס ביטחון ישראל (1961, 1973).

ישראל טל נולד במחניים. אמו, פנינה לבית סגל, הייתה נצר לחסידים שהגיעו לטבריה ולצפת ב-1777.

בגיל חמש, כאשר גר בצפת, ניצל מטבח שערכו ערביי צפת בתושבים היהודים במהלך מאורעות תרפ"ט (1929), פורעים ערבים חסמו את דלתות הבית שבו שהה עם אמו ואחותו, ואז הציתו את הבית. בעקבות המאורעות עברה משפחתו לבאר טוביה, ושם התחנך.

בגיל 17 התגייס כמתנדב לצבא הבריטי. תחילה הוצב ברגימנט הבאפס ושירת במצרים ובמדבר המערבי. מאוחר יותר, ב-1945, נטל חלק במסגרת הגדוד השני בבריגדה במערכה על נהר סניו באיטליה. לאחר המלחמה הצטרף למאמץ של אנשי הבריגדה היהודית באירופה בנושאי העפלה ורכש, וכמו כן פעל במסגרת קבוצת "הנוקמים".

המילים והמשפטים המודגשים במאמר,

נעשו ע"י עורך הביטאון כדי להאיר בזרקור שמות אנשים ונושאים שונים.

הנוקמים

בסוף המלחמה באיטליה היינו אמורים לשרת בצבא הכיבוש בגרמניה, נדמה לי, על-פי החלטתו של צ'רצ'יל. עם גמר המלחמה היינו מוצבים על גבול איטליה-יוגוסלביה-אוסטריה שם עמדנו להילחם נגד הפרטיזנים של טיטו, כי היוגוסלבים השתלטו על אזור גבול בתוך איטליה והבריטים נתנו להם אולטימטום: עד יום זה וזה, שעה 12 בצהריים, עליהם להתפנות. כבר

החזרנו את החגור ואת הרימונים, אבל הצטוונו להצטייד מחדש. היה קשה מאוד לחזור מחדש לאווירת מלחמה, ומה גם שהערצנו את הפרטיזנים היוגוסלבים. התחלנו כבר לנוע. ואז הודיעו לנו שהם נכנעו לאולטימטום. אני מוכרח להודות שפחדנו מאוד ומאחורי כל סלע ועץ באלפים ראינו כאילו אורב לנו פרטיזן. הפרטיזנים היו אגדה. אחר-כך יצאנו לגרמניה. אני הייתי בקבוצת החלוץ של הבריגדה.

בגרמניה השתוללנו: ירינו על גרמנים, עשינו פוגרומים בגרמנים. אבל האנגלים נהגו בשכל. הפיקוד האנגלי פשוט נתן פקודה לנוע יותר מהר, ומצאנו את עצמנו מהר מאוד מחוץ לגרמניה. הגענו ללוקסמבורג ואחר-כך לבלגיה על שפת האוקיינוס. בדרך זו הוציאו אותנו מגרמניה.

שאלה: אני חושב שזה היה במודע.

תשובה: בוודאי. התוכנית הייתה שאנחנו עוברים לגרמניה כדי להצטרף אל צבא הכיבוש, והתנועה שלנו הייתה צריכה להיות לכיוון אזור הכיבוש הבריטי, אך לבסוף היינו מוצבים בהולנד ובבלגיה בתפקידי שמירה.

במשך שנה בערך. המחלקה שהייתי שייך אליה עסקה בין היתר בפינוי החומה האטלנטית. לאורך האוקיינוס האטלנטי היו ביצורים גרמניים אדירים נגד הפלישה, עם המון מוקשים ותחמושת ובונקרים לארטילריה וכדומה. את החומה הזו היה צריך לפרק. נתנו לשבויים הגרמנים בררה: או להיות שבויי מלחמה רגילים במחנות השבויים ולהשתחרר בהגיע תורם, או להתנדב ליחידות שיפרקו את החומה האטלנטית. כל יחידה שמתנדבת לפנות חלק מהחומה האטלנטית תישאר במסגרת יחידה, אמנם במחנה מגודר אבל כיחידה עצמאית עם המפקדים שלה, ותשחרר עם סיום המשימה שלה.

הייתי אז סמל מחלקה. המחלקה שלנו קיבלה את המשימה לשמור על יחידה כזו ששמרה על המסגרת הצבאית תחת פיקוד אלוף-משנה. כל בוקר היינו עורכים להם מסדר בוקר, עושים ביקורת. אחר-כך הייתה באה פלוגת תובלה צבאית עם משאיות והיינו נוסעים לחוף הים והם היו עובדים כל היום בפינוי מוקשים, חומרי נפץ ותחמושת ארטילרית, ובהכנת מצבורים גדולים לפיצוץ. זה היה בפריזלנד בצפון הולנד - לקראת הערב היו הכפריים ההולנדים מצטווים לפתוח את החלונות ואת הדלתות בבתים ואז היינו מדליקים את הפתילים והייתה נערכת סדרת פיצוצים שנמשכה כעשר דקות-רבע שעה, שלל אותו היום.

בעקבות הפיצוצים השתרר חושך כי התהוו עננים שחורים שהסתירו את עין השמש, האדמה רעדה ומים זינקו מתוך האדמה. הגרמנים ואנחנו היינו מסתתרים בתוך בונקרים עם תמיכות פלדה שחלק מהגרמנים עמלו כל היום להכין בתוך הדיונות. וככה כל בוקר היינו יוצאים אתם,

עד שהם גמרו לפנות את חלקם. אלה היו העיסוקים שלנו והייתה, כמובן, הנקמה. אתם בטח שמעתם.

שאלה: אתה השתתפת בזה?

תשובה: כן, אני הייתי בקבוצה הזו. היו בה לסקוב, זרו וכרמי. אני הייתי בורג קטן במסכת זו. קיבלנו את הכתובות ואת השמות של קציני אס-אס אוסטרים מקציני מודיעין יהודים ששירתו בדיביזיות או בקורפוסים השונים של בעלות-הברית.

היינו באים בלילה לבית כזה במדים של משטרה צבאית בריטית, אוסרים את האיש, מוודאים את הזהות שלו, עורכים חיפוש בבית, ואחר-כך מוציאים אותו להורג.



חיילי הבריגדה היהודית והרב הצבאי עורכים קידוש לפני שעזבו את איטליה בשנת 1945

פעולות ארגון הנקם של הפרטיזנים

לאחר מלחמת העולם השנייה

שדמי נחום

הנוקמים

דבריו של שדמי נחום מובאים מספרו [עורך: יהודה קורן]: **קו ישר במעגל החיים**, הוצאת משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ה - 1995.

ב-1921 עלה לארץ ישראל עם קבוצה מתנועת החלוץ, עסק בסלילת כבישים בצפון ובעבודה בחווה חקלאית של פיק"א בביתניה.

שדמי גויס לארגון "ההגנה" על ידי רוזה כהן, היה חניך בקורס מפקדים בקיבוץ חולדה, בקורס בקיבוץ גבת ובכפר ויתקין, התקדם בשורות הארגון בתפקידי פיקוד שונים, בהם מפקד גוש הגליל התחתון, מפקד מחוז צפון בתקופת המרד הערבי הגדול ומפקד נפת כנרת.

ב-1939 הועמד לדין על ידי שלטונות המנדט הבריטי, יחד עם שבעה נאשמים נוספים, באשמה שרצח שלושה ערבים ליד מנחמיה, **כנקמה** על רציחתו של האיכר מיכאל עדין. במשפט שהתקיים בבית הדין הצבאי בחיפה יצא שדמי זכאי.

לאחר מלחמת העולם השנייה נשלח מטעם ההגנה לאירופה ופיקד על מאמצי הארגון שכללו הקמת פלוגות פלמ"ח ביבשת במסגרת גיוס חוץ לארץ (גח"ל), רכישת נשק וסיוע בהעפלה. **כמו כן סייע לארגוני הנוקמים.**

באוגוסט 1948 חזר לארץ ובנובמבר מונה לראש ענף הסגל בצה"ל, בדרגת סגן אלוף, לאחר מלחמת העצמאות עמד בראש וועדה לבחינת המלצות למתן ציונים לשבח. שימש כסגן נשיא בית הדין הצבאי, נמנה עם שופטי נתן ילין מור ומתתיהו שמואלביץ, מארגון הלח"י שנעצרו לאחר רצח ברנדוט. בתפקידו האחרון בצה"ל בשנים 1954-1958, כיהן כנשיא בית הדין הצבאי לערעורים בדרגת אלוף-משנה.

המילים והמשפטים המודגשים במאמר,

נעשו ע"י עורך הביטאון כדי להאיר בזרקור שמות אנשים ונושאים שונים.

הנוקמים

אחת המשימות הקשות והרגישות ביותר שהוטלו עלי טרם צאתי לשליחות באירופה, הייתה לברר **מהו ארגון הנקם**, האם הוא נחוץ וכיצד יכולה ה"הגנה" להפעילו אם תיתן הנהגת הישוב את אישורה לכך.

כשהסתיימה מלחמת העולם, **היו יהודים רבים אחוזי אש נקם**. הם חשו שלא יוכלו להתחיל בחיים חדשים, **בלי ליישב את חשבונם עם הגרמנים**. בצד פעולות מקומיות של אנשים בודדים, נודע לנו שהתארגנה קבוצה של פרטיזנים ואנשי גטאות שהחליטו לצאת ולקיים את הפסוק: "עין תחת עין". בראשם עמד המשורר ופעיל השומר הצעיר **אבא קובנר**, שהיה מראשי המחתרת היהודית בגטו וילנה. הם התרכזו בלובלין, שבקרבתה פעל מחנה ההשמדה מיידנק. מאוחר יותר הועבר המטה לבוקרשט.

הם חשבו לגרום להצתות ענק בו זמניות בעריה הגדולות של גרמניה ולהביא למותם של מאות אלפי גרמנים. הביצוע נראה מסובך מדי ולכן יגבשו תוכנית להחדרת רעל למי השתייה של חמש ערים בגרמניה: ברלין, פרנקפורט, מינכן, נירנברג והמבורג. בדרך זו קיוו להרעיל שישה מיליון גרמנים. כצעד ראשון הצליחו כמה מחברי הארגון להתקבל לעבודה במתקני המים בהמבורג ונירנברג. הם גיבשו תוכנית מפורטת לנתב את הרעל, כך שלא יפגע באזורי מגוריהן של משפחות חיילי הצבא האמריקני.

במעבדה באנגליה פותח עבורם רעל הנמס במים ופעולתו קטלנית. אלא שאותה מעבדה לא יכלה לייצר את החומר בכמויות גדולות. אבא קובנר הגיע לארץ לבקש סיוע ממוסדות הישוב, אך התרשם שאיש בסוכנות, בוועד הלאומי וב"הגנה", לא ייתן ידו לתוכנית. לטענתו, שוחח על רעיון הרעלת הבארות עם **חיים וייצמן**, יו"ר התנועה הציונית, שנתן את ברכתו והפנה אותו לפרופסור **ארנסט ברגמן**, שהכין עבורו את החומר. הרעל נארז בקופסאות של שימורי חלב והכסף למימון הפעולה נתחב לשפופרות של משחת שיניים.

חודשיים טרם צאתי לאירופה, שב לשם קובנר באונייה של חיל הים הבריטי, מחופש לחייל בריגאדה. מישוה עזר לו להשיג מדים ומסמכים, ואף צירף אליו מלווה שלא ידע דבר על המטען הקטלני. קופסאות הרעל הוסתרו במעמקי קיטבג החפצים האישיים של קובנר. שעה קלה לפי שעגנה האונייה בנמל טולון שבצרפת, נקרא קובנר להתייצב בפני רב החובל. מבוהל, שפך לים מחצית מהרעל בטרם הלך למשרדו של הקצין האנגלי. את המחצית השנייה הפקיד בידי המלווה למקרה שלא ישוב.

קובנר נעצר והועבר לקהיר. עד היום אין יודעים, האם הייתה הלשנה או שמא הבריטים עצרו אותו בגלל סיבה אחרת. הם לא חקרו אותו בעניין הרעל או רעיון הנקמה ואף לא ירדו לתאו לערוך חיפוש. משלא שב, החליט המלווה המבוהל להיפטר משארית החומר והשליכו לים.

במצב העניינים הזה, כשמנהיגם עצור, נפגשתי עם שלושת ראשי הארגון. כעת עמד בראשו **פאשה רייכמן**, ששינה שמו ל**יצחק אבידוב**. הם טענו שמאחוריהם אלפי חברים. אני הערכתי שהמדובר בציבור המונה לכל היותר 150 איש, מתוכם רק חמישה או שבעה פעילים ועוד 15-20 שעוסקים בהשגת כסף. אחדים מאותם מברייחים וחלפנים היו אנשי השוק השחור מלידה, ונשארו כאלה. כשפרצה מלחמת העצמאות התנדבו להילחם, אחר כך חזרו לגרמניה ונעשו בעלי בארים ומקומות בילוי אחרים.

התרשמתי שמרבית חברי הארגון הם ממיטב הנוער היהודי. היו אלה חלוצים ששאפו להגיע לארץ ולהשתלב בחייה, כשלפתע פרצה המלחמה האיומה, אותה עברו בגטאות וכפרטיזנים ביערות. **לנגד עיניהם ראו את מכונת ההשמדה הגרמנית בפעולה, ומנוחתם הנפשית ניטלה מהם. בחושם המיוחד כבר חשו שהעולם הגדול עומד לעבור לסדר היום ולהשלים עם הרוצחים. טחנות הצדק בבית הדין הבינלאומי בנירנברג פעלו לאט מדי, והפושעים הנאצים הכלואים במחנות נהנו מזיו השמש. הם ראו חובה לעצמם להסעיר את העולם לבל תישכח השואה. עניין זה הפך לציר המרכזי של חייהם.**

ניסיתי להעמיד את עצמי במקום האנשים המרירים האלה, ולא יכולתי שלא להגיע למסקנה שזה מעשה טירוף החורג מגדר תגובה אנושית. **היה לי ברור שיש למהר ולפעול לפני שתתלקח אש הנקמה, ותעורר גלים חדשים של שנאת יהודים.** לא רציתי שאלה שעברו את כל זוועות המלחמה ונשארו בחיים, ימצאו את מותם בגל אנטישמיות חדש שיפרוץ כתוצאה ממעשי נקמה מטורפים. חשתי מאוד שמעשים אלה יגרמו לאובדן האהדה והתמיכה של מדינות העולם בצדקת תביעת העם היהודי, בייחוד לאחר מוראות מלחמת העולם השנייה, למדינה משלו.

הדרך היחידה לנטרל את הפצצה המתקתקת הייתה בפעולה מהירה ונחושה תוך קניית אמונם של ראשי הארגון, וכיבוד רגשותיהם. בשיחות התכופות והארוכות שקיימנו, הבעתי בפניהם פעם אחר פעם את הבנתי לזעמם, אבל דרשתי מהם להכיר במרות הפיקוד העליון של ה"הגנה" אשר בשמו הופעתי בפניהם. **לא ייתכן שתקום קבוצה, תוציא את עצמה מהכלל, תעשה דין לעצמה, תפעל בשם העם היהודי ובמעשיה תפגע בשאר היהודים.**

המשא ומתן התנהל בכבדות. ראשי הארגון חששו מפני התערבות מבחוץ, ועמלתי קשות לשכנעם שאין לי ולשולחי כל כוונה למנוע ביצוע פעולות כאלה. עקרונית אנו בעד ביצוע פעולות נקם אבל רק כאלה שיש להן יסוד ריאלי מספיק, שתעמודנה באמות המידה המוסריות שלנו ותוצאותיהן לא תזקנה לענייניהם החיוניים ביותר של העקורים במחנות.

משהגענו להסכמה בשאלת המרות, הצעתי שנקים מטה משותף שבו יהיו ארבעה חברים, שנים מחבורת הנוקמים ושניים ממטה ה"הגנה" באירופה. הנוקמים יבחרו מתוך תוכניותיהם מספר מבצעים אותם יביאו לאישורי. בתחילה הוגשו לי תוכניות בעלות אופי שטני ביותר. הם רצו שהנקמה תפגע לא רק בגרמניה, אלא בכל מדינות אירופה. כך למשל רצו להניח בקרבת פריז עשרות מטעני חומר נפץ רבי-עוצמה, ולנתק את העיר למשך ימים משאר המדינה: מכוניות לא תוכלנה לצאת ולבוא, תנועת הרכבות תופסק, לא תהייה אספקת מים ומזון. הוזי הרעיון חתרו לכך שבכרך הענק ישתרר תוהו ובוהו שיביא להתפרעויות ואף לאובדן חיי אדם. לא היה לי ספק שאם תוכנית כזאת תצא אל הפועל, תיפגע קשה כל פעילות ה"הגנה" באירופה, הברחת יהודים ועליה בלתי לגלית. התשובה המוחצת לניסיון להכחיד את העם היהודי, היא מאבק למען הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, ולא הריגתם של כמה אלפי פושעי מלחמה או משתפי פעולה. החלטתי שכל מעשה שעלול לחבל בתהליך הזה, ייפסל על הסף.

לא אישרתי תוכניות שמטרתן פגיעה באוכלוסייה עירונית, משפחות, נשים וילדים. היו להם תוכניות נועזות כמו להוציא להורג את כל 21 הנאשמים במשפטי נירנברג, מבלי להמתין

לפסק הדין המשתהה. הם חשבו להרעילם, להטמין פצצת זמן באולם או להתפרץ חמושים לאולם. משהבינו שפעולות רחבות היקף לא תאושרנה, היפנו את אש הנקמה כלפי שבויי המלחמה הגרמניים, כיוון שחששו כי בעלות הברית ישחררו אותם ללא משפט. שוב צץ ועלה השימוש ברעל והפעם החדרתו למי השתייה של מחנות השבויים שבהם הוחזקו אלפי חיילי וקציני ה-0.0. והגסטאפו.

הנוקמים החדירו את אנשיהם למחנות והמתינו לאות. **אחת התוכניות שאישרתי הייתה הרעלת שבויים ב"סטאלאג 13" שלייד נירנברג. האסירים שם קיבלו לחם שחור שלאחר הוצאתו מהתנור, היה מונח על קמח, שנדבק לתחתיתו. הרעיון היה להוסיף לשכבה הזאת את רעל הארסניק.** החומר הוכן והוחדר למאפיה שבה כבר עבדו שישה מחברי הארגון. לרוע מזלם הבחינו שומרי המאפיה בתנועה חשודה, ומבצע מריחת הרעל הופסק. במקום 14 אלף כיכרות לחם והורעלו רק כאלפיים. השומרים לא גילו את עקבות הנוקמים ומעשיהם, וסברו שהתכונה המיוחדת שהורגשה בתוך המאפיה לא הייתה אלא ניסיון לגניבת לחם.

הלחם המורעל הגיע למחנה. השבויים אכלו אותו, אבל הוא גרם רק לקלקול קיבה. חייהם ניצלו הודות לשירות הרפואי של הצבא האמריקאי. **הנוקמים טוענים שלפי מקורותיהם, כמה מאות גרמנים מתו כתוצאה מההרעלה.** בפעולה דומה במחנה אחר מתו כמה שבויי מלחמה. במחנה שלישי הורעלו המים ומתו כמה נאצים. בפעולה רביעית הטמינו הנוקמים באחד המחנות, מוקשים שזרעו מוות.

במקרים אחרים אישרתי פעולות ממוקדות כלפי אנשי 0.0. או גסטאפו מסוימים. כל תוכנית נבדקה כמבצע צבאי לכל דבר: יעילותה ועוצמתה של מכת המחץ, חשאיות ההכנות ודרכי הנסיגה. שום כוח לא יצא למשימתו לפני שננקטו כל האמצעים הדרושים להגנת המחנות בהם התרכזו שרידי השואה, פן תפרוץ נגדם איבה אלימה עקב פעולת הנקם.

מבצעי הפעולות היו חברי ארגון הנוקמים. על פי התנאי שהצבתי להם, מייד לאחר השלמת המשימה הוצאו המבצעים מאירופה והועלו לארץ, מתוך דאגה לביטחונם האישי. **להבת הנקם המבוקרת גרמה לדעיכת האש האצורה בארגון כולו. אחרי מספר פעולות, התחסל ארגון הנקמה. רוב חבריו התפזרו בקיבוצים ובמושבים והשתלבו בפעולות ה"הגנה" כאן.**

לא רק אנשים שראו את המוות לנגד עיניהם ואת יקיריהם מושמדים, היו תאבי נקם. גם **חיילים יהודים חיסלו על דעת עצמם שבויים גרמניים. מכיוון שהיו מקרים שבהם נפגעו אנשים לא נכונים, הוחלט בבריגאדה לארגן את העניין, וקבוצה מיוחדת הוקמה לשם כך.** גם קבוצה זו קיבלה את מרותי, כפי שקיבלו אותה כל חברי ה"הגנה" ששירתו בצבא הבריטי. מחלקת המודיעין של הבריגאדה ריכזה חומר מרשיע שהועבר לידי חוליית מחסלים. כשהם לבושים במדי המשטרה הצבאית הבריטית, הוציאו את המבוקשים מבתיהם והובילו אותם למקום נידח. שם היו מזכירים לפושע את פרטי מעלליו, מודיעים על גזר הדין ומבצעים במקום את עונש המוות. בפעולות מבוקרות אלה כלפי אנשים שזוהו וסומנו, חוסל מספר לא מבוטל של נאצים. [17]

שריד לוי אריה קבוצת ה"נקם" של הפרטיזנים

**שריד לוי אריה כתב מחקר מקיף על קבוצת ה"נקם"
של הפרטיזנים בראשות של אבא קובנר.
הוא פרסם את מחקרו בספר שחיבר:**

**במבחן הענות והפדות - התנועות החלוציות בפולין
בשואה ולאחריה 1939-1949,
הוצאת "מורשת", בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשנ"ז - 1997.
חלק ב', עמ' 114-178.**

בציטוט המחקר בביטאון לא הבאתי את מקורותיו של שריד לוי אריה, כפי שהובאו בספר הנ"ל. המעוניינים במקורות, אני מפנה אותם לעיין בספר עצמו. המילים והמשפטים המודגשים במאמר, נעשו ע"י עורך הביטאון כדי להאיר בזרקור, שמות אנשים ונושאים שונים.

לוי אריה שריד הוא יליד העיירה קמיניץ-ליטובסק. היה חבר פעיל בגורדוניה. מילא תפקידי הדרכה לפני עלותו לארץ. בשנת 1938 הצטרף לקיבוץ יגור. עם הפילוג בקיבוץ המאוחד (1952) עבר לנהלים ומשם עבר למושב שדמות דבורה. בשנים 1945-1947 היה שליח בפולין ובגרמניה ועסק בהדרכה בתנועות דרור ונוח"ם. בשליחותו בפולין היה מיוזמי ה"קורדינציה לגאולת ילדים". הוא פרסם מאמרים ב"דבר", "הפועל הצעיר", "מולד" וב"ילקוט מורשת".

הוא שימש גם כרכז שח"ל, שירות חלוצי לישראל – ארגון לגיוס מתנדבים מן הוותיקים ומן העולים לקליטת עלייה ולישוב הגב מיסודו של דוד בן-גוריון.

צוואת הנקם

נזדמן לידי שיר של נערה צעירה צציליה אהרנקרנץ הנותן ביטוי תמים ועז לרחשי לבם של צעירים רבים שעברו את השואה. הנה שורות אחדות מהשיר:
נקמה! נקמה! – קוראים כולנו,
כי עוולה גדולה נעשתה לנו.
חפצים אנו לנקום בשונאינו
ולתת להם מפצעינו.
האם יתקן זה את המכאוב?
לא, הוא רק יקטין וקצת ישטוף,
כי כל עוד עין שלנו פתוחה לא ידע לבנו השבור מנוחה.

שיר תמים זה המסתיים בקריאה ציונית נלהבת "ללחום עכשיו ותמיד", כי תפקידנו הוא לבנות ו"לעשות לעתיד", משקף את שני הצווים שהיו חרותים על לבם של רבים משרידי השואה, שבתום המלחמה הרגישו כי יש רק טעם אחד להישארותם בחיים – לנקום בגרמנים ולגמול להם על הרצח האכזרי שלא היה כדוגמתו בתולדות העמים. **נקמה! – זו הייתה צוואת הקרבנות לפני מותם. נקמה! – זעקו הקרבנות על עברי-פי פחת בגטאות ההריגה. נקמה! – זו הייתה המילה האחרונה שרבים כתבו בדם לבם בטרם הוצאו להורג על קירות בתי-כנסת ומחנות ריכוז. נקמה! – לא רק במבצעי הפשעים אלא בעם הגרמני כולו, שבתוכו גדלו ומתוכו יצאו מבצעי ההשמדה.**

נביא כאן רק אחדות מאותן זעקות הנקם שהדיהן הגיעו אלינו בדמות כתובות רשומות או חרותות. על הקיר בבית-הכנסת בקובל שבוהלין רשם יהודה שכטר לפני שהוא וכל האחרים שרוכזו שם הוצאו להורג: **"דם טהור יישפך בעוד שעה של צעירי עמנו, דם נקי כמו הכינרת. אנו דורשים נקמה, נקמה אכזרית."**

ישראל פיינשטיין כתב: **"שהדם היהודי הטהור יטביע את הגרמנים, נקמה! נקמה!"** אופיינית בתוכנה היא הכתובת שנשרטה בציפורניים: **"מוניק (פולישוק) היקר! נקום נקמת דם אביך, אחיך ואחותך, אשר נפלו מידי מרצחים. זכור שזאת צריכה להיות מטרתך בחיים!"**

בקריאות אלו אין מבדילים בין גרמנים "טובים" ובין גרמנים "רעים". הנקמה צריכה להתבצע בכל בני העם הגרמני ואין לחוס על איש מהם. **ג. ביל, מנהלו הוותיק של בית-הספר ציש"א בקוברין, מסיים את סיפורו המזעזע על חיסול יהודי עירו במלים אלו: מי יודע להעריך את רוח הקדושה של לחישתם הקדושה והאחרונה, את הווידוי של עדת היהודים טהורה המובלה למוות כעונש על היותם יהודים. יתגדל ויתקדש שמם וזכרם לנצח נצחים. לא יפוג ולא ירווה צימאון הנקמה... זכור את אשר עשה לך עמלק הגרמני. לקלון-נצח ולדיראון-עולם תהיה, עם הטבטנים המרצח! ארור תהיה ושמך יימחה לנצח ממשפחת העמים. לזוועה ושימצה תהיה לעולמי-עד.**

כזאת היא צוואתם של **צפורה בירמן**, פעילה מרכזית בתנועת דרור וחברת קיבוץ "תל-חי" בבאליסטוק:

בזה אני פונה אליכם, חברים, כאשר אתם שם: **עליכם מוטלת החובה הגמורה לנקום את נקמתנו אל ישקוט שום אדם מכם, אל יישן את שנתו ואל ימצא מנוחה ביום, כשם שאנו כך בצל המוות, כך חיו אתם באור הנקמה לדם השפוך. ארור קורא דברים אלה, שדי לו באנחה וחוזר אחריה לעבודה היומיומית, ארור אדם שדי לו בדמעות שיזיל ובבכי שיבכה את נשמותינו – אנו קוראים אתכם לנקמה – נקמה בלי רחמנות, בלא רגשות, בלא דברים על גרמנים "טובים". לגרמני טוב – מיתה קלה. הוא יומת אחרון, כשם שהם הבטיחו ליהודי הטוב שלהם, "בך יירו לאחרונה". זוהי דרישת כולנו... לא ינחו בשלום עצמותינו המרוסקות בכל פינות אירופה. לא ישקוט האפר המפוזר של המשרפות עד אשר נקום תנקמו. זכרו וקיימו את רצוננו ואת חובתכם.**

"זוהי דרישת כולנו – כותבת צפורה בירמן – בלי רחמנות, בלא רגשות, בלא דברים על גרמנים "טובים".

"תזה" נוקבת זו מוצאת ביטוי חזק ב"פנקס ויטל" של יצחק קצנלסון, המשורר האומלל, המורה הנערץ והאהוב של משפחת תנועתה של צפורה בירמן. בלב קרוע ומורתח עורך המשורר את חשבוננו הכולל: גיבוי נחרץ לכל ה"גלותיסטים" לפלוגותיהם ואישיהם, שמנעו בתפיסותיהם ה"כאניות" מהמוני בית-ישראל למצוא מקלט מול גלי האנטישמיות הגואה. עיקר תוכחתו מופנית כמובן כלפי עם המרצחים. דוק ותמצא! לא כלפי המרצחים אלא כלפי עם המרצחים – הגרמנים כולם. ואלה דבריו:

להווה ידוע לכל באי עולם: אין אף גרמני אחד באירופה שלא ידע את (אשר) עשו עושי-דברו של עם ישראל. התעללו בם, אפילו בילדים בטרם שהמיתו אותם... והרי לא רק חיית 0.0 היא שרצחה והרגה, לא גדוד הכלייה ("פרניכטונגס בריגאדה"). הוא רק הוציא את המחשבה לפעולה. תשעה-עשר מיליון גרמנים בחרו בחיה מזוהמת זו – בהיטלר. בתשעים ותשעה אחוזים של בוחרי העם הנבחר, נבחר האידיוט הרוצח לנשיאם. הוא נבחר כדי לאבד את כל זרע העם היהודי... מה שנעשה לעמנו באירופה היה רצונם של שמונים או תשעים מיליון הרוצחים... לתכלית זו בחרו את הסדיסטים שבהם, המתענגים על עינויי ילדים, מצוקת תינוקות, רוצח אישה וילדה.

והשאלה הגדולה שאינה נותנת לו מנוחה: על מה ולמה בא העונש הנורא הזה?
חלום חלמתי:

הה אל ברמה! אקרא רתת
על מה ולמה
עמי מת?

נבואתו ומשאלת-לבו של המשורר היא: **הכחדה טוטאלית של עם המרצחים:**

הן זה עם התועבה מזוהם הנפש יאבד, על כל מיליוניו יאבד... בזקניהם ובנעריהם, בנשיהם וטפם יאבדו... בשל ישראל – שאול תרד, בשל העם אשר הרגת, משום שקל היה להורגו את כולו. אמנם הכרת אותנו באירופה עד אחד, עד האחרון, כדי שלא ינקום בך, עם פושע ורקב תופת, האחד והאחרון, מפני גאולת דם אומה שלמה. לכתחילה, אמרת, אך הפקר הוא. ואולם בימים ההרג הרב נפל עליך, עם פחדן ומוג-לב, ותהרוג את האחרון. אך כל זה לא יועיל לך. יד ישראל תהיה בך!

מתוך הערכה נואשת של אבדן מוחלט משליך המשורר את יהבו על "נקמתם של אחינו מעבר לימים, אם כי רחקו מאיתנו המומתים בארצות אירופה". לא חזה משוררנו בייאושו, כי מתוך השארית יקומו נוקמים שמטרתם – מטרתו. נקל לשער כי לו ידע, היה זה ממתיק את ייסוריו בימיו האחרונים.

הדברים שהובאו לעיל משקפים הרגשה אלמנטארית של המומתים ושל השרידים: נקם בגרמנים כעם, שכולם או רובם המכריע היו באופן זה-או-אחר מודעים לפעולת הרצח. ברוח זו פסק אלתרמן ב"שירי מכות מצרים" (1944) כי

צדיק בדינו השלח,
אך תמיד בעברו שותת
הוא משאיר כמו טעם מלח
את דמעת החפים מחטא.

וכך ב"שמחת עניים" (ב"שירת הנקם" 1940): "אל תאמר לו [לנוקם]: רחם! אל תקרא לו: כפר!"

בלי להיכנס לוויכוח איזהו אלתרמן האותנטי: מקונטרסו "שתי דרכים", שבו הגן על היודנראטים והמעייט בערכן של המחטרות או זה משירת הנקם, נראה כי אפשר להסביר את הסתירה בדברים שכתב אריסטו בפואטיקה, כלהלן: "תפקידו של הפייטן לא לספר מה שהיה אלא מה שצריך היה להיות, כלומר מה שצריך היה להתרחש מכוח ההסתברות וההכרח. שכן ההיסטוריון והפייטן נבדלים איש מרעהו לא בלשון השקולה או הלא שקולה אלא בזאת, שהראשון מספר על מקרים שהיו ואילו השני כמו שצריכים להיות". משום כך, קובע אריסטו, פילוסופית נעלה הפייטנות מן ההיסטוריה, שכן הפייטנות מספרת בעיקר על העניינים הכלליים, בעת שההיסטוריה – את העניינים הפרטיים. "הכללי" פירושו: "מה יאמר או מה יעשה אדם בעל איכות מסוימת לפני ההסתברות וההכרח".

אין זה מקרה אפוא שהמשורר אלתרמן בנבואתו הפייטנית חזה כי תגובתו של היהודי, "שצרים היכוהו על אדמת חמר וישלחו בו את רוקם", יקום ויאמר: "יש נקם!". זאת ב-1940, כאשר הקורות עד-אז כבר אפשרו לחזות מה יעלה בגורלם של היהודים הנרדפים ואף המומתים. על אחת כמה-וכמה בשנת 1944, כאשר המשורר כתב את "שירי מכות מצרים" ובהם תיאור נקם ההכחדה של "נוא-אמון" הנאצית-פאשיסטית, כשבארץ כבר נודע הכול על השואה וממדיה:

בכורי, בכורי, הבן, לדם היו המים,
כי דם טהור, בכורי, כי דם שופך כמים.
חשכו עמקי הבאר, אדמו עיני הבעיר,
כי דם היה בעיר ולא חרדה העיר!

נמצא אפוא, כי המעשה לפי "ההסתברות וההכרח", ש"צריך היה להתרחש" הוא העונש האדקוואטי לגודל הפשע. זוהי הפילוסופיה לפי גרסתו הפייטנית של המשורר אלתרמן.

הוויכוח בארץ על הגמול לגרמנים

ברם, נושא זה העסיק באותה תקופה לא רק את המשורר. עובדה היא שכבר ב-1942 ובעיקר ב-1944, בעוד המלחמה בעיצומה, לפני הגעתם של קבוצות הלוחמים הפרטיזנים מרובנה ומווילנה ללובלין, סערו הרוחות בארץ וניטש ויכוח בשאלה "מה יעשה בגרמניה המובסת". **בוויכוח זה עלה גם נושא הנקם**. בעיתונות העברית הובא הפולמוס **בין פרופ' הארולד לאסקי ובין לורד ואנסיטארט**. דווקא הארולד לאסקי, האידיאולוג היהודי של מפלגת הלייבור הבריטי, גרס כי במשטר החדש שיקום באירופה ויהיה מבוסס על השתתפות שוות-זכויות וחובות של כל האומות, צריכה גרמניה להיות חלק ממנו. ואלו לורד ואנסיטארט שהתנגד נמרצות לעמדתו זו, גינה כל ניסיון "לחנך את הגרמנים ברוח חדשה". הוא דרש להטיל על גרמניה כיבוש חמור ככל-האפשר לתקופה ממושכת, כדי להוציא מלבה את המחשבה על מלחמה גזענית, אימפריאליזם ותורת נקם.

בד בבד עם הפולמוס הפוליטי הכללי נתגלע ויכוח על דרך התגובה היהודית. שתי רשימות מתחילת אוקטובר 1944 משקפות הלכי הרוח של אלה בציבור היהודי שהנושא העסיקם. **רשימה אחת (חתום עליה צבי)**, שכותרתה היא **"התביעה האחת – לנקום בגרמניה"**, מגנה את "כרוז הסוציאליסטים" התומך בעמדותיו של לאסקי שמ-22 חותמיו 11 הם יהודים. המחבר טוען נגד "דבר", שנתן מקום למאמרו של לאסקי, ה"דואג לעם הגרמני המסכן, הפועלי, שארצו לא תצומצם" ונגד **"העיתון" "משמר"** המזדהה עם הכרוז הנ"ל. ובאשר ליחס כלפי גרמניה נאמר בה: לגבי מנהיגי האומות הלוחמות בהיטלר, מלבד יצר הנקם הקיים אצל אחדות מהן הרי אצל השאר קיים צד תועלתי: הן חושבות להיבנות מהשכחת פשעי גרמניה, זאת כדי להציל את השקעותיהן במלחמה או להבטיח איזון באירופה המרכזית:

אך לנו היהודים, אחיהם ואחיותיהם של הנטבחים כצאן, השרופים בתנורי מאידאנק, הנחנקים בתאי הגזים, שרק במקרה גורלנו לא היה כגורלם – לנו אין חשבונות 'חשבונות עולמיים', 'היגיון קר' ו'צרכים מיוחדים' **אלא רק חובה מוסרית עילאית אחת: לנקום את הדם שנשפך, פשוט כמשמעו – לנקום! ולא רק במלחמה כי אם לאחר המלחמה, להתייצב בראש אלה הדורשים נקם ושילם**. שנאתנו הלוחטת חייבת לרדוף את העם הגרמני שהעלה את היטלר על-ידי הצבעת מיליונים, שהריע, ללא יוצא מן הכלל כמעט להיטלר המנצח באדמות פולין, בארצות השפלה, בצרפת, בבלקן ובשדות אוקראינה. נקמה! פשוטו כמשמעו! בעם מנוול, אכזר ומושחת, שמיליונים מבניו היו בין מבצעי ההשמדה. נקמה! ולא אכפת לנו אם ירעבו בניו וטפיו זרים ימשלו בו ולא אכפת לנו מה יחשבו העמים הנאורים... והרי לגבינו, לעיני העולם הנאור נעשה ונשלם כבר הגרוע ביותר.

בתשובה (חתום נ. – כנראה איש מערכת "דבר") **אנו מוצאים את הנימוקים של התנגדות לפעולת נקמה שהועלו נגד קבוצת "הנקם" של הלוחמים הפרטיזנים מספר חודשים לאחר מכן. המחבר כותב:**

ריכוז המחשבה והמאמץ בפעולה כגון זו שהוצעה ברשימה הקודמת עלולה להתנקם בנו, שכן היא עלולה להסיח את דעתנו המדינית מצרכנו הלאומיים. עלינו לכוון את כל תביעותינו ופועלותינו המדיניות מתוך חשבון לאומי מדיני וכלכלי. יש לראות גם את העתיד שלפנינו ואין להסתפק בקריאות רוגשות: נקמה! יש לברר מה צריך ומה אפשר להשיג. נקמה – כיצד?

זוהי הבעיה העיקרית. צדקו החברים ב'דבר', שכל העניין טעון בירור יסודי, בני הפלוגתא שלהם חייבים לחשוב: כיצד רואים הם את הנקמה? במה תתבטא? כמה מן הגרמנים תקיף? מיליונים רבים או מאות אלפים או...?

בפולמוס זה בארץ בנושא הנקם יש בלי ספק מן העניין לציין את עמדתו החיובית של מאיר יערי, כפי שביטאה במזכירות הקיבוץ הארצי בישיבת הפרידה מקבוצת חיילי הבריגאדה לפני צאתם לאירופה בפברואר 1945. ואלה דבריו:

אנחנו עומדים בסיום ההיאבקות עם החיה הנאצית, בימים שנתברר לנו בכול מוראו החשבון היהודי. נרצח לעינינו על ידי החיה הנאצית הכוח שהיה מעיין לא אכזב לרצון הקיום של עמנו. עם החבר היושב פה ביליתי פעם שעות בשיחה, בה דרש להקים מסדר של נקם, שיקום דמם של המיליונים. שיחה זו הייתה אחת החוויות העמוקות במשך שנות המלחמה הזאת וי. קיים, כשם שחברי תנועתנו נוהגים לקיים. מוטל עליו ועל חבריו לשמש הגרעין הנוקם של "החטיבה". עינכן הצופייה צריכה להשיג את האויב במקום שתרו, כמכירים את שפתו ואת ארצו, תמצאוהו ותוציאוהו מן המארב.

עוד דבר אגיד: איננו מבדילים בין המוני העם הגרמני ובין כמה מנהיגים מדיחים. אין צמרת נאצית אלא ישנה שכבה עצומה, אשר אין יודע כמה זמן זה ימשך, עד אשר הרעל יפוג מקרבה. אנו לא הלכנו שולל אחרי פיתויי סלחנות.

מחובתנו להעיד כאן כי עקרונית לא שינה יערי את עמדתו זו בעניין הנקם, ברם לא הרי פברואר, 1945, כאשר נאמרו דבריו אלה ("איננו מבדילים בין המוני העם הגרמני ובגין כמה מנהיגים מדיחים, ואין צמרת נאצית אלא ישנה שכבה עצומה" וכו') בזמן שהכאב והזעזוע היו טריים, כהרי קיץ 1946, כאשר יערי בשיחה עם אותו חבר י' (יהודה בן-חורין) הסכים לפעולות נקם רק במחנות ה.ס.ס.

בעיית הנקם בבריגאדה הארצישראלית- דעות ומעשים

הקריאות הנרגשות והמזעזעות לנקמה בגרמנים לא נפלו על אוזניים ערלות, אם כי לא זכו להדי תגובה כפי שציפו הקורבנות, וכבר בגטאות בוצעו מעשי נקמה לא מעטים, עליהם ייחדנו את הדיבור בפרקים הקודמים.

קובנר מדגיש, שכל פעולות הנקם באו מן האזורים "שהשפה הרוסית שלטה בהם, שכן בעיקרון ובתרבות הפוליטית, ולא רק הפוליטית, הייתה הנקמה באותה תקופה הדבר הלגיטימי ביותר". פלוגות פרטיזניות רבות נשאו את השם "נקם" או "נוקמים". הגדוד היהודי, שגלזמן היה ממפקדיו ביערות נארוץ', נקרא "נקמה" וכך גדודו של קובנר "הנוקם" ביערות רודינקי וגדודים רוסיים שונים. היו פעולות-נקם שיזממו השלטונות – הנ.ק.ו.ד. וגם יחידות צבאיות על דגליהן וסיסמאותיהן וברבות מהן השתתפו והצטיינו לוחמים יהודים, שסיכנו חייהם ובלבד לקיים את צו הנקמה.

בתום המלחמה התנדבו יהודים רבים למליציה ולנ.ק.ו.ד. כשמטרתם העיקרית הייתה לבוא חשבון עם המרצחים בסביבתם. היעד העיקרי של חיילים יהודים שהתקדמו עם הצבא הסובייטי לגרמניה ולברלין היה – לנקום בגרמנים. "לא היה דבר טבעי יותר באותם הימים –

אומר קובנר – מאשר 'ציד נאצים'. זה היה מהלך הימים ואלה היו מחשבות האנשים ורבים הקדישו את מרצם לפעולות אלו.

בציד הנאצים ובפעולות-הנקם עסקו גם אנשי הבריגאדה היהודית לאחר שהגיעה לטרביזו בגבול אוסטריה ובעיית הנקם הטרידה לא-מעט גם פעילים בהנהגה. היו ביניהם שחייבו פעולות-נקם וראו חובה קדושה בכל שחיילים יהודים לוחמים ינקמו את דם בני עמם ואף יהיו הנושא המרכזי של הנקמה היהודית. אחרים התנו את ביצוע מעשי הנקמה במניעת התפרצויות פראיות וספונטאניות של חיילים. ראוי לציין, כי לא חסרו גם שוללים, אם מסיבות מדיניות-לאומיות או מוסריות וכיו"ב ואם משום שלא ראו במעשי הנקם תועלת כלשהי.

אחד מאלה שחייבו מעשי-נקם היה **מוטקה חדש**. בפגישת ועדי הגדודים ביולי 1945 העלה הצעה לארגן קבוצות מתוך הבריגאדה ואלה היו דבריו:

שלשום שמעתי אחד, ספק מהרהר ספק פוסק: אולי הנקם הוא לוקסוס בשבילנו? **אז לקחתי את הפנקס הקטן "שנה בטרבלינקה" והחלטתי לקראו בכל יום.** לכשיהיה – וודאי יהיה- פרוצס של חדירת יחידים וקבוצות, בוגרי יתומים, שרידי מורדים, אנשי מחתרת, פרטיזנים, שיבקשו דרכים לגמול נאצים – למה לא יהיה החי"ל תחת דגלו הנושא הגלוי של נקמת העם? ... אינני מתאר לעצמי את התרכובת של הכוחות הנפשיים שלנו בלי יצר זה של גזר [הדין], בולי היצר האישי והלאומי לנקמה.

גם **מאיר גרובובסקי (ארגוב)**, שהיה אז מראשי הפעילים בבריגאדה, העלה במכתבו **למשה שרתוק** את הנושא שהעסיק אותו ואת חבריו: **"נקמה אך לא נקמת שודדים, אלא נקמה באותם אנשי ס.ס. ששיתפו עצמם בטבח... הנה הגענו למקום... כל החקירות הן בידינו. הגענו לכרטיסיה ואנו יודעים היום מי הם והיכן הם, ואף השגנו תוצאות חשובות.**

גם **יהודה ארזי (אלון)**, ראש מפעל ההעפלה באיטליה, שהיה נתון בעיקר לענייני העלייה וההעפלה, חשב על פעולות-נקם לא רק בגרמנים כי אם גם במשתפי-פעולה בפולין וקיים מגעים בעניין זה עם אחדים מקבוצת "הנקם" של הפרטיזנים. **אחיו, טוביה ארזי**, הגיע לאיטליה והציע להחליף אותו ולהעבירו לפריס (דבר שיהודה סירב לו בעקשנות), כדי שיוכל לעסוק שם בתכנון מבצעי נקם בגרמנים.

על ההתלבטות בחוגי ההנהגה של הבריגאדה, שעליה רמז מ. חדש, אנו למדים מתוך **מכתבו של חיים בן-אשר לרעייתו**. "השאלה היא – כתב – אם נקמה זו היא צו עליו או צורך ברברי? האם יש לרצוח תינוקות של גרמנים בעד חטאי היטלר, אשר דן בגזים ובאש את תינוקותינו?" **דילמה סבוכה:** מחד גיסא, האם להגשים חוש מיתולוגי זה, התובע גאולת דמה של האומה ומאידך גיסא, גם לא קל להיות הומניסט.

להדגמת המעצורים **מביא בן-אשר** מקרה, כאשר צבא הכיבוש הצרפתי פינה במשך שעותיים כפר גרמני גדול לשם שיכונם והבראתם של יהודים אסירי המחנות. **הצרפתים הציעו לניצולים אקדחים כדי לירות בגרמנים, אך הם הסתלקו ממעשה הנקמה. מדוע לא עשו זאת? תשובתם הייתה: א. "בכל זאת – הלב היהודי"; ב. לא כל האוכלוסייה הגרמנית ידעה על הפשעים ואישית כולה אינה אשמה.**

בן-אשר מעיר: יש לתמוה על היעדר מעשי נקמה מצד השרידים לאחר שחרורם מהמחנות. בין התשובות שנתנו השרידים: לאחר השחרור רבים היו החללים בימי המעבר משעבוד לחירות; עצם השחרור פירק ומוטט את כוח העמידה וגברה ההיאחזות העקשנית בחיים. אלה שרצו לחיות מוכרחים היו לפנות לעזרת הגרמנים, והם מתוך רחמים או בשל פחד וחשבון רחצו אותם ונתנו להם לאכול, בייחוד הנשים הגרמניות בכפרים.

בזמן הראשון, כשהיו חלשים, רעבים, קרועים, מכונמים, ביטל רצון החיים את הרתיעה ממגע עם הגרמנים. יתרה מזו, כדי לקיים עצמם החלו בעסקי-חליפין עם הגרמנים להשגת מזון ולבוש, מה שקרוי היה בפי השרידים "ארגאניזרן". במציאות זו של מלחמת-קיום עלובה והסתגלות גלותית – לך ועשה נקמה". **דאגת הקיום הייתה חזקה מכל רגש אחר.**

בן-אשר הודה, כי הוא עצמו היה מתוסכל בעל עניין הנקמה. היסוסיו וספקותיו מקורם במדיניות וכן גם התנאים המיוחדים של פיזור הלוחמים היהודים בצבאות זרים. אפשרויות הנקמה היו מוגבלות עד למאוד ונראה לו כי "מיתוס הצו של נקמה בעמלק... לא בידינו לקיימו", מה גם ש"שום נקמה אין בה כדי לספק אותנו".

בן-אשר היה סבור שזה עניין לעתיד. ובינתיים יש צורך באורך-רוח. הוא הבחין ב"סימנים שבעלות הברית עומדות לנקוט כלפי אנשי ס.ס. צעדים חריפים". באינסברוק, למשל, כינסו השלטונות הצרפתיים את כל התושבים שהייתה להם שייכות לארגונים נאציים וציוו עליהם להביא מנות מזון לשלושה ימים – "אות לעקירתם מן המקום".

בעניין זה טעה בן-אשר, שכן מדיניות בעלות-הברית – מדיניות פיוס ושיקום של גרמניה – הובהרה חיש מהר: הענשת הפושעים נמסרה לבתי-משפט גרמניים וראש הממשלה אדנאואר בהסכמת בעלות-הברית מיהר להעביר בבונדסטאג חוק של ביטול עונש-המוות, וכך הצליח להציל מהריגה את תשעת עשר פושעי הא.ס.א. בבית הכלא בלאנדסברג.

בסיכום: בן-אשר, מהאידיאולוגים הראשיים של הבריגאדה, ביטא הלכי-רוח שרווחו בבריגאדה ובמוסדות-היישוב שהציבו את פעולת הבריחה וההעפלה במרכז העשייה הציונית ואילו יחסם לפעולות הנקם (מתוך שיקולים מדיניים בינלאומיים ואלי מתוך השקפה פילוסופית הומניסטית מושרשת בתנועת העבודה העברית) היה ספקני למדי ואף שלילי. דעה זו באה לידי ביטוי ביחסם לקבוצת "הנקם" של הפרטיזנים וגם למעשי הנקמה של קבוצות מאנשי הבריגאדה.

אף-על-פי-כן הוסיף עניין הנקמה בגרמנים להטריד רבים מן הקצינים והחיילים בבריגאדה. כאשר זו הועברה במאי 1945 עם תום הקרבות לטרביזיו שעל הגבול האוסטרי, החלו גיחות של חיילים לא מעטים לתוך אוסטריה במטרה למקום באוסטרים, שכידוע, חלקם בהשמדת יהודי אירופה לא היו פחות מזה של הגרמנים. גיחות אלה, ברובן ספונטניות, לא היו לרוחם של המפקדים הגבוהים ולפיכך הוחלט בהסכמת הפיקוד "להקים יחידה מיוחדת לביצוע מעשי נקם מתוכננים ומאושרים".

עם ראשי קבוצת "הנוקמים" נמנו: ישראל כרמי, רוברט גרוסמן, דב גורן, שייקה ויינברג, מאיר זורע, מארסל טוביאס ואחרים. לאחר התארגנותה פיקד על הקבוצה חיים לסקוב.

צעדיה הראשונים היו: ריכוז שמות אנשי א.ס.א.ס. וגסטאפו וכן משתפי פעולה שידיהם היו מגואלות בדם יהודים. הקלה על המלאכה לכידת אחד ה"גדולים", שהקבוצה עלתה על עקבותיו. כדי להציל את נפשו הוא מסר רשימה מפורטת של עשרות קציני א.ס.א.ס. וגסטאפו. שמות רבים מהרשימה נמסרו לבולשת הבריטית, ואילו שמותיהם של אלה שפגעו ביהודים נשארו "לטיפול" של הקבוצה. הקבוצה פעלה לא רק באוסטריה אלא גם בגרמניה ובארצות אחרות. לרשותם עמדו מדי משטרה צבאית ורכב צבאי של הבריגאדה שהותאם למשימה. חוליות בראשות קצין היו מגיעות אל מגורי החשודים, אוסרות אותם ומובילות לאתרים נידחים ושוממים. לאחר שקראו לפנייהם את רשימת פשעיהם היו מבצעות את גזר הדין. על-פירוב לא היו קוברים את הגופות, מחשש להשתהות במקום יתר על המידה וגם כדי לעורר רושם של התאבדות.

ההערכה היא שבפעולות נקם מסוג זה הוצאו להורג בין 50 ל-150 פושעים נאצים, אך יש האומדים את מספרם ב-300 בערך. הקבוצה פעלה במשך שישה חודשים וניתן לשער, כי הפעילות הרצופה וההכנות המדוקדקות הבטיחו את ההצלחה.

הפעילות התנהלה בחשאיות מוחלטת. אנשי הקבוצה שמרו על עצמאותם, בלי לקבל הוראות לא מן הארץ ולא מוועד הבריגאדה. על רקע זה נוצרה מתיחות ביחסים שבינם לבין המוסדות – ההנהגה המדינית וצמרת "ההגנה". נציג "ההגנה" בבריגאדה מיכאל רבינוביץ (בנגל) שהיה ידוע בכינוי "גיימס" מתייחס בספקנות לפעילות של הקבוצה. לדבריו היו הפעולות מסובכות ומסוכנות "ולרוב גם מיותרות". לדעתו, לא היו לראשי הקבוצה די הוכחות ש"האובייקטים" היו בכלל ראויים לטיפול.

אכן, קשה היה לבלום את דחף הנקם לא רק של אנשי הקבוצה מבין הבריגאדה, אלא גם של החיילים שלא השתייכו לקבוצה. הם חיפשו הזדמנויות למעשי נקם בגרמנים וכאלו היו כשעברה הבריגאדה מצפון איטליה דרך גרמניה, לאחר שנכזבה תקוותם לשמש כחיל כיבוש בגרמניה ולפרוע שם חשבונות עם המרצחים. **בחניות שבדרכם בוצעו על ידי החיילים כמה פעולות נקם "ספונטאניות", למגינת ליבם של אנשי הפיקוד.** אחת מאותן פעולות יצאה לפועל בעיירה גרמנית שתושביה התנכלו לא מכבר לניצולים יהודים. הפיקוד הצרפתי מסר את השמירה לחיילי הבריגאדה לפי בקשתם והם פתחו באש על הגרמנים בטענה שהנפגעים הפרו את העוצר.

הם שילחו גם אש בכפר גדול ליד העיר קייזרסלאוטרן וירו על גרמנים שניסו להיחלץ מן הכפר הבוער. המעשה עורר את הפיקוד לתגובה. במסדר המיוחד הזהיר אותם הקצין קלמן קיט, כי מעשים כאלה עלולים להביא לפירוק הבריגאדה ולפגיעה בכל הפעולות החשובות שבהם היא עוסקת: הרכש, "הבריחה" וההעפלה. ויתרה מזו, תהיה בכך חבלה במאמצי המוסדות הלאומיים לרכוש את אהדת הקהל העולמית להעפלה ולמאבק.

אגב, טיעון דומה הושמע בזמנו גם ביחס לקבוצת "הנקם" של הפרטיזנים. **נראה אפוא כי כל קבוצות הנקם נתקלו בבעיה זו של חשש שמא יינזקו בגין פעולות הנקם הבריחה וההעפלה ודעת הקהל העולמית.** מכאן הערפול הכבד ביחסם של נציגי המוסדות לעניין הנקם כשלעצמו, שמקורו היה בהתלבטות הנפשית בין הצורך להיענות לקול הקורא ממעמקי

הלב לנקם ושים לבין החששות לגורלו של המאבק המדיני הציוני ועתידם של מאות אלפי השרידים הנושאים את נפשם לעלייה לארץ. קבוצת "הנקם", שידובר בה בפרק זה, ניסתה ליישב את הסתירה בדרך מקורית לא קונבנציונאלית, אולם טלטלת האירועים הכתה בה קשות, והיא לא הצליחה להגשים בשלמות את המשימה שהועידה לעצמה.

בשתי קבוצות הנקם של הפרטיזנים ושל הבריגאדה קשורה גם "**המחלקה הגרמנית**" של הפלמ"ח, שבראשה עמד שמעון קוך (אבידן). הקבוצה הראשונה שלה בפיקודו של יהודה בריגר (בן חורין) מקיבוץ הזרע, יצאה לאיטליה בשלהי 1945. היא השתלבה בבריגאדה **ועסקה בענייני בריחה, רכש ונקם**.

לאחר שובו של בן-חורין לארץ יצאה שוב, בראשותו וביזמתו של אבא קובנר לאחר ששחרר מהכלא, קבוצה קטנה מ"המחלקה הגרמנית" ובה שמעון קוך (אבידן), יהודה בריגר (בן-חורין) וחברים אחרים להמשך הפעולה. הפרטים המעטים הידועים על פעילותה יובאו בסוף הפרק.

"להמשיך במלחמה נגד הגרמנים"

קבוצות הנקם של הבריגאדה, שגם "המחלקה הגרמנית" נשתלבה בתוכן, הציבו לעצמן יעדים מוגדרים – לפגוע בפושעים נאצים מהאס-אס והגסטאפו. לא הייתה להן כל יומרה לתת תשובה לאומית יהודית על הפשעים שביצעו הגרמנים כמדינה וכעם. בעניין זה היה קונסנזוס, אמנם מוגבל ומעורפל, עם המוסדות הלאומיים ו"ההגנה" אם כי ראשי הקבוצות הדגישו את עצמאותם ואי תלותם במוסדות ובוועד הבריגאדה.

ניתן לומר כי הפעולות בוצעו מתוך הסכמה שבשתיקה ורק במקרים מסוימים התנהלו בירורים טורדים, שכן, כפי שסופר כבר לעיל, הממסד הארצישראלי לא ראה בעין יפה פעולות שלא היה בהן מן התועלת הברורה למאבק המדיני: הבריחה וההעפלה.

שונה מכל קבוצות הנקם הישראליות והלא-ישראליות (ובניהן קבוצת צעירים יהודים חברי ה"רזיסטאנס" בצרפת), הייתה קבוצת הנקם שנשאה את השם "**דין**" (ר"ת: דם ישראל נוטר) ונודעה כ"קבוצת הנקם של הפרטיזנים". אבא קובנר מפקדה נתן בה **ארבעה סימנים מאפיינים**:

1. לחברי הקבוצה ברובם היה עבר לוחם ועמדה אקטיביסטית בעת החורבן. כל אחד בעירו השתייך לאותו חלק של הציבור היהודי שנקט עמדת התנגדות לאויב. הרעיון הבשיל בתוכן **בלי שאיש ציווה עליהם**: "לא מלך, לא ממשלה, לא גנרל ולא מנהיג מקובל בעם". כך בוולנה, ביאליסטוק, קונה, קרקוב, צ'נסטוכוב, ווהלין וכו'. הם נטלו עליהם סיכון ללא קבלת אישור מאיזושהי רשות לאומית מוסמכת והיוו מיעוט בתוך הציבור שלמענו רצו להילחם. ברוב המקרים נתקלו באי הבנה אף בהתנגדות של אותו ציבור ואף על פי שהיו מיעוט הייתה להם השאיפה להיות ראש להמונים – שאיפה שברוב המקרים לא התגשמה. ועם זאת הצליחו לרכוש ניסיון פרקטי מסוים, שנסתייעו בו בכל המערכות בהן נאבקו ונלחמו.

2. לעומת תגובות של רוב הציבור היהודי, מבוססות על קונוטציות "מסורתיות" שלפיהן אחרי פוגרום תבוא רגיעה, הגיבו אנשי הקבוצה בהתארגנות כתנועת התנגדות. זהו השוני שבינם ובין שאר חלקי הציבור, שכמעט כל תגובותיהם לא הלמו את גודל הסכנה והחורבן. כך היה לפני החורבן, בתוך החורבן וגם אחרי החורבן.

3. התגובה המקורית שלאחר השואה היא יציאת אירופה או "הבריחה", שהם היו בין ראשוני ופעיליה וכן הייתה להם התודעה, שלעת כזאת יש צורך באחדות ואין לחזור לפירוד שמלפני המלחמה. תגובה זו התגלמה ב"חטיבה של שרידי יהדות אירופה" שכמעט כל חברי הקבוצה נמנו עימה והיו בין מייסדיה.

4. התגובה המקורית והאחרונה היא ההחלטה לנקום בגרמנים לא על ידי "ציד נאצים" אישי או קבוצתי אלא כמבצעי נקמה ראויים לשמם בהתאם לגודל השואה שהמיטו הגרמנים על עם ישראל.

כיצד נולד רעיון הנקם? מה היו מקורותיו ההיסטוריים? מה הייתה ההנמקה להפעלתו?
אין ספק, כי כשם שההשמדה הייתה אפוקליפטית, גם התגובה להשמדה היה לה רקע אפוקליפטי. השנאה העיוורת שזרע האויב הגרמני בכל כורת הארץ שכבש, מסע ההשמדה הטוטאלית והאכזרית שלא היה כמוהו בתולדות האנושות מן ההכרח שעורר רגשות נקום שתבעו פורקן.

אבא קובנר מספר, כי מעולם לא היה מסוגל לרדוף אחרי רוצח. ב-1955 החליט לאתר את **מורר, רב-הטבחים של יהודי-וילנה**, שרצח גם את אימו. הוא נסע לווינה והגיע לביתו, אך מורר לא היה אותו זמן בבית ורק בני משפחתו היו שם. קובנר לא שב לשם שנית. גם אז, לפי דבריו, לא פיעמה בו הרגשת נקמה אישית, אך חלחלה בחובו השנאה היוקדת לעם הגרמני האחראי לרצח ולגרמנים בכלל, עד כדי-כך שלא היה מסוגל לעשות אבחנות בין מבצעי הרציחות לבין גרוריהם וכל הקשורים בהם.

המחשבה שאפשר היה להשמיד שישה מיליון אנשים יהודים ושלא יבואו על עונשם? שיחיו באושר? הם השותפים, השותקים. אלה שקיבלו את המרצחים לביתם, אלה שקיבלו מכתבים מהם, אלה שקיבלו חבילות מהם, אלה שידעו ואלה שצריכים היו לדעת, אלה שבשמם החליטה המדינה שצריך לעשות את שעשו.

ומוסיף קובנר:

והרי גם כיום חיים המרצחים באלפיהם וברבבותיהם בתוך עמם, ברחובות הערים, בכפרים, והשכנים שלהם יודעים על זה. כפרים שלמים באוסטריה מוכנים לצאת להגנתו של 'האיש הטוב', שידוע, כי היה רוצח יהודים. וככה בכל כפר ובכל עיירה גם בגרמניה. כל הארץ מלאה אותם.

והוא מסכם:

ההכרה שכל העם הגרמני אינו חף מפשע הגמילה בי ובחברי את המחשבה שהעם הזה חייב לפחות לדור אחד לשלם, והא אינו יכול לעבור בלי עונש. אם אין עונש משמים, יהיה עונש מלמטה.

הראשית

הולדת ארגון הנקם בלובלין ובבוקרשט הוחל בצעדיו לביצועיו. רעיון הנקם סיפק טעם והדקה לחייהם של שרידים לוחמים שעולמם חשך בעדם, שכן עם השחרור נפער החלל הריק ונתונים היו להתקפי ייאוש לאחר שווידאו כי נשארו בלי אוכל וגואל. היו מהם שחשבו על התאבדות. מספר פולדק (יהודה ואסרמן-מימון) שהיה מהדמויות המרכזיות בארגון "החלוץ הלוחם" בקרקוב, נלכד בבונקר של פרטיזנים והובל לאושוויץ:

כאשר ברחתי בלילה מאושוויץ, כשהרוסים עברו את הגבול, מצאתי עצמי עם קבוצת חברים קטנה ומיואשת. הסתתרנו כמה ימים עד בוא הרוסים וכך, כששכבנו על האדמה הדביקה, פנה אלי חבר ואמר: "מה הלאה? מה מחכה לנו? הגענו לשיא, עכשיו הרגע לאבד עצמנו לדעת". לי הייתה מטרה אחת בחיים אז: להעביר לארץ את סיפור קבוצתנו בקרקוב, ובכך הייתי צריך למלא את תפקידי ולגמור.

עם מחשבות כאלו התהלך גם **אבא קובנר** עצמו:

אני חושף פה את עצמי יותר מדי, אם אספר לך, כי אחרי שובי לוויילנה חשבתי כי עלי להתאבד, שבעצם אין כל משמעות להמשיך בחיים... זה פקד אחדים מאיתנו. רק חוסר אומץ לב או הקשרים עם החברים מנעו ממני בעצם לבצע את האקט האחרון הזה מתוך ייאוש ומתוך חשבון שבעצם נגמרה משמעות החיים. אפילו לא כמחאה כפי שזיגלבוים עשה. את זאת לא ידעתי ואז נודע לי על כך מאוחר יותר... חשבון נורא.

בדומה גם **אליעזר לידובסקי** מראשי המחתרת העירו ברנוביץ', פרטיזן, אבי הארדון החלוצי הראשון לאחר המלחמה ברובנה (מארס 1944) ומראשיה של "החטיבה של שרידי מזרח אירופה" בבוקרשט (אפריל 1945):

כאשר חזרנו לרובנה פגשתי מאות פרטיזנים יהודים. לא אשכח לעולם את מצבם הנפשי: הם היו שרויים במצב של ייאוש נורא שכמוהו לא ראיתי בגטו ולא לא במחנות הפרטיזנים. בלי כל רצון לחיות... כולם התחילו לשאול מה כל העניין הזה? למה נשארו בחיים? ... נפגשתי עם פאשה ועם עוד כמה חברים ואמרתי: עלינו לעשות איזה דבר ובעיקר להציל את הפרטיזנים מייאוש.

ואז אירע הנס: כאשר התהלכו הצעירים שחוחים, אבלים ומיואשים – זרח אור, אורה של ארץ-ישראל. נפתחה פרשת חיים חדשה: כינוס הפזורים והנידחים בסער המלחמה והשואה, הברחת גבולות וארגון ה"ברחה" והקמת "חטיבת שרידי יהדות אירופה".

החשבון הגדול עם הגלות קיבל מפנה אחר ושרידי השואה נתפסו לסיסמה של "יציאת מצרים" חדשה. בחוג חבריו של אבא קובנר רווח סיפור המסמל יותר מכל את השנאה התהומית לארצות ההריגה באירופה: כשעברה קבוצת חברים של ה"חטיבה" את הגבול האוסטרי לאיטליה, ירק קובנר לצד הגבול האוסטרי כמנהגו של יהודי העובר ליד טומאת גויים, שמלווה את היריקה בפסוק אחד: "שקץ תשקצנו, תעב תתעבנו כי חרם הוא". רעייתו ויטקה המספרת על כך מעירה: "זה בדיוק היה מה שהרגשנו בעזבנו את אירופה. מעבר מזה לא הייתה בעינינו אירופה, אלא הבריגאדה היהודית ומאחוריה – ארץ-ישראל. ברם, נשאר עוד חשבון לגובינא – חשבון השמים. בלי שייפרע החשבון הזה אי אפשר היה להם לעזוב את אירופה.

כאמור לעיל קרם רעיון הנקם עור וגידים בלובלין בסוף דצמבר 1944, כאשר נפגשו שתי הקבוצות: הרובנאית והוויילנאית. לפי העדויות של א. קובנר ויצחק (פאשה) אבידוב נתקיימה הפגישה הראשונה באותו עניין בתחילת ינואר 1945 בדירת הרובנאים ברחוב לוברטובסקה. אז הוקם המטה שכלל את אבא קובנר (המפקד), פאשה (סגנו) ואת החברים: אליעזר לידובסקי, בצלאל קאק (מיכאלי) וד"ר ראובן פלדשוה (בן-שם) שהטביע את חותמו במידה רבה על דרך פעולתו של הארגון בעתיד. בין המעורבים בפעולות הארגון בראשיתו יש להזכיר את איש הכספים של הארגון הפרטיזן אברהם פרצ'יק, מנהל "בית פרץ" בלובלין שתרם רבות לצרכי הקיום של השרידים וכן את צבי הורוביץ – האיש שביצע מעשה שוד בלובלין – טיפוס הרפתקני שפרשת חייו סוערת וטרגית.

נראה, כי השלב המכריע בהתארגנות הראשונה קשור בבואו של אבא קובנר ללובלין. לידובסקי מספר בספרו "שביב האש לא דערך", כי לידתו של הארגון הייתה "בשיחה היסטורית" עם קובנר בפגישתם בלובלין, שהיה לה המשך בפגישות בירור נוספות, בהשתתפותו של פאשה "שאף הוא דגל באותם הרעיונות שצצו עוד ביערות, בפרטיזנקה".

ברב-שיח של פעילי הקבוצה בארץ הדגיש בצלאל קאק (מיכאלי) פרטיזן ומאנשי המחותרת בעיירתו רוקיטנה בוהלין, כי השלב המכריע בהתארגנות הקבוצה קשור בבואו של **אבא קובנר ללובלין:**

רבות דובר בנושא הנקמה שפיעמה בנו עוד ביערות וברובנה, אך הרעיון החל לקרום עור וגידים עם בואו של אבא קובנר ללובלין, שהכרתיו משנים קודמות... אבא עיצב את צורת הארגון ואת תוכנו: לא נקמה אישית אלא מימד רחב – נקמה לאומית, שברובנה לא תיארונו את היקפה.

תמונה ספוגת רגש מעלה פאשה ביומנו האישי שהואיל להציגו לפני המחבר:

עם אבא קובנר נפגשתי כבר באותו לילה כאשר הגיע ללובלין. אני רואה אותו נשען על הדרגש, חוקר ושואל אותי: נו, מה יהיה? אמרתי לו שהחלטתי היא לא לעזוב את המקום בלי נקם באויב הגרמני. אבא חיבקני ונישקני. כשהוא כולו רוטט ונפעם אמר לי: "פאשה, הרי על זה אני חושב כל הזמן. לכך הקדשתי הרבה, הרבה זמן". מאותה פגישה נקשרה הידידות בינינו שלא נפסקה עד יומו האחרון... הרגשנו כולנו, שלפנינו אדם שיוכל לנווט את ספינתנו למרחקים, בעל תבונה שלא פגשנו כמוה עד כה. ימים רבים גרנו יחד, רעבנו יחד והתווכחנו.

כל הוועידים והדיבורים התנהלו בחשאיות גמורה ותוך-כך עוצבו המבנה, האידיאולוגיה והתכנית האופרטיבית.

בעניין המבנה סוכם, כי הארגון יקבל לשורותיו צעירים:

1. שהתנסו בפעילות מחתרתית ובלחימה, בהתחשבות מיוחדת בכושר-העמידה של החבר במצבי מצוקה וחירום.
 2. בעלי רמה מוסרית גבוהה.
 3. קומוניסטים וחברי "בונד" לא יתקבלו.
 4. לא יתקבלו חברים "שרופים" בתנועותיהם, כאלה שהעדיפו את מרות תנועתם.
- בבוקרשט עקבו פעילי הארגון זמן-מה אחרי פעילי התנועות שמגיעים עם השליחים התנועתיים מן הארץ היו הדוקים מדי.

כאן יש לציין כי בלובלין, ובעיקר בבוקרשט, היו שלובים זו בזו ה"בריחה" ו"החטיבה" שבשלוחותיה הייתה גם קבוצת "הנקם", והדבר גרם לסיבוכים אישיים. **הכריעה עמדתו של קובנר, כי בשום פנים ואופן לא ייבדלו חברי הקבוצה מציבור העושים בתחומים החיוניים האחרים.** ולא זו בלבד: בכל ההתארגנויות האלה היו ראשי קבוצת "הנקם" ופעיליה היוזמים והעומדים במרכז העשייה ובייחוד ב"חטיבה", ש"זה היה כמעט אותו הדבר", כלומר הנהגת "החטיבה והנהגת "העניין הזה". אך היה ברור, שאם-כי אין מחייבים אף אחד להינתק מהקשרים הפוליטיים, האידיאולוגיים, או התנועתיים שהיו לו לפני כן, הרי "המרות היא מרות החבורה". אמנם היו פעילים כמו פאשה, שכבר בתקופת לובלין חיווה דעתו, כי על הקבוצה להיות עצמאית ולא לפעול בשתי חזיתות, אך אבא קובנר "בעל האוטוריטה העצומה" הכריע, כי עד התחלת השלב האופרטיבי (וזה נעשה אקטואלי רק עם בואם לאיטליה), יש לפעול בכל המרץ בפעולות לאומיות-כלליות, מתוך הנחה שהמרות תהיה של החבורה.

מן הראוי לציין שבארגון "הנקם" וכל-שכן בהנהגתו לא נכללו ראשי השומר הצעיר (למעט משה מאירי שהיה מקורב לקובנר). הפטריויטיזם התנועתי הקנאי והפעילות הפוליטית הבולטת של חברי השומר הצעיר היו להם למכשול, שהרי "הנקם" הוגדר כגוף א-פוליטי.

לשורות הארגון נתקבלו אותם חברי השומר הצעיר, עקיבא והנוער הציוני, שהיו חסידים מובהקים של רעיון הנקמה. מן הבולטים שבהם היו **קאז'יק מעקיבא** (מקורבם של אנטק וצביה), **בולק גווירצמן** (דב בן-יעקב) מראשי השומר הצעיר בצ'נסטוכוב, חברי השומר הצעיר מחוגו של קובנר בוויילנה, **פולדק וחבריו מעקיבא בקרקוב, מאניק** מהנוער הציוני.

חברי דרור לא הצטרפו מלכתחילה לארגון. בעניין רגיש זה של בחירת האנשים **מספר בצלאל קאק:** "הייתה סלקציה, היה מספיק שאמרו כי היו יחד עם אבא ב-פ.פ.או. בוויילנה, כדי להתקבל לארגון. את האנשים מבחינת תכונותיהם הכירה ויטקה יותר מאבא. לפעמים הייתה אומרת: לא, זה איננו האיש המתאים לנו. בדרך כלל האנשים שנתקבלו לחברות בארגון היו אלה שאבא או פאשה הכירו אותם".

נראה, כי בגלל התנאים המיוחדים בתקופת לובלין שחייבו השקעת המאמצים בפעולות "הבריחה" במאבק הרעיוני עם הקומוניסטים, הבונדאים ואנשי ה"קומיטט", היה היקפה של הפעולה הארגונית מצומצם למדי. בסך הכול נמנו אז עם הקבוצה כ-20 חברים ועדיין לא

נעשתה החלוקה הארגונית הפנימית של המחלקות ומפקדיהם. פעולה זו נעשתה בבוקרשט כאשר גדל הארגון ומספר חבריו הגיע כדי 50 – 60 איש. אז גם נקבעו הדפוסים: חובת השבועה שחלה על כל חבר חדש, חלוקה לקבוצות ומינוי מפקדים.

היסודות האידיאולוגיים והתכניות האופרטיביות

בעוד המלחמה בשלביה הסופיים, הקדישו החברים שהתרכזו בלובלין זמן ומאמצים לגיבוש מטרות הארגון, להתוויית תכנית פעולה ודרכי המימוש האופרטיביות. המטרה הבסיסית הייתה כפי שניסחה פאשה: "אנו ממשיכים במלחמה היהודית נגד הגרמנים". והיה ברור: מלחמה זו לא תתנהל בשיטות הקונבנציונאליות. "הנשק שלנו – לדברי פאשה – הייתה התודעה הקונסקבנטית, כי אין להעלות על הדעת שלא תהיה תגובה לאומית הולמת לרצח ששת מיליוני היהודים". קובנר המשיל את פעולות הנקמה שתכננו לקומקום של מים רותחים: "ממים רותחים חולטים תה, אך באדים העולים מן הקומקום אין הדבר אפשרי". רצה לומר, שכל עוד לא נמוגו רשמי הרצח של הגרמנים קיימת האפשרות של נקמה גדולה. **ולהלן:**

הרעיון היה מקיף: לעשות דין עם עם ומדינה האחראים לשואה – אקט שיותר בזיכרון העם הגרמני, שאין רוחצים בניקיון כפיים אחרי אושוויץ. וכשאומרים אושוויץ, אומרים הכול, ולא רק מה שמתמע ספציפית... מיד צריך היה לתת תשובה, האם הדבר הוא בכלל אפשרי? אמרתי לעצמי וגם לקבוצת החברים: כן, זה אפשרי, אם לא נירתע מאמצעים לא קונבנציונאליים.

כאמור, לא התכווננו ללכת עם נשק לקטול גרמנים, התכווננו למצוא אמצעים שיוכלו לפגוע חד-וחלק במספר גדול של גרמנים. אומר רק את זאת שבליבי, ואולי הוצאתי זאת גם מפי, שישה מיליון נגד שישה מיליון... הרעיון היה כנראה גלום וחבוי בעומד מאוויי האנשים "השרופים" האלה, שבעבור זמן מועט נתקבצו – גרעין של דבקים ברעיון ללא סייג... ברור היה לנו, שעלינו למהר, כי הזמן הכשיר לכך – זו התקופה הקצרה של כיבוש גרמניה, לפני שיתייצבו סדרי השלטון בה.

"הנשק הבלתי קונבנציונאלי, החמור והאכזרי – **כדברי קובנר** – הוא, כפי שאכזרית ובלתי-אנושית הייתה האקציה שהעצם הגרמני ביצע ביהודים; נשק כה קטלני, שאף אחד על-פי חינוכנו לא היה מסוגל לתאר קודם-לכן שיהפך לדבר מובן מאליו במחשבותינו." על טיבו של "הנשק הבלתי קונבנציונאלי" ועל מציעו **מספר פאשה:**

שורת שאלות מעשיות החלה להטריד אותנו: הכין? בגרמניה? באלו אמצעים? האם עלינו לבקש עזרת "ההגנה"?... היה ברור לנו, שמכאן ואילך יהיו חיינו קודש למימוש רעיון הנקם. אבל לא היה ברור לנו כיצד נממש רעיון זה. היה זה ד"ר ראובן פלדשוה (בן-שם) שבאחת הפגישות של המטה העלה את הרעיון של שימוש ברעל כדי לבצע מעשה נקם בהיקף גדול. הוא סיפר, כי בווארשה מתגורר יהודי, ידיד שלו, כימאי שפיתח נוסחה מושלמת להפקת רעל קטלני וקל מאוד לשימוש. הוא ניסה לאתר אותו ולהביאו אלינו, אך לא הצליח למצוא. מאז הוחל בחיפושים אחרי מקורות אחרים של רעל כזה.

בתקווה שהרעל יימצא, הוכנו שתי תכניות של הרעלה והעיקרית שביניהן **כונתה "תכנית א"** ולה הוקדשו מירב המאמצים. בהתאם לתכנית צריך היה להרעיל מקורות מים בכמה ערים מרכזיות בגרמניה מיד לאחר שחרורה, "כדי לפגוע באוכלוסיה גרמנית מובהקת באותן הערים, תהיינה התוצאות אשר תהיינה". **יולק חרמץ**, שעתיד היה להיות מפקד החוליה בנירנברג, הזכר ברב-שיחה של הקבוצה בארץ בדברים **שאמר קובנר בבוקרשט:**

אין להבחין בין גרמנים כאלה ואחרים, כיוון שגם הגרמנים לא הבחינו בין יהודים כאלה ואחרים. הם לא הבחינו בין נשים, גברים, זקנים, ילדים ותינוקות. את כולם הרגו. לכן צריך המעשה להיות מעשה של אי-הבחנה, החל בתינוקות וכלה בזקנים. ותדע ההיסטוריה, שהאקט הזה הוא אקט נקמה של העם היהודי המשלם להם כגמולם.

מלבד "תכנית א" הטוטאלית דובר גם על **"תכנית ב"** כ"תכנית-מגירה", במקרה שאי-אפשר יהיה תממש את "תכנית א". זו נועדה לפגוע באוכלוסיה ספציפית: במחנות של אסירי א.ס.א. וגסטאפו, בריכוזים המחתרתיים וכו'. נראה כי התכנית האלטרנטיבית הוכנה באיטליה. **בעניין זה מעיד יולק:** "תכנית ב' צצה כפשרה ולא כעיקר, כי אליה נתלוותה תמיד תכנית א'. אמרנו: אין לנו ברירה, אך לאחר שנבצע את תכנית ב', יש לנו סיכוי לבצע את א', כי היא העיקר".

בדבריו על "החלק האידיאולוגי" התכוון יולק לרעיון שהונח ביסוד הארגון: "שישה מיליון נגד שישה מיליון". פגיעה במחנות הא.ס.א. והגסטאפו בלבד היה בה משום ויתור אידיאולוגי על העיקר והליכה בקטנות. דבריהם של קובנר ופאשה שעמדו בראש הארגון עשויים להבהיר את הלך המחשבות בנושא זה.

דברים ברורים יותר על ההיבט ההתראתי באידיאולוגיה של הארגון **כתב קובנר ברומניה או באיטליה. וזו תמציתם:**

- א. סכנת ההשמדה של העם היהודי לא נעלמה עם מפלתו הצבאית של ההיטלריזם.
 - ב. עמים רבים נטלו חלק בהשמדתם של ששת המיליונים. אחרים מהם מוכנים להמשיך בה, כל אחד לפי דרכו. אסור שתישאר בתודעה האנושית דעה כי דם ישראל הפקר.
 - ג. אכזבתנו מהעולם החופשי מתבטאת לא רק בכך שלא מצאנו אצלם תשובה ופיצוי ראוי על החורבן, אלא יתרה מזו: ניסיון הפיוס עם המרצחים היה לנורמה, שמשמעותה גידול דור מרצחים חדש שיטפח תכניות רצח חדשות העלולות להתגשם עם פיצוץ חדש של השלום בעולם.
 - ד. משום-כך נוטלים אנו על עצמנו את המשימה לא להניח להשכחת האקט ההכרחי שיהיה יותר מנקמה: זה יהיה החוק של העם היהודי שנהרג. **"לפיקר יהיה שמנו 'דין': דם ישראל נוטר. שדורות רבים יידעו שיש דין בעולם חסר-הרחמים הזה.**
- חרדה זו לאפשרות של שואה חדשה שליוותה רבים בימים ההם באה לידי ביטוי גם בנאומו של קובנר במועצת הבריגאדה, אך אז לא הזכיר את תכנית הנקם והדגש בדבריו היה על "הבריחה", על "יציאת פולין-אירופה" מידית ועל "החטיבה".
- לשאלה "מי נתן לכם את האישור למעשה נורא שעלול היה לסבך עם שלם בהרפתקת דמים שאין לשער את תוצאותיה הגורליות?" **השיב פאשה ארוכות:**

א. אל נשכח שהיינו צעירים ריזיקאנטים ורגילים בהסתכנות. כל מה שעשינו בתקופת המלחמה ולאחריה היה ללא אישור של מוסד יהודי כלשהו. במחלת – בניגוד לדעתו של היודנראטוכך גם היציאה ליערות, בלובלין לאחר השחרור התארגנו בניגוד למנהיגות הציונית הותיקה, חברי "הקומיטט היהודי"; ב"ברחה" האי-לגלית פתחנו ללא הוראות והנחיות של המוסדות הלאומיים.

ראינו עצמנו כשליחי הגורל היהודי ולא כמקבלי הוראות ממנהיגים. מצפוננו היהודי הוא שהנחה אותנו. אנחנו עברנו את השואה ולא אנשי "המוסדות המוסמכים" בארץ שידעו על השואה אך לא חוו את מוראותיה. ואינני רוצה לדבר על הפרשה המעציבה של יחס היישוב בארץ בתקופת השואה כלפי יהדות אירופה שטבעה בים של דם. כפי שסיפר לך אבא, גם וייצמן, ראש העם היהודי ונשיא ההסתדרות הציונית אמר לו, שאילו היה בוא בגילו היה עושה אותו דבר – נוקם!

ב. דגלנו בשוויון-זכויות לרוצח ולקרבנו, מידה כנגד מידה, כלומר 6 מיליון קרבנות שלהם לעומת 6 מיליון שלנו, אם-כי היה ברור שלמעשה יהיה מספר הקרבנות שלהם כתוצאה מהרעלה קטן בהרבה. עקרון השוויון צריך היה להתבטא לא רק בכמות כי-אם באמצעים, כלומר: הם המיתו מיליונים ברעל, גם אנחנו ננקום ברעל. נקודת המוצא שלנו הייתה כי כל עם אחראי לשלטון שבחר. היטלר הודיע פעמים רבות על תכניותיו לגבי היהודים והרוב המוחלט קיבל את תכניותיו אלה בהתלהבות או בהסכמה שבשתיקה. את מי רצחו הגרמנים? יהודים שרובם היו עמלים: בעלי מלאכה, פועלים וחנוונים קשי-יום ועניים מרודים. הפרופגאנדה שלהם על "הבורגנות" היהודית האמידה הייתה אחד השקרים הנבזים שלהם. והרי הקפיטליסטים במבנה הסוציאלי-הכלכלי היהודי היו מיעוט מבוטל. למעשה ציפו הגרמנים לנקמה בהיקף גדול מצד היהודים שהצליחו להינצל, ולפיכך פחדו הם פחד-מוות ועיניהם היו נשואות לאמריקנים ולאנגלים שיצילו אותם מידם הנוקמת של היהודים.

ג. פאשה מרחיב את הדיבור בעניין "אקט ההתראה" עליו דיבר קובנר: ראינו את עצמנו אחראים לעתיד העם היהודי. רצינו על-ידי אקט הנקמה הגדול להזהיר ולהתרות בשונאי ישראל בדורנו ובדורות הבאים; רצינו לבתק אחת ולתמיד את שלשלת הרציחות וההתנכלויות לפרוץ את מעגל הרדיפות וההשפלה שהיו מנת חלקנו במהלך ההיסטוריה שלנו בגלות.

ד. בערי גרמניה היו אמריקנים, אנגלים, צרפתים וגם פליטים יהודים. מה היה קורה לאלה אילו הייתה מתבצעת תכנית ההרעלה במלוא-היקפה. על כך השיב בצלאל מיכאלי, כי הם ארגנו את הפעולה כך שתפגע רק ברבעים המאוכלסים גרמנים. כל התכנית הייתה צריכה להיות מופעלת בתקופה הראשונה שלאחר סיום המלחמה והייתה דחייה בשל הקשיים בהשגת הרעל שיתאים ל"תכנית א" במועד הראשון.

ה. לשאלה האם לא חששו כלל אבות "תכנית א", כי יישומה ישמש כבומרנג וגם אויבי העם היהודי ילכו בדרך זו ויסכנו את המשך קיומו של העם היהודי, **השיב פאשה:**

לעולם לא היינו מגיעים לרעיון על ההרעלה, אילו הגרמנים היו נלחמים בנו כפי שלחמו בעמים אחרים. והרי לא כך היה הדבר. אכזריות פראית כזאת שנקטו לגבינו לא נקטו לגבי שום אומה אחרת. בפולין, לדוגמה נרצחו שלושה מיליון פולנים: במלחמה, באושוויץ, במאיידאנק, במרד וארשה 1944. אך 90% נשארו חיים בארצם על אדמתם. אנחנו לא רצינו לכבוש ארץ כלשהי, אף לא נלחמנו מלחמת התגוננות לאומית. לו היינו במצבים כאלה לא היה עולה על דעתנו לאחוז בנשק נורא כזה. אך כאן היה המצב שונה. הגרמנים החליטו להשמידנו עד האחרון כפי שהם הכריזו בתעמולתם, לא כבני המין האנושי אלא כחולדות ועכברים. ילדינו החמודים ניצודו כחיות יער, זקנינו שתורתם-חוקתם הובלו כשוורים לטבח, אמהותינו, "די יידישע מאמעס", ואחיותינו הפורחות – כולן כולן נורו במערומיהן בבורות או שהורעלו בגז ציקלון וגוויותיהן נשרפו והיו לאפר.

1. **נימוק נוסף:** האימה מפני שואה חדשה קרבה-ובאה מצד העמים האחרים: היינו בטוחים כי מה שעשו לנו הגרמנים ישמש דוגמה לעמים, ששיתפו פעולה עימם בהשמדה וירצו להיפטר מן השרידים הניצולים. לפיכך נטלנו לעצמנו את הזכות לגמול לגרמנים לפי מעשיהם שלהם.

פאשה מסכם את הפרשה כדלקמן:

כשם שההשמדה הייתה ייחודית, גם הנקמה שתכננו הייתה צריכה להיות ייחודית. כלום יכולנו לעבור לסדר-היום לאחר השמדת המיליונים? אכן, לא השגנו את מבוקשנו. לא הצלחנו בעניין הרעלת המוני גרמנים, אך בכל זאת ירשם בהיסטוריה שלנו, כי היה גורם שהעז לחשוב על נקמה גדולה, קטלנית, לא קונבנציונאלית. עובדה זו תרתיע בלי ספק את כל מי שירצה בעתיד ללכת בדרכי היטלר... אני מייחס חשיבות לכך שהעם היהודי יידע, ויידעו גם אויבנו, כי קבוצה קטנה של צעירים יהודים, שרידי מבול הדמים, עמדה להתמודד מלחמתית עם עם גדול, שללא כל סיבה החליט וביצע מעשה ג'נוסייד כלפי עם מחוסר כוח ונשק. זו תמצית האידיאולוגיה של ארגון "הנקם", וחשוב להדגיש חזור והדגש כי ארגוננו לא היה רק ארגון לפעולות נקם, כי-אם היה לו גם בסיס אידיאולוגי רחב וממצה, מוצדק מבחינה מוסרית. בדין כל מי ששולל את עצם קיומנו, יהרהר בלבו איך היינו נראים בעיני עצמנו ובעיני עמים אחרים אילולא קם לאחר החורבן גרעין כזה של נוקמים.

היבט נוסף ומשלים לכל מה שנאמר לעיל אפשר למצוא **בדברי פולדק**, חבר "החלוץ הלוחם" בקרקוב, פרטיזן וניצול אושוויץ. לדבריו הייתה קבוצת "הנקם" "המשכה האידיאולוגי של המחתרת, בייחוד זו שבקרקוב". ייחודם של הקרקובאים היה בכך שהם הדגישו את החובה היהודית להציל את כבוד האדם והעם שהיו למרמס.

קבוצת "הנקם" הייתה "ביטוי אותנטי לכל ההרגשות של כל פרט ופרט שנספו בשואה". הייתה זו חובה אישית ולאומית, שתקום קבוצת נוקמים מבין השרידים של תנועות המחתרת, כשם שהייתה חובה מצפונית ומוסרית שתקום מחתרת לוחמת בתקופת האקציות. כשהצטרף לארגון "הנקם" הייתה לו הרגשה כי **זהו המשך של מורשת המחתרת בקרקוב:**

שאפנו לא רק להגיב על ההשמדה, אלא גם על יחס הביזיון הברוטאלי מצד הגרמנים כלפי העם היהודי שתרומתו לתרבות האנושית אינו מוטלת בספק. הגרמנים התירו את דמנו, ראו אותנו כתת-אדם, ביזו את יקירנו והתעללו בהם לפני שהוציאו אותם להורג. טבעי אפוא שצו הנקם חלחל בתוכנו ולא הרפה מאיתנו. **לא יכולנו להמשיך בחיים כל עוד לא נקמנו את דם יקירנו ואת כבודם שחולל!**

ביחד עם זאת היינו מודעים לכך שרק מעטים מאנשים "החטיבה" צריכים לעסוק במשימה זו ואילו רובה של שארית הפליטה חייבים לעלות לארץ-ישראל. לאחר פעילות ענפה ב"בריה", כאשר התחלנו בביצוע מעשי-נקם החלטנו להיפרד מכל פעילות אחרת ב"חטיבה" כדי לא להעמיד בסכנה את "הבריה" והעוסקים בה, אם כי באיטליה מילאו חברים אחדים שליחויות שונות שהוטלו עלינו מטעם "ההגנה" ומפקדת ה"בריה", בתור מלווי אוניות לארץ (בן-צור וקנת) ובשליחות לפולין שהיה בה סיכון (סנקה ניסילביץ' ועוד כמה חברים). אחר-כך חזרנו לארגון ומילאנו את התפקידים שהוטלו עלינו מטעם המטה. אוסיף, כי כולנו היינו מודעים לכך, שהמאבק על העלייה והמדינה הוא העיקר וחשבנו כי בפעולותינו אנו תורמים לביטחון היהודים והיישוב בארץ בעתיד.

מדבריהם של קובנר, יולק, פאשה ופולדק מסתבר, כי ארגון "הנקם" היה מושתת על מניעים אידיאולוגיים ועל יסודות מוסריים ומצפוניים וכן גם על לקחים היסטוריים ולאומיים. כל אלה לא מנעו התנגדות של רבים, שראו בכל תכניות הארגון הרפתקה מסוכנת של פורקי עול ומשמעת לאומית. מערכת היחסים המסובכים של הקבוצה עם גורמים ציבוריים שונים הייתה לה לרועץ, ובשלב מאוחר יותר גם חרצה את גורלה, כפי שיתברר בהמשך הדברים.

תנועת דרור ו"הנקם"

כאמור, נקבעה החברות ב"הנקם" בהתחשב ברמה המוסרית ובעבר המחתרתי הלוחם של המועמדים. לפיכך תמוה מאוד העדרם המוחלט של חברים מדרור ומבית"ר, ששלי ספק עמדו בקריטריונים הנ"ל, וביניהם ראשי התנועות עצמם. עובדה תמוהה זו עוררה פולמוס, שלא חסרו בו האשמות הדדיות ומרירות לא מעטה.

יצחק צוקרמן, בהערותיו לספרו של באואר "הבריה", מספר כי בעת המפגש בלובלין לא הועלה נושא הנקמה ונראה שאמנם כך הוא, אך הנושא נדון בשיחות האישיות בינו ובין קובנר. **יודקה הלמן**, ידידו וחברו הקרוב של צוקרמן, שמע ממנו כי "הוויכוח התחיל עוד בלובלין, וכבר אז נפרדו". יודקה סיפר כי "כאשר עניין הנקמה קרם עור וגידים ברומניה, הסתייגה צביה ממנו, והם (קובנר וחבריו) שמעו את הסתייגותה, והעמידו אותה בצד". יצחק וצביה – אומר יודקה – לא התעלמו בשום פנים ואופן מהצורך בנקם, אלא קבעו סדר עדיפויות, שלפיו ארגון שארית הפליטה וקבלת החברים שיבואו מברית- המועצות קודמים לכול.

הם גם חששו, כי ההתעסקות בנקמה תביא להשחתת דמותו של הצעיר היהודי, "אם אין הדבר מלווה האידיאה אלא בהריגת גרמנים". בייחוד התנגדו להרעלת בארות. **המרכיב המוסרי היה בעיניהם כבד-משקל**. הם גרסו כי "אין לנקום בכל הגרמנים, כי אם רק בנוגעים

בדבר". בעניין העדיפויות יש ליודקה סיפור אישי: "כעבור שנים אמרתי **לטוביה בוז'יקובסקי**: אילו הייתי שם, הייתי מצטרף לנוקמים. טוביה הסתכל בי כמה רגעים ואמר לי: מה אתה חושב, אילו עסקנו בזה, האם הייתה לנו תנועת דרור?

לפני שנביא את עדותו של **יצחק צוקרמן** עצמו בעניין זה, נשמע מה בפיו של **קאז'יק**, סגנו ויד-ימינו של צוקרמן בימי פעילותם המשותפת בצד הארי של וארשה. קאז'יק מספר, כי בשעות הפנאי הרבו דיירי פאנסקה 5 לעסוק בשאלה: מה יעשה כל אחד מהם בתום המלחמה, אם יישאר בחיים? דעתו הייתה שכשם שהתארגנו למרד בגטו יש גם להתאמן למען נקמה בגרמנים.

"רעיון הנקמה שהעליתי לפני צביה ואנטק – כך מספר קאז'יק – נראה להם גם אז פסול. דעתם הנחרצת הייתה, שבתום המלחמה שומה עלינו לעלות ארצה ולקיים תרי"ג המצוות של התנועה החלוצית. בשיחות רבות לא הגענו אף פעם בעניין זה לידי הסכמה". וכך היה גם לאחר השחרור, כשהגיע לבוקרשט והכיר את ויטקה ואת אבא קובנר. "מצאתי איתם שפה משותפת... ניסיתי להעלות את הנושא לפני צביה, שהגיעה לשם בערך באותו זמן, וראיתי שאין היא מקבלת את דעתי. היא הייתה סבורה, שעלינו לעלות ארצה בהקדם האפשרי. דרכינו נפרדו". ומה אומר יצחק צוקרמן עצמו בנושא זה?

בפעילותו של צוקרמן בלט הנטרול של גורם השואה ולקחיה והועדפה ההווייה התנועתית-הארצישראלית, שהייתה תמיד דומיננטית בארגונים החלוציים בגולה. לעומת הנקמה שמניעה היו בעיקר בתחום האמוציונאלי והמצפוני, הודגש בעמדתו של **י.צ. יסוד** הריאליזם המובהק. בדבריו שנתפרסמו באסופה "יציאת פולין" בולט יחסו השלילי לארגון "הנקם", כשהוא מסתמך על כמה דוגמאות המעידות לפי דעתו על אופיו ההרפתקני ועל עיוות המידות המוסריות של חברים בארגון (וכן על דבריו של מפקד "ההגנה" באירופה, נחום קרמר-שדמי):

יחסנו לנקמה בגרמנים היה חיובי... איני צריך להסביר פה, כי במשך שנים חיינו בהרגשה של נקמה... לא היה יהודי שנתן יד להקמת כוח יהודי מזוין, שלא חי את עניין הנקמה בגרמנים ושלא חיפש דרכים לנקום. אולם כאשר עמדנו על פרשת דרכים ועלתה השאלה איך לחלק את הכוחות המעטים, אמרנו: נעשה את כל המעשים הנחוצים... כלומר לא רק עבודה קונסטרוקטיבית ולא רק נקם אלא גם זה וגם זה ובהדרכתו של מרכז אחד. עצם הדבר שקבוצות הנקם היו תלושות (ממרכז תנועתי) – גרם לתלישות בהרבה דברים וגם לחוסר יציבות נפשית אצל הרבה מאוד אנשים שעסקו בעניינים אלה... הם לא ראו לנגד עיניהם יהודים חיים שנשארו לפליטה אלא רק את החורבן... הייתה סתירה בין הראיה, שלפיה כל הדברים הנעשים, גם פעולות הנקם, הם חלק אינטגרלי מפעילות התנועות הקמות לתחייה ובין גישתם של אלה שראו את הנקמה, שלא החשיבו את חינוך הצעירים ולא ראו את התארגנותם כחלק שווה-ערך עם פעולות הנקם.

להלן מסביר צוקרמן, כי על אדמת פולין לא הייתה אפשרות לנקום, חרף כל הטענות הקשות והמרות נגד הפולנים. הוא הדבר בליטא שהייתה חלק אינטגרלי של ברית-המועצות. את זאת אפשר היה לעשות רק בגרמניה, הרזרבואר של פושעים ופשיעה בערים ובמחנות השבויים... "שום באמת צריך היה לחפש את הפושעים".

בדבריו על עיוות המידות המוסריות אצל אנשים מסוימים בארגון "הנקם" מסר י. צוקרמן כי לפולין הגיעו חברי משלחת מהארגון שאמרו לו כי הם זקוקים לסכום גדול של דולרים והם מתכוונים להשיג את הכסף בכוח מיהודי מסוים שעיסוקו היה בבורסה השחורה, או אפילו **מדוד גוז'יק**, מנהל הג'וינט (שעימו עמד צוקרמן בקשרים הדוקים מאז ימי הא.י.ל. והפעילות בצד הארי של וארשה).

צוקרמן סיפר שהגיב בחומרה ואמר להם: אתם רוצים לשדוד את כסף הג'וינט המיועד לעזרת היהודים? להתנפל על יהודי, גם אם הוא עוסק בבורסה השחורה? ומה תעשו אם היהודי יתנגד? תפעילו את הנשק שלכם?... והתוצאה תהיה שתוסיפו עוד קורבן יהודי על אלה שכבר נספו בפולין. המעט בנקים יש בגרמניה?

סיפור נוסף בפי צוקרמן על קבוצה בראשותו של **מנשה גביסר**, שהגיעה אליו לפולין בסוף 1945 והציעה לו לעמוד בראש קבוצת "הנקם" בגרמניה (לאחר מאסרו של קובנר על-ידי הבריטים). הוא הביא את ההצעה לדיון ב"החלוץ" והוחלט בחיוב, בתנאי שיקבל את הסכמתם של הפעילים בענייני ביטחון מטעם "ההגנה" בארץ. וכך אמנם עשה: הוא יצא לגרמניה ונפגש עם הקבוצות שפעלו שם. הוא גם נפגש עם **נחום קרמר** (שדמי) שאמר לו: "אם יישאר אדם אחד ויחיד מהם על אדמת גרמניה – הוא יהיה מיותר". לאחר התשובה הפסקנית של מפקד "ההגנה" באירופה משך את ידו מכל העניין.

עד כאן עמדתו וגרסתו של צוקרמן. יצוין, שסיפורים אלה הגיעו למטה "ההגנה" בארץ וגרמו לסערת רוחות עד-כדי לחץ על קובנר שייצא מהר לווארשה כדי לעמוד שם על המצב בארגון. מדבריו של קובנר ניתן ללמוד, כי השמועות האלו היו בין הגורמים שחרצו את גורלו של הארגון. על כך ידובר בסוף הפרק.

בחוגי ארגון "הנקם" רווחו גרסאות אחרות, מהן מנוגדות או סותרות את גרסתו של אנטק. בראיון עם המחבר סתם קובנר את עדותו של צוקרמן. לפי דבריו שוחח עם אנטק וצביה עוד בלובלין, והם דחו את רעיון "הנקם" על הסף. הוא מסתמך גם על המסופר בספרו של קאז'יק "ובתוכי העבר".

קאז'יק היה קשור עם צביה ואנטק "מעבר לכול", והקרע איתם על רקע התנגדותם לפעולת הנקם, היה בשבילו ממש טראומטי". ובכל זאת עזב אותם והתחבר לקובנר ולארגון, חרף העובדה שבין שניהם "לא היה דבר ביוגרפי שקשר אותם". זאת ועוד אחרת: סיפר לקובנר, כי אנטק טען בעדויות שלו, בניגוד למסופר אצל קאז'יק, שהוא ודרור היו "בעד זה וגם בעד זה", אך כל דבר בחשיבות שלו ובעדיפות שלו, ו"לא היו סתירות בין הדברים". קובנר מספר על מעשה חמור שנעשה על-ידי אנטק כלפיו אישית וכלפי הארגון – מברק שנשלח על-ידי אנטק מלונדון ובו הוא קובע, כי קובנר קרוב בהשקפותיו ל"שטרניסטים" וכך גם חברותו. **אומר קובנר**: "על זה חקרו אותי כשנאסרתי. אני משתומם על אנטק שבתמימותו לא ידע, כי מברקים מסוג זה עוברים את בדיקת הבולשת הבריטית. ודאי, סיפר לו מישהו איזה 'לשון הרע' עלי או סתם הלעיז, ובעת מאסרי לא הבינותי למה חוקרים אותי על כך שאני שטרניסט".

מדבריו של קובנר עולה השאלה: האם נכון הדבר שאצל יצחק צוקרמן עמדו שני הדברים, העבודה הקונסטרוקטיבית והנקם, על מישור אחד, למה לא עשה כל פעולה בעניין הנקם? קובנר מייחס את המחזל הזה ל"אובססיה שהייתה לאנטק", ובמידה רבה גם ל**סטפן**

גראייק: הידידות שלהם עם ראשי השלטון בפולין, שאותם הכירו במחתרת ובמימי המרד הפולני, היא שמנעה מהם לפעול בעניין הנקם. במצב דברים זה הגיע קובנר כבר בלובלין למסקנה, כי "רק אנשים 'שרופים', שמוכנים להקריב הכול ומוכנים לעשות דבר שהוא מעבר לתפיסה של אדם מן היישוב, יכולים לטפל בנקם".

על הטענה שידידות זו עם כמה מראשי השלטון בפולין תרמה לא מעט ל"בריחה" שהייתה למפעל מרכזי של התקופה, השיב לי קובנר בין השאר: "האם אפשר היה לאחר הכול לחזור לחיים רגילים? האם העולם שווה את זה, האם אפשר היה לחזור ולבנות את המסגרות התנועתיות, והכול כמנהגו ינהג?" הפריעו לו "הסופר-נאמנות" של אנטק לתנועה, הניסיונות להוכיח לאחר המלחמה "שהתנועה, הרעיון שלנו ניצח, שעה שאף תנועה לא ניצחה, כי הלוא האמת היא, שכולנו נוצחנו וכולנו טעינו".

מדבריו של קובנר ושל צוקרמן **מסתברת המסקנה** כי תכונותיהם האישיות של שני המנהיגים הן שהכתיבו גם את המהלכים: יצחק צוקרמן הריאליסט, האמון על המורשת החלוצית מימים-ימימה, העדיף את המעשה הקונקרטי והשליך יהבו על שיקום התנועה בנוסח החלוציות הקלאסית, תוך דילוג על פעולתו הייתה פולין בשלטון קומוניסטי ובתחומה פעל לביסוס חזית פעולה ציונית בתנועות ובארגונים והיציאה מפולין בהסכמה שבשתיקה של השלטון.

לעומתו היה אבא קובנר המשורר, איש חזון ורגש, שנשא בחובו "ייסורים של מיליונים", כלשון המשורר הפולני אדם מיצקביץ', חווה במלוא ישותו את העבר הטרגי של עמו ואת החרדה לגורלו בעתיד. לאחר שהמסר שלו על ההכרח לנטוש את גיא-ההריגה נקלט בלב המוני היהודים באירופה, ראה הכרח לעצמו לפעול בכל רמ"ח ושס"ה שלו כדי לקיים את צוואת המיליונים שנספו ואת צו מצפונם – לעשות חשבון עם רוצחי עמו ומשפחתו. עם היות רעיון הנקם פופולארי מאוד, נראה המעשה עצמו לא בגדר ההשגה ומכל מקום מחירו היה בדידות, סבל, ייסורים ואיבה.

הדוגמאות שהביא צוקרמן על העיוותים והשחיתות של אנשי "הנקם" הסעירו את מוסדות "ההגנה" בארץ, אך ספק רב אם העובדות הוצגו בארץ כהווייתן. שני הפרטיזנים שהיו מעורבים בפרשת "השוד", היו בעלי עבר מפואר של פעולות מחתריות ולחימה, וגם לאחר השחרור מילאו שליחויות מסוכנות ותפקידים חיוניים ב"בריחה". מכל הבירורים עימהם ועם מפקיד הארגון בעניין עולה, כי הייתה זו כנראה יוזמה עצמית של האנשים שיצאו לפולין להביא "קצת כסף" ולא לחזור אל חבריהם בידיים ריקות. כך, יש לשער, נולדה התכנית לביצוע ה"אקס" על היהודי שהתעשר מעסיקו בבורסה השחורה.

כפי שהוברר יצא האיש מכל העסק בריא ושלם ויכול היה להמשיך בעסקיו באין מפריע. ובעניין ה"תכנית" לשדוד את כספי הג'וינט – שני המרואיינים מנערים חוצנם. ודאי הוא, כי צוקרמן לא בדה את כל זה מלבו ונראה כי יש לקבל את גרסת פולדק שהיה מעורב בשיגור הקבוצה לפולין. לדבריו יש לייחס את כל הסיפור על "השוד" לשגרת-לשון של החבר'ה בשעת מצוקה בנוסח "אין כסף- בואו נשדוד בנק"... הוא משער, כי כמו במקרים אחרים, באחת הפגישות, שהייתה מלווה כרגיל בלגימה הגונה של יי"ש, השמיע מישהו את הרעיון כי הדמיון הטובה עליו והסיפור "עשה לו כנפיים"...

מסובך יותר הוא הסיפור על ההצעה שהביא מנשה גאוויסר (גיבסר) בשלהי 1945 ליצחק צוקרמן שיקבל את הפיקוד על הארגון לאחר מאסרו של אבא קובנר. מנשה עומד בעקשנות על כך, שלא הייתה זו יוזמה אישית שלו בלבד וכי ההצעה הובאה על דעת חברים מן הארגון וביניהם פאשה. פאשה המפקד אחרי יציאתו של אבא קובנר למסעו לארץ טוען להד"ם:

עם מנשה נפגשתי מספר פעמים בבוקרשט ובפאריס. פעם אחת בנוכחותו של נחום שדמי... היינו בעיצומן של ההכנות לביצוע "תכנית ב" ולא נזקקנו לעזרה ולא-כל-שכן לעזרת אנטק, שידענו מכבר כי הוא נגד הארגון ונגד פעולות נקמה. כלום סביר להניח, שאני כראש הארגון וכמי שהשקיע בו מאמצים רבים, אפנה למנשה שיפנה לאנטק ויציע לו את הפיקוד? אנטק מספר, כי הוא נפגש עם קבוצות החברים בגרמניה. ראשית, ככל הידוע לי, לא נפגש אנטק עם חברים שלנו בגרמניה, שכן אילו היה כדבר הזה, הייתי יודע על כך. שנית, אם היה בפאריס, מדוע לא בא אליי? כמי שמתעתד לקבל את הפיקוד על הארגון, האם לא היה חייב לבוא בדברים עם מי שעומד בראשו? הוא לא בא אלי, אלא הלך, לדבריו, לשאול את נחום קרמר (שדמי) שלא רחש לנו אהדה יתרה...

לדברי פאשה כל הסיפורים בנדון מטרתם אחת: להשמיץ את הארגון שחבריו היו נאמנים לרעיון והיו מוכנים לשם כך לסכן את חייהם. ואם נניח כי אמנם היו שני חברים שנהגו לא כשורה ובניגוד להוראתי המפורשת שלא ללכלך את ידיהם בדברים כאלה – האם על כל הארגון יצא הקצף? על המטה? עלי?"

נראה, כי שורש הדברים הוא באי-הבנה מצערת. על כך מצביעה גם עדותו של פולדק, שהיה מקורב מאוד לאנטק, שאותו זמן היה בפריס והשתתף במפגשים עם מנשה גאוויסר. בעדותו בכתב מביע פולדק את הסברה, כי אצל מנשה, שהיה אז מאנשי דרור המובהקים, אך יחד עם זאת גם אוהד מושבע של קבוצת "הנקם", התקבל הרושם משיחותיו עם פעילי הקבוצה, כי לאחר מאסרו של קובנר הייתה הקבוצה מעוניינת בתגבור כוחה על-ידי אישיות מרכזית בתנועה, ואולי מישהו מתוך הקבוצה העלה את שמו של אנטק. גם פולדק שולל את האפשרות, כי פאשה הביע את הסכמתו להעברת הפיקוד מידי למישהו אחר. לדעתו של פולדק סביר להניח, כי בשל התבטאות לא ברורה, התרשם מנשה כי קיימת הסכמה לראות את אנטק בצוות המוביל של הארגון. מכל מקום, הסתירה בין הגרסאות נשארת בעינה. לדאבונו, רות כמותה בחקר התקופה.

הבעיה של שיתוף הרוויזיוניסטים

עניין מוקשה ובעייתי הוא גם אי-צירופם של בית"ר-הרוויזיוניסטים לארגון "הנקם". למעשה, היה רקע נוח לשיתופם ובעיקר מבחינה אידיאולוגית. כמוזכר, צורף אחד ממנהיגיהם, ד"ר ראובן פלדשוה, למטה הארגון בלובלין ואף תכניתו על השימוש ברעל נתקבלה והונחה ביסודן של שתי התכניות א' וב'. הוא סולק מן הארגון מאותה סיבה שבגינה לא צורפו הרוויזיוניסטים, כפי שתיברר להלן.

לפי לזר, הועמדו כבר ביום השחרור במרכז תכניותיהם **שתי המטרות**: "נקמה בגויים ויציאת אירופה". זכור יזכור עמלק את אשר עשה לנו וכל גויי הארץ, כי אין דם יהודי הפקר, ובראש ובראשונה נשלם לעם הגרמני כגמולו... והעונש יהיה כבד ככובד הפשע... לא לחינם שרדנו - 117 -

עלי אדמות... על השמדת מיליוני אחינו ננקום בהשמדת המוניהם". והרי השקפה זו הייתה גם נחלתו של ארגון "הנקם". מדוע לא צורפו אפוא לקבוצה הנוקמת?

את הסיבה לכך מגלה אבא קובנר המדגיש, כי דחייתם משורות "הנקם" הייתה בניגוד לקנה-המידה הראשוני והברור שהיה מקובל עליו מאז ימי פ.פ.א. ועד לימי ראשית ה"בריחה" ו"החטיבה": שותפות מעבר לכל המחיצות הפוליטיות-תנועתיות. כך גם נהג לגבי הקבוצות שהוכנסו לארגון וכשעלתה השאלה, מי יופיע בפני הבריגאדה, הציע שיופיעו שניים: הוא ו**חיים לזר**, "דבר שהיה מוזר אפילו לאנשי הבריגאדה". למשלחת הראשונה, שעמדה לפרוץ את הדרך לרומניה ולארץ, הציע את **ניוסיה ליובוצקה**, פעילה מרכזית בשורות בית"ר, ורק בעטיו של אירוע רומנטי בחייה לא יצא הדבר לפועל. מספר קובנר: טבעי היה אפוא להכניס את חיים לזר בסוד העניין, אך באותו זמן נודע לו מפי איש בלתי-מפלגתי, רציני ומכובד, כי פעילי אצ"ל תכננו לפגוע באובייקט בריטי בפולין כחלק ממלחמתם בבריטים והציעו לו להצטרף לפעולה. אותו איש בא אל קובנר וסיפר לו על כך, וקובנר אמר לו: "אל תעשה זאת, אנחנו עדיין לא בארץ-ישראל, אנחנו צריכים לעשות את החשבון עם הגרמנים". קובנר גם גילה לו על הקמת ארגון למטרת נקמה בגרמנים ועל תכניותיו. לימים סיפר לו האיש: "... **יצאתי [ממך] ואמרת: אלוהים! יש נקמה, תהיה נקמה**", והצטרף לארגון. הוא גם תרם תרומה נכבדה לביצוע אחת הפעולות החשובה של הארגון.

אז החליט קובנר, כי אין לשתף את הרוויזיוניסטים בעניין הזה ומה שאין כן, שיתופם ב"חטיבה".

היה אליבא דקובנר, גם גורם נוסף לאי שיתופם של הרוויזיוניסטים בארגון. כפי שהוזכר כבר, נקבע בארגון הכלל, שאין מצרפים פעילים המקיימים קשרים "הדוקים מדי" עם שליחי תנועותיהם מהארץ ומקבלים הוראות מהם. קובנר מעיר, כי על רקע זה נוצר "קרע עמוק ביותר" בינו ובין חבריו לתנועה בעבר. לדבריו קיימו פעילי בית"ר קשרים הדוקים מאוד עם השליח שלהם יוסף קלרמן בעת קיומה של "החטיבה" – קשרים שחרגו מגבולות החברות האישיות. "הייתה חליפת מברקים ולמעשה שימשו כמודיעים שלו".

לא ייפלא, כי אי שיתופם ב"נקם" עורר התמרמרות בקרב אנשי בית"ר. לזר נותן ביטוי להרגשה זו כשהוא תורף את ראשי הארגון ומספר בהרחבה על כשלון פעולתם בלי להזכיר כלל את מסעו של קובנר לארץ כדי להביא את הרעל לביצוע "תכנית א" ואת מאסרו הממושך שגרם לביטול התכנית ונקיטת "תכנית ב" (פעולות במחנות אס-אס וגסטאפו) **לזר** מנסה גם להפחית בערכה של הפעולה הגדולה שבוצעה במחנה האס-אס בנירנברג. **הוא כותב:**

עם תום המלחמה, במיוחד לאחר תבוסתה של גרמניה, הגיע הזמן לקיים את הצו השלישי ("נקם ישיב לצריו"), אך כל אימת שניסו להעלות נושא זה בין ראשי "החטיבה" נתקלנו בקיר אטום – אי-רצון מוחלט לשוחח על נושא זה... עדיין השעה לא כשרה, כי יש עניינים יותר דחופים לעסוק בהם ובבוא היום יעסקו בכך... נודע לנו, שקבוצה של חברינו מאתמול מקיימת מחתרת... עדיין לא ידענו במה עוסקת מחתרת זו, אך ידענו שאף בית"ר לא נמנה עם קבוצה זו... אך כאשר נודע לנו שמחתרת זו היא נקמה, וכאשר נודע לנו, מי הם העומדים בראשה, ידענו שצו מקודש זה לא יבוצע, שהחלום על נקמה בגרמנים לא יתגשם, בוודאי לא כפי שקיוונו ואכן, תחזיתנו הייתה נכונה.

מדוע לא הקימה אפוא בית"ר ארגון נוקם משלה? מדוע לא קיימו את אחד משלושת הצווים המקודשים שלהם? על כך **משיב לזר**: "האמת הפשוטה היא שהרגשנו, שלא יהיה בכוחנו להרים משא כבד זה המצריך משאבים כספיים ואמצעיים טכניים גדולים". הם החליט להכריע בעניין כשייפגשו עם חבריהם לדעה בבריגאדה וקיוו כי בכוחות משותפים יוכלו לגשת לפעולה. לאחר בחינה ראשונית הוברר שאין ברשותם האמצעים הדרושים לכך. הוחלט להמתין לבואם של שליחי אצ"ל מן הארץ. כאשר הגיעו השליחים לאיטליה והועלה בפניהם עניין הנקם, שאת ביצועו דרשו אנשי בית"ר במפגיע, "נכונה לנו אכזבה": השליחים טענו, **שכיום מתנהלת מלחמת חורמה בשלטון הבריטי ורק למלחמה זו צריך לגייס את כל הכוחות, האמצעים והמשאבים האנושיים, הטכניים והכספיים**". "יום הניצחון קרוב" – אמרו הם, ולאחר הניצחון יתפנו לענייני הנקמה, שבחשיבותה הכירו ותמכו בתכניות בכל לב. "אולם – מסכם לזר – למרבה הצער, הדבר לא נתגשם לעולם. זו הייתה טרגדיה בשבילנו, כישלון שאין לו כפרה".

לזר אינו מבקר את עמדת אצ"ל שהעדיף את המאבק נגד הבריטים על הנקמה בגרמנים, אך לעומת זה תולה הוא את קולר האשמה באלה שמנעו מבית"ר פעולת נקם על-ידי אי-צירופם לארגון. הוא מצטט "אחד או שניים" מראשי קבוצת הנוקמים שכביכול אמרו שאילו היו משתפים את הבית"רים ומכניסים אותם בסוד הדברים "ניתן היה להניח, שמהלך העניינים היה נוטה לכיוון הנכון ופעולות הנקם היו מתבצעות כפי שחלמו וכפי שניתן היה לבצען".

קביעה זו אין ליישב אפילו בדוחק. ראשית, ארגון "הנקם" היה קשור ליריבתו של האצ"ל – "ההגנה", ומן הנמנע היה לפעול תוך זיקה לשתי הרשויות ה"צהובות" זו לזו. שנית, הגורמים שמנעו את "הנקמה הגדולה" בגרמנים לפי התכנית העיקרית של הארגון, "תכנית א", שונים במהותם מן "המחדל" של אי-שיתוף אנשי בית"ר, ולמעשה, דומים הם להליך שפעל גם לגבי תכנית הנקם של בית"ר: התערבותם של גורמים ארצישראליים, שסולם העדיפויות שלהם היה שונה מזה של הנוקמים, שרידי השואה. ומה שחשוב ביותר, גורמים חיצוניים הם שהכריעו, ובעיקר מאסרו של אבא קובנר בנמל טולון שעה שהיה קרוב למטרתו וברשותו האמצעים הדרושים לביצוע "תכנית א".

מסעו של א. קובנר לארץ

תכנית הנקם שהוכנה בבוקרשט כללה סעיף על יצירת קשרים עם מנהיגים יהודים כדי להיעזר בהם בריכוז מידע, בהשגת אמצעים כספיים וכו'. בצד רשימה מוצפנת של מפקדי קבוצות הייתה בידי הקבוצה הראשונה שיצאה לאיטליה ב-13 ביוני 1945, חודש לפני היציאה של רוב הקבוצה והמטה, רשימה שכללה שמות של יהודים שהיו צריכים להוות את המשענת לקבוצת הנוקמים. ומספר קובנר:

אמרנו לעצמנו: זוהי אחריות נוראית... גם בגטו, לאורך כל הזמן כמעט עד הסוף, קיוויתי לא לשאת [לבדנו] על כתפיו הצעירות את האחריות הציבורית הנוראית שהטלנו על עצמנו. חיפשנו יהודים הנחשבים למנהיגים שיצטרפו לרעיון ההתנגדות. לצערנו, לא מצאנו אז כאלה, כך גם כאשר גיבשנו את הרעיון הנורא של נקמה טוטאלית... אמרנו: אין אנו מטורפים, גם לא

פושעים, אנו רוצים לעשות זאת בשם העם היהודי ומישהו צריך לעזור לנו ולהיות שותף לרעיון הזה.

כשהגיעו אנשי הקבוצה לאיטליה התברר, כי הכתובת הבלבדית היא הבריגאדה. הוחל אז בחיפוש אחרי "ידידי אמת" מבין הנהגת הבריגאדה ואמנם נמצאו כאלה. לדברי קובנר "היה בכך הרבה סיפוק". היו אלה "טובי האנשים". הוא נוקב בשמותיהם: **מאיר גרובובסקי, מוטקה חדש, בן-ציון ישראלי, מרדכי סורקיס מקרב אנשי מפא"י ויהודה טובין, פנחס גרונר, שייקה ויינברג, מאירקה דווידזון, בנימין כהן מפעילי השומר הצעיר. כן היו אישים בולטים מתוך "ההגנה" כמו אליהו כהן (בן-חור) וישראל כרמי.**

ברם, ככל ש"ניסו ללכת גבוה יותר" נתקלו באי-הבנה. נתגלו גם קשיים שבבוקרשט לא נתנו דעתם עליהם. התברר כי "**תכנית א**" מעוררת התנגדות אצל רבים ולפיכך הוחזקה בסוד ודובר בעיקר **"תכנית ב"**, היינו פעולות נקם במחנות שבויי האס-אס והגסטאפו. קובנר מוסיף, כי "מן השפה ולחוץ" דובר גם **"תכנית ג"**, זאת אומרת – ציד נאצים, אף על פי שהוחלט כי אין עוסקים בזה כלל. ועוד התברר כי את "האמצעים הרציניים והמשופרים באיכות גבוהה" אפשר להשיג בעזרת "ההגנה", אך כל הגוש הזה של ידידים, "האנשים המצוינים", חרף ההתפלגויות השונות, היו אנשים ממושמעים ולויאליים כלפי המוסדות שלהם היו למעשה כפופים "המוסד" ו"ההגנה". אישור מצד אלה היה דרוש לכל פעולה "ממשית". בלעדיו יכלו הנוקמים לזכות באהדה, ידידות ועזרה הומניטארית, אך לא באמצעים למימוש התכניות.

במצב דברים זה באו הידידים, ובייחוד **מאיר גרובובסקי (ארגוב)** אל קובנר ויעצו לו שהוא עצמו ייצא לארץ-ישראל ויפגש שם עם המוסדות ועם מטה "ההגנה". שליחות זו עוררה ספקות. קובנר עצמו היסס וכן גם חבריו.

בינתיים התברר מעל לכל ספק, ששום דבר לא יעשה בלי אישור "מלמעלה" ואפילו צפויה הוראה לבריגאדה שתנתק את הקשר עם הקבוצה, "ולא יעזור פה שום דבר". ולא זו בלבד, אלא ששוגרו גם מכתבים לארץ, שהיה בהם כדי ליצור אווירה של אי-אמון והתנגדות לקבוצה ולתכניותיה. גם בקבוצה עצמה גברו הספקות לגבי האפשרות להשיג באירופה ההרוסה את האמצעים לביצוע התכנית. קובנר מספר: "גם לאחר שנפלה ההחלטה על נסיעתי לארץ, כל הזמן נרתעתי. הייתה לי תחושה, ואני איש אינטואיציה, שאסור לי לעזוב אותם". כדי לדחות את היציאה נאחז קובנר באפשרות של פגישה עם מ. שרתוק, בעת שעבר את שווייץ בדרכו לכינוס הציוני הראשון בלונדון בתחילת אוגוסט 1945. רב-סרן מדליה מהבריגאדה, שמוצאו משווייץ, הדהיר אותו בג'יפ שלו לשווייץ. הם איחרו. שרתוק וגלילי כבר לא היו בז'נבה כשהגיעו לשם. ההחלטה נשארה אפוא בתוקפה: קובנר יוצא לארץ.

לימים קרא א. קובנר באוזניהם של פעילי הקבוצה בארץ קטע ממכתב שכתב לוויטקה רעייתו לאחר הפרידה בנמל טאראנטו. נאמר בו בין השאר:

אני רוצה לכתוב לך שקשה היה לי לאמרו לך. דומני ששום תפקיד לא היה קשה לי כמו זה. איזה עצב טורד על לבי כמו אבן... כולי רעדה כאשר אני חושב על מה שהשארתי מאחורי... חוששני ש"החטיבה" תתפורר עוד לפני דיוני ביישוב. אם תהיה עלייה, ואכן היא תהיה וגדולה תהיה, אז ייבקע הכול – כל מה שבנינו ולא לייזר ולא אחרים יוכלו להציל. רק עכשיו נודע לי

על מכתב של לידובסקי לפאשה ובו הוא מתמרמר על שלא נמסר לו מידע בעניין. והרי עשינו את זאת במודע מפני שרצינו שפעילותנו תתחלק בין הרשויות והוא לא הבין זאת והדבר הכאיב לי מאוד...

בקשר לבואי לארץ: יודע אני כי למעשה לא אצליח לפעול שם... ככל שאני רוצה לחדור למחות העניינים ולפסיכולוגיה, אני יודע כי הנני נתקף בייאוש. אין לי מה לעשות שם. אני יודע שהמסע ישבור אותנו לחלוטין. מעולם לא הייתה נסיעה אצלי מתוך דיכאון כמו נסיעה זו, אם כי האינטימי קשור עם הכלל.

ניבא ולא ידע מה ניבא. האיש "בעל האינטואיציות", כפי שהעיד על עצמו, חזה את עתידות מסעו ואף נוספה לו מנת-ייסורים אישית – להיות אסיר במשך חודשים בכלא הבריטי, נתון ימין ולילות רבים לחקירות מתישות ופחדים מפני הצפוי לו ולרבים אחרים אם תתגלנה העובדות לאמיתן.

חרף ההיסוסים והחזיונות הקודרים יצא קובנר כשהוא מודע לכורח המעשה ואף מלווה נצנצי תקוות. ראשית, הוא וחבריו המחכים למוצא-פיו הולכים לעשות "דבר נוראי", מן ההכרעות הגדולות מההיבט הלאומי ותוצאותיו מרחיקות-לכת. ואין ספק כי מצדדים שונים יבואו ויטענו: מי שמך בכלל? ואמנם, לפי עדותו, "כל עוד לא נפגש עם ארץ-ישראל, לא היו בשבילו "אוטוריטות" שהוא צריך לקיים איתן קשר בעניין הנקם. הבריגאדה הייתה רק "פיסת ארץ-ישראל", ואם יזכה בארץ לקבל את אישור "ההגנה" לפעולה ואף עזרה מסוימת, תהיה בידו התשובה לשאלה המטרידה ואף "תמיכה חומרית ואנושית".

לא כך התגלגלו הדברים במציאות. כבר ברדתו מן הרכבת ממצרים המתין לקובנר שליחו של שאול מאירוב (אביגור) שהביאו לבית אמו בחולון. שם היה כבעין "מאסר בית". **במשך שלושה ימים ערך לו ש. מאירוב תחקיר**, וזאת בשיחה לבבית, כשקובנר מדבר ומאירוב מקשיב ורק זורק מדי פעם שאלות. ביום השני לבואו הגיע ישראל גלילי ולסירוגין עוד מישהו.

חבריו של אבא לתנועה וחברים מווילנה חיפשוהו ולא יכלו לעלות על עקבותיו עד ש"שוחרר". מאירוב תהה על קנקנו: התחיל בשאלות בעניין "חטיבת שרידי יהדות אירופה", "בריה" וכו', ולפי התרשמותו של קובנר רצה לשמוע ממנו הצהרות ברורות בתחום הפוליטי. "אצלו הצד הפוליטי והצד הבלתי-לגלי היו שלובים, כעין מיקשה אחת". הוא רצה לדעת אם כל מה שמספר "האורח" הוא אמת. קובנר חש שיש דברים בגו.

לאחר ימים רבים, כאשר חיפש בארכיון "ההגנה", מצא מכתבים על "החברה" שהולכים בגדולות, ויש בהם סכנה ליישוב, וצריך להיזהר מפניהם, ומי יודע אם אין בהם תוספת כוח לאצ"ל וללח"י ואף גרוע מזה.

בין השאר שאל אותו שאול: "האם זה נכון שאומרים עליך, שאתה כמו סטאלין ומה שאתה מוציא מפיו, מיד מקיימים?" בדברי קובנר אין אזכור לנושא הנקמה באותן השיחות, אך קרוב לוודאי שגם נושא זה עלה בין היתר, אך משפט אחד של אביגור נחרת בזיכרונו: "אתה יודע – אמר לו שאול – מי היה 'השומר'?" "כן, בוודאי, התחנכנו על זה" – השיב לו קובנר. "אנחנו הרסנו אותם – אמר שאול – ואם אתם לא תקבלו מרות לאומית, לא תוכלו לעשות דבר".

דבר הלמד מעניינו, כי אביגור כיוון לעניין הנקמה. וקובנר מסכם: "נשאר בי הרושם שאביגור ז"ל היה אמביוולנטי בנושא זה ולא היה ברור לי אותה שעה אם לאמביוולנטיות הזאת היו גם השלכות מעשיות". נראה, כי נחום קרמר (שדמי) שהיה אחראי ל"הגנה" באירופה – ויחסו לארגון היה מלכתחילה שלילי – הזין את שאול במידע שהיה בו כדי להחשיד את קובנר, ובעיקר כדי לדעת אם יקבל מרות של המוסדות המוסמכים או שיהיו אנוסים לנקוט נגדו אמות-מידה ואמצעים כפי שנקטו בעבר לגבי "השומר". את החזקתו "במעצר-בית" במשך שלושה ימים מסביר קובנר: "הייתי חידה בשביל רבים, ואני יכול להבין שאביגור רצה לפקוח עליי".

גרשון ריבלין, שהיה מקורב לשאול והיה במגע רצוף עימו שנים רבות, נשאל על "המאסר" המוזר הזה. על יסוד ידיעתו את אורחו וריבעו, פסק ריבלין כי לא היה כאן "מאסר" כלשהו, אלא היה זה ממנהגו של שאול להזמין לבית אימו בחולון אנשים שעוררו את סקרנותו כדי "לסחוט" מהם את המידע שנזקק לו, ואחד מאלה היה כמובן אבא קובנר, שהרי אין ספק, שאישיותו של המנהיג הצעיר ששמו הולך לפניו ריתקה את תשומת ליבו. ואולי סיבה נוספת "למעצר" התמוה היא העובדה ששאול סבל ממחלה כרונית וכל-אימת שזו תקפה אותו היו פניו מתנפחים ובמצב זה העדיף להישאר בחדרו. יתכן, מסביר ריבלין, שהפגישה עם קובנר הייתה בזמן שהמחלה תקפה אותו. מכל מקום, בואו של קובנר לארץ היה אירוע תנועתי מסקרן וגם חשוב. עניין "הנקם" רק הגדיל את המסתורין שנכרך סביב אישיותו.

לאחר "שחרורו" מן ה"הסגר" של שאול אביגור התחיל קובנר לטפל בעניינים שלשמש הגיע לארץ-ישראל – ענייני "הנקם", ובראש ובראשונה – ליצור קשרים עם ראשי "ההגנה". הקו שנקט היה שלא לדבר עם אנשי שיחו על "**תכנית א**" כי אם רק על "**תכנית ב**". גם בנוגע לזאת נהג זהירות ונמנע מהצגה קונקרטי של העניינים ברצותו להיווכח קודם כל לאן נושבת הרוח. אך הוא גם אמר ברורות: "אנו מחפשים דרך כיצד לבצע את הדבר הזה, שאנו חייבים לבצע... באתי לבקש עזרה, אך נעשה זאת גם בלי עזרה". קובנר הדגיש בשיחותיו כי חבריו בחו"ל חושבים, שבמבצע שהם יוזמים אין משום סיכון חייהם ולאחריו הם יבואו לארץ להגשמה.

עד-מהרה התברר לו כי במטה ההגנה אין אחדות דעים בנושא שהעלה וגם אלה שמתייחסים בחיוב לרעיון הנקם **מתכוונים אך ורק לתכנית ב**: פעולת נקם במחנות שבויי האס-אס והגסטאפו. על תכנית א' ידעו לדברי קובנר רק שלושה אנשים ואין הוא נוקב בשמותיהם וגם אינו מגלה אם השלושה תמכו בתכנית. מראשי "ההגנה" **תמכו בו חברי המטה** ישראל גלילי, יצחק שדה, שמעון אבידן וברוך רבינוב. הוא נפגש גם עם **ראש המפקדה הארצית משה סנה** שממנו קיווה לקבל עזרה, אך סנה בא אליו בשליחותו של יצחק גרינבוים, **בעניין בנו הבכור, אליעזר. הוא סיפר לו, כי גרינבוים מזועזע לאחר שהגיעה אליו שמועה, שקובנר ואנשיו עומדים להוציא גזר-דין מוות נגד בנו שהיה חשוד בשיתוף פעולה עם הגרמנים כ"קאפו" והוא חייב להיפגש עימו כדי להרגיעו וכך עשה.** הוא אמר לגרינבוים שאיננו מכיר את בנו ואנשיו לא יעשו דבר כזה בלי אישור שלו, ובדרך-כלל אין הם עוסקים בדברים כגון אלה.

כבר בתחילת ביקורו בארץ רמז לו יצחק שדה, לבל יתרכז במגעים רק עם אנשי המוסדות, כי אם ינסה לאתר "אישים כלבבו". מפיו של ברוך רבינוב, איש השומר הצעיר, נודע לו, כי נערכו

דיונים במטכ"ל, בפורום מלא או חלקי, בעניין המסוים אך ללא החלטות. הוא נוכח לדעת, כי רבים מנסים לתהות על מהות הגוף שבשמו הוא מופיע: "ראיתי קודם-כל שרצים ממני לויאליות פוליטית או הצהרה פוליטית, למי נהיה כפופים". על שאלות אלו לא יכול היה להשיב מסיבה פשוטה: הקבוצה שבשמה בא הייתה על-מפלגתית ורחוקה מאוד רעיונית מהמערך הפוליטי בארץ. דבר אחד התברר לו כבר בימים הראשונים לשהותו בארץ: המוסדות וכל המפלגות אינם ערוכים לקליטת רעיונות על "נקמה טוטאלית" והדבר שבמרכז הווייתו אינו מהעניינים שמעסיקים את היישוב. הוא היה מודע לכך שעזרה ממשית לא ישיג כאן ויש לחפשה במקום אחר. תחת רושם הדברים ששמע מיהר להודיע לפאשה במכתב מ-28 באוגוסט, שעליו להתעסק גם ב"תכנית ב" ובמכתב ששלח בספטמבר, ראש השנה תש"ו, הנוסח נמרץ יותר:

- א. על פאשה להקדיש את כל מרצו למימוש התכנית השנייה. הואיל ותכנית א' קשורה במאמצים ארוכים וממושכים, יש לנצל את הזמן למעשים ובאה בחשבון רק תכנית ב'.
- ב. יש להישען על הכוחות העצמיים.
- ג. עליהם להשיג את האמצעים ולחפש את "קרובנו המהנדס בל יפונה" והכוונה הייתה לכימאי מווילנה יצחק רטנר שהיה חבר פ.פ.א.

במכתב מוצפן מ-1 באוקטובר מבשר קובנר שהוא עומד להתחתן עם אחותו הבכירה מההגנה והפלמ"ח של אליהו (גולומב). תהיה גם נדוניה: דוד עשיר ממצרים מוכן לתת מנה נכבדה מרכושו. הוא מצא כבר דוקטור ספציאליסט והלה מוכן בכל לבו לעזור ויש לו גם בית-חולים משלו והוא עומד מחר לנסוע אליו לירושלים.

זה סיפורו של קובנר:

רז'קה קורצ'אק, מהנפשות הקרובות לו ביותר בחבורתו, הגיעה לארץ 8-9 חודשים לפניו. כאשר ראתה את מצוקתו, יעצה לו להיפגש עם **מרדכי שנהבי**, חבר קיבוץ משמר-העמק ומראשוני השומר הצעיר, איש בעל מעוף. ידידות עמוקה נקשרה בינו ובין רז'קה, שבאמצעותה התוודע לקובנר והיה אוהד נלהב של רעיון הנקם. שנהבי הוא שפתח לפניו את דלתו של נשיא ההסתדרות הציונית חיים וייצמן. על פגישתו של קובנר עם וייצמן מספר העיתונאי היהודי-האמריקני מייקל אלקינס בספרו "Forged in Fury" שהופיע ב-1973. פגישה זו הייתה לדברי קובנר האירוע החשוב והמכריע לגבי גורל שליחותו לארץ. וכך הוא מתאר את מהלכה:

לא אמרתי לו אף מילה על "תכנית א" אלא רק על "תכנית ב". התחלתי על הטרגדיה. וייצמן דיבר על המצב ביישוב – כל מפלגה לעצמה ובעניין הנקם – מה שביאליק כתב. [אמרתי]: על אי-תגובה מטורפת כזו, על הדבר הנבזה הזה [שלא היה כמוהו] בעולם אפשר לעבור? והוא אמר לי: "אישי הצעיר, לו אני הייתי בגילך, הייתי עושה אותו הדבר. ומה אתה רוצה ממני?" אמרתי לו: "מדען-כימאי ואני צריך גם תרומה בכסף".

ואכן וייצמן מילא את מבוקשו ונתן לו שני פתקים – האחד **לפרופ' ארנסט ברגמן** שהיה אז עוזרו בעבודותיו המדעיות ומנהל המכון ע"ש דניאל זיו ברחובות, והשני **למולר** בעליו של בית-החרושת לטקסטיל "אתא". למולר כתב שיענה לבקשתו. בפרידה אמר לו וייצמן: "יותר לא דיברת איתי".

התוצאות של הפגישה היו, לדברי קובנר, מעל למצופה: **ממולר קיבל תרומה גדולה בזהב** בלי ששאל לאיזו מטרה. ברגמן קיבל את הפתק מוויצמן ואף הוא לא שאל אותו דבר. הוא רק ביקש לדעת מה צריכות להיות התכונות של אותו חומר וקובנר השיב לו: לא משאיר עקבות, יכולת פגיעה המונית, נמס במים, ללא ריח וטעם מיוחדים. ברגמן קיבל על עצמו את המשימה ורק אמר לו שלהכנתו יידרשו חודש-חודשיים. זה ארך יותר זמן אך החומר הוכן.

ניתן אפוא לפענח את מכתבו המוצפן של קובנר מה-1 באוקטובר: "האחות הבכירה של אליהו" – זוהי ההסתדרות הציונית ונשיאה; "הנדוניה" שלה – החומר שהכין ה"דוקטור", הוא ברגמן, ב"בית החולים" שלו, היינו במעבדתו. ועל כל אלה קיבל גם תרומה נכבדה בזהב מן ה"דוד העשיר ממצרים" הוא אריך מולר מ"אתא". הכמות, לדברי קובנר, הייתה יכולה "להיפך פעמיים תכנית א" אך הוא לא סיפר על כך, שכן ברור היה לו שאפשר וצריך לעשות גם "תכנית ב".

חבילת המכתבים שהגיעה אליו ממש לפני צאתו מהארץ העכירה את מצב רוחו של קובנר. סופר לו על מבוכה ומהומה בשל השתהותו הארוכה בארץ ועל אווירה של חשדות. סיפרו שהוא בגד. אנשים שהגיעו לארץ שאלו עם ירדתם מן האוניה: היכן הוא אבא קובנר? ורווחו גם שמועות, שהוא עומד בנמל ו"חוטף את העולים" לקיבוצי תנועתו, שעם חבריה הוא מתרועע, ואילו על "החטיבה" הוא שכח וספק אם ישוב ויפעל בעניין הנקם. חיזקו את השמועות האלה הופעותיו הפומביות שפורסם עליהן בעיתונות: הופעתו במועצת ההסתדרות בנובמבר 1945, פגישותיו הרבות עם בן-גוריון ועם אנשים ומוסדות שונים, עם מזכירות מפא"י, עם פעילים של השומר הצעיר והופעה מיוחדת במזכירות הקיבוץ הארצי – שם מסר דו"ח על הנעשה בגולה ומסקנותיו לא נעמו לשומעיו (על גילויי אנטישמיות ופוגרומים בערים שונות בברית המועצות וכן ההכרח בהקמת המדינה). כל הידיעות האלו הגבירו את החשדות על "התאזרחותו" בחיים הפוליטיים של היישוב.

במכתביו מהתקופה היא וגם בפתקים הקצרים שהצליח להעביר ממקום מאסרו מתמרמר הוא על שאין מתייחסים בהבנה לשליחותו ולמאמציו להשיג עזרה בכסף ובחומר. רוז'קה קורצ'אק התגייסה להגנתו ובמכתבה (18.1.1946) לוויטקה הגיבה על הרכילות שנכרכה סביב מאסרו:

הלוא האיש הזה חי כל הזמן רק במחשבה אחת – מחשבה על המשפחה, עליכם, עליך, הלוא לא הייתה דקה בזמן שהוא היה כאן, שהוא לא חשב שיש כוח לעצרו כאן וכאן לא עצרו בעדו... איך יכלו אנשים לפקפק בהדסה? זה ארך זמן, אך לא הייתה דרך אחרת, תחילה חיכינו לתוצאות אצל הרופא.

להלן היא מתייחסת לעניין ה"תרופות", היינו הרעל; "אורי קיבל אותן אצל הרופא אך הן לא הגיעו". נראה, כי רוז'קה שהייתה אז בקיבוץ אילון לא ידעה שבצאתו מן הארץ הצליח קובנר לקחת עמו את ה"תרופות". היא גם מעודדת את החברים: "צריך בכל מחיר להמשיך בעבודה... אין שום מוצא אחר אלא להחזיק מעמד ולהמשיך בעבודה... האמיני לי, שאני חיה בפרשת הדסה".

האווירה סביב שהותו הממושכת בארץ ודרישות חבריו בחו"ל שייקצר את הביקור אילצו אותו להחיש את שובו לאירופה. בשלב הסיום של הכנת החומר הגביר את לחציו על ראשי "ההגנה" להוציאו מן הארץ וכפי שרוז'קה כותבת, היה אפילו מוכן לצאת בלי "החומר" תוך הידברות עימה שתעבירו כשיהיה מוכן. נראה אפוא כי ביומיים האחרונים לפני צאתו הצליח לקבל את החומר לידיו.

המאסר באונייה

קובנר מציין בסיפוק את העזרה שהושיטה לו "ההגנה": "עזרה בלי מגבלות". תעודת חייל ישראלי החוזר מחופשתו, מדים ובנוסף על אלה **שלושה מלווים**: קצין פלי"ם מכפר-מנחם (משה רבינוביץ') שיצא להיות קפטן באוניות מעפילים, אלחוטאי (חגי אבריאל) ושומר-ראש חייל, חבר קיבוץ יקום (איציק רון-רוזנגרטן). את כל "הכבודה" הארוזה ב"קטיבג" נשא קובנר עצמו על גבו. מכאן אנו למדים, כי מארגני נסיעתו היו מודעים לסיכון. אחרת אין להבין את ה"כבוד" של צירוף המלווים ו"שומר הראש". אילולא הייחוד שבחפציו ודאי היה חוזר לאירופה בגפו. לא ידוע על איזשהו שליח שדאגו לו לליווי ושומר-ראש. ואין בשום-פנים-ואופן להניח שמתוך הערכה לאישיותו נהנה קובנר מיתרון מיוחד זה. אמור מעתה, כי לשליחותו זו נדרש חיסיון לא בשל הייחודיות שבאישיותו אלא בשל המטען המסוכן שנשא עימו.

זה סיפורו של קובנר על מסעו:

בתחילת דצמבר 1945 יצא עם מלוויו כשהיעד הראשון היה מצרים. במחנה באל-עריש עברו את תהליך הרישום ולאחר ארבעה ימי שהייה במחנה יצאו לנמל אלכסנדריה. ב-14 בדצמבר עלו על אוניית מלחמה בריטית, וכפי שנהגו אנשי המחותרת, עברו לתאים נפרדים. ארבעה ימי ההפלגה עברו בשלום, אך לפני שנכנסה האונייה לנמל טולון עלו עליה אנשי M.P. (משטרה צבאית) ומיד נשמעה ברמקול קריאה לשלושה מתוך הארבעה (איציק החייל לא נקרא) לעלות מיד על הסיפון. קובנר היה ראשון הנקראים, ולפני עלייתו על הסיפון מסר את הקיטבג לאיציק ואמר לו להעבירו לפאשה או לוויטקה בפריס, שכתובתם לא הייתה ידועה לו. לשומר-הראש גילה קובנר, כי התכולה של הקיטבג היא רעל מסוכן ורק במצב חירום עליו להשליכו לים.

כאשר איציק וחבריו ראו שקובנר אינו חוזר מהסיפון, נכנס אחד מהם לשירותים והשליך את הקיטבג לים. לא עבר זמן רב וכל השלושה הובאו למאסר בטולון. לאחר יומיים במעצר החליט לנצל גשם סוחף ולברוח. קצין הפלי"ם משה רבינוביץ' היה הראשון שקפץ דרך האשנב, אך הבחינו בכך. הייתה אזעקה וכבלו את הנשארים.

קובנר הספיק להעביר פתק על מאסרו באמצעות איציק שומר ראשו, לפני שהעלו אותם על אוניית המלחמה שהביאה אותם לקהיר. איציק היה זה שהביא את הידיעה והפתק לוויטקה ולפאשה. כאשר נודע ל"הגנה" בארץ דרך "המוסד" בפריס על מעצרו של קובנר, גברה החרדה שמא נשאר הרעל באונייה. לפי סיפורו של קובנר, שלחו חוליה לאלכסנדריה, לפי הידיעות שהיו, בכוונה לשחרר בכוח אותו ואת הנלווים אליו, אך אוניית המלחמה עגנה בקהיר.

למעלה מחודשיים היה אבא במאסר ולשמחתו נחקר "על השתייכותו ללח"י" ועל "המטרה שבה עמד לפגוע". הואיל ולא חקרו אותו בנוגע לתכולת צקלונו, הבין שעניין הרעל לא ידוע להם ורווח לו. את הגנתו ביסס על ה"עובדה" שהוא חבר קיבוץ מסילות והחליט להביא מאירופה את אמו ואחיו ניצולי אושוויץ ולשם כך קנה מחייל שפגש בבית-קפה את פנקס-החייל שלו. את דבר "חברותו" בקיבוץ מסילות בדה על-סמך פגישתו עם חייל הבריגאדה פנחס גרונר מאותו קיבוץ שחזר מחופשת מולדת. לפנחס הוא הצליח להעביר פתק כתוב על נייר סיגריות על כוונתו לטעון לחברות בקיבוץ.

חוקריו היו בטוחים שנפל לידם טרוריסט מסוכן שיזם מעשי טרור. הוא עמד בעקשנות על גרסתו וכי אין לו יעד אחר מאשר למצוא את אמו ואת אחיו ואין לו כל שייכות לאותו קובנר שהם מחפשים. סייע לו נאום ארוך שנשא אבא קובנר בהתכנסות הפלמ"ח ושהתפרסם בהמשכים ב"על המשמר" בדצמבר, בזמן שהיה במעצר. עובדה זו בלבדה אף היא את חוקריו, שהרי לא יתכן, כי האיש שבידם שולח ממעצרו מאמרים לפרסום... "נדמה לי – אומר קובנר – שעד היום לא פענחה הבולשת האנגלית, שאני אותו קובנר". לאחר שלא העלו דבר העבירוהו לכלא בירושלים. שם קיים כבר מגע עם חברים ולאחר חודשיים שוחרר. מה הייתה סיבת מאסרו של קובנר? מי היה המלשין?

א. קובנר מספר, כי לאחר זמן רב הטריד אותו עורך-דין, רוויזיוניסט ידוע בארץ, שאמר לו כי בידיו "הוכחות מוצקות" ש"ד זו ששלחה אותו היא שנגרמה למאסרו" וניסה לגרור אותו למשפט שבו "יוכיח את הכול". קובנר דוחה גרסה זו בכל תוקף, שהרי אלה שהכינו את מסעו ועזרו לו לארוז את קופסאות הרעל היו ללא-ספק מודעים לסיכון הרב בהסגרתו לידי הבריטים ואילו מצאו את הקיטבג עם הקופסאות ש"יכלו לקטול חצי אירופה" – היה זה ממיט אסון על רבים אחרים.

ב. הוא נחקר בבולשת על היותו "שטרניסט" ואין להעלות על הדעת כי הלשנה כזאת יכלה לבוא מצד שולחיו.

ג. איש הרכש ב"הגנה" מוניה מרדור (מרדר), כותב בספרו "שליחות עלומה", שאבא קובנר נאסר משום שלא הסכים להחליף את מגפי הפרטיזנים והאנגלים הבחינו כי הוא איננו איש מן היישוב. על כל משיב קובנר שאין זו אלא איוולת. אילו כך היו הדברים, צריכים היו לאסור אותו בבואו ארצה. לבושו היה ללא רבב וגם באוניה הופיע במדי-צבא למהדרין ונהג לפי כל נהלי הצבא.

ד. לפי מקורות "המוסד" הוא נאסר, כתוצאה מהלשנה באוניה בעת ההפלגה וזו הייתה גם דעתם של החיילים ואנשי "המוסד" במרסיי ושל איציק שהצליח לרדת מן האוניה. העובדה שהאנשים לא נחקרו בטולון ולא נערך חיפוש בכליהם מוסברת בכך שהמעצר בוצע על-פי הוראה ממפקדת המזרח התיכון. גרסה זו מופרכת אף היא על-ידי אבא קובנר, שכן אילו בא המעצר כתוצאה מהלשנה באוניה, מה היו הטעם וההצדקה למעצרו של שלושת הנלווים אליו שיצאו בשליחות "ההגנה" ו"המוסד"? ארבעתם (לרבות החייל שומר-ראשו) היו בתאים נפרדים, ואיך הבחינו בהם המלשין או הבולשת באוניה?

מקובלת על אבא גרסתו של שאול אביגור, המתבססת על חקירת "ההגנה". בימים ההם סערו הרוחות בארץ בעטיה של מחלוקת קשה בין האצ"ל לבין "ההגנה" בענייני עלייה. מפקדת האצ"ל תבעה מ"ההגנה" ומ"המוסד" לשתפם ב"עלייה ד" (עלייה בדרכונים מזויפים) בהתאם לעקרונות שנקטו בעלייה ב'. משדחתה "ההגנה" את תביעתם, איימו אנשי אצ"ל,

שסירוב זה יעלה לה ביוקר. ואין להוציא מכלל השערה שא. קובנר ומלוויו היו קורבנות הריב הזה. חיזוק מה לאפשרות זו ניתן למצוא במכתבו של שליח "ההגנה" במרסיי חנן יעקובי שאת ההשוואה בין רשימת הבאים לקיבוציהם לחופשה לבין החוזרים לאירופה ערכו הבריטים וניתן לשער כי אולי היה זה חייל ארצישראלי שעשה להם את המלאכה. מכל מקום תעלומה סבוכה זו אינה ניתנת להיחקר עד תומה.

כאן רואה המחבר חובה לעצמו להוסיף הערה משלו:

באחרונה קמו עוררין על אמיתות סיפור מסעו של קובנר מהארץ לאירופה. ביטוי חריף להכחשת המסופר נמצא בספר "המיליון השביעי" של ההיסטוריון-העיתונאי תום שגב וגם במאמרו ב"הארץ", 28.9.1991; 20.9. ארגון הנקם מוצג בו באור שלילי ביותר ואת כל חיציו שולח שגב לעבר מפקד הארגון אבא קובנר "בעל העבר הטרוריסטי בין הפרטיזנים". מהו "העבר הטרוריסטי" סתם המחבר ולא פירש.

אליבא דשגב (שאחר-כך חזר בו מדבריו) המסע של קובנר כמתואר בסיפורו לא היה ולא נברא. כבר בנמל המוצא, באלכסנדריה, נאסר משום שלא היה מוכן להיפרד משערותיו המקורזלות, ממגפיו המבריקים שתחב בהם את מכנסיו נוסח פרטיזן רוסי באונייה צבאית בריטית. אף חומר הרעל שהוביל, לפי עד אחד הוא פרי דמיון המשורר-הפרטיזן. הוא "פינטז" גם פגישה עם וייצמן מתוך מגמה לשוות להזיית הנקם גושפנקה כמו-ממלכתית. לפי שגב לא היה אז וייצמן בארץ ובכלל לא נמצא במכון וייצמן ("מכון זיו" בשעתו) סימן על הכנת הרעל ורישום מפגש עם וייצמן. ראוי לציין כי **עדויות מלוויו של קובנר באונייה אילצו את תום שגב לסגת מכל הסרכות שהטיל בקובנר למעט אחת – הכחשת המפגש עם וייצמן.** פעילים של חבורת "הנקם" (פאשה, בצלאל ופולדק) הביעו לפני כותב שורות אלה את **מלוא אמונם ביושרו ובאמיתות דבריו של אבא קובנר, שאיתו הלכו כל הדרך מאז תקופת לובלין ובוקרשט כאשר הוחל בארגון הנקם.**

ובאשר להיעדר רישום על הכנת הרעל ב"מכון זיו" ישנן **עדויות בעל-פה מוצקות ואמינות ללא-עוררין על הכנת החומר בשביל קובנר בידי עובדים, אז חוקרים צעירים, במכון זיו שראשו היה פרופסור ארנסט דוד ברגמן.**

חוב של כבוד

"אשרי הזורע לא יקצור" – כתב המשורר אברהם בן-יצחק באחד משנים-עשר שיריו. זהו גורלו של קובנר החוזה והלוחם מן הראשונים שחזו את ההשמדה לפרטיה: "משיחנו הצבא האדום סופו לנצח, אך בשבילנו ייתכן ויום נצחוננו יבוא לאחר ככלות הכול"; "וילנה אינה וילנה, ופונאר אינה אפיזודה". הוא שהצית את הזיק למרד וחיבר את הכרוז הראשון שקרא להתגוננות והיה הרוח החיה בתנועת ההתנגדות הראשונה, הוא שהיה בין מקימיו של הארגון הלוחם ומפקדו לאחר הוצאתו להורג של ויטנברג והוא שהכריע בעת חיסול הגטו, בברירה בין מלחמת התאבדות בעמדה האחרונה לבין היציאה ליער, לצד המשך הלחימה ביער. אבא הצית את הזיק למרד בוילנה והלוחמים בווארשה הפכוהו ללהבה.

נראה – וכבר עמדו על כך אחרים כליובה לוויטה – שלא פחותה בחשיבותה מתנועת ההתנגדות בתקופת השואה הייתה תנועת יציאת אירופה, ה"בריה", שהוא אבא קובנר היה

ממחולליה. הוא שהניף את הדגל של עקירת עם השרידים מארצות ההריגה ("את כולם יש להעמיס על משאיות ולהעבירם את הגבול") ומרכזי המפעל ההיסטורי של "הבריחה" פעלו בהשראתו והמשיכו בתנופה את שהוא וחבריו התחילו בלובלין ובבוקרשט. **אומר משה מאירי (בן) מאישיה המרכזיים של ה"בריחה":**

נביא ה"בריחה" בממדיה הלאומיים הוא לדידי אבא קובנר... ממנו נדבקנו בפאתוס ההיסטורי ואף-על-פי שהיה משורר, הוא היה לדעתי יותר ריאליסט מכולנו.

מרדכי רוזמן, רכז "הבריחה" בפולין ומנהיגם של מעפילי "אקסודוס" מדגיש:

היינו חסידי הקונצפציה של אבא קובנר **בשלושה נושאים:**

- א. כל זמן שיהודי מחזיק בידו את מקל-הנדודים יש לאחדו ולארגנו כדי שיעזוב את ארצות גיא-ההריגה וישים פעמיו למולדת לארץ-ישראל;
- ב. יש בדחיפות להשתחרר מטבעת החנק של המדינות הנתונות בשלטון הסובייטי. מתוך ניסיונו ידענו שאין לבטוח בהפוגות נוחות... גם ההפוגה בפולין היא זמנית;
- ג. ה"בריחה" איננה דרכם של חלוצים בלבד אלא של כל בית ישראל ואף בתנאים של יציאה אי-לגלית. עם זאת צריך להבטיח את הגרעין הפעיל של אנשי התנועות... הייתה לנו הרגשה שאנחנו עושים מפעל שיהווה את הגורם האדיר בתביעותינו הלאומיות לעלייה גדולה ולריסוק "הספר-הלבן"... בהשראתו של אבא קובנר והודות לו הפכה ה"בריחה" למה שהייתה – תנועה של עם גולה. ספק אם ללא השראתו, תפיסתו ויוזמתו, היינו מתחילים בדרך זו.

ישראל אייכנוולד בספרו "דרכים וגבולות" אומר:

אלה שנתלקטו בבוקרשט היו מטובי התנועות החלוציות שפרצו כמפלסי-דרך של ה"בריחה". הם חשו שקולם הוא קולה של שארית הפליטה. את הביטוי לרחשי לב כולנו נתן אבא קובנר. היינו רתוקים לדבריו ולביטויי הגותו וחזיונו שכמו מלב כולנו חצב. הוא דרש שילמד לקח כדי שהשואה לא תחזור. רטט היה עובר בין המקשיבים לדבריו מביעי הכאב וכובד האחריות שהוטלה על הנשארים... בהשראתו גבר הלחץ של עלייה והעפלה בכל הדרכים. בעודו במרכז הפעילות הציבורית ב"בריחה" וב"חטיבת שרידי יהדות מזרח אירופה", שהוא היה בין הוגיה ומייסדיה - בשעת הצלחתו הגדולה בהופעותיו המרשימות לפני הבריגאדה, מוקף קהל גדול של יידיים ומעריצים – החליט קובנר להשאיר הכול מאחוריו ולהקדיש את כולו לפעולת הנקם כשעימו קבוצה קטנה של לוחמים.

ב"בריחה" היה לו על מי לסמוך: חבריו הצעירים שבתנופה אדירה הצעידו את המפעל לתנועת המונים שהקיפה רבבות רבות. לא-כן היה ב"חטיבה של שרידי יהדות אירופה". לאחר שעזבה המנהיג, התפרקה תחת לחצן של התנועות הקיבוציות הוותיקות והמושרשות בארץ שראו במצע של "אחדות כלל-יהודית" וביטול התנועות סכנה להמשך קיומן. קובנר עצמו החליט להצטדד בפניה מחתרית מעוטפת צל תוך ויתור על הילת הזוהר של מנהיג צעיר רב-השראה. הוא הלך אחרי קול-לבבו לגמול חסד אחרון עם מיליוני המתים ולהזהיר מפני השואה הבאה, **כפי שכתב בשירתו: המפתח צלל:**

חייב אדם במחיר חייו לזכות בחסד החיים,

ולו הפעם אלך ולא אחזור על עקבותי

לפקוד ערי הטרף – טלפי מכורותי .

לפי כל מאזן פעילותו בתקופת השואה ולאחריה עומדת לזכותו של קובנר מסכת רבת-פעלים, בעלת חשיבות היסטורית בקביעת עובדות הרוות-גורל, הן כאחד מאבותיה של תנועת ההתנגדות בימי ההשמדה והן כמתווה דרך לשארית הפליטה לגאולתה. גם פעילותו בארגון "הנקם" משתלבת במסכת זו של דאגה לגורל העם היהודי, שמילאה את נפשו הרגישה וחסרת המנוחה. כבן העם הנרצח לא היה יכול לשאת שהרצח המחריד וביזוי כבוד העם יישארו ללא גמול. למטרה זו העמיד את חייו בסכנה וגם שילם את המחיר.

לפי כל קנה מידה להערכת פעלו מגיע לו לאבא קובנר ששמו לא יוכפש בעפר, שכן עם ישראל חב לו חוב של כבוד.

ההיערכות המבצעית של הארגון

הימים הראשונים אחרי יציאתו של אבא קובנר לארץ היו ימי תקוות וציפיות. פעילי הבריגאדה ששמותיהם הוזכרו לעיל עזרו לקבוצה באחזקת האנשים, סיפקו להם מדים, פנקסי-תשלומים של חייל, אמצעי-תחבורה וכו'. בימים האחרונים של שהיית הבריגאדה באיטליה היא ארגנה להם קיבוץ בצ'יריניאגו ליד מאסטרו במחוז ונציה וסיפקה להם את כל הצרכים לקיומם. חלק מהם פעלו ב"בריתה" בתפקידים שונים – בריכוז הקליטה באיטליה (אליעזר לידובסקי) כמובילים בגבולות (סאנקה ניסילביץ ועוד), כשליחים במשימות מסוכנות (העברת משדר ל"בריתה" בפולין), בתפקידים כלכליים (יצחק ראטנר כגזבר ה"בריתה") בליווי אוניות מעפילים לארץ (פנחס בן-צור בנצלוביץ' ושלמה קנת-קנטרוביץ') ועוד.

החל מספטמבר 1945 מתחילה היציאה לפעולות הנקם בגרמניה. חמישה יעדים נקבעו בארבע הערים המרכזיות: המבורג, פרנקפורט, מינכן, נירנברג וכן במחנה שבויי אס-אס וגסטאפו בדכאו, והחלה חדירת הפעילים לאותם המקומות. מקום-מושב של המטה היה בפריס וחלוקת התפקידים הייתה כדלקמן:

המפקד – במקומו של אבא קובנר שיצא לארץ-ישראל – **פאשה** (יצחק רייכמן-אבידוב); סגנו – **בצלאל קאק** (מיכאלי) שהועבר אחר-כך למינכן לריכוז הפעולה בגרמניה; שתי הקשריות **ויטקה קמפנר-קובנר** ו**דורקה רייכמן** (אבידוב) שעברו לפריס. עם פעילי המטה היה גם ולוול רבינוביץ שבבית דודתו ("אמא צ'אצה") השתכן המטה. במשך זמן-מה נמצאו בפריס גם משה מאירי (בן) מראשי ה"בריתה". לפי דבריו עסק בהגשת עזרה כספית לארגון ובפעולות טכניות שונות. בין הפעילים ליד המטה היה גם חנוך ווידיסלבסקי פרטיזן מקבוצת צ'נסטוכוב, אחר-כך עוזרו של ראטנר בהכנת הרעל.

העיר מינכן שימשה כמרכז לוגיסטי וקשר. התמקמו שם בצלאל קאק (מיכאלי) הרכז, שימק לוסטגרטן מקבוצת קרקוב, שלמה קנטרוביץ' (קנת) והקשרית לנה זאץ (האמל) – מקבוצת וילנה. איתם יחד היו גם לוי פרנקנברג (לוצק) ומאקס וקסלר מקבוצת צ'נסטוכוב, שמעון מירוצ'ניק, משה שוטן וברקה.

המבורג הייתה מיועדת לביצוע פעולה של "תכנית א"'. במחנה שבויים גרמני התמקמו לפעולה של "תכנית ב" חסיה וארשבצ'יק ובעלה יחיאל וארשבצ'יק, פרטיזנים מקבוצת אבא

קובנר. בהמבורג התכוננו לבצע, כאמור, פעולה בהיקף גדול. עם הצוות נמנו: שימק לוסטגרטן שנקבע כמרכז הנקודה; מיכאל (מאכוש) דרס, מאנשי צ'נסטוכוב ופרטיזן ביערות קוניצפול; סאשקה (אלכסנדר) וראובן (רובקה) שניידר מקבוצת רובנה.

בפרנקפורט פעל יצחק האמל, יליד פשמישל שברח מאושוויץ יחד עם הקרקובאים, פולדק, לוסטגרטן, דן הרשדורפר (ארד), לנה זאץ (האמל). דן הרשדורפר והזוג האמל נשלחו לברלין לפעול נגד אנשי אס-אס וגסטאפו וחזרו לפרנקפורט.

בנירנברג רוכזה קבוצה גדולה יחסית לשם ביצוע פעולה-רבתי. כמפקד החוליה נקבע המפקד הפרטיזאני מיערות רודניקי, יולק חרמץ שאר חברי החוליה: זאב (וילק) שווארצרייך. הוא וחברו איצק פרידמן עבדו בעבר במוסך הגסטאפו בקרקוב ופעלו כמקשרים עם אסיר המחותרת בבתי-הכלא מונטלופיך והלצלוב, נאסרו ונמלטו. עם החוליה בנירנברג נמנו גם ליבקה דיסטל, הפרטיזנית-הקשרית מרודניקי דינה דובלטוב, יאשק בן-צור (בנצלוביץ') וברטק לוברניצקי – מקבוצת צ'נסטוכוב, מאניק מהנוער הציוני בבנדין וכן הקשרית מירה שוודסקה (ורבין) מחבורת קובנר.

בדכאו, שהוחזקו בה 15 אלף שבויי אס-אס וגסטאפו ומאה גנרלים במחנה-מעצר מיוחד, התמקמו קאז'יק ואירנה גלבלום, לוחמי גטו וארשה, ותקופה מסוימת גם אידק פרידמן.

הייתה תכנית לפעול גם במחנה האס-אס בבוכנוואלד ולמטרה זו נשלחו לוויימאר הסמוכה צסיה רוזנברג (עמית), הקשרית הידועה של הפ.פ.א. בוויילנה והשליחה בעבר אל חברי השומר-הצעיר בברית-המועצות וכן אריה גוטקינד, פרטיזן מחבורת צ'נסטוכוב. קבוצת פעילים נשארה באיטליה, מהם שעסקו ב"בריתה", כליד ובסקי, יצחק ראטנר ודב (בולק) גווירצמן (בן-יעקב), שעסקו בעיקר בהשגת כספים לארגון ולכלכלת אנשיו – תפקיד שמילאה לפני-כן הבריגאדה. כרכז של חוליה לוגיסטית שהוקמה למטרה זו נקבע פולדק ועימו אברהם פרצ'יק, הכימאי דוד בובירסקי, סאנקה ניסנילביץ', זלדה טרגר, סאשקה זארוסקי, סיומקה וירני, אהרון כגן ויצחק וילוז'ני.

ואלה היו לפי פולדק וסאנקה, **המקורות הכספיים של הארגון:**

1. המרת השטרלינגים המזויפים מחרושת הנאצים שהובאו מגרמניה (לדבריהם הם עצמם לא ידעו כלל כי השטרלינגים מזויפים) שנמכרו במחיר גבוה באיטליה והומרו בדולרים;
2. סחר ב"וואלוטה" (מטבע זר) מארצות שונות. בובירסקי וחבריו תכננו גם הקמת מפעל מפיק רווחים, אך לא הגיעו לכלל מימוש.

פאשה מגלה כי חברים בודדים בלבד הוחשדו באי-סדרים כספיים והורחקו ללא דיחוי מן הארגון. אחד מהם אפילו נידון למוות על-ידי הארגון, אך ביצוע גזר-הדין נדחה עד לאחר סיום הפעולות והבחור הספיק לברוח לארצות-הברית.

פרט לחריגים אלה מילאו כל החברים, שעסקו בענייני ממון, את תפקידיהם באמונה וביושר וכולם היו מסורים למשימה בלב-ובנפש. כדוגמה מציג פאשה את יצחק וילוז'ני (זוהר), מאסירי הבטליון השני של הפ.פ.א. בוויילנה שהוגלה למחנות-הריכוז באסטוניה ועבר את נתיבי הייסורים בכל מוראותיהם, היה אחד הפעילים הכלכליים המרכזיים, בעל אומץ ותושייה

בסחר מטבע שנאסר בנדודיו מארץ לארץ ושחרר בפריס על-ידי כרמי מהבריגאדה והמשיך בפעולתו.

האנשים ישבו בארבע הערים הנ"ל וחיכו לחומר שאמור היה אבא קובנר להביא מן הארץ. מצב-רוחם השתפר כאשר הגיעו מכתביו עם הידיעות על השגת החומר **שיועד ל"תכנית א"** ול"תכנית ב". "המסירות של האנשים היושבים בארבעת המקומות הייתה ללא גבול" – מספר פאשה. "האנשים היו רעבים ללחם. היו מקומות שקיבלו את הלחם, אך היו גם מקומות שלא הספיק להגיע אליהם הכסף ולא היו להם אמצעים אפילו ללחם". לשמע הידיעות על מאסרו של קובנר שמגיעה לאנשים בפריס התעלפו כמה מהם:

זה היה היום השחור שלנו, כאשר איציק בא להודיע לנו על המאסר... אתה, אבא, הספקת להודיע לנו שלעת עתה "תכנית א" אינה באה בחשבון ויש להתלבש על "תכנית ב"... אך לא יכולתי לבוא לאנשים ולהגיד להם שלא נעסוק ב"תכנית א". הם לא יכלו לקלוט את הדבר. אני עצמי הייתי משוכנע, כי זה רק זמני [ויש לעסוק] ב"תכנית ב" שמבחינה טקטית גם היא חשובה... אך אף אחד מאיתנו לא רצה לוותר על הרעיון [של תכנית א].

מול הסתייגויות הממסד

עתה היה ברור כי נחרץ גורלה של "תכנית א", מאחר שאבדה התקווה להשיג חומר מהסוג שהיה ברשותו של קובנר להרעלת מקורות המים בארבע הערים. בינתיים השתבש גם העיתוי. נוצרה מציאות חדשה של התקרבות בין השלטונות של בעלות-הברית לבין הגרמנים. רבבות אמריקנים ואנגלים וגם יהודים (אז היה מספרם בגרמניה כ-120 אלף) התערבו בין הגרמנים והשתכנו בשכונותיהם. ואכן התכנית הגדולה עודכנה בהתאם לתנאים החדשים שנוצרו.

הוחלט על התקנת מגופים ברשתות המים של ארבע הערים המרכזיות שנועדו להרעלה (והפעולה נעשתה בנירנברג ובהמבורג). האנשים שאמורים היו לחדור למרכזי המערכות יווסתו את זרמי המים המורעלים לשכונות ולרחובות שבהם שכנה אוכלוסייה גרמנית בלבד, "אם כי – לדברי פאשה – לא הייתה בזה פוליסת ביטוח שלמה". ספק אם פגיעה, אפילו בחיילים מעטים מצבא בעלות-הברית או במשפחותיהם, הייתה עוברת בשלום ולא הייתה מעוררת סערה בינלאומית. הצעירים שדבקו בקנאות במשימת הנקם לא שמו לב לעובדה, כי מה שאפשר היה לעשות מיד לאחר סיום המלחמה מן הנמנע היה לעשות ששיה-שבעה חודשים לאחר מכן.

מכל מקום, אחדים מהלוחמים הוותיקים לא יכלו להשלים עם הוויתור על ציפור-הנפש של התכנית שלמען הגשמתה הצטרפו לארגון. בכל זאת הוחלט "לקצר את החזית": חוסלו הנקודות בפרנקפורט ובהמבורג ונתרו במקומותיהן החוליות בנירנברג ובדכאו.

האנשים בנקודות שהוחלט לוותר עליהן וגם האחרים שאמורים היו לפעול ב"תכנית א" נשאלו ללא-תעסוקה. "הייתה אבטלה סמויה" מאחר שניתנה הוראה כי האנשים אינם מתפזרים ואינם עוסקים בדברים אחרים. האנשים "הסתדרו" במחנות-העקורים כפליטים וחיכו להוראות. אין לדעת אם בסתר-לבם קיוו עדיין אנשי ההנהגה כי שעתה של "תכנית א"

עוד תגיע, או שחששו מפני תופעות-לוואי לא רצויות שהיו מביאות לפירוק הארגון. מכל מקום, תקופה קצרה לאחר מאסרו של קובנר והתדהמה בעקבותיו, באה ההתאוששות וחברי הארגון התחילו לפעול בכל המרץ להכנת "תכנית ב" וביצועה.

מאלף הוא סיפורו של פאשה על פגישתו עם שאול אביגור בפריס זמן-מה לאחר מאסרו של קובנר. הסיפור מאשש במידה מסוימת את הסברו של גרשון ריבלין על דרכו של שאול בחקירת "לקוחותיו" הבלתי מוכרים לו. אמנם לא "מאסר", כמקרהו של קובנר, אך חקירת שתי-וערב מתוך רצון לחדור לצפונות-לבו של הנחקר:

השיחה שבחלקה השתתף גם אהוד אבריאלי הייתה למעשה חקירה מדוקדקת על הארגון. דרכו של שאול בשיחה הייתה זו: הוא זרק משפט ורצה שאשמיע הרצאה מקיפה. ואילו אני חייתי ממנו שהוא יביע את דעתו. לבסוף הגענו לאמצע. שאלותיו נסבו על הרכבו ואופיו של הארגון, במה עוסקים החברים ואיך הם מתקיימים. כאשר שאל אותי: "כמה אתם?" השבתי לו: "מיליונים". **חיך שאול ואמר: "אם המיליונים יופנו לנקמה לא תהיה לנו מדינה"**. ברמז השמיע את **התנגדותו** ל"תכנית א" (שלא הזכירה בשמה): "דבר כזה אינו בא כלל בחשבון. אנו עומדים להקים מדינה, וגם המאורעות בחו"ל ישפיעו על עניין הקמת המדינה העומדת לקום". אז עבר לנושא הנקמה ואמר שהוא חושש כי הם איחרו את המועד: המלחמה נגמרה. אנו צריכים לאסוף מה שיותר יהודים, מיליונים, לארצנו הקטנה, לאגור נשק. אמנם "ההגנה" שלנו חזקה, אך צריכים להקים צבא ולהיות מוכנים למלחמה.

הוא התחמק מלנגוע ב"תכנית א" **וכל הזמן דיבר רק על "תכנית ב"**. בסוף השיחה הבטיח לעזור "בדברים סבירים" והיפנה אותי למפקד ההגנה באירופה נחום קרמר (שדמי), אך נראה כי גם תכנית ב' לא הניחה את דעתו.

הפגישה עם בן-גוריון **אכזבה אף היא את פאשה**. כפי שהוזכר כבר, ביקורו של בן-גוריון בגרמניה חל בחודשים אוקטובר-דצמבר 1945. מאיר גרובובסקי שתמך בקבוצת הנקם וברעיונותיה, האיץ בפאשה להביא את דבריו לפני בן-גוריון וסיפר לו כי הצליח לקבוע פגישה עימו. בן-גוריון, שהיה מוקף שומרי-ראש שכח כנראה על הפגישה ובצעדים מהירים פסע אל המכונית.

בינתיים התחילה רעייתו פולה שישבה במכונית לחקור את פאשה... גרובובסקי התקרב לבן-גוריון והזכיר לו על הפגישה שנקבעה עם פאשה. בן-גוריון חזר ל"לובי" בבית-המלון והשיחה התנהלה שם על רגל אחת. בן-גוריון שאל את פאשה למטרת בואו אליו. פאשה השיב שגרובובסקי ודאי סיפר לו על כך. "אה, כן, מדובר בנקמה בגרמנים". קם, הסתובב בלובי הלוך-ושוב ולאחר אתנחתא נעצר במקומו ואמר לו ביידיש: **"בהיסטוריה נקמה היא דבר חשוב מאוד. אבל לו אפשר היה במקום שישה מיליון [גרמנים] לעשות שישה מיליון יהודים, היה זה דבר הרבה יותר חשוב"**. בכל נסתיימה השיחה.

פאשה חזר כלעומת שבא לחבריו יהודה טובין ושייקה ויינברג מהבריגאדה, שהשתתפו בוועידת הלוחמים היהודים (נובמבר 1945) ובה נאם בן-גוריון. פאשה, הפרטיזן, **הקומוניסט לשעבר, שהפך לציוני נלהב מסור בכל נפשו לעניין הנקמה בגרמנים**, היה מאוכזב. הוא לא פילל שזו תהיה תשובה המנהיג הנערץ עליו" מימרה ספק רצינית ספק לגלגנית שפירושה

האמת היא – נקמה כעת היא דבר חסר תועלת לאומית. את ששת המיליונים שרצחו לא יחיו. מה בצע אפוא בהריגת גרמנים?

מן המסופר לעיל ניתן ללמוד, אם-כי בהסתייגות-מה, כי כל עניין הנקם לא היה מקובל על המנהיגות.

פולדק מספר, כי בין החברים רווחה שמועה, שגם משה שרתוק (שרת) שולל את כל העניין. נראה אפוא כי לדידם הייתה זו בעיה טורדנית, שמוטב היה להיפטר ממנה, אם כי מטעמים שונים, ובעיקר בשל אי-נוחות מוסרית, לא נאמר הדבר במפורש. אכן, לא קל היה להגיד לשרידי השואה ולוחמים בנאצים שירפו מעניין שבשבילם היה מעין הצדקה להמשך חייהם. זו ודאי הסיבה העיקרית לכך שיחסם של שליחי "ההגנה" בחו"ל ואישים מרכזיים בבריגאדה לחבורת "הנקם" התאפיין באמביוולנטיות, אף-כי אחדים מהם (גרובובסקי, סורקיס, בן-חור, כרמי, טובין וחבורת הפעילים של השומר הצעיר) ביטאו בהזדמנויות רבות את רחשי אהדתם ואף הגישו תמיכה לראשי החבורה.

גם בתוך הבריגאדה היו מעין "קומיסרים" בפנים, שליחי "ההגנה" ו"המוסד", ואף הם לא היו הקובעים, שכן מעליהם היו ראשי המוסדות בארץ שעל פיהם נשק דבר. כל עוד הייתה הבריגאדה באיטליה והחבורה הסתופפה בצילה הייתה העזרה ניכרת וממשית, אך כאשר עזבו את איטליה וראשי החבורה עברו לגרמניה ונשארו חבויים ב"נקודותיהם", הוחמרה הבעיה. לאחר מאסרו של קובנר, כאשר גברו הייאוש והמבוכה, ניתן היה כבר להבחין בנתק או חיץ עם המשענת העיקרית, הבריגאדה, שממנה ציפו לעזרה ממשית וזו בוששה לבוא.

מדבריו המעורפלים של אבא קובנר ברב-שיח של פעילי הקבוצה בארץ, מה-מה לפני שנתגלתה מחלתו הממארת, אנו למדים על השינוי שחל ביחסו של נציג "ההגנה" בבריגאדה "ג'יימס" (מיכאל רבינוביץ', לימים אלוף בנגל, מפקד חטיבת "קריית"). מלכתחילה היה יחסו לחבורה חיובי וקובנר נתן בו אמון ואילו לאחר זמן קצר כתב קובנר לפאשה, שעליו להפסיק את הקשרים עימו ("זה לא האיש שצריך לעבוד איתנו, וזאת לא מפני שידעתי עליו דברים רעים").

על היחס האמביוולנטי מצד קצינים ושליחי "ההגנה" מספר פאשה: אמנם היו אישים בבריגאדה, שעמדתם החיובית והתמיכה בקבוצה הייתה איתנה, כדוגמת מאיר גרובובסקי שעמד לימינו בכל המשברים, אך מאידך גיסא, נתקלתי באוהדים מושבעים ששינו טעמם, וזאת בשל גורמים בארץ שמנעו את אישורם לתמיכה פעילה בארגון".

כדוגמה מביא פאשה את יחסו של אחד הקצינים החשובים בבריגאדה, גם הוא לימים אלוף צה"ל. תחילה – מספר פאשה – היה קצין חביב זה בין אלה שתמכו תוך התלהבות בארגון והשתדל לעזור בהשגת רכב, תמיכה כלכלית וכו', אך במרוצת הזמן הפסיק את תמיכתו ואף "גילה יחס של זלזול" ונהג בסחבת. לפגישה האחרונה שנקבעה ביניהם לא הופיע כלל. פאשה איתר אותו במספרה ולא נמנע מלומר לו גלויות: "אמנם אני פליט ואתה מייג'ור בצבא, אך למה אתה נותן לי לחכות לך עד בוש?" תשובתו של המייג'ור הייתה אף היא נמרצת: "ראה, פאשה, אתם חבורה יפהפייה, אך זה כשלעצמו אינו מספיק. אני פועל לפי הוראות מהארץ. בעוד שעתיים אני זז ולא אוכל להיפגש איתך יותר".

העזרה שלה נזקקו ואותה ביקשו הייתה: תמיכה כספית לכלכלת האנשים וכלי-רכב לתנועה, והעיקר, חומרים לפעולה לפי תכנית ב'. לכך דרוש היה אישור המוסדות: ה"הגנה" ו"המוסד". אישור כזה, כפי שנתברר אחר-כך, לא נתקבל. מכאן הסחבת ושינוי היחס מצידו של הקצין אוהד הארגון.

בסוף 1945 הגיע לפאריס נחום קרמר (שדמי) שנקבע כמפקד "ההגנה" באירופה. באותו זמן הוחל בניסויים בכוחות עצמיים בחומר רעיל להגשמת "תכנית ב" בנירנברג ובמחנה דכאו. הצוות היה סגור הרמטית וכל הצעדים נעשו בקונספירציה גמורה. יש לציין את העובדה שלא היה קיים כל מגע עם אנשי "המוסד", אך בה-בעת היו מגעים עם לוחמים יהודים מצרפת. חברי ה"רזיסטאנס" לשעבר, שהביעו נכונות לפעול יחד עם הנוקמים ממזרח-אירופה. פאשה וחבריו נמנעו מלהכניסם ל"סוד העניין" והם עצמם מצאו את הדרך להכנת האמצעים לפעולה שתכננו.

זמן-מה לאחר השיחה של פאשה עם שאול אביגור, שהבטיח להעביר את עניין העזרה לנחום קרמר (שדמי), הזמינו קרמר לשיחה. ראשית הודיעו כי "יש לו אישור מן הארץ" וביקש ממנו "לספר הכול". קרמר דיבר בחמימות ושאל במה יכול הוא לעזור. לאחר שקיבל "פרטים מקסימאליים" על תכנית הפעולה העומדת להתבצע, השיב, כי ל"תכנית ב" – פעולת נקמה במחנות האס.אס והגסטאפו – הוא מסכים והוא מעמיד לרשותו שני בחורים מן הבריגאדה עם רכב שיעזרו לו "בדברים שאין באפשרות הארגון לבצע".

שני הבחורים היו דב שנקר מקיבוץ נאות-מרדכי ומילר מקיבוץ כפר-מנחם. הייתה זו עזרה חשובה, שכן כחיילים הייתה להם האפשרות להעביר את החומר המסוכן למחנה, שבו התבצעה הפעולה באפריל 1946.

לא-מעטים הם הסיפורים על הארצישראליים וכיצד חילצו את חברי הארגון ממאסר. פולדק מספר כי כאשר לאחר עזיבת הבריגאדה, הוא וזיגמונט גליקסמן נתפסו באיטליה עם כסף ובלי מסמכים ונידונו לשלוש שנות מאסר, שיחררם איש "ההגנה" לאחר מאמצים ובכסף רב. וכך גם יצחק וילוז'ני שנעצר בפאריס כשחבילת כסף ברשותו, שישראל כרמי שיחררו.

לאחר הפעולה בנירנברג הושיטה "ההגנה" את מלוא עזרתה להעברתם של המשתתפים בפעולה למקומות-מבטחים מעבר-לגבול. איש מהחבורה לא נפגע וכולם הגיעו לארץ בריאים ושלמים. מסתבר, כי חרף העמדה ההססנית-אמביוולנטית מצד "ההגנה" כלפי פעולת הארגון, היה בכל זאת גם איזה חוט-מקשר והייתה ערבות כלשהי לגורלם של אנשי "הנקם" באירופה. אחת ההוכחות לכך היא גם התרומה הבלתי-מבוטלת של כמה מראשי "ההגנה" לארגון שובו של קובנר לאירופה – משימה שלא הייתה קלה כל-עיקר.

"תכנית ב" – חבלי-הלידה והביצוע

ההוראה שניתנה לפאשה על-ידי קובנר בימי שהותו בארץ, עוד לפני שנעצר, להקדיש את כל מרצו למימוש "התכנית השנייה" ועם זאת לא לזנוח את התכנית הראשונה, שהכנתה בארץ תיארך זמן רב - הייתה אצל "התלמידים הנאמנים לרבם-מפקדם" בבחינת צו שיש לקיימו בכל הדרכים.

כזכור, נכללה במכתב ההוא גם העצה "להישען על הכוחות העצמיים" ליצירת האמצעים ולחפש את "קרובנו המהנדס בל יפונה". נראה, כי במטה בפריס לא הייתה מודעות מספקת לפסקה האחרונה במכתב ועל-כן ניסו למלא את הוראות המפקד בדרכים שונות: הם חיפשו את החומר בשוק השחור, אפילו בעולם התחתון או בעזרת אנשי ריגול, חרף הסכנות שבדבר, שכן "אף פעם לא יכולת לשער, מה יהיה אחרי שתגלה בשביל מה אתה צריך את זה או שתיתן מקדמה בכסף". כל המאמצים האלה עלו בתוהו, אך לעומת זה התבררה להם שיטת הביצוע: לחדור למאפיות ולמרוח את הרעל על הצד התחתני של כיכרות-הלחם. עוד לפני שמצאו את הרעל המתאים, נשלחו האנשים למצוא תעסוקה במאפיות בנירנברג ובמחנה דכאו, כדי להכיר את המערכות על פרטיהן, להתאקלם במקומות ולרכוש את אמונם של מנהלי המפעלים. בהכנות למבצע הוחל בנובמבר 1945 והן נמשכו לאחר שהוכן הרעל המתאים, עד שעת-האפס, ה-13 באפריל 1946.

בסוף נובמבר שלח פאשה הוראה לפולדק, שישב במילאנו, להביא מיד לפריס את המהנדס הכימאי יצחק ראטנר, ידידו מווילנה של קובנר. הדבר לא היה פשוט כל-כך לפי שראטנר, חבר "הנקם", הסתיר את שייכותו לקבוצה לפי כללי הקונספירציה שהיו מקובלים בשעתו בווילנה. בו-ביום הוזעק ראטנר למילאנו ממקום-מושבו בבארי ששם מילא תפקיד של מנהל-חשבונות ב"מרכז לגולה".

במילאנו נמסרה לו הפקודה. תגובתו הייתה: "אם ככה – אז אני נוסע". העלו אותו לרכבת צבאית, לבוש במדים ומצויד בניירות, והוא נעלם בלי שהודיע לממונים עליו. אלה רגזו וליברטובסקי, סגנו של ארזי ("הזקן") השיג את אנשי "הנקם" וחקר אותם על פרשת היעלמו. הם השיבו: "מי זה ראטנר, איזה ראטנר?" והוא פירש: רק שני גופים יכלו לגנוב את ראטנר – "אתם או הרוסים". הוא הטיל עליהם מעצר והעמיד שמירה. לאחר כמה שעות הם שוחררו, אבל ראטנר הוחשד בגניבת הקופה של "המרכז לגולה". השמועה הספיקה להגיע לארץ, אך חישי-מהר התברר כי הקופה שלמה.

ראטנר כבר היה אז בפריס, שקוע ראשו ורובו בביצוע המטלה. היה עליו למצוא את המתכון המתאים לחומר "שיקטול מה שיותר גרמנים, שהכמות תהיה קטנה והאיכות גבוהה". כבר בליל הגיעו לפריס דובר על שני רעלים: האחד שיימרח על לחם, והשני שיושם בסירי-בישול. תחילה – מספר פאשה – היה האיש מיואש" הוא אמנם למד כימיה ברמה אוניברסיטאית, אבל מאז עברו ימים רבים ועליו להתעדכן מחדש במקצוע והניסויים יימשכו זמן רב ויתרה מזו, הוא זקוק למעבדה. היו לו ספקות רבים לגבי סיכויי ההצלחה, אך בכל זאת החליט לנסות את כוחו. לאחר מאמצים ובעזרת החברים הושגה כמות הרעל שהייתה דרושה לביצוע "תכנית ב".

ראטנר סיפר בעדותו שנרשמה על-ידי קובנר ב-24.6.1984, כי לפני בואו לפריס לא ידע על תכניות הארגון. הוא נתבקש להכין רעל נמס במים שאפשר לערבבו במזון. לאחר לימוד הנושא נתגלה לו קצה-חוט בפגישתו עם ידידה מווילנה נשואה לאיש שעסק בבורסקאות. גם לראטנר עצמו היה ניסיון-מה בענף זה מימי עבודתו בבית-חרושת סובייטי לעורות. הוא סיפר להם על הפעולה הצפויה והחומר שמשתמשים בו במפעלי העורות סופק לו. הוא הכין שתי חבילות ובכל אחת מהן שני ק"ג ארסן. הוא גם הכין חומר להמסה במים הידוע בשם אטרופין. מידי מכר שלו, עובד בכיר בצלב האדום, הוא קיבל את החומר שנדרש להכנה, לאחר שתיאר לפניו בשיחות ממושכות את מעשי הזוועה של הגרמנים נגד היהודים. לאחר-

מכן נודע לו שבחומר הזה לא השתמשו – השמידו אותו או החביאוהו – ונשאר לשימוש רק הארסן, שנלוש בסובין בכוונה למרחו על הלחם ואוכסן בבקבוקי-גומי לחימום.

מדברי החברים שהשתתפו בשיח הפעילים של קבוצת "הנקם" עולה, כי החומר השני, והאטרופין, לא הגיע לידיהם. פולדק מספר כי הוא השליך אותו. גם משה מאירי (בן) סיפר כי הוא השליך לנהר סיינה מזוודה ובה "קופסאות ריבה", שיירי מטען הרעל שדורקה הביאה לראטנר. פאשה שהיה ממונה על כל המשימה מכחיש זאת בתוקף: החומר לא הגיע אליו כלל! לדבריו היו בסך-הכול תשעה בקבוקים ובכל העניין טיפלה רעייתו דורקה שהייתה אז בפריס. הוא עצמו היה באותו זמן בנסיעות. לדבריה יתכן כי "אולי היו שני החומרים יחד". מכל מקום, גם לדברי קובנר, "נקודה זאת [של האטרופין] נשארת לא ברורה".

מבצע נירנברג

מכל תכניות ההרעלה בוצעה רק אחת, בנירנברג, ובהיקף של "תכנית ב". מספר יולק חרמץ:

בבואי לנירנברג היה שמי חיים מנדלה, אך זקוק הייתי לשם לא יהודי. החלפתי את האות הראשונה משמי למ' ושמי היה אפוא מים מנדלה. במשרד הרישום סיפרתי כי "מים" הוא שמו של נסיך פולני. בבואנו לנירנברג הלכנו על "תכנית א". לא ידענו שום דבר אחר. היו עימי חברים נאמנים ובעלי תושייה: מאניק שעשה גדולות באותם הימים ובחור נפלא וממושמע - וילק, שהצלחנו להציבו במרכז מערכת המים של העיר. למעשה, החזיק בידו את גורלה של נירנברג. הוא דיווח לנו שיש באפשרותו **להתגבר על כל בעיה ולהזרים כל חומר לתוך מערכת המים של העיר**. כך ישבנו ימים ולילות ותכננו את המקומות בהם נפוצץ את החיבורים כדי שהרעל לא יגיע לאזורים מאוכלסים לא-גרמניים... לא הבחנו בין גרמנים לבין האס.אס. היינו שלמים עם עצמנו. היינו מוכנים ודיווחנו גם למינכן ולפריס... זה היה דיווח שלם ומושלם מהבחינה המבצעית מא' עד ת'.

אז בא הזעזוע: קיבלנו הנחיה להקפיד את "תכנית א" **והפשרה היא "תכנית ב"** – פגיעה בבסיסים של האס.אס על-ידי הרעלת הלחם. ואז השתלב במבצע לייבקה דיסטל בלב שלם ובצורה מושלמת. נפגשנו עם בעל המאפיה של המחנה. סיפרנו לו שלייבקה הוא נפגע-מלחמה, לדודו הייתה מאפיה ואנו מעוניינים שימשיך ב"מסורת אבות" ויקים מאפיה, אך פה מצאנו מאפיה [מן המוכן]. שכנענו את האדון. חודשיים בדק וחקר הכול מסביב.

בפגישה עם פאשה במינכן נקבע ה-13 באפריל כיום המבצע. למרות "הפנצ'רים" באותו יום בוצע הכול בצורה משביעה רצון... נמרח רעל על אלפי לחמים. כל כיכר הייתה צריכה להתחלק לארבע מנות. נפגעו מספר אנשים, אך חלק גדול של אנשי אס.אס. לא נפגע בצורה מספקת. הסיבה: חוסר עומק או חוזק של שכבת הרעל. גם לא היה כנראה איזון בין הדבק לרעל ששקע בבקבוקים... במקום חמישה חברים בפנים היו רק שלושה. אילו היינו בפנים חמישה, היינו מורחים יותר – עוד 2000 – 3000 כיכרות לחם. הייתה באותו יום שביתה וזה הפריע. השלושה היו: לייבקה, יאשק (בן-צור) ומאניק. שמירה בחוץ – וילק ואני. **הספיקו למרוח ברעל 3000 כיכרות לחם שהם 12 אלף מנות. כל הלחם נאכל. ראינו שהרעל**

בבקבוקי-הגומי שוקע ועל-כן היו צריכים מדי פעם לבחוש... היו צריכים להיפגע 12000 אנשי אס.אס. התוצאה הייתה, כפי שהתפרסם בעיתונים, שנפגעו 800-900. חלק מהניצולים נשארו נכים, מהם נתקפו בשיתוק.

אני כמפקד הייתי רוצה שהמבצע יצליח, אך אינני רואה בכך את העיקר. אני רואה את הסמליות של המעשה בעצם ההתייצבות, במוכנות לאתגרים. זאת קבוצת אנשים שעברה כברת-דרך גדולה ורצינית, אם במחותרות ובגטאות, אם ביערות במלחמה גלויה עם הגרמנים ואחר-כך בפעילות ב"בריחה"... רק מעטים מהם זכו למצוא את משפחותיהם אחרי השואה האיומה.

אני מצאתי את אמי ושוב נאלצתי להיפרד ממנה למשך שנה בלי שתדע היכן אני נמצא... כמוני, כל הקבוצה שניתקה את עצמה מהכול, כאשר כל האנשים סביבנו שבו לנסות לשקם מחדש את חייהם. אין בזה פשע, אם מישהו, אחרי כל מה שעבר, מנסה לחיות את חיו מחדש, ואילו אנחנו מצאנו לנכון, מבחינה מצפונית, כללית, ציבורית וחברתית, לשוב לחיי המחותרת ולפעול כפי שפעלנו.

אכן, קבוצה יחידה במינה ובה חברים אשר ייצגו את המיטב ואת הפאר של הנוער היהודי במזרח אירופה, שנפל קורבן בשואה. עד כאן דבריו של יולק.

לייבקה דיסטל הוא לא רק אחד החברים בקבוצה "המיוחדת במינה" שעליה דיבר יולק, כי-אם הדמות המרכזית במבצע נירנברג, שסביבו התמקדה כל הפעולה. מן הדין שנספר את קורותיו של בחור צנוע ואמיץ זה, חבר השומר הצעיר בוויילנה מנעוריו.

לייבקה עבר בשלום את כל האקציות וכשהוקם ארגון פ.פ.א. היה מן הראשונים שהצטרפו אליו ושובץ ביחידה למשימות מיוחדות. הוא עסק בעיקר בהבאת נשק ותחמושת לגטו, בנצלו לשם כך את הקשרים הטובים עם המנהל הגרמני לויטננט קלר, שאפילו נתן לו ליווי בכניסתו לגטו ולא העלה בדעתו שתחת מעילו נמצאה "סחורה אסורה".

במקום עבודתו אירעה לו תאונה ונקטעו שלוש קצוות אצבעותיו של יד שמאלו. לאחר שהגלידו הפצעים חזר למקום עבודתו והמשיך בעיסוקיו המחותרתיים. הוא גם השתתף בשחרורו של גלזמן מידי המשטרה היהודית.

ב-1 בספטמבר 1943 כאשר היה מגויס בגדוד השני שנתגלה על-ידי שליחי גנס, גורש עם מרבית אנשי הגדוד לאסטוניה, עבר את מחנות העינויים והמוות באסטוניה ובגרמניה וטולטל ממחנה למחנה בזחילה, ברגל ובאוניות.

כאשר פרץ הצבא האדום את החזית בקרבת לנינגרד והתעוררה התקווה להיגאל, התארגנה מחתרת לוחמת ויחד עם חבריו ומפקדו גרישה ציפלוביץ' ניסו לפרוץ אליהם. המשימה נכשלה. השליחים נתפסו והומתו וביניהם מפקדם. המחותרת התפוררה עקב הנדודים הבלתי-פוסקים ממחנה למחנה.

במחנה דאוטמרגן בתוך גרמניה היה עד-ראייה למחזה מחריד בחורף 1944. חמישה שבויים רוסיים שנתפסו בניסיון בריחה עמדו להיתלות לעיני כל אסירי המחנה. אצל שלושה נותקו החבלים והם נתלו, שוב ושוב נותקו החבלים. אז פקעה סבלנותו של המפקד וירה בראשיהם. רסיסי מוחם התפזרו לכל עבר ואז הסתערו האסירים על נתזי המוח בקריאות "בשר, בשר!".

"מאותה שעה - פוסק לייבקה - החלטתי להיאבק בכל יכולתי על החיים. האירוע הזוועתי של הסתערות האסירים על מוחות חבריהם ליווה אותי ימים רבים."

כשהתקרבה החזית צורפו אליהם אסירים מבלגיה וצרפת. הגרמנים הצעידו אותם בכיוון בלתי ידוע. כל מי שלא התקדם בקצב הרצחני נורה בראשו. לייבקה ובחור צרפתי ברחו ליער ואיכר גרמני הסתירם עד שחרורם על-ידי הצרפתים בתחילת מאי 1945. הוא הגיע למחנה זיגמרינגן ופגש שם חברים מווילנה וביניהם חברו יצחק וילוז'ני ואחיו חיים. הם גמאו מאות קילומטרים על אופניים והגיעו לשווייץ. בעיר הגבול ברגנץ פגשו חייל ארצישראלי שסיפר להם כי בפונטבה שבאיטליה נמצאים פרטיזנים יהודים וביניהם אבא קובנר וחבריו. הם שינו כיוון והלכו לאיטליה ובמילאנו פגשו את יולק חרמץ ואת שלמה קלס שסיפרו על ווילנה והיער. כשהגיעו לפונטבה נועדה להם פגישה נרגשת עם חברי פ.פ.א. לשעבר, עם חברים וחברות קרובים. הם נענו לפניית ויטקה והצטרפו ללא היסוס לקבוצת "הנקם".

עם יציאת הקבוצה לגרמניה נכלל לייבקה בחוליה של נירנברג. בצד תכנית ההרעלה התרקמה תכנית נוספת - התנקשות בפושעים הנאצים שהועמדו לדין בבית-המשפט בנירנברג. על לייבקה ועל מאניק הוטל לירות בפושעים בתוך בית-המשפט. הכוונה הייתה שיהיה זה אקט הפגנתי של נקם להדגשת החשבון היהודי המיוחד באותו משפט. באמצעות שימק לוסטגרטן התקשרו עם בחור יהודי מיוצאי קרקוב שעבד במפקדה העליונה של שלטון-הכיבוש האמריקני בוויסבאדן והוא הבטיח להשיג להם רישיון-כניסה לאולם המשפט. לאחר סחבת ממושכת התחרט הבחור והתכנית ירדה מהפרק.

מבצע ההרעלה

כאמור הוטל התפקיד העיקרי על לייבקה שנתקבל לעבודה כאופה במאפייה גדולה בנירנברג שסיפקה לחם ל-15 אלף אנשי אס.אס. שבויי-מלחמה. כחמישה חודשים עשה במקום ולמד את כל הפרטים וההליכות. המנהל והעובדים תהו על קנקנו כיהודי, על עברו ומאין בא. כמובן, "איש מהם לא ידע מה עוללו הנאצים ליהודים, והיו מהם שהביעו פקפוקים באמיתות המעשים". מכל מקום טיכסו עצה איך להיפטר ממנו. אחד האמצעים היה להעבידו בפרך. העמידו אותו לפרוק שני קרונות פחם בהנחה שלא יעמוד במאמץ הפיסי, אך הוא עמד ב"מבחן". אמצעי אחר - פריקת שקי קמח ממשאיות ומקרונות רכבת. גם ניסיון זה עבר בשלום. בינתיים הוא למד ביסודיות את תהליך הייצור.

התכנית הראשונה הייתה - להזריק את הרעל לשקי הקמח. לאחר בחינה נפסלה התכנית וגם הרעיון לשים רעל בבצק ירד מהפרק, שכן החום עלול היה לפרק את הרעל. לבסוף הגיעו להחלטה למרוח את הרעל על צידן התחתית של הכיכרות. כמה בקבוקי יין הביאו להסכמת המנהל לכניסתו של לייבקה לעבודה במחסן, מה שאפשר לו ללמוד מקרוב את הליכי האפייה והאספקה ללקוחות.

יום המבצע היה ה-13 באפריל, ראשון בשבוע. יומיים לפני-כן הובא הרעל בשלושה בקבוקי-גומי על-ידי אחד החיילים שנידב קרמר (שדמי). בשבת בבוקר הגיע לייבקה עם הבקבוקים למפעל בלי שהשיחו בו. גם את שני חבריו יאשק (בן-צור) ומאניק הכניס פנימה

והסתירם בסלי הלחם הגדולים. יולק עם וילק שמרו בחוץ. בצהרי יום השבת התרוקן המפעל מעובדיו ואפשר היה להתחיל במלאכה, אך היו כמה תקלות: מנהל המשמרת הגיע ומסר לידי את המפתחות כדי שימסרם לשומר, והוא נאלץ לצאת החוצה ולחפשו. אחר זה התגנב בחזרה למחסן הנעול ונשכב במרתף שמחת לרצפה. במקרה הגיע למאפיה איש-הנהלה שהסתובב שם שעות מספר ונגרמו הפסד-זמן וחרדה.

רק בערב התחילה העבודה: לייבקה מגיש ושני חבריו מורחים. לאחר שהצליחו למרוח אלף כיכרות אירעה תקלה חדשה: השומרים נכנסו פנימה לצורך כלשהו ושוב נאלצו "העושים במלאכה" להתחבא ולחכות עד שיסתלקו. שלוש אלפים כיכרות נמרו ושוב הופיעו השומרים. לייבקה מצא מחבוא, אך שני חבריו ברחו דרך החלון והשומרים הבחינו בכך. הוזעקה משטרה. השומרים והשוטרים הגיעו למסקנה ששני הבורחים היו גנבים פורצים שנכשלו במזימתם.

עם אור ראשון הסתלק גם לייבקה והגיע לגן-הציבורי. שם חיכה לו יולק חרמץ עם מכונית ונהג ועוד איש אחד. כשהגיעו גם מאניק ויאשק יצאה המכונית לכיוון הגבול הצ'כי. לאחר נסיעה של שעות אחדות עוכבו על-ידי משטרת הגבול שקיבלה את ההסבר: הם ממהרים להגיע לסדר-פסח במשפחתם בצ'כיה. במעבר-הגבול חיכה להם פולדק, שלפי הוראת פאשה שהה שצ'כיה יחד עם זלדה טרגר לשם קבלת הנוסגים.

בפראג התרכזה אותו זמן חבורה גדולה: אלה שיצאו מנירנברג לפני המבצע ואלה שעשו את המלאכה. זולתם היו שם חברים פעילים בארגון: האחים זיגי ודוד גליקסמן, רחל הלפרין-גליקסמן, שימק לוסטגרטן, ראובקה שניידר, סאנקה. האווירה הייתה מרוממת. בעיתון צ'כי פורסמה הידיעה על הרעלת שבויי האס.אס ונאמר בה, כי האמריקנים אחזו בכל האמצעים האפשריים להצלתם, אולם כמה מאות מהם מתו.

חודש ימים עשו החברים בצ'כיה עד שנתקבלה הודעה טלפונית מפאשה שעליהם לצאת לאיטליה ומשם לעלות ארצה. ב-26 ביוני עלתה כל החבורה על אוניית המעפילים "וג'וד".

בדו"ח שמצאנו בארכיון "ההגנה" על צי ההעפלה מסופר, כי בין 1,200 המעפילים באונייה, שכאלף מהם באו ממחנות העקורים בגרמניה ובפולין, הייתה גם קבוצה גדולה של פרטיזנים, ששימשו כמכונאים ומלחים. בעיקר התבלטו חברי קבוצת "הנקם" ש"נשאו על כתפיהם את כל העבודה באונייה, שמרו על הסדר והניקיון".

אוניית מלחמה בריטית תפסה את האונייה בלב-ים, גררה אותה לחיפה והמעפילים הועברו למחנה עתלית. כעבור חודש קיבלו רישיונות-עלייה והקבוצה יצאה לקיבוץ עין-החורש.

הנפגעים במבצע נירנברג

לפי עדות קצין יהודי אמריקני חולק הלחם בין 16 אלף אנשי אס.אס. נפגעו 2,800 ש-900 מהם מתו. הקצין סיפר כי הצנזורה האמריקנית אסרה על העיתונות לפרסם פרטים. למחרת היום היו העיתונים הגרמניים מלאים בתיאורים, אך לאחר-מכן לא התפרסמה בעיתונות שום ידיעה בנידון. השלטונות האמריקאים חששו, שהגרמנים יחשדו כי מרעילים באו משורותיהם והדבר יעורר בהלה אצלם. הודעה רשמית מטעם מפקדת הצבא האמריקני,

- 139 -

על מספר גדול של שבויי מלחמה בסטאלאג 13 ליד נירנברג שנפגעו מההרעלה, פורסמה בין-השאר ב"זיד-דויטשה צייטונג" מ-24 באפריל ובה נאמר:

מבדיקות שנעשו מיד לאחר האירוע התברר, כי בתוך הלחם נמצא רעל ארסן. במאפיה נמצאו ארבעה בקבוקים מלאים רעל ושני בקבוקים ריקים. מתוך 15 אלף האסירים חלו מהרעלה 2,283. מהם נלקחו לבתי-החולים 207. לפי הנתונים של בתי-החולים לא היו מקרי-מוות. הרעל נמרח בכישרון רב על תחתית הכיכרות.

לא הוזכר בהודעה כי יהודים עשו זאת. יולק מספר כי בעיתונות הגרמנית סופר על "המעשה המזוויע". דיברו על אלפים שמתו, על רבים שלקו בשיתוק וגם על רבים שבתי-החולים הצליחו להצילם. לייבקה מספר, כי בעיתונות הגרמנית סופר על 2,200 מתים.

אין בידינו אומדן מדויק פחות או יותר על מספר המתים, אך נראה כי עצם העובדה שלפי ההודעה הרשמית חלו מהרעלה 2,283 אנשי א.א.א. יש בה כדי להעיד על תוצאות המבצע.

לדברי יולק שלח לו פאשה פתק ביידיש ובו דברי תודה לו ולחברים: "עשינו דבר חשוב שייזכר לעולמים – כתב פאשה – ואין זה סוף הדרך וגם אם עתה צריכים אנו לסגת נשוב ונמשיך בפעולתנו". ולייבקה אומר: "ראשית כל הייתה לי סטיספקציה. אפילו ממספר קטן יותר הייתי שבע-רצון. עמלנו לא היה לשווא, והעיקר ההרגשה של נקמה שנקמתי. בזה כאילו סגרתי מעגל בחיי שהתחיל בשנת 1941.

ביטול הפעולה בדכאו ונסיגה מגרמניה

ביום הפעולה בנירנברג, ה-13 באפריל, הייתה אמורה להתבצע פעולה דומה במחנה של שבויי הא.א.א. בדכאו. הייתה שם חוליה קטנה ובה קאז'יק ואירנה גלבלום חברתו, וכן אידק פרידמן מהקרקובאים.

לפי הנתונים שמביא קאז'יק נמצאו אז במחנה 30 אלף אנשי א.א.א. ולידו מחנה מיוחד שמור בקפידה ובו מאה גנרלים. הופעתם כלא-יהודים, דוברי פולנית רהוטה, הקלה עליהם את החדירה ואיש לא חשד בהם. עלה בידם ליצור קשר עם מפקד יחידת-שמירה פולנית, נספחת ליחידת הצבא האמריקני ששמרה על המחנה. השלישייה עשתה "כל מה שצריך היה לעשות" כדי להגיע למאפיה, אך אירעה תקלה: הגיע אליהם כסף שהושלך בשבילם במקום שעסקו בהברחות של מטבע, סיגריות, משקאות וכו'.

בשעת מעשה עלתה עליהם המשטרה הצבאית האמריקנית ושלושתם נאסרו. הם הועברו לבית-הכלא הצבאי בשטדליין, שבו הצוות היה מורכב מנאצים ופושעי-מלחמה. לא מצאו אצלם דבר ולאחר מעצר של חודש ימים שוחררו ללא משפט. לאחר שובו למחנה חידש קאז'יק את קשריו עם מנהל המאפיה שהפך לידיד טוב ופעם במצב של שכרות מסר לידיהם את המפתחות. החוליה מיהרה לשכפלם והכול היה מוכן לפעולה.

המבצע עשוי היה להיות מרשים יותר מאשר זה שבנירנברג וגם המטה במינכן ייחס לו חשיבות מרובה. יומיים לפני תאריך היעד נתקבלה הוראה מאת פאשה לבטל את המבצע ולסגת. "ביום בהיר אחד – מספר קאז'יק – הופיעה הקשרית לנקה (לנה זאץ-האמל)

והודיעה, כי יש להסתלק מהר". החומר, ארבעה וחצי בקבוקי רעל, שהובא עח-ידי שלמה קנטורוביץ (קנת) בליווי של נהג, חייל הבריגאדה, נקבר בלית-ברירה בחורשה ושניהם, קאז'יק ואירנה, "התקפלו" ויצאו למינכן. שם, לפי סיפורו של קאז'יק, כבר חיכתה להם חבורה שלמה ונאמר להם כי כולם יוצאים לצרפת בדרך עלייתם ארצה. קאז'יק היה המום: "הייתה לי התמוטטות עצבים, או שהייתי קרוב לזה".

בשיח הפעילים שנערך לאחר ארבעים שנה שיטח קאז'יק את טענותיו שעדיין היה בהן משקע של מרירות, שהרי בדכאו הכול היה מוכן לקראת הביצוע והיו לו כל הסיכויים להצלחה. לא אז ולא מאוחר יותר לא נעשה אפילו ניסיון להסביר לו את סיבת הביטול. תוך עשר דקות או רבע שעה היה עליהם להתקפל ולצאת לצרפת. שם הסתובבו והתחבאו במשך כמה שבועות ולבסוף עלו במרסיי על אונייה שהביאה אותם ארצה.

לאחר ארבעים שנה מסביר פאשה, כי בלילה שלפני הפעולה בדכאו הגיע איש המודיעין במחנה, קצין אמריקני שמסר כי השלטונות עלו על עקבותיהם של "הבחור והבחורה" ובעוד מספר שעות הם יהיו בידיהם. והיה עליו לשקול: אם ייתפסו האנשים בדכאו יהיה הכרח לבטל גם את המבצע בנירנברג ומוטב "ציפור אחת ביד מאשר כמה ציפורים על העץ". ולא הייתה ברירה אלא לשלוח את לנקה להוציאם מהר ככל-האפשר ובדחיפות. מבצע נירנברג החיש את יציאתם של "הנוקמים" מגרמניה.

ראשוני היוצאים התפלגו לשתי קבוצות: קבוצת המבצע שיצאה לכיוון צ'כיה, וקבוצה שנייה שעמיה נמנו חברי המטה פאשה, דורקה, בצלאל קאק (מיכאלי), הקשרים שלמה קנטורוביץ (קנת), לנה זאץ (האמל) ויצחק האמל – כל אלה ממינכן; מירה שבדסקה-ורבין (מנירנברג) וקאז'יק, אירנה גלבלום ופרידמן - מדכאו. היציאה בשני ראשים נעשתה מטעמי ביטחון, כדי להקטין את הסיכון, שכן היה חשש שבעקבות מבצע ההרעלה ידלקו אחריהם אנשי המשטרה הצבאית או ממחלקת הריגול. במינכן נשארו רחל הלפרין (גליקסמן) ומשה ברש לשם ריכוז מידע וקיום קשר עם הנסוגים.

התחנה הראשונה אליה הגיעו הייתה לינדאו על הבודנזה באזור הכיבוש הצרפתי, מקום-שם התמקמה נקודת "בריתה" שהעבירה עולים לצרפת ואיטליה. רנה אברמוביץ (מיכאלי) מהפעילים בנקודה מספרת שהודות לראשי הקהילה היהודית ניצולי השואה בברגנץ, נקשרו יחסים ידידותיים אם אנשי הממשל הצרפתי, במיוחד עם קצין בכיר יהודי, לשעבר איש המחנת הצרפתית. בעזרתו גילו מעבר צדדי על הנהר רהיין – גשר צר הקשור לתחנת-כוח ישנה ולא פעילה - שלא היה שמור במיוחד.

יום-יומיים לפני שהקבוצה הייתה אמורה להגיע ללינדאו בא ארנסט (אפרים פראנק), השליח מגבעת-חיים ורכז ה"בריתה" בגרמניה, והודיע לפעילים בנקודה כי עומדת להגיע קבוצה מיוחדת ויש להעבירה בדחיפות לצרפת. אז הוחלט להפעיל את המעבר הנ"ל. הקבוצה הגיעה ברכבת אחרי מנוחת לילה יצאה במכונית "ג'י.מ.סי." אמריקנית יחד עם ארנסט, כשכולם שוכבים במשאית מכוסה באברזין לכיוון צרפת. כנהג שימש "יצחק המשוגע", בחור מיוגוסלביה, בעל תושייה ואומץ רב. איתו בתא ישב יהושע ברנדייס בית"רי מהבריגאדה שפעל ב"בריתה" וריכז את הנקודה בלינדאו. שניהם היו במדים ומצוידים בתעודות מתאימות.

למזלם הכול עבר בשלום. עוד באותו לילה הגיעו לשטרסבורג, ולאחר שהייה של יומיים העבירום אנשי "ההגנה" לטולוז. בגין הפרסומים בעיתונות הצרפתית על ההרעלה בנירנברג השתהו שם מטעמי זהירות מספר שבועות עד שהועברו למרסיי. בסך-הכול התרכזו במרסיי כשלושים חברים. הם טופלו על-ידי אנשי "ההגנה" ועברו אימונים בהדרכת איש הבריגאדה גדעון בן-ישראל.

איגרתו של אבא קובנר

בימי שהותם בצרפת הגיעה האיגרת הפיוטית-ביוגרפית של אבא קובנר שכתב אותה לאחר ששוחרר מן הכלא והגיעה אליו הידיעה על המבצע בנירנברג. האיגרת, כתובה יידיש, הופנתה ליהודית, דני ואיז'ו (ויטקה, פאשה ובצלאל) והיא פותחת בכעין וידוי אישי – סיכום פרשת חיי ותמצית השקפת עולמו – ומסיימת בקריאה לחברי הארגון לעלות לארץ כדי לזכות בהכרה וכן לבצע "רה-ארגון" לקראת יציאה חדשה בכוחות רעננים להמשכת הפעולה. האיגרת פותחת בדברי הערכה של מבצע נירנברג:

מתוך געגועים, ממש בדם ציפיתי ליום הלידה. רק הגעתי למועד הזה ובנשימה מאובנת חיכיתי לידיעה הראשונה. ואכן, היא הגיעה וגזרה את נשמתו בשמחה ובכאב, כמו בשוט קלוע ומלובן. שמחה מזה שעיני קראו, כאב מזה שעיני לא ראו. לא ניסיתי לנחמכם, אף-על-פי שלא קלה המלאכה. זה שנים ארוכות שאני נמנע מלבקר חולה, כי יש מה לומר לאדם שבור? אתם פולט כמה מילים סתמיות. אתה לוחץ את היד ועוזב מהר את ידיך, שכיב-מרע. אך איך מנחמים משפחה שלך, את עצמך? אילו ידעתי לפחות שמישהו נושא באשמה או בזיוף, או שמישהו הזניח - הייתי אומר תוך תוכחה ותוך עצב בלבביות: "לא לעשות כן בפעם הבאה!" אבל כאן אני בטוח, שאין איש מכם שלא נהג כשורה, איש לא הזניח. והרי הכול כאילו נשבע נגדנו: הרים שחורים נערמו כדי לחנוק את הלהבה האחרונה של המשפחה האומללה, את המעשה האחרון שצריך היה לשמש הגשר ליום חדש - לחיים. אבל איתרע מזלנו והמאמצים האחרונים – במקום גשר תהום חשיכה מסביב ובתוכך. אפילו כאב לא. רק ריקנות תפלה, ללא טעם, ללא אוויר, ללא סיכוי, ללא הגיון.

פתיחה זו היא כעין הסבר למשבר שעבר בבית-הכלא, שחלף תוך התגברות והתאוששות - פרק בטרגדיה אישית על רקע אידיאי שנסתיימה בקתרזיס. ראוי להוסיף לשם הבנת הכתוב, כי בימים הראשונים בבית-הכלא ליווה אותו הסיוט של הרעל שהשאיר באונייה שיובא לפניו כראיה. לכך הוא מתכוון בכתבו (להלן) "הפחיד אותי הניתוח". לפתע [באורח] בלתי-צפוי נפלתי לבית-החולים... וזה במקום הפגישה השנייה עם המשפחה שהייתה צריכה להתרחש ולאחר-מכן - השיבה אל החיים. והנה כרעם - בית-החולים, ואחרי-זה ההכרה שזה לזמן ארוך, ארוך מאוד. הפחיד אותי הניתוח. בימים הראשונים חרדתי, אך מיד נרגעתי. הייתי מאוד רגוע והחלטתי לשים קץ לחיי - להתאבד.

האמינו לי: לא מפחד. שכבתי וערכתי חשבון לאן אגיע לאחר המחלה הארוכה... לחכות, לחכות ואחר-כך לצאת כחרס הנשבר. לא! החלטתי, כל עוד אני בן-אדם, לגמור עם החיים ההרוסים, אולם לא לבצע זאת בידיים עצבניות. החלטתי לעשות זאת בלילה השלישי. אני שוכב בתא. מסתכל במה אעשה זאת. אין רואים סכין ואין רואים חגורה... אם-כן, החולצה תהיה החבל. בחוץ שקט. מונית שעברה זרקה את אורה על הקיר, על חלון השבכה. שוב

חושך. אולם לפתע רואות עיני: אני תלוי על הקיר שלהם. לא! לא! אז, במנזר, יהודית, את זוכרת כמה קרוב הייתי למעשה זה? ואז פילחה את המוות הקפוא חנית לובהת שחרכה את תודעתי: כל זמן שהם רוצים – לא אעשה זאת. יהיה מאבק! אז, מתוך פנימיותה של נשמתו נולד "הכרוז"... ראיתי את גופי התלוי... פתאום עלה ראשה של ראשל.

הראש הביט בי ארוכות. התחלתי לחכך את ראשי ואז נוצרה הבלדה על ראשל... לא היה לי כל הזמן נייר. בראשי עלו מילה אחר מילה, חרוז אחר חרוז וטרם ידעתי מה קורה ומה צריך לקרות. ידעתי כי עליי לא להישבר אף פעם. התחזקתי כפי שזה לא היה מעולם. מאז הייתי מוכן לקבל את גזר בית-החולים... יצאתי מהכלא מוכן לקראת החדש... ניצלתי מחולשה, מהתאבדות. התגעש השיר – יצירתיות חדשה.

כאן באה המסקנה שכוחה היה יפה גם לגבי החבורה שחיכתה למוצא פיו. הם היו נתונים במשבר נפשי, ולאחר הנסיגה התרופפה אמונתם עוד יותר שיזכו אי-פעם להגשים את משימתם שדבקו בה. **קובנר מעודד אותם ומייעץ להם ללמוד ממנו את ההתגברות:**

רוצה אני שתדעו. זאת הברירה לפני כל אחד מאיתנו הנדחק לתהומות הייאוש. לאחוז בקצות השערות בכוחות האחרונים, בשתי הידיים, ולפרוץ מן התהום, מן התהו-ובהו. ובקיצור – להקיץ ולהתעורר. אכן, זו זכותם של השבעים – לשקוע בהיסטריה. להם מותר להיות מיואשים, אך לנו אסור. לא אחד מחכה שאנחנו האחרונים נסיים את מה שהיטלר לא גמר, שנטבע במרה שחורה שלנו. המצווה הקדושה – דווקא להיות חזקים. אלה שהלכו לקבר האחרון ידעו שאפילו כדי למות צריך להיות חזק... על-אחת כמה וכמה, כאשר צריך להתחיל בחיים חדשים. אבל היכן הכוח להאמין כאשר אלים מתגוללים כנבלות בכל ביבי-השופכין בעולם?

קובנר מדגיש להלן כמה קווים ביוגרפיים שלו: אביו, אחד מ-11 בנים במשפחתו באושמיאנה, נשדד מחייו כשהוא צעיר. הוא סרב ליהנות מכל אושר אחר זולת התורה. למד תורה יחד עם ר' יצחק אלחנן, הגאון מקובנה וכדי לא להירדם בלימוד תורה בלילות החזיקו רגליהם במים קרים. כה שקועים היו בלימודים עד שלא הרגישו כי אחד מגרד את רגל זולתו. לימים התמשכל והיה לרוקח. היה ציוני נלהב והגיע לחוף הים השחור, אך נשאר על החוף ולא זכה לעלות לארץ חלומותיו. הוא מת מסרטן.

אמו – "שדיה הקרועים נמעכו בין עשרות האלפים בפונאר". אחיו, מיכאל היקר – איש אינו יודע היכן מקום-קבורתו. "הילד השני" (הוא עצמו) נשללה ממנו השמש. הוא חלם להיות צייר, והחלום – האקדמיה לאמנות. הציג תמונותיו בתערוכה. עם השלטון החדש שבישר חופש למיליונים, הורחק מבית-הספר. פסלו הראשון – עלמה חובקת אלומה חזק. גם פסל זה הושמד יחד עם ביתו. אז יצר "אהבה צחה כבדולח". בטרם הספיק לנשק כהלכה הגיע "ההוא" והשליך את אהובתו לבור המתים ועל גופה הרוטט שפך סיד. והוא רועד, רואה מקרוב על גבעה בוערת מנזר. הוא חולם על גוף צח ולבן של אהובתו, שענני השחור יעלמו ושוב יהיה אור. אז הוא צר צורות של ילדים.

לאחר השתפכות פיוטית זו בעיר-מולדתו מתאר קובנר את חוויותיו הראשונות בארץ. הוא נפגש עם אנשים רבים שדאגות הקדירו את חזותם, הרבה לבבות עצובים ונצבטים, אבל

ראשיהם אל השמש. בתוך עננים קודרים ראה אור גדול. אבל בשבילו כל השמשות כבו. הוא דיבר אל חבריו, אך הם לא יכלו להבינו. הקרובים ביותר שגילו הבנה, לא יכלו לתפוס את הכול, והרחוקים אולי נהנו מסבלו. ואז התחיל להבין: מוכרחים ליצור, ליצור שמש. דבר אחד למד במדויק שכאן לראשונה מרגישים במאבק – לא באסון אחד ולא בקטסטרופה אלא בגורל אומלל, גורל החלשים. והוא יודע שהנאבק כך אינו רוצה להיכנע ואני יודע כניעה מהי. לשם כך זקוקים לאמונה – אמונה במחר שיבוא לקראתך.

הוא הלך לחפש אמונה: הנה מאיר יערי – גלגול ישן טהור של סבא גדול, הבעש"ט, מן "המאמינים הגדולים והמעטים". אמונתו כוונה את חזי, אך החזה שלי, הוא, כנראה, קפוא וקשוח, רק טיפות נטפו למעמקים. אמונתו של יערי לא חיסנה את רוחו. משיחותיו איתו למד שהוא מוכרח להאמין. "הרימותי שמש מוכתמת באפר ותליתי אותה מעלי, רחוק-רחוק מעלי". ההבדל בין אמונתו של מאיר יערי ובין אמונתו שלו הוא בכך, שעיניו של יערי אינן תמימות ואינן מסונורות. הוא רואה באופק עננים ומאחוריהם אור. ואילו עיניו שלו שרופות ורואות רק עננים שמאחוריהם דם ורחוק רחוק אפשרי אור. שמש שהוא תלה על הרקיע הרקוב **שפירושה מאבק:**

מאבק פירושו התמדה, סבלנות.
התמדה פירושה ניצחון.
להאמין בניצחון פירושו להאמין במפנה, בשינוי.
אמונה פירושה להאמין באדם (לא בכולם).
להאמין באדם – פירושו קולקטיב.
להאמין בקולקטיב פירושו אחווה.
מוכרחה לקום קבוצה טהורה. אם לא-כן – הכול לשווא...

היה בדברים האלה כדי לעורר אצל אחרים חיוך מר על השפתיים. גם בארץ הוא פגש כאלה, אך לאושרו, או לאסונו, רצה הגורל שהיכרותו על החיים בארץ "תהיה אינטימית והוא יראה אותם מבפנים דרך דלת המטבח".

לשם הוכחת כוח האמונה הביא קובנר פרק מזיכרונות היער. בבואו אל "הפושצה" נתקל בביצה גועלית אינסופית, קרה ומזוהמת, שעומקה הגיע עד צוואר. "נראה היה שכאן תטבע". והנה הגיע היום שהביצה חדלה להיות ביצה. התגלתה פיסת קרקע שהפכה לבסיס לפרטיזנים. "הביצה הזרה הפכה להיות שלנו". **והמסקנה:** אילו היו נשברים, היו נופלים חסרי-אונים לתוך הביצה האינסופית. הצילה התודעה שזהו הבסיס למלחמה באויב. רק זה שנשם את נשימת הבסיס יודע לא לטבוע בה. לא די לדעת את צורת הבסיס. צריך להכיר את מאות האנשים וביניהם עשרות "נפשות חמות" שכלל שלבך מתגעגע יותר תחוש ותמצא את הקרובים ביותר אליך" שהם ממש אחים".

זהו התוכן בו עלינו לדבוק וזהו השורש להתחלה חדשה". על הקרובים לו ביותר, שאליהם הפנה את האיגרת, "יהודית, דני ואיז'ו", להיות מודעים לכך שהמעשה שהם עשו איננו יכול להישקל "רק לפי התוצאות החומריות". גם בארץ – בעניין ההתנגדות לנאצים – נשקל הכוח כמותית ורבים שואלים "כמה גרמנים נהרגו במרד גטו וארשה?" וכשסיפר על המאבק בביאליסטוק שאלו: "כמה זמן עמדו הלוחמים?" כמה? גם כשסיפר להם על "יהודית" (ויטקה) שיצאה לראשונה מגטו וילנה והניחה פצצה תחת רכבת, הייתה השאלה: כמה קרונות ירדו מן

הפסים וכמה גרמנים נהרגו? והרי העניינים הם מורכבים לאין-שיעור, שכן הכול תלוי במצב המיוחד של הלוחמים, במספר הגרמנים שנכנסו לגטו, אם הרכבת היא ארוכה או קצרה, אם הסוללה היא גבוהה או נמוכה. יש גם שאלות על אותות ההצטיינות. והרי השורש הוא שונה לחלוטין: המאמץ והטעם ההרואי של ההולכים לפעולות קרב. כל היתר הם דברים תפלים. את האמת-לאמיתה יודעים הלוחמים עצמם: **"לא הכמות קובעת, ואף לא התוצאות, כי אם הנכונות הנפשית להגשים משאת-נפש ואידיאה"**.

לאחר ההסבר הביוגרפי-אידיאי מגיע קובנר לעיקרו של הדבר – הוא מביא לחבריו ב"נקם" את בשורת ההמשך בארץ: "כבר הכינותי תכנית המשך של עבודה חינוכית בצורה שונה, בכוחות שונים ולטווח רחוק. אך לשם מטרה זו אתם צריכים להיות כאן". הוא נזקק להם משני טעמים: ראשית, למען יסייעו לו להגשים את התכנית, ושנית – והוא העיקר: "בטרם יצאו לחו"ל להמשך הפעולה, יש לקיים כאן את הבסיס... לנשום את האוויר של הארץ, לנעוץ את השורשים הראשונים בקרקע שלה". הוא יודע כי לאנשים שכמותם לא ישמש הבית למנוחה, כי-אם למרגוע זמני עד להמשך המאבק, "כשהשורשים נעוצים בקרקע מוצקה". משום כך הוא רוצה לראות את חבריו מהר ככל-האפשר ולהיות איתם. ואף כי יודע הוא כי לא כולם יבחרו בדרך החיים הקיבוצית, שיחיו לפחות כולם יחד תקופה מסוימת בצעדים הראשונים של פתיחת דרך חדשה אל החיים.

את האיגרת סיים קובנר באזכור שתי האיגרות הקודמות שלו, שאף בהן ערך חשבון-נפש נוקב: איגרתו הראשונה, שנכתבה בממזר בשנת 1941 ונועדה לחניכיו ובה ערך לראשונה את חשבון ההשמדה ואיגרתו השנייה שנכתבה בשנת 1943 ובה סיכם את חשבון המאבק. באיגרתו זו, השלישית במנין, המופנית אל "משפחתו" שהיא חבורת "הנקם", ערך את חשבון החיים.

העלייה לארץ ו"הבסיס" בקיבוץ עין-החורש

מסיפורי החברים עולה, כי השפעת איגרתו של קובנר הייתה מהממת. ויטקה קראה לפנייהם רק כמה קטעים, ובמיוחד את אלה שהייתה בהם קריאה לעלות לארץ כדי להתארגן ולצאת שוב ולהמשיך בפעולת הנקם. אכזבתם גדלה במיוחד כשהסתבר להם ש"תכנית א'", עליה השליכו את יהבם ולמען ביצועה נשאר בגרמניה בתנאי נודדות וסבל, ירדה סופית מן הפרק. אחדים הודיעו מיד על רצונם לפרוש, אחדים נשאר נבוכים ומתוסכלים. נשמעו גם קולות שהמנהיג בגד וערעורים על הוראת העלייה הכלולה באיגרת: איך יעלו אם נשבעו לנקום? האם עליהם להפר את שבועתם?

פאשה מספר, כי ויטקה הפגועה והנסערת ביקשה שישתדל להרגיע את הרוחות הסוערות ולהשפיע. אף הוא עצמו חשש, שמא אבא מתכוון להישען גם על כוחות אחרים מתוך חוג ידידיו בארץ, אך הוא קיבל את דבריו "בצורה רצינית ביותר", שכן גם לו נראה היה שהחבורה הנתונה במשבר זקוקה לריענון ולהתארגנות מחדש. **לדעתו, נשאר עוד דברים רבים לעשות בגרמניה ויהיה שמם "תכנית ג'", 'ד' או ה'".** הוא קיבל אפוא על עצמו את המשימה הקשה לרכך ולשכנע את החברים הנסערים. "אכן – אומר פאשה – שכנעתי אותם.

האנשים עלו ארצה במחשבה שאין זה סוף-הדרך אלא תמרור-דרך. ב-26 ביוני 1946 עלתה הקבוצה השנייה של הארגון על ספינת המעפילים "בירייה" ("נור"), שהפליגה מנמל קטן מרוחק ממרסיי – הפלגה מלווה בהרפתקאות. הספינה, שחלק גדול מנוסעיה היו ילדים, הושטה על-ידי צוות מסור מאוד של מלחים, מתנדבים יהודים מארצות-הברית. אנשי הקבוצה מילאו על האונייה תפקיד של אחראים לסדר הפנימי ועוזרים לצוות המלחים. סמוך לכרתים, 200 ק"מ מחופי הארץ, הועברו המעפילים לספינה התורכית "אקבל" וספינת-האם חזרה להעברת 2,200 מעפילים אחרים (היא האונייה שנודעה בשם "ההגנה"). רב-החובל התורכי החליט כי טובים השניים מן האחד: הוא מילא כיסו כסף וגם הקל על עצמו את המלאכה בנווטו את הספינה לעבר קפריסין. שני חברים מהקבוצה שעמדו על כוונותיו אילצוהו, כשאקדחים בידיהם, להשיט את האונייה לחיפה. הוא פקד להוריד את הנוסעים מהסיפון לבטן האונייה ואכן באחד המחסנים התעלפו מאות מעפילים מחמת חוסר אוויר. בהגיע האונייה לחיפה הועברו באיה למחנה-המעצר בעתלית. לאחר שבועיים שוחררו.

שתי הקבוצות האחרות שהפליגו לפני-כן באוניות "וג'וד" ו"בירייה" שוחררו באותו זמן ממחנה עתלית. כולם נענו להצעת אבא להתארגן כגרעין על-מפלגתי ב"בסיס" בעין-החורש ולהצטרף כגרעין מגובש לפלמ"ח, כדי לעבור התארגנות מחודשת וסדרת אימונים ולהיות מוכנים לקראת שובם לאירופה להמשכת הפעולה".

כ-40 איש, כמעט כל חברי הקבוצה, למדו עברית ועברו הכשרה צבאית. כגרעין נפרד קיבלו הם מגרש בירכתי הקיבוץ ושוכנו בפחונים. הם זכו ליחס חם ולבבי מצד הקיבוץ וגם המוסדות השתדלו להיענות לכל משאלותיהם. ביקרו אותם נתן אלתרמן ויצחק שדה ובמסיבת-לילה ליד מדורה חוו הם רגעים של התרוממות-רוח. גם החברים שהשתייכו לתנועות והיו קשורים עם "הגרעינים" שלהם מלפני המלחמה העדיפו את ההשתייכות לגרעין שלהם בעין-החורש ובציפייה דרוכה לחידוש הפעולה בחו"ל.

חלפו שישה חודשים מאז הגיעו לעין-החורש ולא נראו סימנים כלשהם לקראת חידוש "הפעולה" בחו"ל. החבר'ה החלו לשאול, מה קורה כאן, מדוע אין התקדמות". קבוצת חברים ובראשה בולק גווירצמן (דב בן-יעקב) **דרשה מאבא תשובה ברורה**: "ממשיכים או לא ממשיכים?", ואם לא – ילך כל איש לדרכו. הביורורים נמשכו "לתוך הלילה" באווירת מתיחות וקובנר, שאליו הופנו השאלות והקובלנות, לא השיב תשובה ברורה. "הוא לא היה מוכן להתחייב, רק רמז כי יהיה המשך", אך נמנע למסור פרטים על ההכנות לקראת הביצוע מסיבות שתובררנה להלן. דבר אחד היה ברור, כי "תכנית א" – לנוכח המצב החדש הפוליטי והדמוגרפי בגרמניה – אינה ישימה עוד:

א. מדיניות ההתקרבות לגרמניה מצד שלטונות הכיבוש של בעלות-הברית וראשית "המלחמה הקרה" בין הגושים המזרחי והמערבי;
ב. המצב הדמוגרפי: ערי גרמניה התמלאו במאות אלפי זרים שהתערבו באוכלוסייה המקומית (וביניהם גם יהודים שבסוף 1946 הגיע מספרם במחנות ובערים עד כדי למעלה מ-150 אלף).

נראה, כי דבריו של קובנר על האיחור בעיתוי, שעליהם חזר פעמים רבות, לא היו לרוחם של החברים, ובייחוד לא לרוחה של "הקבוצה האופוזיציונית". השתררה אווירה של משבר אמון במפקד ובחברי המטה...

"השקפתי הייתה גם אז – התבטא בולק מראשי הקבוצה – כי העם הגרמני הוא האשם ולא חשוב מי היו המבצעים הישירים". ומכאן דבקות ב"תכנית א'" על-אף שינויי הנסיבות.

לאחר שהייה של תשעה חודשים בקיבוץ עין-החורש, בפברואר-מארס 1947, החלה ההתפרקות. קבוצה אחת של 8-9 חברים פרשה והחליטה לצאת לאירופה כדי להמשיך בפעולת הנקם. חבריה ניתקו את כל קשריהם עם מה שהיה קרוי אז "המטה" (קובנר, פאשה, בצלאל קאק) והסתדרו בחיפה בעזרת אבא חושי, שדאג לצרכיהם בשיכון ובתעסוקה, עד שיצאו לאירופה בתחילת 1948. יתר החברים, מהם הסתדרו בערים ומהם (חברי השומר הצעיר) הצטרפו לקיבוציהם. אבא ורעייתו ויטקה נשאר בקיבוץ עין-החורש.

אין ספק כי הצעד הראשון והמכריע להתפרקות החבורה היה פרישתה של הקבוצה שדרשה להמשיך בפעולת הנקם בגרמניה. הדבר עורר את זעמם של ראשי הארגון שימים רבים לא קיימו כל מגע עם הפורשים (למעט אבא קובנר שהמשיך לקיים עימם יחסי חברות) לאחר ששבו מאירופה בתחילת 1952. הדבר היה מוקשה גם מהיבט אחר: בתחילת 1948, בעיצומה של מלחמת העצמאות, כשהיישוב בארץ היה דרוך ומגויס, החלה יציאתם של חברי הקבוצה. נמנו עימם שמונה חברים ורק אחד מהם, פולדק, לא הצליח להצטרף אליהם: בדרכו לנמל חיפה נעצר על-ידי "ההגנה" ובהתערבותו של שלמה אבידן שוחרר והוחזר לו דרכו. הוא התגייס לפל"ם ושמר על קשרים עם שאר אנשי החבורה.

המידע על קורות הקבוצה הפורשת מראשית 1948 עד 1952 מעורפל למדי, שכן החברים שומרים בקפידה על שתיקתם מסיבות השמורות עימם והמעט שידוע לוקט מכמה מקורות. אחד מהם הוא דו"ח שנמצא בארכיון "מורשת", בשלושה עותקים כתוב על-ידי אחד מחברי הקבוצה. אין איש חתום על הדו"ח ועובדה זו כשלעצמה אומרת דרשני. אל כותב טורים אלה הגיעה "מודעה" מצרפת, כתובה צרפתית ותוכנה זהה עם המסופר בדו"ח שב"מורשת". קרוב לוודאי שלשני המסמכים מחבר אחד. מלבד הדברים הידועים על תולדות ארגון "הנקם" ומטרותיו מסופר בשני המסמכים על מבצעים שונים ביוזמת הקבוצה: הרעלות המוניות של נאצים במקומות רבים; הפצת אוניות גרמניות בנמל ברמן על-ידי טייס יהודי אמריקני שאיבד את כל משפחתו. וכן מסופר על תכניות של נקמה אינדיווידואלית בנאצים שהיו פעילים בהשמדת היהודים. לא צוין במפורש אם תכניות אלה למעט הסיפור על הריגת אחיו של גבלס בוצעו.

נראה, כי לדיווחים האלה יש להתייחס בהסתייגות ואין בהם כדי לשמש תעודה מוסמכת וזאת מכמה טעמים:

א. שני הדו"חות הם ללא חתימה (על המסמך הצרפתי חתימה אנונימית: "קבוצת הלוחמים למען הגנה על העם היהודי").

ב. אין אישור משום מקור אחר לדיווחים שבהם, אף לא מן האיש שעמד בראש הקבוצה. הוא סירב להכחיש או לאשר את הפרטים והסתפק רק בקביעה ש"היו פעולות ונהרגו גרמנים". "אילולא עשיתי זאת – אמר (והמדובר הוא ביציאה לאירופה להמשכת הפעולה) –

לא הייתי יכול להביט בראי. אך לא אפרט, כי נכשלנו. הנקמה הגדולה הטבעית שלנו לא התבצעה ועל כך אני כואב".

ג. המחבר גבה עדות משני חברים בקבוצה (האחד מתגורר בחו"ל והשני – מדען בתחום הגרעיני שהצטרף אז לקבוצה באיטליה) ושניהם אמרו, כי לא ידוע להם דבר על הפעולות שפורטו במסמכים הנ"ל, שאילו בוצעו, היו ודאי יודעים עליהן.

לפי עדותם נקלעה הקבוצה למצבים קשים והיו זמנים שרעבו ללחם. תחילה, כשהגיעו לפריס דאג לכל צרכיהם אחד החברים המעולים והמסורים, לודביק מאירנץ, יליד לודז' שהיה המומחה לזיוף ניירות בארגון "הנקם".

מפריס הגיעו כולם למינכן ומפעם-לפעם ביצעו "אקס" על הגרמנים. באחד ה"אקסים" האלה נתקלו ב"גרמנים חזקים" שעצרו אותם. אחד מהחבורה הוציא אקדח, אך "הגרמנים החזקים" השתלטו עליו. שניים הצליחו להתחמק ושניים נעצרו כשברשותם חבילת דולרים מזויפים שהביא חבר מפריס כדי לשחרר את חבריו.

לאחר מכן התחילו בסחר במצלמות ונפלו בפח. גם החבר בפריס נאסר. וכך, בפרט למפקד שעבר ניתוח בבית-החולים, נאסרה כל החבורה. לאחר שהחלים פנה המפקד לעזרה ל"ידידים טובים ב"רזיסטאנס". הראשונים שהשתחררו היו שלושה חברים שנאסרו ב"אקס" הכושל והושבו בכלא דכאו (תנאים לא גרועים ואוכל לשובע). הם הצליחו להימלט משם – תחילה שניים ולאחר-מכן השלישי. ה"בריחה" ביוזמתו של מנשה גביסר שהיה בא לאירופה בשליחות קיבוצו "לוחמי הגטאות", העבירה אותם דרך הגבולות והם חזרו לארץ בסוף 1950. האחרים שישבו בבית-הכלא בפרנקפורט שוחררו בעזרת ידידים מה"רזיסטאנס" ומנשה גביסר. האחרונים שבו לארץ בשנת 1952.

אם ביצעו ואם לא ביצעו חברי הקבוצה הפורשת פעולות-נקם, דבר אחד ברור לחלוטין: לא שפר חלקם והם סבלו לא-מעט. שום ארגון ציבורי לא בא לעזרתם ומשום-כך נקלעו למצבים מביכים, ל"אקסים" ולעיסוק בשוק השחור. כל אלה וכיוצא באלה כוחם היה יפה בגטאות ובמחתרת, אך לא בימים שנתייצבו סדרי השלטון, כאשר עיסוקים מסוג זה היו בגדר פלילים ואף היו בעוכריה של הקבוצה הפורשת. מניעיהם אמנם היו אידיאליסטיים כאשר החליטו לפרוש ולהמשיך בפעולות הנקם, אך באין מישען ציבורי לפעולתם נאלצו לוותר על תכניותיהם ואחר-כך להתחסל.

ההתפרקות וגורמיה

בשיח הפעילים של קבוצת "הנקם" שנערך בפברואר-מארס 1985 עמד יולק חרמץ על הקונסטלציה המיוחדת בתקופה שבה פעלה הקבוצה. שני מעגלים היו אז, לפי דבריו: האחד – אישי-קבוצתי, השני – היסטורי. הם נקלעו למעין תפר בין שני אירועים היסטוריים: השואה והתקומה. בהתייחסו למה שאמר **בן-גוריון לפאשה** "אילו אפשר היה להחיות שישה מיליון יהודים על-ידי המתת שישה מיליון גרמנים" וכו', העיר יולק הערה מקורית ומשמעותית: בן-גוריון דיבר יידיש, אך חשב עברית והשקפתו הייתה שונה מזו שלהם ואף-על-פי שאיננו מצדיק אותה, הרי היום, לאחר 40 שנה, גם הוא מבין את הדברים באופן שונה. הוא מבין גם את תגובות האנשים (מהבריגאדה ומ"ההגנה") שאיתם באו במגע באותם הימים. הייתה אמנם קרבה ביניהם באחריות ציבורית ולאומית, ו"היו שייכים זה לזה", אך אי-אפשר שלא לראות את ההבדל ביניהם:

יסוד האידיאולוגיה שלנו היה העבר, שכן נקמה היא בדרך כלל תגובה על מה שהיה, אם-כי יש בה השלכות לעתיד... אנחנו היינו חוליה מחברת שנשאה עימה ואף קיימה את זיכרון העבר ובמידה מסוימת את תחושת הקוממיות.

... ניבעו פרצים בתפר בשל הפער בין האידיאולוגיה שהרקע הוא אימי-העבר ובין המדיניות של התנועה הציונית והיישוב הנתונים במאבק על העצמאות המדינית ועל העלייה ש"הבריחה" וההעפלה היו הכוח הפורץ במאבק זה.

ואכן, נושא הנקמה בגרמנים לא השתלב כלל בחשבון הכוחות האלה, ועל כך אנו למדים גם מהסקירה על "הנקם" ב"ספר תולדות ההגנה", המשקפת ללא ספק את עמדת המוסדות הלאומיים ושלוחותיהם (ההנהגה, הנהגת הבריגאדה). הדובר של עמדות אלו הוא נחום שדמי (קרמר), מפקד "ההגנה" באירופה בעת ההיא.

לדבריו היה אחד התפקידים הקשים והעדינים שהוטלו עליו, "לחקור את תנועת הנקמה ולסכם סופית את האפשרות ואת הצורך בכלל של תנועה כזאת ולהפעילה, אם יתאפשר הדבר על-ידי מפקדת "ההגנה". הוא נפגש עם חברי הארגון, "ממיטב הנוער היהודי", שהצליח לעבור את תקופת ההשמדה בגטאות וביערות. הם נכספו לעלות ארצה, אולם בעקבות ההרג הטוטאלי נטלו מהם את המנוחה נפשית. ב"חושם המפותח" הרגישו כי העולם מתוכנן להשלים עם הרוצחים, ועל-כן ראו חובה לעצמם להסעיר העולם, והעניין הפך ל"עיקר חייהם". כוונתם הייתה לחפש דרכים להשמדה המונית של הפושעים, לפני שאלה יספיקו להיחלץ מן העונש המגיע להם. בין היתר מספר קרמר, שלא קל היה לו לרכוש את אמונם.

בבירור היסודי שקיים עימם תבע מהם להכיר במרות הכלל ובנציגו המוסמך – הפיקוד העליון של "ההגנה". בלי לזלזל ברגשותיהם, דרש מהם שלא ייקחו לעצמם סמכות לעשות "מעשים כגון אלה בשם העם היהודי". עקרונית – אמר להם – המוסדות הם בעד ביצוע פעולות נקמה, ש"להן יסוד ריאלי, אך שלא תזקנה לעניינים החיוניים ביותר של המוני העם במחנות, ואשר תעמודנה על הרמה המוסרית מבחינת המוסר שלנו".

לאחר בירורים הסכימו ראשי הקבוצה לצרף למטה שלהם כמה נציגים שהוא, שדמי, מינה מן הבריגאדה, וכן הסכימו לדרישתו שכל תכנית תימסר לעיונו ולאישורו. אנשי הארגון הביאו לפניו כמה תכניות, שהיה להן לפי דבריו "אופי שטני ואיום ביותר", שביצוען עלול היה לפגוע קשות, ו"מי יודע לאיזו תקופה", בפעולות העיקריות – ה"בריחה" והעלייה. הוא אמר להם, כי העם היהודי אינו במצב של "תמות נפשי עם פלשתים". הנקמה הגדולה ביותר בהיטלר ובתלמידיו היא לא בהריגת כמה אלפי מפלצות נאציות, אלא בהעלאת כבוד ישראל, בקימום מדינה יהודית בארץ-ישראל. "כל מעשה העלול לעכב תהליך זה – ואולי על-ידי כך גם להחמיץ את שעת-הכושר ההיסטורית – שכרו יצא בהפסדו".

לפי עיקרון זה – מספר שדמי – פסל תכניות רבות ואישר רק מעטות מהן. הוא גם נקט את האמצעים הדרושים להגנת מחנות העקורים היהודים לפני ביצוע הפעולות בשני מחנות (הפעולה בוצעה רק במחנה אחד), אם תפרוץ איבה אלימה עקב פעולות אלו. כן נעשו כל הסידורים בדרכים ובגבולות למען אפשר נסיגתם של הקשורים בפעולות אלו וריכוזם בערי-החוץ לקראת עלייתם ארצה. עד כאן דברי נחום קרמר.

סיכום הסקירה על "ארגון הנקמה הפרטיזאני" ב"ספר תולדות ההגנה", שבין עורכיו היה גם שאול אביגור, משקף נאמנה את עמדות המוסדות. **נאמר בו:**

עם כל ההבנה שיכול לב יהודי לרחוש לרגשותיהם של אנשים אלו אין להצטער על שתכניותיהם לא בוצעו בשלמותן. ראשית, לא היה טעם מוסרי והיסטורי לנקמת-סתר שכזו... שום פעולת נקם לא יכלה למחות את הדם הנקי שנשפך על אדמת אירופה וזה יהיה אות קין על מצח העולם. ארגון הנקמה שהוקם בימים כשעשן כבשני אירופה לא התנדף היה בו משום תגובה טבעית בימים ההם, אך היה מוכרח להתפורר עם חלוף השעה שהייתה כשרה לפעולותיו. לארגון ההגנה הייתה הזכות לרסן תופעה זו ולתת לכוחות העזים שפעלו מאחוריה כיוון ומוצא יותר פוריים בשדה פעולה אחר בארץ-האבות.

אין זה אלא טבעי שסיכום זה יעורר רוגז רב בחוגי ההנהגה של ארגון "הנקם". פאשה, שעמד בראש הארגון לאחר יציאתו של קובנר לארץ, ערער על פרטים שונים ורבים בדברי שדמי: לדבריו נפגש איתו פעמיים או שלוש ותו לא. מעולם לא הובאו תכניות הפעולה של הארגון לאישורו. העזרה היחידה שהגיש קרמר (שדמי) לארגון התבטאה בהעמדת שני חיילי הבריגאדה לרשותם כדי להקל את התנועה למחנות שבהם הייתה צריכה להתבצע פעולת-נקם. על צירוף אנשים מטעמו למטה לא דובר כלל. השינוי לרעה ביחס "ההגנה" לארגון התחיל והורגש עם בואו של קרמר לאירופה, אם אפילו עזרה "ההגנה" לאנשי הארגון בעת הנסיגה וסידור האנשים בטולוז ואחר-כך במרסיי באימון צבאי. **ועוד אומר פאשה:**

הם, אנשי "ההגנה", לא יכלו להפריע לנו בפעולתנו היומיומית, משום שלא היו בסוד הדברים וגם לא התעניינו בנו. לו רצו לעזור היו יכולים לעשות זאת, אך כאמור, לא היה רצון כזה מצידם וכל המאמצים בכיוון זה מצידנו העלו חרס. ההכרעה בגורל הארגון לא הייתה שלהם, אלא נגרמה על-ידי התקר במאסרו של אבא קובנר שחרץ את גורל התכנית הגדולה, כאשר החומר לא נזקקו לביצוע תכניותיהם הושלך לים.

את הפסקה בסיכום הנ"ל, האומרת "שלא היה טעם מוסרי והיסטורי לנקמת-סתר זו", **רואה פאשה כעלבון צורב:**

אלינו הביטו העיניים של בני משפחתנו ועיני המיליונים שבשעתם האחרונה הייתה משאלתם אחרת: נקמה! אלה שעברו את השואה היו במצב נפשי כזה, שלא להשיב לגרמנים על פשעיהם היה בעיניהם כאילו השלימו עם פסק-הדין האכזרי שהוציאו הנאצים על משפחותיהם ועל כל העם היהודי ועל יחסם ליהודים כעל מוגי-לב שמקבלים הכול בהכנעה ואינם מסוגלים להשיב לאויביהם ורודפיהם כגמולם. ואילו הם, אנשי הארגון, קורצו מחומר אחר.

כבר בגטאות היו גילויי מרי של מחתרות, מעשי-נקם וחירוף נפש, לחימה קנאית של פרטיזנים יהודים. כאשר נודע לנו על חיילים יהודים ארצישראליים ראינו בהם אחים זקופי-קומה, עזי-נפש ואמיצי-לב. זאת ועוד: ידענו היטב, כי לאחר המלחמה ציפו המוני העם הגרמנים לנקמה מצד היהודים, ועל כך סיפרו לנו קצינים יהודים בצבא ארצות-הברית שנפגשו עם גרמנים. הם שיערו ששרידי העם היהודי ינסו לנקום בדרכים שונות על כל מה

שעוללו הגרמנים ליהודים. רבים מהם היו רואים בזה עונש מאלוהים על פשעיהם שאין להם כפרה.

לא היה יסוד לחששות של המוסדות היהודים מתגובות-שרשרת על מעשי-נקמה מצדנו. אנחנו היינו בטוחים, שאם נבצע את תכניתנו הגדולה, לא זו בלבד, שלא תבוא תגובה מצד הגרמנים, אלא בני כל העמים שטעמו את נחת-זרועם של הגרמנים, יגלו הבנה ויעריכו את פעלם של הנוקמים היהודים. זו הייתה הזדמנות חד-פעמית בהיסטוריה המרטירולוגית של העם היהודי – לנקום את נקמת מיליוני קרבנותיו החפים מפשע. היינו קרובים להשגת המטרה, אך יד המקרה הייתה באמצע. הנשק שהיינו צריכים להפעילו טבע בים, ועימו טבעה משאת נפשנו לנקמה גדולה.

האווירה השלילית ו"הדימוי הרע"

אין להסיק מן הדברים שהובאו לעיל כי לא היה מקום לחששות של המוסדות הלאומיים מתוצאות של פעולת ה"נקם". תפיסתו של פיקוד "ההגנה", הזרוע הביטחונית של ההנהגה המדינית, הייתה שהמאבק העיקרי צריך להתנהל בדרכים קונסטרוקטיביות וראש-החץ שלו הם המוני השרידים בבריחה ובהעפלה.

אין ספק, כי "התכנית הגדולה" של ארגון "הנקם" – הרג רב על-ידי הרעלת מקורות המים בערים גרמניות – היה בה כדי להפיל פחד מפני ההשלכות המרחיקות-לכת של פעולה כזאת לגבי העם היהודי כולו ולגבי האינטרסים החיוניים ביותר של התנועה הציונית במאבקה הגורלי על עצמאות מדינית. בעוד גלי הבריחה וההעפלה של שרידי החרב הנאצית נועדו לכיבוש דעת-הקהל העולמית להגברת האהדה, עלולה הייתה פעולת-הרג המונית באוכלוסייה גרמנית, שבה גם ייפגעו בני עמים אחרים, לרבות אלה מבעלות-הברית שבאותן הערים, לקומם את דעת-הקהל בעולם. פעולה בהיקף כזה עלולה הייתה לדחוף את הגורמים שעיצבו את מדיניות הארצות, להשעיה או לביטול תמיכתן בעניין הציוני, כלומר – להביא נזק שאולי יטה את כף-המאזניים לצד השוללים את התכנית המדינית הלאומית שנזקקה לכל טיפה של תמיכה ועזרה. ההתנגדות לתכניות הארגון הסתייעה גם בטיעון מוסרי נוסף: אין זה מדרכה של תנועת העבודה הציונית, שראשיה עמדו אותו זמן בראש התנועה הלאומית, לדגול בתכניות שיש בהן כדי לגרום מוות לאנשים חפים מפשע: זקנים, ילדים, נשים וגם גרמנים שהם בעצמם היו קורבנות המשטר הנאצי.

החששות והחרדה מפני קבוצה של כמה עשרות נוקמים קנאים לא פגו גם לאחר שהתברר כי תכניתם הגדולה ירדה מהפרק עקב אובדן "החומר" והם **מסתפקים ב"תכנית ב" – נקם במחנות האס-אס והגסטאפו.**

ניתנה האמת להיאמר, כי בארץ לא נתנו כלל את הדעת לעניין הנקם, ועל-כל פנים הוא לא היה במרכז מחשבתם ותודעתם של מנהיגי היישוב. דובר ונכתב הרבה על הנצחת זכרם של המתים, על הגשת תביעה לפיצויים מגרמניה, על "יד ושם" למיליונים שנהרגו, אך לא על נקם. הדעת הייתה נתונה למאבק על גורלה של הארץ, לאוניות המעפילים בלב ימים, להתכתשות בין הארגונים המחתרתיים ולחילוקי הדעות בין המפלגות וכד'. בעיית הנקמה בנאצים לא עלתה כלל על סדר-היום ולא מיקדה תשומת-לב.

היה זה קובנר בתקופה שלפני מאסרו, שהפנה את תשומת-לבם של קבוצות קטנות ואישים מחוגי "ההגנה" לנושא הזה, אך כפי שסיפר לחבריו, גם אלה שהושפעו מטיעונו הלוהטים היו נתונים בצבת מסגרותיהם שהטילו משמעת ומרות. קובנר אינו מתעלם מהתנאים המיוחדים שכפו על המנהיגים התעלמות או הסחת-דעת מעניין הנקם ובנדון זה הוא חולק על הערכתו של פאשה:

הכרתי הרבה מעולמם של "ההגנה", הפלמ"ח והיישוב. עולמם היה בנוי על מרות, אף בעלי שיעור-קומה בהירארכיה של "ההגנה", ואחרים שלא נמנו עימה, היו כפופים לאלה שמעליהם. לא היה זה ציות עיוור לפקודות. היה להם שיקול משלהם, אך בלי הוראה גם הם לא יכלו לעשות דבר משמעותי. ואין לשכוח את הבעיות שעמדו לפני "ההגנה". נתונים היו בענייני רכש, "בריוחה", העפלה, לקראת הכרעות מדיניות-ביטחוניות ובעיות של המתח הפוליטי של המפלגות והאידיאולוגיזציה והפוליטיזציה של כל המחנות. בתוך כל זה השתרבבה שאלת היחס אל הקבוצה בעלת דמות בלתי-ברורה, שלא הגדירה עצמה לשום מפלגה – מין "פרוורסיה כזאת". בתנאים אלה היה זה הישג שאישים רציניים מאוד מדרגות שונות עזרו לנו ככל-האפשר, זאת עד שלא נחשבנו בעיניהם בצדק או שלא בצדק ובחוגי "ההגנה" קנה לו שביתה "הדימוי הרע".

כאן בא סיפורו של קובנר על רושם השמועה שהגיעה לארץ, כי חברי הארגון כאילו תכננו לשדוד את מנהל הג'וינט ועמדו לשדוד את כספו של יהודי סוחר בשוק השחור בווארשה, וכן השמועות על הדמורליזציה שהשתררה בארגון. ואם לא היה די בכל אלה, הפיצו מפקדים ב"הגנה" בגולה ואנשים בבריגאדה שמועות על קשריהם של אנשי הארגון עם הקומוניסטים. כאמור, היו מגעים עם לוחמים יהודים מה"רזיסטאנס" כפי שסיפר פאשה, ועם קומוניסטים יהודים שאחד החברים (פולדק) היה איתם באושוויץ במחתרת. אך לידי שיתוף פעולה ממשי לא הגיעו, וזאת מחמת קשריהם עם הריגול הצרפתי.

למעשה, ציינה את פעילות הארגון סגירות וקונספירציה – דבר שאולי גרם להם נזק, שכן כך דרכן של סודיות והסתגרות יתרות שהן משאירות פתח לשמועות פורחות ולחשדות. מכל מקום, בארץ היו לשמועות מהלכים בקרב חוגים שונים וקובנר ידע לספר שניתנה הוראה להגביל את צעדיהם של אנשי הארגון מכיוון שאין עליהם שליטה. לדידו, לא נשאר בגרמניה לאחר ש"בוצע מה שבוצע" (בנירנברג) – וגם על כך היו עוררין – היו "מגבילים" אותם כך, שלא היה מתאפשר להם כלל להישאר באירופה. לפיכך, כשאפסו תקוותיו להגיע אליהם, החליט לאחר התלבטויות רבות להציע להם לעלות ארצה. הם אמנם עלו כדי להתארגן מחדש ולצאת אחר-כך כיחידה מובחרת ו"מבוררת" להמשך הפעולה.

על הריונים בעניין הבחירה של עין החורש – קיבוץ השומר הצעיר מתנועתו של קובנר – כבסיס לאימונים וכתחנת-מעבר, משיב קובנר, כי בימים ההם לא היה קל למצוא קיבוץ שיסכים לקלוט גרעין לא-תנועתי גדול שמנה כ-50 איש וראה את הקיבוץ כתחנת מעבר. "לא היו לי – אומר קובנר – שום כוונות אחרות. גם איש מבין החברים של הארגון לא ראה זאת כדבר פסול".

מדברי הסיכום של קובנר בכנס הפעילים בארץ מתבררת סיבת ההשהייה של ההתפרקות. גם בלי אווירת "הסירחון" ("שטינק" בלשונו של קובנר) סביב הקבוצה, לאה באה בחשבון

הסכמת המוסדות ("ההגנה" והגופים שהיו כפופים לה) ליציאה עצמאית של הקבוצה לאירופה, בעיקר מחמת העמדה העקרונית שנקטו ביחס לכל עניין "הנקם", שלא נמצא אפילו בתחתית סולם-העדיפויות של המשימות הלאומיות. עם זאת היו כמה אישים שהיו מוכנים בהשפעת קובנר לצאת לפעולת נקם בחו"ל. בין אלה היה גם שמעון קוך (אבידן) שהיה אז ראש "המחלקה הגרמנית" בפלמ"ח שלפי קובנר הזדהה עם הרעיון ללא-סייג. בעוד קובנר יושב בכלא בירושלים, אך מקיים קשר עם החוץ, טיפל שמעון קוך (אבידן) ביציאתו של ממלא-מקום לחו"ל. לאחר-מכן, כאשר שוחרר קובנר מהכלא באפריל 1946, הגיש לו שמעון תכנית שהתבססה על חוליה של "המחלקה הגרמנית". זה היה בשבילי כמו לספר על סיירת המטכ"ל ואף יותר מזה". הוא הציע שסגנו יהודה בן-חורין (בריגר), איש קיבוץ הזרע וממייסדיו, ייצא לפניו.

"תכניתי – מספר קובנר – הייתה שהחוליה הזאת תופיע יחד עם אנשי פאשה לפי בחירתו. ברם, אבידן וגם בן-חורין איש הבריגאדה, שכבר הצליח לפני-כן יחד עם קבוצה של אנשי הבריגאדה, ובראשם מונדק (אל"מ פסטרנק), לבצע כמה פעולות נקמה ב'דגים שמנים' של האס-אס והיה אז בחופשה בארץ, התנו את יציאתם בהסכמת ראשי הקיבוץ הארצי". למטרה זו נפגש קובנר עם מאיר יערי ועם י. חזן. יערי השביעו שעל כך "לא יהיה כתוב בשום מקום". הוא הזמין את בן-חורין ואמר לו שהוא נותן את הסכמתו לתכניתו בתנאי, שהיעד של הנקם יהיו רק אנשי אס-אס יחידים או המונים שהם נאצים. גם בן-חורין (בריגר) עצמו היה באותה דעה. מעניין שבספרו, שפורסם לאחר מותו ("בזכות אותם ימים"), מספר הוא על פגישותיו עם קובנר, עם פאשה ועם חברים אחרים, שריגשו אותו מאוד, אך רואה צורך להוסיף שהוא דרבן את חבריו מהבריגאדה לפעולות-נקם מתוך "חשש רציני, שהפרטיזנים בייאושם יבצעו פעולות אלו על דעת עצמם".

בן-חורין שב לבריגאדה עם הנחיות ברורות ועם מינוי מטה ההגנה לבצע פעולות נקם מסוימות, בתנאי שלא ייגרם נזק לבריתה ולהעפלה. גם קציני הבריגאדה הניחו לו ברצון תחום פעולה זה. הוא התחיל בתכנון הפעולות. אחד מהמחנות הגדולים שהיו בו 15 אלף אנשי אס-אס נקבע כיעד, והחוליה שבין חבריה היו אנשי הבריגאדה, ביצעה את הפעולות בלי להשאיר עקבות. אין לנו פרטים על המבצע, אולי מטעמי צנזורה. מה שידוע הוא, כי המבצע עורר רעש בעיתונות האמריקנית, "אך הוא נשכח עד-מהרה בשל מאורעות חשובים יותר".

סביר להניח, כי כמו למבצע "הנקם" בנירנברג, כך גם למבצע זה לא היו תוצאות חמורות שמפניהן חששו כל-כך בחוגי "ההגנה". מכל מקום הפעולה נעשתה ללא שיתוף ארגון "הנקם" של הפרטיזנים, שעניניהם כלו לפעולות מסוג זה. אחר-כך עבר בן-חורין לפעול בתחום הרכש והגיע להישגים גדולים. כתום פעולתו החלה סדרת היציאה של שמעון קוך (אבידן) עצמו. "מכאן ואילך – מספר קובנר – עמדתי בשיחותיי עם שמעון על כך שזה יעשה תוך קואופרציה עם הקבוצה האוריגנילית, לפי בחירת האנשים על-ידי פאשה". וכן דובר שאם יהיה שיקול של עלייה, תפעל המחלקה בשני השטחים. באשר לצורת הנקם דובר בפעולות נגד אישים וגם נגד מחנות של אסירים נאציים.

באוקטובר 1946 יצא שמעון אבידן לאירופה. במכתב מוצפן מ-22 באוקטובר (החתום על-ידי ברוך) מסופר כי "הבלונדינית" (צופן של ישראל גילי) נפגשה עם "ידידנו" שחזר לצרפת

(כנראה, הכוונה לנחום קרמר) בעניין "שמעון". "הידיד" הודיע שאין איסור מפורש מצד בן-גוריון לפעולתו הנפרדת של "שמעון". אף-על-פי-כן הוא ("הידיד") ממשיך לעמוד על דעתו "שהעניינים הגדולים המוסכמים קודמים לכול, והוא מציע לדחות את העניין לזמן נוסף. 'הבלונדינית' הודיעה לו שבעניינים האלה יש די והותר אנשים, ולפיכך יש לאפשר לשמעון לעבור לשטח הפעולה שלו".

בדצמבר 1946 מסר שמעון אבידן במכתב מוצפן לקובנר שהוא עם עוד שניים ממשפחתו (המחלקה הגרמנית) עוסק בעניין זה שלושה חודשים ואינו זקוק לעזרתם של גרינברג וזלצמן (הכוונה לפאשה ולחבריו). הוא גם מודיע כי באשר ל"בתי הילדים" (מחנות שבויי האס-אס) הסיכויים מתמעטים והולכים, כיוון ש"הבתים" מתרוקנים מיושביהם. באותה תקופה עבר שמעון לפעולה אחרת – הקמת ההגנה במחנות העקורים. **אין בידינו פרטים על מבצעים בראשותו של שמעון, אך ככל הידוע התמקדה פעילותו במבצעי נקם נגד פושעים נאצים והם עשו, כדברי קובנר, דברים די קשים ותוך כך היו גם טעויות.**

מסכם קובנר: "כל הניסיונות לשיתוף פעולה ממשי ולצירופה של קבוצה נבחרת מכאן עלו בתווה לרגל ה'שטינק' (סירחון) שאירע פה. גם בלעדי זה היה קשה... בארץ עמדנו לפני בחירות... ואנחנו עוסקים בכל העניין הזה ממש ערב מלחמת השחרור".

אחרי כל הדברים האלה נשארה הקבוצה ללא סיכוי להמשיך באירופה. פעולה כזאת הייתה יכולה להתבצע בתנאי אחד, שיינתן אור ירוק מצד פיקוד "ההגנה" ובהרשאת המוסדות. אות זה לא ניתן ועל קבוצת "הנקם" נגזר להתפרק.

סיכום

כאמור, גם לאחר הסתלקות הארגון מהתכנית הגדולה והאכזרית לא נעלמו החשדות כלפי מצד המוסדות. אולי הגיעו לאוזניהם ידיעות ואולי היה זה רק החשש, כין בין החברים נתפס המעבר ל"תכנית ב" – פעולת נקם במחנות האס-אס והגסטאפו – כזמני בלבד. האמת היא שהיה זה חשש חסר שחר. מכל מקום קובנר, המפקד הבלתי-מעורער גם לאחר שחרורו וגם לפני-כן ביושבו בבית-הכלא בירושלים, חזר והדגיש פעמים לאין-ספור כי "התכנית הגדולה" מתה בגלל האיחור בעיתוי, והנקמה חייבת להתמקד במחנות בלבד.

ניתן להניח, כי לו התחשבו אנשי פיקוד "ההגנה" והממונים עליהם ברחשי-לבם של הנוקמים המתוסכלים והיו מושיטים את עזרתם לתכניות במחנות בלב חם ובתחושה של חובה מוסרית לגבי קרבנות השואה, לא היה הארגון מגיע להתפרקות. הצעירים הנלהבים, שאמנם שהייתם בארץ חיזקה את קשריהם הנפשיים עם הארץ, נחישותם לפעול בעניין שנשבעו לו שבעת אמונים, לא הוחלשה. הם היו מוכנים לזנק מתחנתם בארץ ולפעול לפי הוראות "ההגנה" ובמרותה ולהביא על עונשם אלפי פושעים במחנותיהם. דבר הלמד מעניינו, כי האדישות לעניין הנקמה בכלל ואי-האמון כלפי הארגון הם-הם שחרצו את גורלה של קבוצת הנוקמים היחידה שנקמה לנקום דם משפחותיהם ועמם.

בוועוד הפעילים של הארגון עמד קובנר על המשמעות של עצם הקמתה של קבוצת "הנקם":

זה היה בלי ספק מעשה שלא היה כדוגמתו, גם אם לא היה [מוצלח] לפי מחשבתנו. עם יד על הלב: מה קרה בדור זה שלאחר אושוויץ? לאחר הזוועה לא הייתה קבוצה שתחשוב על גמול המשתווה בעוצמתו ובנוראותו למה שעשה לנו האויב הנאצי. לא הייתה אפילו קבוצה אחרת שתנסה. ואילו אנחנו ניסינו ככל-יכולתנו. לכאורה היה זה מעשה ייאוש, אך כל המחשבה הייתה כיצד להקנות עוצמה לעם בעתיד.

בדומה לכך גם דברי פאשה (בסקירה על האידיאולוגיה של הארגון):

היינו נחושים בדעתנו לחולל מעשה שיזעזע אשיות תבל כולה. עין תחת עין. מטרתה של הנקמה הגדולה הייתה לבתק אחת ולתמיד את שרשרת ההתנכלויות לעם היהודי ולפרוץ את מעגל-הדמים הבלתי-פוסק – מנת-חלקנו בכל תקופת הגלות.

ניטיב אפוא לסכם אם נראה בארגון חבורת נוקמים שהכריזה מרד על הגורל היהודי וקרה תיגר על כל הצפון במרטרולוגיה הארוכה של הגלות. ראשית של קריאת התגר הייתה בהנפת הדגל של יציאת אירופה על-ידי הקבוצה וההמשך – הניסיון "לגמור את החשבון" עם הוויית המרטרולוגיה היהודית: אחת ולתמיד לחדול להיות עם של מעונים המתנערים מאסונם וחוזרים למצבם הקודם לקראת פרשת סבל חדשה. זהו פירוש דבקותם בנוסחת "התפר" בין השואה ובין התקומה, **שהוא כעין משולש, ששתי צלעותיו הן נטישת הגלות וסילוק חשבון עימה ובסיסו – עצמאות ישראל בארצו.**

בלי-משים עולה באסוציאטיביות מרד "מתי המדבר" – בשירת ביאליק. המורדים ש"סביבם נשערה וסביבם נזעמה", סומכים על עצמם ועל "ידם החזקה". המרד הוא נכשל: "עבר הסער" ו"שבה הדממה כשהייתה". לא-כן נושאי המרד האחרון שלאחר השואה. הם זכו להתערות במדינתם-מולדתם, השתתפו במלחמותיה ובכינונה, שיקמו עצמם והקימו בתים ומשפחות. אחרי יום המרורים – טיפת נחמה. ואומר קובנר:

כאשר הסתכלתי בנרות השבת, שאימא הדליקה, וכשאתי מסתכל בהדלקת נרות חנוכה, מלווה אותי תמיד הרגשה, כי הכול קטן מול הנרות המאירים לנו: מול המדינה, מול העם בישראל המתקבץ מגליותיו... כל זה הוא יותר כבוד ורציני מאשר המכשולים והטעויות שלנו.

אם צודקים הטוענים כי אין להצטער על שתכניותיהם של אנשי הארגון לא הגיעו לכלל מימוש ונמנעו בכך צרות גדולות, אז הצדק הוא עם הנוקמים, כי הוחמצה שעת-כושר לנקמה גדולה – אות-אזהרה והרתעה לשונאי-ישראל לדורי-דורות – **חשוב שייזכר בהיסטוריה**, כי לאחר ההרג הגדול בתולדות העם קמה קבוצה קטנה של צעירים יהודים שכפשע היה בין מעשה הנקמה שיזמה, הנקמה שכמותה לא ראה העולם לבין הכישלון. בנוף השחור-משחור שלאחר החורבן הבהב ניצוץ קטן שלא הפך לאש גדולה. וכי ימצא בדור זה או בדורות הבאים שואל, אם ייתכן שחורבן אפוקליפטי כזה יישאר ללא תגובה, ללא גורם נוקם? התשובה תהיה: קמה קבוצה למלא את החסר. הנוף ההיסטורי לא נשאר ריק ומן הדין שלא נעריך את הקבוצה לפי התוצאות אלא לפי הניסיון לעשות מעשה כי הוא הוא החשוב. דרכו של כל ניסיון להיכשל אך גם להצליח.

פליאה היא שהפעילים הסתירו זמן רב את סיפור קבוצתם, קבוצת נוקמים נועזת ומסעירה ממיטב הלוחמים בתקופת השואה. מדוע נרתעו מלחשפו? האם מתוך רצון לא לגלות את המשברים והכישלונות? אם כך הדבר, מותר לקבוע כי אין להם במה להתבייש. נכשלו גם מורדי הגטאות (שחברים מהקבוצה היו ביניהם), ובכל זאת גבורתם, מסירותם והעזתם הן כעמוד-אש המאיר לדורות. כלום חטא הוא, שכיצורים אנושיים ויהודים גאים חשבו הם, כאשר הכאב היה טרי כל-כך וחלחל בעצמות לבלי-נשוא, כי אין להשאיר את הרצח וההשפלה ללא נקם ושילם? וכי טעו הם בתחזיתם כי עלולים בעתיד להגיח שונאי ישראל, שירצו להמשיך בדרכו של היטלר ולהסתער על השארית כדי להשמידה? בכך הרי הננו נוכחים מדי-פעם, ואין אנו חדלים מלהזהיר את הזוממים ב"מידה כנגד מידה"... ראוי אפוא שיוודע בעם ובגויים הניסיון הזה, ותהיה דעתנו אשר תהיה, בכל הנוגע לתוצאות האפשריות של תכניתן, מזיקות או מועילות, דבר אחד עומד לזכותם: הם מילאו חלל היסטורי שבלעדיהם היה נשאר ריק.

קורות הארגון הרי זו פרשה מרתקת ודרמטית שאין בה מאומה מן המטפיזי והפנטסטי והיא כולה ריאליה של מאמצים שהיו קרובים מאוד להגשמה. הכישלונות אינם גורעים מן החשיבות ההיסטורית של ניסיונם למלא את צו המיליונים שהומתו בעבור היותם יהודים ולנקום את דמם ואת כבוד העם שהיה למרמס. [18]



**שלושה פרטיזנים יהודים:
ויטקה קמפנר (מימין) אבא קובנר (באמצע) ורוזקה קורצ'אק (משמאל),
צולם בשנת 1944 בוויילנה.**

פרופ' נעימה ברזל
התביעה בישוב להענשתה של גרמניה
1944-1947

מאמרה של פרופ' נעימה ברזל
פורסם ב"קתדרה" לתולדות ארץ ישראל וישובה, חוברת מספר 73,
תשרי תשנ"ה - ספט' 1994, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים.

פרופ' ברזל הינה חוקרת שואה {ועוד נושאים} ומרצה במכללת אורנים וגם
חוקרת במכון לחקר השואה באוניברסיטת חיפה.

במאמרה החשוב, היא מבררת את מקורותיו ואת תקפותו
של הלך הרוח הציבורי בארץ-ישראל שתבע לנקום בגרמנים.
מאמר זה הוא נוסח מורחב של הרצאה שהוצגה ע"י פרופ' ברזל ביום עיון בנושא
"המדיניות כלפי פושעי מלחמה",
שהתקיים באוניברסיטת חיפה ב-7 בינואר 1993.

לא הבאתי במאמר המובא בביטאון את מקורותיה של פרופ' ברזל כפי שהובאו
במאמרה המקורי שפורסם ב"קתדרה". ניתן לעיין במקורות במאמר עצמו וכן
באתרי אינטרנט:

יד יצחק בן צבי העלתה את צילום המאמר באתר הבית שלה בכתובת:

<http://www.ybz.org.il/?CategoryID=235&ArticleID=696>

המאמר נמצא גם באתר סנונית:

http://www.snunit.k12.il/heb_journals/katedra/73158.html

המילים והמשפטים המודגשים במאמר,
נעשו ע"י עורך הביטאון כדי להאיר בזרקור שמות אנשים ונושאים שונים.

מבוא - הידיעה שהפכה לממשות

הדרישה לנקם בגרמנים ולהענשתה הקולקטיבית של גרמניה שהופיעה בעיתונות ובכתבי-העת של שלהי מלחמת-העולם השנייה הייתה קשורה לידיעות על ממדי החורבן של יהדות אירופה שהגיעו ממקורות שונים.

מקובל לטעון שהידיעה על רצח המוני מתוכנן ושיטתי ביהודי אירופה הגיעה ליישוב ולהנהגתו בנובמבר 1942. הדבר אמנם גרם לזעזוע עמוק ולתחושות של אבל וזעם, אך המידע על השמדתם של יהודי אירופה נקלט והופנם בתודעה האישית והציבורית רק בשלהי המלחמה ובחודשים הראשונים שלאחר סיומה, בעקבות ידיעות ותיאורים שהצטברו ביישוב, ההבנה והתגובות שעוררה נבעו לא רק מריבוי הידיעות והתיאורים הללו אלא גם מטיבם.

עדויות הניצולים הגיעו ארצה בשלהי המלחמה; הן פורסמו בעיתונים היומיים בגוף ראשון בנימה אישית-משפחתית ולעתים נוסחו בלשון רבים כמסר תנועתי. לצדן הופיעו דיווחים שוטפים על הקרבות ועל התקדמות הצבא האדום, ובהם תוארו בלשון חיה, כואבת וטעונת רגשות מראות החורבן בעיירות ששוחררו על-ידי לוחמי הצבא האדום וכן סופרו חוויותיהם הקשות לנוכח הזוועות שנחשפו לעיניהם; שמות מקומות ההריגה שהתגלו על-ידי חיילים וניצולים צוינו בהבלטה.

בשולי הכתבות נרשם מספר היהודים שנותרו בערים ובעיירות השונות וצוינו המקומות שבהם החלה להתקבץ שארית הפליטה. הכתבות שתיארו את החורבן והאימה הוכתרו בכותרות שביטאו את המימד הרגשי: 'ארורה תהיה לנו גרמניה'. 'בנתיב הדם והייסורים'. 'לנקום ולחיות'. 'גווילי יגונים מכתבים משרידים'. בהמשך חיזקו תמונה זו מכתבים שהגיעו מחיילי הח"ל שלא מעטים מביניהם יצאו עם תום הקרבות לחפש את עקבות בני משפחותיהם באירופה החרבה. במכתבים אלו שהגיעו למוסדות היישוב ולמשפחות בארץ תוארו בגילוי לב המפגש המזעזע עם הניצולים והשפעתו על החיילים.

עתה משנסתיימה המלחמה עמדו יחידים ומשפחות רבות ביישוב באופן ברור ומוחשי נוכח אסונם הפרטי. העיתונים שימשו גשר בין סוכנויות הידיעות לבין אנשים המחפשים את קרוביהם ופרסמו רשימות שמיות של ניצולים ממקומות שונים.

ביוני 1945 התחיל לצאת לאור השבועון 'לקרוב ולרחוק' מטעם המדור לחיפוש קרובים ולריכוז מענים, בשיתוף עם ועד ההצלה. בגיליונות השבועון הופיעו רשימות של שמות הניצולים במחנות העקורים ובערים ובעיירות השונות ברחבי אירופה.

מינואר 1945 פרסם רדיו לובלין דרישות שלום מניצולים ורבים האזינו לו.

שלוש פעמים בשבוע... יושבים רבים מאיתנו בארצנו בחיל וברעדה ליד
מקלטי הרדיו... רדיו לובלין מדבר... לא בידיעות פוליטיות... אלא
בשמות. שמותיהם של מתי מספר. היהודים פליטי החרב... החל משחק גורלות
אכזרי. מעולם לא האזינו רבים כל כך במתיחות ובחרדה, בציפייה וברגשות
מעורבים כל כך.

עוד נכתב: 'כיום יודעים אנחנו (שהידיעות מלפני שנתיים)... לא מגיעות לקרסוליה של האמת האיומה'.

עדותה של **רוז'קה קורצ'אק** שהגיעה ארצה בדצמבר 1944 ונשאה דברים במספר פורומים תנועתיים וציבוריים זעזעה וריגשה רבים מבני היישוב וממנהיגיו וצוין כי זו 'העדות הנאמנה והראשונה על טבח האמהות הילדים הזקנים והצעירים'; בזכות עדותה 'נגולה לעיננו לראשונה האימה הגדולה'. העדויות משלהי המלחמה נחשבו אפוא ראשונות אף-על-פי שהקדימו אותן עדויות הנשים מ'קבוצות החילופין' שהגיעו לארץ משטחי הכיבוש הנאצי באירופה. בנובמבר 1942 ובמארס 1943, במסגרת ביצוע חילופין עם גרמנים אשר היו בידי בעלות הברית, כמו גם עדויותיהם של יוסף קורנינסקי ואליעזר אונגר אנשי 'החלוצ' מינואר 1944. היה זה **יצחק טבנקין** שבהתייחסו לעדותה של **צביה לובטקין** הזכיר את העדויות הקודמות שבהן נמסרה 'וודאות ההשמדה' אך הדגיש כי 'הלב והמוח לא אבו להאמין, עד אשר באה העדות הזאת' (ההדגשה שלי, נ"ב). משמע הידיעה הפכה לממשות.

המידע המפורט והמוחשי שהתגבש לכלל תמונה נוכחת שאין ממנה מפלט עורר תגובות רגשיות עזות של כעס, כאב, חוסר-אונים ורצון לנקמה.

התביעה לנקם בגרמנים הוצגה בעיתונות התקופה כמשאת נפש עליונה וגמול מתחייב. ברמת ההצהרות עלתה תביעה זו כבר בימי המלחמה, כחלק מהתגובה הציבורית לידיעות משנת 1942 על השמדת יהודי אירופה. בשלהי המלחמה התווסף לכך המימד של '**צוואת הקורבנות**' בבחינת '**אתם תקחו את נקמתי מהם**'.

בדבריה שפורסמו בעיתונות התקופה שילבה רוז'קה קורצ'אק את צוואת הקורבנות עם המסר של הניצולים, '**הרצון היחידי שפעם בלב כולנו... היתה נקמת עם בגרמנים**'. הקריאה לנוער העברי להתגייס לבריגדה נוסחה בלשון 'למען ינשא הדגל בידי החייל העברי... **הנוקם את נקמת אחיו וכובש לעמו את הגאולה**'.

הד"ר **חיים וייצמן**, נשיא ההסתדרות הציונית, אמר למשלחת יהודי פולין בפגישתם בסיום המלחמה בלונדון: 'הייתי רוצה כמו כן לומר לכם שלא נשכח מה שהגרמנים עוללו לנו וכי אין אנו מבדילים בין נאצים לגרמנים'. 'אנו מהלכים על גחלים לוחשות. אנו פוקדים את שמות קרובינו ואחינו', כתב **בן ציון ישראלי**, מפעילי החי"ל, '**היפלא כי התלקח אצלנו ויכוח על הנקמה ומידותיה**'.

במאמר זה, אני מבקשת לברר את מקורותיו ואת תקפותו של הלך הרוח הציבורי שתבע לנקום בגרמנים. בצייני את המושגים 'הלך רוח' ו'תביעה ציבורית', אני מתכוונת למימד שבא לביטוי בעיקר בהתייחסויות פומביות לגרמניה ולגרמנים בשנים הנדונות ולקשרי הגומלין בין מימד זה לבין הנושאים העיקריים שהעסיקו את היישוב בשלהי מלחמת-העולם השנייה. בה בשעה, צמצום טווח הדיון לשנים הראשונות שלאחר מלחמת-העולם, לפני קום המדינה והעלייה ההמונית, מאפשר התמקדות במאפייני התביעה לנקם. תגובה זו מצאה את ביטוייה בעיקר בעיתונות ובכתבי-העת של התקופה אך את השלכותיו של הלך רוח זה ניתן לזהות גם בדיוני מוסדות היישוב.

הלגיטימציה לתביעת הנקם

הדרישה לנקמה בגרמנים שנשמעה ביישוב שאבה את הנמקותיה ממקורות שונים. בבלדה של פ' מירסקי על הגאון מווילנה נושא הגאון תפילה מעל גיא ההריגה ומקדש בשבועה את הפרטיזן הנוקם: '...ברוך הגומל לצורר הרע, דם תחת דם'. בלדת זעם זו מעניקה לנקם תוקף של פסיקה מוסרית-הלכתית של דמות מקודשת בזיכרון היהודי הקולקטיבי.

עבור דויד כנעני, סופר וחוקר ומבכירי האינטלקטואלים של השומר הצעיר, מגלם הנקם את הפרימאט של הצדק הפרימיטיבי ביחסים בין עמים ויש לו לפיכך צידוק אפריורי ותקפות מוחלטת בפני עצמה.

אצל ר' בנימין והפרופסור פישל שנאורסון, מראשי קבוצת 'אל דומי', מי שתבעו התגייסות כללית ומיידית של היישוב בתקופת השואה לפעולות הצלה של יהודי אירופה, הוגדרה התביעה לנקם כתוכן הזיכרון הקולקטיבי וכתריס בפני השיכחה; התביעה לנקם צריכה אפוא להיות חלק קבוע מהמטען הרוחני של הפרט והכלל לאחר השואה {11}. **אצל אמיר גלבע פורצת הקריאה לנקם כזעקה שמקורה בבדידות וביתמות שהותירה אחריה השואה ותוקפה הוא כשל שבועה:**

...אחר אתקדש בקדשת מולידי.
אחר אעמוד לבדי ואדם.
יכול ויחתכו דמעות את פני.
יכול ותגעה הנפש צעקה
כמחלום.
צעקה חנוקה, לא נגאלת
מיתום.
אחר אמצא את ידי
למרחקים פשוטות.
יכול ולמרומים מורמות.
**ועל כפותיהן צואות קדושי -
טל נקמות!**

ניתן אפוא לומר שהתביעה הפומבית לנקם בגרמנים גילמה תגובה רגשית שאיחדה בתוכה את הזעם ואת תחושת העלבון מחד גיסא ונמצאה מקיימת בפועל את צו הזיכרון הלאומי והקולקטיבי מאידך גיסא. **הנקם היה ביטוי נחוץ, לגיטימי והכרחי מול הפשע שנעשה ולפיכך היה לו גם תוקף מוסרי כגילומו של הצדק הנראה לעין.** לכן 'לא אכפת לנו אם יישמד כולו ולא אכפת לנו אם ירעבו בניו וזרים יימשלו בו...'. מה גם ש'לא איכפת לנו מה יחשבו עלינו "העמים הנאורים" '.

האשמה והעונש

אשמתם הקולקטיבית של גרמניה ואחריותם ואשמתם הקולקטיבית של כלל הגרמנים לביצוע הפשעים הוצגה בעיתונות הארצישראלית - למעט בעיתונות של יוצאי גרמניה שאליה אתייחס בהמשך - כעובדה שאינה דורשת הוכחה. גרמניה כולה, כך נטען, חייבת להיענש. גם ההיסטוריה של העם הגרמני, התרבות הגרמנית ויוצריה והשפה הגרמנית נתפסו כגורמים הנושאים באחריות למעשי המשטר הנאצי ולפשע שנעשה לעם היהודי.

בשנת תש"ג יצא לאור בהוצאת שוקן תרגומו של **יעקב כהן** ל'פאוסט' של גתה ובשנת תש"ד נמצא כהן ראוי לפרס טשרניחובסקי עבור תרגום זה, אך אגודת הסופרים לא אישרה את ההחלטה משום 'שהשעה אינה כשרה למתן פרס על תרגום מן הלשון הגרמנית'.

לנוכח חידוש חיי הרוח והתרבות בגרמניה לאחר המלחמה נתגבשה התפיסה שסופריה של גרמניה בדורות עברו הזינו את הלאומנות ואת הכוחנות שבבסיס הנאציזם ולכן ענישתה הקולקטיבית של גרמניה היא תנאי ליצירתו של עולם חדש. גרמניה אינה זכאית יותר להשתייך לעמים בני התרבות ויש להחרים את העם הגרמני למשך מאות בשנים - טענה זו לא הועלתה מנקודת מוצא משפטית אלא הוגדרה כמעשה של צדק הכרחי וכפרעון חוב המוטל על המעצמות המנצחות על מנת להוכיח 'לדור הזה ולדורות הבאים כי יש דין ויש דיין'.

את מי יש להעניש באופן ישיר? **ש' שלום** כיוון את דבריו בכינוס אגודת הסופרים בדצמבר 1945 לכל אחד ממיליוני החברים במפלגה הנאצית שהוא 'רוצח אנס ושוודד וכל עוד נאצי אחד מהלך חופשי בעולם, כל עוד לא שולם לכל אחד מהם גמולו אשר גמל לנו זממנו אשר זמם עם האדם'.

יהודה גוטהלף איש תנועת אחדות העבודה ומפרשני העיתון 'דבר' הסביר שאם לא תהיה אפשרות להגשים את תוכנית מורגנטאו במלואה ולהפוך את גרמניה לארץ אגררית, הרי יש להגשימה במידה כזו שלא יהיה לה כל יתרון על שכנותיה. ההרס של גרמניה באופן שיטתי נדרש משום שהתרפסותם של הגרמנים בפני בעלות הברית איננה אלא כסות להכנת מלחמת-עולם שלישית, העריכו כותבים מכל הזרמים. הנאציזם עדיין שריר וקיים, הגרמנים אינם רוצים להשתנות ולהכיר באחריותם 'כלפי העולם וכלפי צאצאיהם' ורעיון ה'חינוך מחדש' אינו אלא 'הסחת דעת ותרמית'. לפיכך אין להסתפק בתוכנית הענישה שנקבעה על-ידי בעלות הברית וכללה צעדים לדה-מיליטריזציה של הכוחות הגרמניים באוויר בים וביבשה, לפירוק טוטלי של התעשייה, לתשלום פיצויים ולהענשת פושעי המלחמה. **מן הדין שהגרמנים כולם יסבלו, 'ועד כמה שיסבלו מקור ומרעב, עדיין יהיה עולמם כגן עדן לעומת מאיידאנק ואושוויץ ועדיין ישארו מרובים מדי'.** ר' בנימין הציע 'סידור של גירוש רבתי בייחוד של הנוער באופן שבעבור עשר עשרים שנה תמעט האוכלוסייה הגרמנית ותעמוד על מחצה ממצבה היום'.

העיתונות של השומר הצעיר ושל המפלגה הקומוניסטית **שמה את מבטחה בדין הצדק שיעשה על-ידי כוחות הכיבוש של ברית-המועצות 'שיעקרו את הפשיזם מן השורש'.**

דוברי השומר הצעיר היו משוכנעים ש'גורל עמנו אחוז ודבוק בעתיד כוחות הקדמה בעולם' והזהירו מפני האשליה שהצבא האדום יבחר בדרך הנקם ש'עליה חולמים רבים מבני עמינו'.

יצחק פטיש הבטיח שברית-המועצות תחסל את העבר בגרמניה באופן שלא יסכן את העתיד, **ומרדכי בנטוב** היה סמוך ובטוח שגם 'סוציאליסט יהודי הנסער עד עמקי נפשו איננו סובר שהגרמנים צריכים לבוא על עונשם כעם'. אך גם אם אליבא דמנהיגי השומר הצעיר והקיבוץ הארצי מי שנושא באחריות לפשע ובאשמה הוא המשטר הפשיסטי ולא כלל העם הגרמני, הרי פרשנותם לצעדיה של ברית-המועצות מראה בעליל שהם ציפו לענישה קולקטיבית. 'עבור הסובייטים קימת גרמניה מינוס כמה מיליונים ... מיליונים רבים חייבים להישפט ולהיענש'. יעילותם של הרוסים בטיפולם בפושעי המלחמה צוינה לשבח בעיתוני התקופה, וככלל נראה שמדיניות הענישה המהירה שלהם בשטח שהיה נתון לשליטתם תאמה את המיית הלב של הכותבים והודגשה גם בעיתונות שלא הייתה מזוהה דווקא עם חוגי השמאל. גילוי דעת של הקונגרס היהודי העולמי קבע בהקשר זה כי 'הנוער הגרמני יירפא ממחלה זו רק אם ינהגו בו בשיטה דומה לזו של הסובייטים'.

מדיניות הגמול נוכח התביעה לענישה קולקטיבית

בעלות הברית דרשו שגרמניה תיכנע ללא תנאי, ולצד הדרישה שהוצגה כמטרת מלחמה השמיעו אזהרות לראשי השלטון הגרמני מפני המשך מסע הרצח ההמוני. ביישוב נוצרה עקב כך הציפייה שדרישה זו תבטא את התפיסה הנורמטיבית-המוסרית של בעלות הברית באשר לסיום המלחמה. ואכן החלטות ועידות יאלטה ופוטסדאם הגדירו את אחריותה הכוללת של גרמניה למלחמה ולתוצאותיה ותחולת האחריות והיקף הענישה הוצגו בהן במושגים משפטיים. בין השאר נקבע שהמנהיגים הנאצים המרכזיים יישפטו בבית-דין בינלאומי ושהמנהיגים מדרג שני יישפטו בבתי-דין באזורי הכיבוש וכן שגרמניה תשלם פיצוי מלחמה. כמו כן סוכם שמפעלי המשק התעשייתי יפורקו ויוצאו מגרמניה כך שיישאל ממנה לחלוטין הפוטנציאל המלחמתי. אך באותה שורת החלטות ביאלטה ובפוטסדאם הופיעה גם ההצהרה: 'אין מטרתנו להשמיד את העם הגרמני'. בהחלטות פוטסדאם אף נפרסה מדיניות החינוך מחדש של העם הגרמני לקראת משטר דמוקרטי.

בעלות הברית קבעו אפוא בעת ובעונה אחת הן את אחריותו המשפטית הכוללת של העם הגרמני לפשע והן את הצורך בהשתלבות של גרמניה בעולם שלאחר המלחמה. וכך כבר מאוקטובר 1945 קשרה מדיניות הכיבוש האמריקאית את הדה-נאציפיקציה המלאה של גרמניה עם דמוקרטיזציה של החיים הפוליטיים על-ידי תהליך של חינוך מחדש לקראת בנייתה של חברה גרמנית חדשה. אלא שככל שהתגברה היריבות הבין-מעצמתית בין מזרח למערב בשאלת גרמניה נדחקה שאלת אחריותה של גרמניה לשולי סדר היום הבינלאומי, ומתוך כך נתבטלה למעשה אפשרות יישומה של מדיניות הענישה המוצהרת של המעצמות ונותרה רק מדיניות החינוך מחדש.

מקורה של הביקורת בעיתונות הארצישראלית כלפי מדיניות הגמול של המעצמות מצוי אם כן בהבדל העקרוני בין ההצהרות שהושמעו ביישוב בדבר האחריות הכלל גרמנית לבין עמדתן של בעלות הברית כפי שבאה לביטוי במדיניות הגמול שנקטו. בעיתונות היישוב שררה תמימות דעים שבמדיניות הענישה של בעלות הברית אין ולא יכול להיות משום מענה לגודל הפשע של גרמניה.

רוברט ולטש, מבכירי הכותבים בני העלייה הגרמנית, סבר שהדה-נאציפיקציה של העם הגרמני אינה אפשרית לא רק בשל כישלונותיה של השיטה ודרך הפעלתה על-ידי בעלות הברית אלא בשל היקפן ותחולתן של האחריות והאשמה. הנחת היסוד הייתה שכל הגרמנים היו שותפים לפשע, וכתבות שתיארו את שותפותם של מגזרים שונים של האוכלוסייה הגרמנית בפשע זכו להבלטה. עובדת כישלונה של מדיניות הדה-נאציפיקציה של בעלות הברית מחד גיסא וניסוחה של מדיניות החינוך מחדש מאידך גיסא חידדו ביישוב את תחושת הבדידות והפגיעות של העם היהודי לאחר המלחמה, 'ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה' (ישעיה ה, ז). המסקנה הייתה שהעם היהודי שננטש בתקופת המלחמה נעזב גם לאחריה ובדידותו היא מאפיין מובהק של ההיסטוריה הייחודית שלו. 'להכביר מילים על מעצמות הברית... לעשות נקם באויב בעבורנו: כשם שהללו נענו לנו בענייני הצלה, כך ישמעו לנו בענייני עונשין'. הכותבים ייצגו בכתיבתם את מי שראה עצמו הנפגע העיקרי ממלחמת-העולם השנייה ותבע להופיע כמאשים הראשון והבלעדי וכקובע גזר-הדין.

ההתייחסות למשפטי נירנברג

על רקע זה יש לבחון את ההתייחסות למשפטי נירנברג. הביקורת שהוטחה כלפי ארגון המשפטים וכלפי הטיעונים שהועלו בהם טענה כי אי-אפשר לדון בפשעים של המשטר הנאצי ושלוחיו במונחים משפטיים. 'התהליך המשפטי מיותר לכולם מגיע עונש אחד', קבע 'משמר'. 'לא צריך משפט, מספיק החלטה אדמיניסטרטיבית', 'חיות טורפות אינן נשפטות אלא יורים בהן', קבעו הכותבים. יתרה מזאת הפרוצדורה המשפטית הרגילה שאפשרה לנאשם זכות התגוננות החטיאה את 'המטרה המוסרית וההיסטורית'. שאלת האשמה ב'פשעים נגד האנושיות', התריע ולטש, ברורה מאלה, 'תפקיד המשפט הוא להפרע מבעלי התפקידים העיקרים ולא לחקור את שאלת האשמה'.

גם החידוש היסודי בכתב התביעה שהגדיר לראשונה כפשע את הפרת שלום העולם ואת התוקפנות כלפי מדינות ולאומים נתקל בספקנות ובביקורת. 'משפט נירנברג סובל מלכתחילה מניגוד פנימי, כאן עומדים לנגדו עולמיים של חוק' (ההדגשה שלי, נ"ב). השימוש שנעשה במהלך המשפט במונחים שנלקחו מהמשטר הנאצי ומהאידאולוגיה שלו העניק לדעת מבקרי המשפט לגיטימציה בדיעבד למונחים אלו כשייכים לסדרי ממשל אפשריים. יתרה מזאת העדויות על יתרונות ממשלו של היטלר בתקופה שלפני המלחמה דווקא נפלו על אוזניים קשובות בציבוריות הגרמנית וכל זאת כשהמשפטים נועדו גם 'להחדיר למוחם של הגרמנים את ההכרה שהמלחמה הזו היא פשע איום ולא רק משום שיצאו מנוצחים'. דווקא קיום המשפטים ביטל את האפשרות לטעון לאשמה קולקטיבית של העם הגרמני ובוודאי פסל את עניין הענישה הקולקטיבית. כתוצאה מכך הפכה העונשתם של 'מיליוני פושעים "קטנים"', לבלתי-חשובה.

העדרו של 'המאשים העיקרי' חידד את תחושת העוול המתמשך ואי-הצדק. הטענה 'אנחנו היהודים איננו מופיעים לעת עתה במשפט', איננה להעדר עדויות של ניצולים במשפט - אלה הופיעו בהבלטה בעיתונות; אלא להעדרו של טיעון מוסרי ומשפטי בשם העם היהודי, והדבר בלט במיוחד לדעת הכותבים משום ש'הנאצים תארו את המלחמה ואת כל מעשיהם לפניה כמערכה נגד היהודים כעם'. **העובדה שבמשפטי נירנברג לא הייתה התייחסות משפטית**

נפרדת לרצח המתוכנן והשיטתי של העם היהודי נתפסה בעיתונות היישוב כעדות להמשך התעלמות בעלות הברית מן הקורבן והמאשים העיקרי.

מן הראוי לציין בהקשר זה שבכתב האשמה של משפטי נירנברג משנת 1945 לא הופיע המושג 'רצח עם' אלא 'פשעים כנגד האנושות'. השופטים בנירנברג סברו שהם מוסמכים לדון ב'פשעים נגד האנושות' רק אם הם נעשו כתופעת לוואי או כסיוע לפשע נגד השלום או לפשע מלחמה. בית-המשפט בנירנברג דן ברצח בני-אדם ובמעשי אכזריות על רקע גזעי לאומי ודתי כמאפיינים של 'פשעים נגד האנושות', אך לא במעשי הרדיפות, האכזריות והרצח שבוצעו במכוון על מנת לפגוע בקיומה של קבוצת לאום שלמה ולהשמידה. הגיבוש הסופי של המושג המשפטי 'פשע השמדת עם' (ג'נוסייד), התקבל בעצרת האו"ם ב-9 בדצמבר 1948. יחד עם זאת אין ספק שהגדרת המושג התפתחה בעקבות משפטי נירנברג משנת 1945 ושימוש בו נעשה כבר במשפטי הפרקליטים הנאצים בשנת 1947 ובמשפטים שנערכו בפולין נגד מפקדי עוצבות המבצע ומפקדי המחנות פלאשוב ואושוויץ.

תגובות העיתונות של עולי גרמניה

מכלל העיתונות ביישוב בשלהי המלחמה ייצגה רק העיתונות של אנשי העלייה הגרמנית עמדה עקרונית ייחודית לגבי מכלול הנושאים הקשורים ליחס לגרמניה בעקבות השואה. כוונתי ל'מיטיילונגסבלאט' (Mitteilungsblatt) שהופיע בשפה הגרמנית וכלל פינה בעברית ול'עמודים', עיתונה של מפלגת 'עלייה חדשה' שהופיע משנת 1944, בשפה העברית. עבור ראשי התאחדות עולי מרכז אירופה היו עיתונים אלו במוצהר כלי לקירוב קהל קוראיהם להוויה הציונית ולמציאות בארץ. בה בשעה היו בית רחני ופוליטי לחלק ניכר מעולי גרמניה של שנות השלושים.

במיטיילונגסבלאט פורסם מדור קבוע שנקרא 'מהעיתונות הגרמנית'. במדור זה ניתן מקום נרחב לעיתונות ולכתבי-עת מגרמניה שביטאו את עמדתן של קבוצות שהיו מוכנות להתמודד עם עברה הקרוב של גרמניה.

ב'עמודים' ובמיטיילונגסבלאט נקבעה לראשונה ההבחנה בין אשמה קולקטיבית לבין אחריות קולקטיבית. האשמה הקולקטיבית של העם הגרמני נשללה לחלוטין כתפיסה רחנית וכמושג משפטי ואילו האחריות הקולקטיבית נתחמה.

רק בעיתונות זו ניתן היה למצוא דיווח על סבלה של האוכלוסייה הגרמנית שלאחר המלחמה, על פעילותם של אנשי רוח מחוגים כנסייתיים ושל אישים שהיו מזוהים עם הסוציאלי-דמוקרטים והליברלים הגרמנים והיו מוכנים לחשבון נפש של ממש. ישנם בעיתונות זו דיווחים לא רק על כישלונה של הדה-נאציפיקציה אלא גם על ניסיונות של אישים ומוסדות גרמניים לבצעה.

במיטיילונגסבלאט נכתב אף על דמויות של 'גרמנים אחרים' ועל אפשרות כינונה של 'גרמניה אחרת'. נושאים אלו היו כולם בבחינת טאבו בעיתונות העברית. אמנם הקביעות בעיתונות של יוצאי גרמניה אינן קטגוריות ומלוות בסימני שאלה, ועם זאת סקירת 'הספרות האחרת'

הביקורתית והאנטי-נאצית שראתה אור בגרמניה שלאחר המלחמה מתאפיינת בנימת אהדה מצד אלה המכירים את יוצריה מקרוב.

את עצם הדרישה לנקם גינה 'עמודים' כצעקה פרימיטיבית שמקורה ב'אותה שנאה וטרוף שהצמיחו את הנאציזם'. משפט צדק על-ידי בית-דין בינלאומי אכן צריך לדרוש בכל התוקף, קבע העיתון, והוא גם היה היחיד מבין עיתוני התקופה שמצא קו זכות במשפטי נירנברג כפסיקה חשובה לגורלם של העמים החלשים וכנסיון להציב גבולות לטירוף ההשמדה.

אין ספק שעמדות אלו היו חריגות בנוף הרוחני והחברתי ביישוב. הנכונות של ציבור עולי גרמניה להציג את עולמם ואת התלבטויותיהם של גרמנים אחרים ולהביאם בחשבון במערכת השיקולים שלאחר המלחמה היא ראשונה ויחידה מסוגה בתקופה הנדונה. זוהי התייחסות המאפיינת ציבור מסוים בעל זהות תרבותית מוגדרת שנותק ממקורותיו הרוחניים בשנים שלפני המלחמה. ציבור זה חיפש בגרמניה שלאחר המלחמה את ידידיו משכבר ואת סימניה של גרמניה שעימה היה מעוניין לשמור על קשר.

השימוש בשפה הגרמנית בתקופת מלחמת-העולם השנייה ובשנים שלאחריה זכה לקיתונות של לעג בעיתונות היישוב. ביטויי האלימות במתקפה זו נשמעו בראש וראשונה מצד גורמי הימין אך מקומה של הביקורת החריפה לא נפקד גם מעיתונות מפא"י. זו טענה שהעיתונות בשפה הגרמנית מעניקה לגיטימציה להתבוללות ומתנהגת כלפי השלטון הזר על-פי הכלל של 'מה יפית'. אי-אפשר שלא לראות במתקפה זו חלק מהמאבק בין מפא"י למפלגת 'עלייה חדשה' על קהל בוחרים פוטנציאלי כש'עלייה חדשה' מותקפת כמי שמייצגת עולם מושגים גרמני הזר למציאות הישראלית.

יחד עם זאת הייתה השפעתם של עולי גרמניה על מצב הרוח הלאומי מצומצמת. **גאורג לנדאואר**, ממנהיגי החשובים של העלייה מגרמניה ומי שחידש את קשריו החברתיים עם בני שיח גרמנים לאחר המלחמה, היטיב לבטא את שונותם ואת ייחודם התרבותי של עולי גרמניה ומתוך כך את עצמו.

'היהודי הגרמני המביא איתו ירושה רוחנית גדולה, יהודי בדמו וגרמני בתרבותו... אינו קשור לגרמניה בקשרי מולדת יתרים. על כל פנים אינו נבדל בבחינה זו מיהודים אחרים. החיבה לרוסיה, לנוף הרוסי, לאיכר הרוסי, ללשון הרוסית ותרבותה ודאי אינה פחותה מחיבת יהודי גרמניה לארץ מוצאם... מצד אחר יש עוד לבדוק, אם אותה מידה גדושה של התרגשות ומתיחות הנפש שמבקרינו משתבחים בה, יש בה באמת סגולה יהודית מקורית. צריך להודות שיהודי גרמניה אינם יודעים להבליט את רגשותיהם ולתת את אותו ביטוי הגלוי והמוחש של צער וסבל ושל שנאה ונקמה, דבר שאפשר להבחין בו ביותר בימים אלו. אך הואיל ואלה ואלה יהודים הם, בני דם אחד ותחושת כאב אחת, מסתבר שהרבה דרכים לרגש להתגלות בהן, ואין בסגולה האמורה משום תכונה לאומית יסודית.

'אנחנו היהודים הפסדנו את המלחמה באירופה'

לאחר שהתבררו ייחודו והיקפו של מעשה ההשמדה לא נמצאו עוד שום מענה או תגובה שיכלו לספק את התביעה של הציבור בארץ לעונש ולנקם. 'רוחו הטמאה של היטלר, יצאה כנראה מן המלחמה כמנצחת', כתב **פנחס רוזנבליט** (לימים רוזן) בתארו את השואה על זוועותיה למחזה טבע מחריד'.

בן-גוריון כתב ביומנו: 'המלחמה נסתיימה בתבוסת גרמניה... (אבל) אל ישמח ישראל אל גיל כעמים', וב-8 במאי - 'יום הניצחון - עצוב, עצוב מאוד'.

יצחק טבנקין הדגיש: '...הפצעים אשר פצעה בנו המלחמה הם ללא ריפוי...!'. 'ומשמר' קבע: 'אנחנו היהודים הפסדנו את המלחמה באירופה'. תחושת התבוסה נדונה לא רק במישור הרגשי והפוליטי אלא גם בממדים ובהקשרים היסטוריים רחבים.

בן-ציון דינבורג (לימים דינור) העלה מימד בפתיחת הכנס הראשון לחקר השואה שהתקיים בירושלים בשנת 1947:

עלינו לראות את הדברים ברורות, זו לא הייתה רק שואה איומה. זו הייתה גם תבוסה לאומית גדולה. וחובה עלינו, אם אנו רוצים לחיות כעם, לראות את הדברים בעיניים פקוחות, לחקור את הדברים, לדעת אותם ולהבינם, כי תבוסה זו הייתה גם תבוסה רוחנית, שכלית, תבוסת 'התבונה הציבורית' שלנו.

על רקע זה מתברר לדעתי הקשר בין התגובה לשאלת האשמה והעונש של גרמניה ובין הנושאים העיקריים שהעסיקו את דעת הקהל ואת קובעי המדיניות ביישוב – התגברות המאבק המדיני בבריטניה שלאחר המלחמה, הפעולות לפריצת ההסגר על שערי ארץ-ישראל, כינונה של תנועת המרי והעדר הפתרון למצוקתה של שארית הפליטה **היו הנושאים שעמדו בראש סדר העדיפויות של מקבלי ההכרעות**. לתחושה הנחרצת שהעם היהודי הפסיד הן במלחמה והן מתוצאותיה היתה השלכה גם על נושאים אלו.

עם סיומה של מלחמת-העולם השנייה גויסו המשאבים הרוחניים, החברתיים והארגוניים של היישוב לתמיכה בדרישה להכרה בזכות העם היהודי לייסד את מדינתו הריבונית בארץ-ישראל, ובשלב ראשון הועלתה התביעה לפתיחת שערי הארץ בפני שארית הפליטה. התגובה ברמה המדינית לאשר 'עוללו לנו הגרמנים' באה לביטוי בראש וראשונה בדרישה לשים קץ להגבלת העלייה מצד שלטונות המנדט ובפעילות לכינוס הפזורה, 'להציל את אשר ניתן להציל לפתוח את שערי ארץ ישראל'. במובלע השתלבה בדברים נימה אפולוגטית - 'אפשר היה להציל יהודים אם היינו חזקים יותר'.

תודעת התבוסה הובילה למסקנה ההיסטורית הבלתי-נמנעת שמלחמתו של העם היהודי עדיין לא תמה. ולפיכך הדרישה להענשתה של גרמניה, כמו ההכרח בהקמתה של מדינת היהודים, הם חלק מעשיית הדין והצדק ומהווים תנאי הכרחי לכינון העולם החדש שלאחר המלחמה. 'חשבון העם היהודי מעורה בחשבון צדקו של העולם', **קבע יהודה בורלא**, 'אנו כשלעצמנו נאמין אמונה שלמה שהאנושות לא תוכל לשאת את חרפת הדמים הזאת ובמוקדם או במאוחר כרוע תכרע תחתיה, אם לא יכופר העוון הזה במתן צדק לעם העשוק והשכול'. קיומו המוסרי של העולם תלוי על-פי ש' שלום בהיענות לשלוש תביעות: 'הענשת

הרוצחים והפושעים... יש לגשת אחת ולתמיד למקור הנגע... השיבו לנו את ביתנו את ציון'.
ואם לא יתבטא תיקונו של העולם במעשי נקם אזי לפחות 'צריכה היתה תוכנית בילטמור-
ירושלים להחשב כגמול וכזכות לעם היהודי המובס והאומלל".

זוהי התשתית הנפשית שהייתה קיימת בציבור בארץ המסבירה לדעתי את הנזיפה בבובר
בכתב-העת של מפא"י 'בטרם', בעריכת **אליעזר ליבנשטיין** (לימים – ליבנה), על הופעתו
בפני ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית:

כלום חייבים אנו כיום, אנו - עדים חיים לפשע האיום בתולדות האדם
שבוצע נגדנו, ללא נקם ושילם וללא כפרה וללא סימן כלשהוא לרצון העולם
הנאור לרצותו אף מזעירא כן! ממידת יכולתו - כלום חובה עלינו
(ההדגשה במקור) "להתריע באוזני הגויים על אהבת האנושיות הלוהטת
בקרבנו, על נכונותנו לשרתה, לשרתה מיד, בעוד המוני מרצחים רוחשים
בקרבה!?! הן עוד מתינו מוטלים בפנינו.

ניתן לומר אפוא שתחושת העוול, אי-הצדק והבדידות כנתון יסוד קיומי של העם היהודי
התחזקה לאחר השואה ומצאה לה אפיק ביטוי נוסף במסגרת המאבק הפוליטי על זכותו של
העם היהודי למדינה משלו. ראו את אשר התרחש, קבל יצחק טבנקין בעקבות ועידת סאן-
פרנציסקו, 'אנו הראשונים לקורבנות הנאצים, עומדים כעניים בפתח ואילו מדינות ועמים שלא
הקריבו לא דם ולא קורבנות התעשרו במלחמה זו ושיא מאווייהם שארץ זו תישאר מסוגרת
לעד בפני יהודים'. משמע מלחמת-העולם השנייה הוכיחה את צדקתה הנוראה של הציונות.

התביעה לנקם ולעונש וההכרעה הפוליטית

אמנם המציאות הפוליטית בשנים הראשונות שלאחר מלחמת-העולם השנייה זימנה רק
צומתי מפגש בודדים בין התביעה לנקם ובין נושאים פוליטיים שהצריכו הכרעות של ממש
במוסדות היישוב. יחד עם זאת עיון בצמתים אלו מאפשר לבחון את קשרי הגומלין בין המימד
ההצהרתי להכרעות הפוליטיות.

החי"ל והתביעה לנקם

נושאי תביעת הנקם הקולקטיבית של היישוב והדרישה לחרם על גרמניה היו חיילי
החטיבה היהודית הלוחמת שתפקדו כ'צבא הנקמה והשחרור הישראלי'.
במאי 1945, לאחר סיום הקרבות באיטליה, עלתה במוסדות היישוב הדרישה להחזיר את
החי"ל לארץ כעתודת כוח אדם לקראת המאבק הפוליטי והצבאי הצפוי. בעוד פעילי החי"ל
נאבקו במוסדות היישוב על זכותם להיות חיל כיבוש בגרמניה, **שללו כל הדוברים במזכירות
מפא"י ובוועד הפועל הציוני, למעט משה שרת, את תפיסת הנקם הן ברמה העקרונית
והן מהבחינה המעשית. לעומת זאת, נציגי התנועות ההתיישבותיות בחי"ל ביקשו לקשור
את 'יצר החיים של הגזע היהודי' עם תחושת הלאומיות שתיבנה מהחזרת הכבוד שנשדד
ומעשיית משפט צדק על-ידי פעולות גמול ונקם, בבחינת 'הזכות לנקמת ישראל הזכות
לגאולת ישראל'.**

ואכן פעולות נקם ספונטניות ומאורגנות למחצה של חיילים וקבוצות בוצעו בעת חניית החי"ל בטראביזיו שבאיטליה, סמוך למשולש הגבולות איטליה-אוסטריה-יוגוסלביה, ונמשכו בצורת שונות כל תקופת שהותו באירופה. אך במקביל פעל הפיקוד הבריטי באופן נמרץ להחזרת המשמעת הפנימית וזאת באמצעות הוראות צבאיות שאסרו פגיעה בשבויים ובאוכלוסייה. הפיקוד הצבאי היהודי שחשש אף הוא מתוצאות הלוואי הצבאיות והמורליות של פעולות הנקם שיתף פעולה עם מדיניות זו. 'זה היה יום נקם... הוחרדו רבבות והושפלו... וכוחנו בפנים עדין לא כבש את הפרט ואת הכלל לארגון, שיקול דעת ומשמעת והכרת החורבן הצפוי לענין יקר זה שעלה והועלה לאיגרה רמה והנה מעידה... אנו עתידים לשלם מחיר יקר, מחיר יהודי'.

תביעת החי"ל להצבתו כחיל כיבוש בגרמניה נדונה בפני מוסדות היישוב בהקשר של מעמדה הפוליטי של ארץ-ישראל לאחר המלחמה ונושא הנקם תפס אצל רוב הדוברים מקום שולי. וכך גם אם חשבה 'הרגשת החברים בחי"ל', הסביר **שאול מאירוב** (לימים - **אביגור**), הרי שאין היא קובעת. היו אף שחששו מדמורליזציה ומהידלדלות מוסרית של החיילים כתוצאה מ'השתתפות באוקופציה' שבה ייחשף הפער בין ההצהרות למציאות. 'ובין כך ובין כך כעבור זמן קצר שוב יהיו היהודים (אנשי החיל, נ"ב) אוביקט לאיבה של כולם'. הבריגדה לא נועדה לנקם בגרמנים, **קבע טבנקין**, '...לנו נחוצה הבריגדה הזאת פה'. **לגולדה מאירסון** (לימים - **מאיר**) חשוב היה אמנם 'שהאיש הגרמני, הנער הגרמני, והנאצי הגרמני... יראו יהודים בתור חיילים עבריים מא"י ודווקא כחיל כיבוש' אך לדעתה חשוב היה יותר מבחינתה של הציונות להחזיר את החי"ל לארץ. **למשה שרתוק** (לימים - **שרת**) הייתה עמדה שונה. שרת שנפגש עם חיילי החי"ל ועם הפעילים הפוליטיים מקרב התנועות ההתיישבותיות ומפלגות תנועת העבודה ושמע את אשר בלבם, היה היחיד שייחס חשיבות לתחושת הנקם של החיילים כמבטאת ערך נחוץ ולגיטימי:

יש לחיל הרוסי סיפוק עצום שהוא נמצא כמנצח על אדמת גרמניה כי הוא זוכר את סטלינגרד... אבל אם יהיו חיילים יהודים על אדמת גרמניה, יהיה להם אותו סיפוק ואני רוצה שיהיה להם אותו סיפוק. אני רוצה שיהיה להם סיפוק בשם העם היהודי כולו. יבוא יום ובחורים אלו יהיו אבות לבנים. אני רוצה שיוכל אב לספר לבניו, 'תדעו הייתה תקופה כזאת לעם היהודי, הייתה מלחמה. הגרמנים רצו להשמיד את העם היהודי, והנה אני השתתפתי בחזית'. ואם יהיה סבא אני רוצה שיוכל לספר לנכדו. 'אני השתתפתי בחיל הכיבוש, הייתי על אדמת גרמניה ושלטתי בתור חיל כיבוש בגרמניה'. אני חושב שזה חשוב. אני חושב שזה מוסרי. אני חושב שזה מעלה ומחזק...!

אלא **ששרתוק** נותר במיעוט; עמדת הרוב בדיונים אלו קבעה שהמדיניות הציונית מחייבת את החזרת החי"ל לארץ. עניין הנקם נותב בחי"ל למשימות מוגדרות כגון בפעולות של קבוצה מצומצמת שעסקה באיתור פושעי מלחמה מסתתרים ובחיסולם המידי.

ניתן לומר שבין החיילים בחי"ל, ופעיליו הפוליטיים בכלל זה, אכן שררה אכזבה מהוראות הצבא שסיכלו את אפשרות התגובה הספונטנית אך בעיקרו של דבר המפגשים המרגשים עם העקורים ועם שרידי הלוחמים מילאו את עולמם ותודעתם של

הפעילים והחיילים בבריגדה. 'מכאן והלאה לא הסתכלנו בסביבה ולא התרגזנו למראה הכפר הגרמני השלו והשבע. מעינינו לא משו האלפים שחילו לפגישה איתנו. חיכו לה שנים תוך חבלי מוות ומצוקות שאול'. נראה שהמפגש עם שארית הפליטה והמעורבות האינטנסיביות של אנשי החי"ל בפעולות העזרה, השיקום וההצלה נתנו להם תחושה שהם ממלאים שליחות ציונית ודחקו את עניין הנקם בגרמנים ממקומו בוויכוח הציבורי.

ההתנגדות לתוכניותיו של 'ארגון הנקם'

הייתה רק קבוצה אחת שהתכוונה לתרגם את התביעה לנקם במובנה הראשוני של עשיית דין צדק אולטימטיוויו לכלל פעולה ריאלית, מקפת ורדיקלית. היו אלו אנשי חבורת הפרטיזנים שהתגבשה מבין שרידי הלוחמים ביערות ובגטאות בהנהגתו של אבא קובנר ותחת השראתו. שרידים אלו שהתרכזו בלובלין בשלהי 1944 החליטו לפרוע את חשבון הדמים עם הגרמנים לא רק כנקמה אישית וכביטוי לכאב ולזעם. על-פי השקפתם היו פעולותיהם המתוכננות בגדר נקמה לאומית והיסטורית שיהיה בכוחה 'לנתק אחת ולתמיד', כך האמינו, את שרשרת התנכלויות הדמים לעם היהודי. הייתה זו **בלשוננו של קובנר** 'מחשבת תופת' שכוונה לפגיעה מסיווית ורחבת היקף באוכלוסייה גרמנית.

אלא שלתוכניות הקיצוניות של קבוצת הנקם לא נמצא תמיכה בין פעילי החי"ל שראו בה פעילות מסוכנת ומיותרת, לא כל שכן אצל גורמים מרכזיים ביישוב שהתנגדו נמרצות ליוזמה זו וחששו מהשלכותיה. ראשי ה'הגנה' והיישוב, שאול אביגור, נחום שדמי ובן-גוריון עצמו, שהתוודעו בהזדמנויות שונות לתוכניות הנקם של הקבוצה שללו אותן מכול וכול הן מן ההיבט המוסרי והן כמעשים חסרי אחריות העלולים לפגוע בעיקר העשייה הציונית, דהיינו ב'בריחה', בהעפלה ובפעולה המדינית.

מאיר יערי, מנהיג הקיבוץ הארצי, ראה ביוזמת הנקם של קובנר ובתוכניות שהתלוו אליה תופעה של הלך רוח פשיסטי מאלו הצומחות כפרי באושים לאחר המלחמה וחשש שמגמה זו תעביר את שרידי הפרטיזנים לתנועה הרוויזיוניסטית. הוא יצא חוצץ נגד המסר על משמעויותיו הרחניות והמוסריות ופעל לערעור ליכודה החברתי של הקבוצה.

קובנר קבל לימים על מנהיגי היישוב שלא השכילו לדעתו להבין 'שבדור שעבר שחי את השואה' לא ייתכן שלא תצא 'קבוצת בחורים שיזעזעו את האנושות במעשה שלא ישכח כנגד עם המרצחים'. 'לכאורה', ניתח קובנר את יוזמתה של קבוצת הנקם לאחר שנים, 'היה זה מעשה יאוש, אך כל המחשבה הייתה כיצד להקנות לעם עוצמה לעתיד'.

גם אם נתנה הנהגת היישוב הצדקה לביטוי מילולי ורגשי של התביעה לנקם נעשתה אפוא הפרדה ברורה בין משמעויותיה המעשיות של הדרישה לנקם לבין צרכיו ויעדי הפוליטיים של העם יהודי לאחר השואה.

ההתלבטות במפא"י כלפי המפלגה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה

מפא"י הייתה הגוף הציבורי הראשון שנדרש להכריע בשאלה פוליטית שהייתה לה נגיעה של ממש לתביעה להענשתה של גרמניה. המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית, בראשותו של קורט שומכר, לוחם אנטי נאצי, פנתה בשנת 1946 להתקבל לוועידה המכונה (קומיסק"ו) של האינטרנציונל הסוציאליסטי שהוקם לאחר מלחמת-העולם השנייה.

במפא"י נקשר דיון זה להתלבטות בשאלת משמעות ההזדהות הפוליטית במאבק בין מזרח למערב. ברור היה לאנשי מפא"י שצירופה של המפלגה הגרמנית אינו שאלה מוסרית בלבד אלא עניין פוליטי הקשור למאבק הגלובלי ולכן הסיכוי למנוע את קבלתה הוא מועט. נקודת המוצא שהנחתה את שליחי מפא"י לכינוס המכין בציריך הייתה שכישלון המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית מול הנאציזם הוא הוכחה ניצחת לשותפותה באחריות הכוללת לפשע של העם הגרמני כלפי היהודים. האידאולוגים של מפא"י קבעו כי הפרולטריון הגרמני לקח חלק פעיל בפשעי המלחמה כמו שאר חלקי הציבור הגרמני ולאחר המלחמה אף נמלטו אל בין שורותיו מחפשי מקלט רבים.

במפא"י שררה אכזבה רבה מכך שגם לאחר המלחמה קבעה ועידת הסוציאל-דמוקרטים הגרמנים שבטענה בדבר אשמתו של העם הגרמני בכלל ושל מעמד הפועלים הגרמני בפרט יש משום סילוף ההיסטוריה. ביקורת חריפה במיוחד כוונה נגד העמדה שייצג שומכר אשר הגדירה את העם הגרמני כקורבן ולא כשותף באשמה. **גולדה מאיר** אמנם סירבה ללחוץ את ידו של שומכר בכינוס שהתקיים בציריך ביוני 1947, ואף התגאתה בכך, אך **מרק יארבלום** הציב בדבריו בשם משלחת האיחוד העולמי - פועלי ציון מדד לבדיקת נכונותה של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית לחולל שינוי בעם הגרמני שיהיה בבחינת 'מבחן של אמת, לכך שאנשיה חופשיים משנאת יהודים'. משמע לצד ההסתייגות הפומבית וביטויי ההחרמה הוצעה בפעם הראשונה חלופה פוליטית שאיננה שלילה מוחלטת של המדינה הגרמנית והעם הגרמני. גישה זו הניחה כנקודת מוצא את הכרת הגרמנים באחריותם הכוללת לפשע והטילה על כל גרמני את חובת ההוכחה בדבר חפותו האישית. היא קבעה כי המבחן האמיתי לאפשרות כינונם של סוציאליזם ודמוקרטיה בגרמניה יהיה יחסם של הסוציאל-דמוקרטים לנושא היהודי ובכלל זה לתביעות הפוליטיות של נציגיו המוסמכים של העם היהודי ולנושא הפיצויים בפרט.

לקראת הכינוס באנטוורפן - נוכח הקצאת הכספים בתוכנית מרשל לשיקומם של אזורי הכיבוש שבידי מעצמות המערב וקבלתה הוודאית של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית לאינטרנציונל הסוציאליסטי החליטו במפא"י לתבוע מהכינוס החלטה התומכת בהחזרת הרכוש היהודי 'לרשות הסמכות היהודית, הבונה את א"י למען יהודי תפוצות הגולה ומחנות הפליטים'.

כבר בשנת 1947 נתפסה אפוא הכללת חלק מהחברה הגרמנית במשפחת העמים כאפשרית בתנאי שהמפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית תכיר במחויבות של המדינה והחברה הגרמנית כלפי התביעות הפוליטיות של נציגי העם היהודי. יסודותיה המחשבתיים של עמדה זו מעוגנים בהבחנה בין האשמה הקולקטיבית לבין האחריות הקולקטיבית כפי שנוסחה על-

ידי משפטנים מיוצאי גרמניה במהלך המלחמה ושימשה מסד לתביעת הפיצויים הקולקטיבית מגרמניה שהגישה ההסתדרות הציונית למעצמות בשנת 1945.

האחריות הקולקטיבית של גרמניה שלאחר המלחמה נקשרה במסמכים אלו לדרישה בהכרה בייחודו של הפשע כלפי העם היהודי. הטענה בדבר הכרזת המלחמה על-ידי גרמניה נגד העם היהודי כבר בשנת 1933 מופיעה במסמכים אלו כנימוק המחייב הכרה בקיומם של היהודים כיחידה לאומית בפני עצמה. כמו כן נקבע במסמכים הקשר בין התביעה הכוללת לבין תהליך השיקום של היחידים והכלל בארץ-ישראל ונשללה אפשרות של קשר כלשהו בין העם היהודי לבין הישות הגרמנית שלאחר המלחמה, הן מהטעם העקרוני - המוסרי והן על בסיס ההבחנה שגרמניה בפני עצמה לא תהיה מוכנה לשלם פיצויים. אלא שהבחנות אלו שהציעו ראשי העלייה הגרמנית בשנות המלחמה לא היו ניתנות ליישום במציאות הפוליטית של גרמניה הכבושה שלאחר המלחמה.

יתרה מזאת, הצגת הטיעונים המובאים לעיל בדבר אחריותה המשפטית של החברה הגרמנית שלאחר המלחמה לפשעי המשטר הנאצי לא הייתה בחזקת יעד מועדף בפוליטיקה ובאסטרטגיה הציונית בשנים הנדונות.

הפער והמתח בין הפירוש המשפטי לשאלת האחריות של גרמניה לפשע בעם היהודי לבין העוצמה של תחושת הנבגדות והתבוסה שהזינה את התביעה לנקם בגרמנים לא נחשפו בתקופה זו. הניגוד בין שני ממדים אלו של השימוש הפוליטי שנעשה במשקעים הרגשיים עתיד היה להיחשף בדיונים הפוליטיים והבין - מפלגתיים שהתקיימו במוסדות שונים משנת 1950 ואילך בשאלת השילומים מגרמניה. גם אם עניין זה חורג מתחום דיונו סבורני שהיכרות עם אפיונה של התביעה לנקם עשויה לתרום להבנת זרמי התודעה שבנו את התפיסה של 'לא סליחה ולא כפרה', תפיסה שממנה לא נחלצו גם אלה שתמכו בקשרים עם גרמניה על בסיס ההבחנה בין אשמה קולקטיבית לאחריות קולקטיבית בניסוחיה המשפטיים.

סיכום - 'נותרה רק מלחמה אחת'

נוסחי הדרישה להענשתה של גרמניה בשנים שלאחר מלחמת-העולם השנייה שנתפרסמו בעיתונות ובכתבי-העת של התקופה מאופיינים במושגי הצדק המוחלט יותר מאשר במושגי השפיטה והענישה היחסיות. לצד זאת - ובעיקר **מחשש מהשלכותיה ההרסניות הפנימיות, המורליות והחינוכיות, של התביעה לנקם** - באה בחוגי תנועת הפועלים ההדגשה והחיוב המחודש של העשייה הבונה בארץ-ישראל כנתיב הנכון לתיעול התביעה לנקם.

כבר בדבריה בגן - שמואל בינואר 1945 אמרה רז'קה קורצ'אק: '...זה שאנחנו עושים כאן, אנחנו נבנה את הנקמה שלנו...'. איש הפלמ"ח שפגש את הפרטיזן היהודי לאחר המלחמה וניזון מתרבות הלחימה הסובייטית נתבע שוב לקיים את ההבחנה בין גבולות השנאה המותרת ככוח המניע לבין מגבלות יישומה במציאות הארצישראלית.

החשש מפני מלחמת-עולם שלישית היה קשור להערכה הפוליטית בדבר ההתנגשות הצפויה בין 'כוחות המחר' לבין 'המערב האימפריאליסטי' יותר מאשר להערכה בדבר הסכנה מעלייה מחודשת של הנאציזם בגרמניה הכבושה. יחד עם זאת אין להמעט במידת החרדה בשנים

- 171 -

אלו מפני הישנות השואה. מה שהיה עד לפני זמן קצר בלתי-נתפס הפך לחלק מתמונת עולם נוכחת שעל-פיה בעת משבר עולמי קרוב ואולי בלתי-נמנע עלולים היהודים לשלם שוב את המחיר הנורא מכול. אמנם הסכנה הממשית והקרובה ביותר אם תפרוץ מלחמה נוספת היא זו הצפויה לעקורים בגרמניה 'החיים בין פריצי חיות, מה עוד שהנמר הנאצי אינו בכלוב והוא בן חורין והוא מזוין', אך הסכנה אינה רחוקה גם משערי ארץ-ישראל. לכן 'חפץ החיים דוחף אותנו לכך, לארגן את הכוח הזה, על מנת שלא יוכלו יותר להשמידו, על מנת שלא יוכלו יותר לכלותו. וקמים עכשיו להשמידו וקמים עליו לכלותו'.

מול החולשה הנוראה ותחושת הכישלון שם ניצב אפוא כברירה ההיסטורית והקיומית היחידה ההכרח לגבש כוח כאן ועכשיו. ניתן לומר שדווקא חוסר האפשרות לתת פורקן לתביעת הנקם הזין וחיזק את ראיית בלעדיותו הפוליטית של היישוב בתהליך שיקומו של העם היהודי. היישוב בארץ הוא זה שמוטלת עליו החובה להמשיך וללחום את מלחמת היהודים, טען **משה סנה**, ומטה הפלמ"ח הדגיש בכרוז מה-8 במאי 1945 ש'הספר הלבן עזר להשמיד את העם היהודי' ואם לא יתנפצו אזיקיו הרי שגם 'אנחנו במולדת צפויים להשמדה'.

תפיסה זו מסבירה לדעתי תופעות של העתקת המטען הרגשי ביישוב מהנאצים לבריטים ולערבים ושימוש במינוח זהה כלפיהם. מלחמת-העולם השנייה נסתיימה ו'נותרה רק מלחמה אחת, מלחמת אנגליה ביהודים'. האנגלים נטלו מהיטלר את הדוגמה בהפעלת מדיניות ההסגר ואימצו שיטות נאציות ופשיסטיות בתפיסת מעפילים. התעמולה הערבית נגד האוכלוסייה היהודית באלכסנדריה מתוארת כ'העתקה נאמנה מסימתו של היטלר, שהכריז בזמנו על הסכנה האורבת לעמי אירופה מהמיעוט היהודי בתוכה ועדות לסכנה היטלראית מתחדשת'.

יתרה מזאת כשביקש **בן-גוריון** להבהיר בוועד הפועל הציוני בקיץ 1947 את גודל האיום הערבי הצפוי הציג בפני שומעיו חזות אקטואלית של שואה חוזרת העלולה להתרחש והפעם מידי הערבים. ניתן אפוא לומר שהתביעה ביישוב להענשתה של גרמניה בשלהי מלחמת-העולם השנייה ובשנים הראשונות שלאחריה הייתה ביטוי לאופן שבו התמודדה החברה ביישוב עם תוצאותיה של השואה. המסקנה שהעם היהודי שהיה קורבנו העיקרי של משטר הרצח הפסיד גם במלחמה וגם בתוצאותיה חידדה את התחושה שהכרחי לנצח במלחמה האחת שנתרה, המלחמה על הקמת מדינה לעם היהודי.

נראה גם שהעמדות שנשמעו ביישוב בשאלת היחס לגרמניה בתקופה זו אופייניות לנקודת המוצא של הקורבן המעתיק את ההתייחסות מהרמה האינדיווידואלית להגדרה נורמטיבית. הפילוסוף ניצול השואה ז'אן אמרי טען שהקורבן הוא זה הנושא את עול המאשים באשמה הקולקטיבית נוכח העולם אשר סולח ושוכח. עמדה זו מוציאה לדבריו את הקורבן מכלל החברה האנושית ובה כשעה הופכת למצרף היחיד שהוא יכול להציע מול העבר המשותף שלו ושל מבצעי הפשע.

ייתכן שדווקא הוויית הקורבן הטוטלי ותחושת הכישלון תרמו **במהלך השנים להתפתחותה של התפיסה בדבר ניצחון הרוח של העם היהודי על העם הגרמני בתקופת השואה.**

ביבליוגרפיה

- בן-חורין יהודה (בריגר) [ערך בנימין הלוי]: **בזכות אותם ימים**, מורשת, תשל"א – 1971.
- בלסקי טוביה, בלסקי זוסיה: יהודי יער, מסיפורי פרטיזאנים יהודים ביערות רוסיה הלבנה, עם-עובד, תש"ו-1946.
- בר-זוהר מיכאל: **הנוקמים**, תל אביב, הוצאת א. לוי אפשטיין, תשכ"ט-1969.
- בר-זוהר מיכאל: **ביום נקם: פרשת הנקם היהודי בנאצים**, הוצאת טפר-מגל, תשנ"ט-1999.
- ברטוב חנוך: **פצעי בגרות**, הוצאת עם עובד, תשכ"ה - 1965.
- גלעז אליעזר: **איש חי"ל - יומן של איש מושב בבריגדה היהודית**, אל-גל, תשל"א - 1971.
- גפן.מ ואחרים [עורכים]: **ספר הפרטיזנים היהודים**, מרחביה-ספרית פועלים, תשי"ט – 1959.
- וירצברג בני: **מגיא ההריגה לשער הגיא - פרקי יומן, זכרונות ורשמים מימי השואה ואחריה עד לידי תקומת ישראל**, מסדה, תשכ"ז - 1967.
- כרמי ישראל: **בדרך לוחמים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ו - 1966.
- לוין ברוך [תירגם ועיבד אהרן מאירוביץ]: **ביערות הנקם**, הקבוץ המאוחד, תשכ"ח 1968.
- ליבנה נתן [עורך]: **כאורנים גבהו: פרטיזנים יהודים ביערות ווהלין**, האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל, תש"ם – 1980.
- לידובסקי אליעזר (לייזר): **ושביב האש לא דער**, ארגון הפרטיזנים, לוחמי המחתרות ומורדי הגיטאות בישראל, תשמ"ו - 1986.
- לידובסקי אליעזר(לייזר): **לא כצאן לטבח - מפנקסו של פרטיזן**, אל"ף, תשמ"ב - 1982.
- נאור מרדכי: **לסקוב - לוחם, אדם, חבר**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשמ"ח - 1988, **פרק 11 - "הנוקמים"**.
- פורת דינה: **מעבר לגשמי - פרשת חייו של אבא קובנר**, עם עובד, תש"ס - 2000 ,
- פטישי חנוך: **מחתרת במדים - ה"הגנה" והחיילים הארץ - ישראלים בצבא הבריטי 1939 – 1946**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשס"ז - 2007.
- פרנקפורטר דוד: **נקם – פרשת ההתנגשות בסוכן הנאצים גוסטלוף**, ספרית "שחרות"- הוצאת עם עובד, תש"ח-1948.

צוקרמן יצחק (אנטק) [ערך והביא לדפוס עמנואל ביחובסקי]: **שבע השנים ההן 1939-1946**, הקיבוץ המאוחד, תשנ"א – 1991.

קורצ'ק-מרלא רוז'קה: **להבות באפר**, מרחביה - מורשת, תשכ"ה-1965.

ק. צטניק [ז"א יחיאל דינור]: **נקם**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשמ"ב - 1981.

רוזינצקי ישראל, שיין יעקב (עורכים): **הדרך אל הניצחון – לוחמים יהודים בדוויזיה הליטאית ה-16 1942-1945**, מועצת לוחמי הדוויזיה הליטאית ה-16 על יד איגוד יוצאי ליטא בישראל, תשנ"ט-1999.

רותם שמחה (קז'יק): **ובתוכי העבר...בארגון היהודי הלוחם**, בית לוחמי הגיטאות, תשמ"ד - 1984.

שדמי נחום [עורך: יהודה קורן]: **קו ישר במעגל החיים**, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תשנ"ה – 1995.

שמאי גולן: **השואה - פרקי עדות וספרות**, יד ושם, תשל"ו - 1976.

שריד לוי אריה: **במבחן הענות והפדות - התנועות החלוציות בפולין בשואה ולאחריה 1939-1949**, הוצאת מורשת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשנ"ז - 1997.

מאמרים:

ברזל נעימה: **התביעה בישוב להענשתה של גרמניה 1944-1947**, יד יצחק בן צבי, קתדרה, חוברת מספר 73, תשרי תשנ"ה - ספט' 1994, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים.

וייץ יחיעם: **החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם ויחסה של החברה הישראלית בשנות החמישים לשואה ולניצוליה**, יד יצחק בן צבי, קתדרה 82, טבת תשנ"ז-דצמבר 1966.

יבלונקה חנה: **החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, היבט נוסף לשאלת הישראלים, הניצולים והשואה**, יד יצחק בן צבי, קתדרה 82, טבת תשנ"ז-דצמבר 1966.

שריד לוי אריה: **תשובת אבא קובנר למשטיניו**, ילקוט מורשת מ"ז, תשמ"ט – 1989.

שריד לוי אריה: **ארגון "הנקם" - קורותיו, דמותו, מעשיו**, ילקוט מורשת, נ"ב: 106-35, תשנ"ב-1992.

מראי מקומות

1. מקור התמונה: ארכיון "יד ושם".
2. שמאי גולן: **השואה: פרקי עדות וספרות**, עמ' 147.
3. שמאי גולן: **השואה: פרקי עדות וספרות**, עמ' 147.
4. וירצברג בני: **מגיא ההריגה לשער הגיא**, עמ' 186.

5. דברי הכנסת, ד, 27.3.1950, עמ' 1147-1148.
6. שפורסם ב**קתדרה 82**, טבת תשנ"ז-דצמבר 1966, עמ' 146.
7. חנוך ברטוב : **פצעי בגרות**, מיכאל בר זוהר: **הנוקמים**, עמ' 23-24.
8. בורנשטיין שמואל : **פלוגת ד"ר אטלס**, הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגטאות, תשכ"ה - 1965. 53-64.
9. לידובסקי אליעזר [לייזר]: **ושביב האש לא דערך**, עמ' 101-113.
10. רודינצקי ישראל, שיין יעקב (עורכים): **הדרך אל הניצחון – לוחמים יהודים בדוויזיה הליטאית ה-16 1942-1945**, עמ' 78-82.
11. אולשנסקי צבי: **הגיבור הצנוע**, פרסומי מוזיאון הלוחמים, המועצה להנצחת גבורת בית"ר והתנועה הלאומית בשואה, טבת תשל"ו – דצמבר 1976, כרך ג 1 (26), עמ' 8-14.
12. רודינצקי ישראל, שיין יעקב (עורכים): **הדרך אל הניצחון – לוחמים יהודים בדוויזיה הליטאית ה-16 1942-1945**, עמ' 225-226.
13. בלסקי טוביה, בלסקי זוסיה: **יהודי יער, מסיפורי פרטיזאנים יהודים ביערות רוסיה הלבנה**, עמ' 236-343.
14. ניר מן, בתוך: "מקור ראשון", כ"ה בניסן תשס"ז.
15. http://www.kibbutz.org.il/itonut/2009/dafyarok/090625_miller.htm#Scene_1
16. כרמי ישראל: **בדרך לוחמים**, עמ' 158-167.
17. שדמי נחום [עורך: יהודה קורן] : **קו ישר במעגל החיים**, עמ' 175-178.
18. שריד לוי אריה: **במבחן הענות והפדות - התנועות החלוציות בפולין בשואה ולאחריה 1939-1949**, הוצאת מורשת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ', תשנ"ז 1997. חלק ב', עמ' 114-178.
19. מיכאל בר זוהר: **הנוקמים**, עמ' 89.
20. הריאיון מצורף בקובץ לערך ישראל טל בוויקיפדיה.

סרטי וידיאו

ראיון וידיאו עם האלוף זורע בנושא נקם:

<http://vimeo.com/10746746>

סרט וידיאו על הנוקמים ערוץ 22 [10:20]:

<http://reshet.tv/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/News/TheSpecials/Article,41402.aspx>

דינה פורת: נקם בגרמניה אחרי המלחמה- מיתוס או מציאות [משך ההרצאה: 1:12:00]

<http://www.youtube.com/watch?v=dU5jjKrVtUQ>

